

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Όλγα Γριζοπούλου Πηγή Καζλήρη

Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου

Παλαιά Διαθήκη
Η προϊστορία του Χριστιανισμού

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου

Παλαιά Διαθήκη. Η προϊστορία του Χριστιανισμού

ΕΡΓΟ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΟ 75% ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΚΑΙ 25% ΑΠΟ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

ISBN 960-06-1908-5

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου

**Παλαιά Διαθήκη
Η προΐστορία του Χριστιανισμού**

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

ΕΞΩΦΥΛΛΟ-
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ
ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Όλγα Γριζοπούλου

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

Πηγή Καζλάρη

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

Μιλτιάδης Κωνσταντίνου

Καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Γεώργιος Τσακαλίδης

Σχολικός Σύμβουλος

Πάυλος Σαββίδης

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

Ζέφη Αλκαλάι

Σκιτσογράφος - Εικονογράφος

Δήμητρα Μήττα

Φιλολόγος

Σταύρος Γιαγκάζογλου

Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Γεώργιος Ν. Στάθης

Μόνιμος Πάρεδρος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Γεώργιος Ν. Στάθης

Μόνιμος Πάρεδρος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

«ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - MULTIMEDIA A.E.»

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:

«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ

Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης

Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου

Γεώργιος Κ. Παληός

Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου

Μόνιμος Πάρεδρος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Όλγα Γριζοπούλου Πηγή Καζλάρη

Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου

Παλαιά Διαθήκη

Η προϊστορία του Χριστιανισμού

BIBΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βιβλιογραφία	6
Αφιερωτικές επισημάνσεις	9
Θρησκευοπαιδαγωγικές και ψυχολογικές προϋποθέσεις για τη διδασκαλία του ΜΘ στην Α' Γ/σίου	10
Βασικές θεολογικές προϋποθέσεις της διδασκαλία της Παλαιάς Διαθήκης στην Α' Γ/σίου.....	13
Η δομή του βιβλίου μαθητών.....	14
Η δομή του βιβλίου δασκάλου	17
Η αξιολόγηση των μαθητών στο ΜΘ της Α' Γ/σίου	20

Εισαγωγή: Κρατώντας στα χέρια μας την Παλαιά Διαθήκη

1. Γιατί μελετούμε την Αγία Γραφή;.....	23
2. Η Παλαιά Διαθήκη: μια ολόκληρη βιβλιοθήκη!	27
3. Οι συγγραφείς της Παλαιάς Διαθήκης: άνθρωποι εμπνευσμένοι από το Θεό	31
4. Ο κόσμος της Παλαιάς Διαθήκης	35

Κεφάλαιο Α': Η εποχή των Πατριαρχών. Από τον πολυθεισμό στην πίστη στον ένα Θεό

Διήκουσες έννοιες του Α' κεφαλαίου	38
Οι βιβλικές διηγήσεις για τους Πατριάρχες.....	38
5. Η ιστορία του Αβραάμ: η μεγάλη κλήση, το μεγάλο «ναι»	39
6. Οι ιστορίες του Ισαάκ και του Ιακώβ: σε κάθε γενιά η Διαθήκη ανανεώνεται	44
7. Η ιστορία του Ιωσήφ! «Εσείς σκεφτήκατε να μου κάνετε κακό, ο Θεός όμως το μετέτρεψε σε καλό».....	46
Ξανακοιτώντας τα μαθήματα του Α' κεφαλαίου.....	48

Κεφάλαιο Β': Η Έξοδος. Ο Θεός ελευθερώνει το λαό και τον καθοδηγεί

Διήκουσες έννοιες του Β' κεφαλαίου.....	50
Θρησκευοπαιδαγωγική θεμελίωση της διδασκαλίας της Εξόδου	50
Οι βιβλικές διηγήσεις για την Έξοδο	54
8. Ο λαός ζει σκλαβωμένος στην Αίγυπτο. Ο Θεός αποκαλύπτεται στο Μωυσή.....	54
9. Οι Ισραηλίτες ελευθερώνονται: η Έξοδος.....	57
10. Ο λαός της Διαθήκης γεννιέται καθώς πορεύεται στην έρημο	59
11. Η είσοδος στη Γη της Επαγγελίας: Η υπόσχεση του Θεού εκπληρώνεται	62

Κεφάλαιο Γ': Ο λαός οργανώνεται έχοντας ως κέντρο της ζωής του το Θεό

Διήκουσες έννοιες του Γ' κεφαλαίου	65
Οι βιβλικές διηγήσεις για τους Κριτές και τους βασιλείς	65
Η εποχή των βασιλέων ως αρχή της σύνθεσης των βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης.....	66
12. Αγώνες για εγκατάσταση στη Γη της Επαγγελίας: η σχέση με το Θεό δοκιμάζεται	67
Η δευτερονομιστική οπτική στην Παλαιά Διαθήκη	69
13. Η ζωή οργανώνεται με βάση το Νόμο του Μωυσή.....	69
Ο Νόμος στην Παλαιά Διαθήκη.....	70
14. Δαβίδ, ο δοξασμένος βασιλιάς του Ισραήλ	71
15. Οι Ψαλμοί, ποιήματα και τραγούδια για το Θεό.....	73
16. Σολομών, ο σοφός βασιλιάς του Ισραήλ.....	74

Κεφάλαιο Δ': Ο λαός σε σύγχυση. Η φωνή των Προφητών ως κραυγή αφύπνισης

Διηκούσες έννοιες του Δ' κεφαλαίου.....	76
Τα χρόνια από τη διάσπαση του ενιαίου βασιλείου έως τη Βαβυλώνια Αιχμαλωσία	76

17. Η εποχή της κρίσης.....	76
Οι Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης	78
Θρησκευοπαιδαγωγική θεμελίωση της διδασκαλίας των προφητών	79
18. Οι Προφήτες: το στόμα του Θεού.....	81
19. Ο προφήτης Ωσηέ: η φωνή της αγάπης.....	83
20. Ο προφήτης Μιχαίας: το όραμα της παγκόσμιας ειρήνης	84
21. Ησαΐας: ο προφήτης του Εμμανουήλ.....	86
22. Βαβυλώνια Αιχμαλωσία: ο λαός στην εξορία	89

**Κεφάλαιο Ε΄: Η ζωή μετά την επιστροφή από τη Βαβυλώνια Αιχμαλωσία
έως τις παραμονές του ερχομού του Μεσσία**

Διήκουσες έννοιες του Ε΄ κεφαλαίου.....	92
Τα χρόνια από την επιστροφή έως την κατάκτηση της Παλαιστίνης από τους Ρωμαίους.....	92
23. Επιστροφή από την αιχμαλωσία: η ιουδαϊκή κοινότητα ανασυγκροτείται	93
24. Ο Νόμος στο κέντρο της ζωής των Ιουδαίων.....	94
Θρησκευοπαιδαγωγική θεμελίωση της διδασκαλίας της βιβλικής πρωτοϊστορίας	95
Οι διηγήσεις της Παλαιάς Διαθήκης για τη δημιουργία του κόσμου	98
25. «Και είδεν ο Θεός ότι καλόν»: η δημιουργία του κόσμου	100
26. «Ποίησωμεν άνθρωπον κατ' εικόνα ημετέρα και καθ' ομοίωσιν»: η δημιουργία του ανθρώπου.....	103
27. «Αδάμ που ει;»: Ο άνθρωπος απομακρύνεται από το Θεό	107
28. Ο δημιουργός Θεός φροντίζει για τους ανθρώπους όλου του κόσμου.....	112
29. Ο Ιουδαϊσμός συναντάται με τον Ελληνισμό.....	113
30. Περιμένοντας το Μεσσία: το «πλήρωμα του χρόνου»	114
Σχηματική παράσταση σύνθεση της Πεντατεύχου.....	116

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (ΚΑΤ' ΕΠΙΛΟΓΗΝ)

α) Πηγές

Η Αγία Γραφή (Παλαιά και Καινή Διαθήκη). Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα 1997

Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο' (SEPTUAGINTA), Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα

β) Ελληνόγλωσση

Αγουρίδης Σάββας, *Μύθος - Ιστορία - Θεολογία. Ανάλυση περικοπών από τα κεφ. 1-11 της Γενέσεως*, Αθήνα 1988

- *Πύρινος χείμαρρος. Προφητεία - έκσταση - γλωσσολαλία. Στάδια της πορείας των στην Ισραηλιτική και στη Χριστιανική θρησκεία*, Άρτος Ζωής, Αθήνα 1992

- «Γιαχβέ ο Θεός Ισραήλ έναντι του Βάαλ της Χαναάν (κατά τα βιβλικά κείμενα και τα αρχαιολογικά ευρήματα)», *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 12 (1993) 5-24

- «Οικουμενικά χαρακτηριστικά στην προφητεία του Δευτεροροσαΐα», *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 13 (1994) 7-23

- *Ιστορία της θρησκείας του Ισραήλ*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995

Άρμουςτρογκ Κάρεν, *Εν αρχή. Μια νέα ερμηνεία του βιβλίου της Γενέσεως*, μτφρ. Δ. Μπεκρινδάκης, Φιλίστωρ, Αθήνα 1998

Βέλλας Βασίλειος, *Ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης. Το Δωδεκαπρόφητον*, Αστήρ, Αθήνα 1947

- *Εκκλησιαστικά αναγνώσματα της Παλαιάς Διαθήκης, Α' Εκλεκτοί Ψαλμοί*, Αθήνα 1952

- *Χρονολογικοί πίνακες της Ισραηλιτικής ιστορίας*, Αθήνα 1956

- *Θρησκευτικά προσωπικότητες της Παλαιάς Διαθήκης, τ. Α' και Β'*, Αθήνα 1963

- *Εβραϊκή Αρχαιολογία, Αποστολική Διακονία*, Αθήνα 1980

Γαλάνης Ιωάννης, *Η συμβολή των ιουδαϊκών συναγωγών και των «σεβρομένων τον Θεόν» στη διάδοση του Χριστιανισμού στον ελληνικό και ελληνιστικό κόσμο*, Βέροια 1998. Ανάτυπο από τα Πρακτικά: *Ο Απόστολος Παύλος και η Ελλάδα*

Βλέτσης Αθανάσιος, *Το Προπατορικό Αμάρτημα στη θεολογία Μαξίμου του Ομολογητού. Έρευνα στις απαρχές μιας οντολογίας των κτιστών*, Τέρτιος, Κατερίνη 1998

Γιαννακόπουλος Ιωήλ, *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο'. Οι 12 Μικροί Προφήται*, Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη ²1976

Γκότσης Χρήστος, *Ο μυστικός κόσμος των βυζαντινών εικόνων*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα ²1995

Γρατσέας Γεώργιος, «Τα εκ Κουμράν χειρόγραφα», *Νέα Σιών* τμ. ΞΔ' (1969) 86-129

Gunnweg Antonius, *Η ιστορία του Ισραήλ έως την εξέγερση του Βαρ-Κοχβά*, μτφρ. Ι. Μούρτζιος, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1997

Δόικος Δαμιανός, *Το Βιβλικόν Εβραϊκόν Πάσχα κατά τας πηγάς και τα δεδομένα της τελετουργικής. Ιστορική και θεολογική μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1969

- *Ο προφήτης Ησαΐας (κεφ. 1-6)*, Θεσσαλονίκη 1974

- *Το σαμαρειτικόν σχίσμα*, Θεσσαλονίκη 1974. Ανάτυπο από το περ. *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, 57 (1974)

- *Εις Θεός εις λαός μία Αποκάλυψις*, Θεσσαλονίκη 1975. Ανάτυπο από το περ. *Γρηγόριος ο Παλαμάς* 57-58 (1974-75)

- *Συνοπτική εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1980

- *Τάδε λέγει Κύριος. Τα λειτουργικά αναγνώσματα της Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1984

- *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, ΥΠΕΠΘ / Γενική Δ/ση Εκκλ./κής Εκπ/σης Θεσσαλονίκη 1999

- «"Τα αποκείμενα αυτώ" (Γεν 49,10ba). Εννοιολογική προσέγγιση», *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 21-22 (2002-2003) 23-41

Δόικος Δ. - Κωνσταντίνου Μ. - Καζλάρη Π., *Προετοιμασία των ανθρώπων για τον καινούργιο κόσμο του Θεού*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1987

- Ζηξιούλας Ιωάννης Μητρ. Περγάμου**, *Η κτίση ως ευχαριστία*, Αθήνα, Ακρίτας 1998
- *Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση των δύο κόσμων*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2003
- Καϊμάκης Δημήτριος**, *Ο Ναός του Σολομώντα (Ιστορία - Θεολογία)*, Simbo, Θεσσαλονίκη 1995
- *Οι θεομοί της Παλαιάς Διαθήκης, Πανεπιστημιακές παραδόσεις*, Simbo, Θεσσαλονίκη 1995
- «Ισραήλ, ο εκλεκτός λαός του Θεού», *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 21-22 (2002-2003) 43-53
- Καλαντζάκης Σταύρος**, *Ετυμολογία και θεολογική ερμηνεία βιβλικών ονομάτων βάσει ιερών ονομασιών. Συμβολή εις την ιστορίαν της ερμηνείας της Παλαιάς Διαθήκης*, Διδ. διατριβή, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1983
- Καλοκύρης Κων/νος**, *Μουσής. Κριτική έρευνα θεμάτων του έργου και της εικονογραφίας του*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1997
- Καραβιδόπουλος Ιωάννης**, *«Η Παλαιά Διαθήκη ως Αγία Γραφή της Εκκλησίας»*, Σύνταξη 84 (2002) 5-10
- Κωνσταντίνου Μιλτιάδης**, *«Ο Κύριος εβασίλευσεν». Η απόδοση του τίτλου «βασιλιάς» στο Γιαχβέ*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1983
- *Οι τελευταίες μέρες του βασιλείου του Ιούδα. Σχόλια στο όστρακο 4 της Λαχίς*, Θεσσαλονίκη 1983. Ανάτυπο από το *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 2 (1983)
- *Το κοσμοείδωλο της Παλαιάς Διαθήκης. Προϋποθέσεις θεολογικής θεώρησης του κόσμου*, Θεσσαλονίκη 1985. Ανάτυπο από την *ΕΕΘΣΠΘ* τμ. 28
- *Ρήμα Κυρίου κραταιόν. Αφηγηματικά κείμενα από την Παλαιά Διαθήκη*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990
- *Πηγές της ιστορίας της Παλαιστίνης, Θ' αιώνας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993
- *Βιβλική Ερμηνευτική στη σύγχρονη Ευρώπη*, Βέροια 1997. Ανάτυπο από τα Πρακτικά: *Ο Απόστολος Παύλος και ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός*
- *Χίλια χρόνια και μια μέρα. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της ΠΔ»*, Σύνταξη 67 (1998) 101-111
- *«Το ήθος του ...Θεού»*, Σύνταξη 84 (2002) 22-34
- Lemche Niels Pieter**, *Η προϊστορία του βιβλικού Ισραήλ. Από τις αρχές έως το τέλος του 13ου αι. π.Χ.*, μτφρ. Ι. Μούρτζιος, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1998
- Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, επιμ. Χ. Leon-Dufour κ.ά., μτφρ. Σ. Αγουριδής κ.ά., Άρτος Ζωής, Αθήνα 1980
- Ματσούκας Νίκος**, «Λόγος και μύθος», *ΕΕΘΣΠΘ* 26 (1976)
- *Επιστημονικά, φιλοσοφικά και θεολογικά στοιχεία της εξαήμερου του Μ. Βασιλείου*. Ανάτυπο από το: *Τόμος εόρτιος 1600ης επετείου Μεγάλου Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 1981
- *Δογματική και Συμβολική Θεολογία. Έκθεση της ορθόδοξης πίστης, τόμοι Α' και Β'*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1985
- *Το πρόβλημα του κακού. Δοκίμιο πατερικής θεολογίας*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 21986
- *«Οι δύο "δημιουργίες" στο έργο του Γρηγορίου Νύσσης»*, στον τόμο του ίδιου *Μυστήριον επί των ιερώς κεκοιμημένων και άλλα μελετήματα*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1992, 163-188
- *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Γ. Ανακεφαλαίωση και Αγαθοτοπία. Έκθεση του οικονομικού χαρακτήρα της χριστιανικής διδασκαλίας*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2001
- *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Σημεία νοήματα αποτυπώματα*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2002
- Μουντές Ματθαίος**, *Ιστορίες από τη Βίβλο. Παλαιά Διαθήκη*, Καστανιώτη, Αθήνα 1998
- Μπρατσιώτης Παναγιώτης**, *Η κοινωνική σημασία της Παλαιάς Διαθήκης*, Αθήνα 1952
- *Επίτομος Εισαγωγή εις την Παλαιάν Διαθήκην*, Αθήνα 1953
- Ολυμπίου Νικόλαος**, *Εισαγωγή στο πρόβλημα της συνθέσεως της Πεντατεύχου*, Αθήνα 2000
- Ο Σύγχρονος Ιουδαϊσμός*, επιμ. Στ. Ροζάνης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995
- Παναγόπουλος Ιωάννης**, *Η ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων. Οι τρεις πρώτοι αιώνες και η αλεξανδρινή εξηγητική παράδοση ως τον πέμπτο αιώνα*, τμ. Α', Ακρίτας, Αθήνα 1991
- Pearl Chaim - Brookes Reuben**, *Βασικές αρχές του Ιουδαϊσμού*, μτφρ. Μ. Κρίστης, Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Αθήνα 1977
- Ricoeur Paul - La Cocque André**, *Ας σκεφτούμε τη Βίβλο*, μτφρ. Α. Παπαθανασοπούλου - Φ. Σιάκτσας, Άρτος Ζωής, Αθήνα 2005

- Ροπς Ντάνιελ**, *Η καθημερινή ζωή στην Παλαιστίνη στους χρόνους του Ιησού*, Παπαδήμας, Αθήνα 1988
- Ρωμανίδης Ιωάννης**, *Το προποταρικό αμάρτημα*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1970
- Σιμωνάς Παναγιώτης**, *Παρατηρήσεις επί τινων γεγονότων της ισραηλιτικής ιστορίας του βου και 5ου π.Χ. αιώνας*, Θεσσαλονίκη 1964
- *Από τον κόσμο της Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1974
- *Η έννοια της αμαρτίας κατά τους εβραίους προφήτας*, Θεσσαλονίκη 1968
- *Σύντομη Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη. Επιλογή ενοτήτων από τη Βίβλο της Ιερουσαλήμ*, μτφρ. Δ. Καϊμάκη, Θεσσαλονίκη 1991
- Σύναξη 94 (2005) (αφιέρωμα στο Κακό)*
- Το Ταλμούδ (Ανθολόγιο)*, επιμ. Ν. Σαμοθράκη, μτφρ. Ε. Παπαδημητρίου, Αρμός, Αθήνα 2005
- Τρεμπέλας Παναγιώτης**, *Υπομνήματα σε διάφορα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης*
- Zimmerli Walter**, *Επίτομη Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, μτφρ. Β. Στογιάννος, Άρτος Ζωής, Αθήνα 1981.
- Φίνκελστάιν Ι. - Σίλμπερμαν Ν. Α.**, *Βίβλος. Η αλήθεια μέσα από τις ανασκαφές. Νέο φως στην ιστορία του αρχαίου Ισραήλ και στην παραρχή των ιερών κειμένων*, μτφρ. Σ. Κωνσταντινέας, Κάκτος, Αθήνα 2003
- Φοξ Έμμετ**, *Οι Δέκα Εντολές. Το βασικό κλειδί της ζωής*, μτφρ. Δ. Κουτσούνης, Πύρινος Κόσμος, Αθήνα 1989
- Φούγιας Μεθόδιος**, Μητρ. Πισιδίας, *Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός. Ιστορικοί σταθμοί στις σχέσεις Ελλήνων και Ιουδαίων*, Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα 1995
- Χατζηευστροτόγλου Αγγελική**, *Τα όστρακα της Λαχίς*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003
- Χριστινάκη Ελένη**, *Εισαγωγή στη βιβλική αρχαιολογία*, Αθήνα 2001

γ) Ξενόγλωσση

- Barber W. - Rasnake E. - Shpherd R.**, *Life Principles from the Old Testament*, AMG, USA 1998
- Beck E. - Miller G.**, *Biblische Unterweisung*, Band I & II, Kösel Verlag, München 1968
- Berga H. K.**, *Altes Testament Unterrichten*, Kösel/Calwer Verlag, München 1999
- Cipriani S.**, *Primo incontro con la Bibbia. I libri dell' Antico Testamento*, Editrice Di Ci-10096 Leumann, Torino 1996
- Grom B.**, *Katechesen zum Alten Testament*, Benziger Verlag, Köln 1967
- Hatch E. - Redpath H.**, *Ταμείο Παλαιάς Διαθήκης (Condordance)*
- Läpple A.**, *Von der Exegese zur Katechese, Das Alte Testament*, Band I & II, Don Bosco Verlag, München 1982
- Peter C.B.**, "The Temple of Jerusalem in Historico-Theological Perspective", *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 11 (1992) 86-100
- Wilms F. - E.**, *Didaktik des Alten Testamentes*, Kösel Verlag, München 1978

ΑΦΕΤΗΡΙΑΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

α) Βασικές παραδοχές για τη διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών (ΜΘ)

● Η θρησκεία αποτελεί μια ισχυρή πηγή ηθικότητας και κοινωνικότητας. Η θρησκευτική, λοιπόν, μάθηση είναι βασικό τμήμα της μόρφωσης και της ολόπλευρης ανάπτυξης του σύγχρονου νέου.

● Η θρησκευτική εκπαίδευση αποτελεί μέρος της ζωής και της έκφρασης του σύγχρονου πολιτισμού¹. Γι' αυτό χρειάζεται να συμπεριλαμβάνει στα γνωστικά της αντικείμενα τα μνημεία πολιτισμού και παράδοσης². Η Αγία Γραφή (ΑΓ) είναι το πιο βασικό από αυτά.

● Η θρησκευτική μάθηση υπηρετεί, όπως κάθε είδος μάθησης, ποικίλους στόχους: γνωστικούς, συναισθηματικούς, κριτικούς, ερμηνευτικούς κ.ά.

● Για την ευαίσθητη προσέγγιση και μελέτη των θρησκευτικών ζητημάτων απαιτείται ο σεβασμός της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας και του θρησκευτικού υπόβαθρου του κάθε μαθητή³.

● Το σχολικό εγχειρίδιο είναι όχι μόνο πηγή γνώσης και επεξεργασίας της διδακτικής ύλης στο σχολείο και στο σπίτι, αλλά και μέσο ανάπτυξης διαπροσωπικών σχέσεων μέσα στην τάξη⁴.

β) Αποφοιτώντας από το Δημοτικό

Ο θεολόγος, όπως και ο δάσκαλος της κάθε ειδικότητας στο Γυμνάσιο, έχει χρέος να αντιμετωπίσει το άγχος και τη σύγχυση που διακατέχει τους δωδεκάχρονους μαθητές που έρχονται από το Δημοτικό, προετοιμαζοντάς τους για τη νέα ενδιαφέρουσα φάση της ζωής τους. Μια πρώτη ενέργεια είναι να τους ενημερώσει για τον τρόπο συνεργασίας και δουλειάς μέσα στην τάξη. Ταυτόχρονα, είναι αναγκαίο να γνωρίζει και ο ίδιος τι έχουν διδαχθεί οι καινούριοι μαθητές γύρω από το μάθημα στο Δημοτικό. Και μόνο ξεφυλλίζοντας τα βιβλία Θρησκευτικών του Δημοτικού θα συνειδητοποιήσει ότι η Παλαιά Διαθήκη (ΠΔ) σχεδόν απουσιάζει και από τις τέσσερις τάξεις. Οι sporadικές αναφορές που υπάρχουν για πρόσωπα ή γεγονότα της ΠΔ είναι ενταγμένες σε ευρύτερους διδακτικούς στόχους. Π.χ. στη Γ' τάξη, κάτω από τον τίτλο «Η γέννηση ενός παιδιού είναι δώρο (του Θεού) στην οικογένεια» αναφέρεται και το περιστατικό της γέννησης του Ισαάκ. Συγκεκριμένες παλαιοδιαθηκικές αναφορές: Γ' τάξη: Δαβίδ (και δείγματα ψαλμών), γέννηση Ισαάκ, θυσία Αβραάμ, Κιβωτός του Νώε, πορεία των Ισραηλιτών στην έρημο, Δέκα Εντολές, αναφορά στη Δημιουργία, τον Παράδεισο, τα χαρίσματα του ανθρώπου, Δ' τάξη: αναφορά στους προφήτες (σε μία διδακτική ενότητα), ΣΤ' τάξη: Ησαΐας, Ψαλμοί. Όπως γίνεται φανερό, οι οποίες παλαιοδιαθηκικές παραστάσεις των παιδιών δεν οφείλονται στη σχολική μάθηση.

γ) Η κρισιμότητα της γυμνασιακής βαθμίδας για τη διδασκαλία του ΜΘ

Το γυμνάσιο είναι η σημαντικότερη βαθμίδα της θρησκευτικής εκπαίδευσης. Στο Δημοτικό η διδασκαλία του ΜΘ κάποιες φορές παραμερίζεται υπέρ άλλων γνωστικών αντικειμένων ή συμβαίνει να διδάσκεται με αρκετή αμηχανία. Στο Γενικό Λύκειο υπάρχει το πρόβλημα της εντατικοποίησης και της

1. Πρόκειται για παραδοχή όχι μόνον του θεολογικού χώρου, αλλά και πολλών εκτός θεολογικού χώρου διανοουμένων, οι οποίοι θεωρούν απαραίτητη τη θέση του ΜΘ στο σχολικό πρόγραμμα. Βλ. π.χ. Σ. Ζουμπουλάκης, *Ο Θεός στην Πόλη. Δοκίμια για τη θρησκεία και την πολιτική*, Εστία, Αθήνα 2002, σ. 107-123 και Ν. Μουζέλης, «Κοσμοπολιτισμός: Η παγκοσμιοποίηση των αξιών και οι εχθροί τους - Η πρόκληση της Ορθοδοξίας», στο: Ι. Μ. Δημητριάδος, *Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών, Ισλάμ και Φονταμενταλισμός. Ορθοδοξία και Παγκοσμιοποίηση* (επιμ. Π. Καλαϊτζίδη - Ν. Ντόντου), Ίνδικτος, Αθήνα 2004, σ. 107-116. Για την πρόοδο της διεθνούς συζήτησης γύρω από το θρησκευτικό έπιστητό βλ. Ρ. Ντεμπρέ, *Η διδασκαλία της θρησκείας στο ονδτεροόθησκο σχολείο*, μεταφ. Γ. Καραπέλας, Εστία, Αθήνα 2004.

2. Από τη δεκαετία του '80 (οπότε πρωτοεμφράστηκαν οι σχετικές απόψεις του καθηγητή Ν. Ματσούκα) μέχρι και σήμερα συνεχίζει να αναπτύσσεται προβληματισμός γύρω από τις κατευθύνσεις και τα περιεχόμενα του ΜΘ, όπως φαίνεται και σε σχετικά αφιερώματα και άρθρα των περιοδικών *Σίναξη* 14 (1985), 65 (1998) και *Καθ' Οδόν* 17 (2001).

3. Πρόκειται για μια εξαιρετικά επίκαιρη παραδοχή, ιδιαίτερα μπροστά στις πολυπολιτισμικές συνθήκες του σημερινού σχολείου. Στην Ευρώπη, καθώς αυτές οι συνθήκες αναπτύχθηκαν πολύ νωρίτερα, υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία. Για ενημέρωση βλ. Χ. Βασιλόπουλος, *Θρησκευτική αγωγή και αυτονομία του παιδιού*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη-Αθήνα 1996.

4. Για τη λειτουργία του σχολικού εγχειριδίου βλ. Α. Καψάλης - Δ. Χαράλαμπος, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεματική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*, Έκφραση, Αθήνα 1995, σ. 127-147.

προετοιμασίας των μαθητών για την εισαγωγή τους στα ΑΕΙ. Στο δε Τεχνικό Λύκειο το μάθημα διδάσκεται ως μονώροχο και μόνο στην Α' τάξη. Είναι λοιπόν ολοφάνερο ότι το βάρος της θρησκευτικής εκπαίδευσης του Έλληνα μαθητή πέφτει στη γυμνασιακή βαθμίδα.

Επιπλέον στην Α' και Β' Γυμνασίου δίνεται για πρώτη και μόνη φορά – στο σχολείο – η δυνατότητα στον αναπτυσσόμενο νέο άνθρωπο να γνωρίσει συστηματικά και να εργαστεί πάνω στο ίδιο το κείμενο της ΑΓ.

δ) Παρανοήσεις γύρω από την ΠΔ (που δημιουργούν διδακτικά προβλήματα)

Γύρω από την ΠΔ υπάρχει μια σειρά εσφαλμένων αντιλήψεων της ελληνικής κοινής γνώμης, οι οποίες κάποιες φορές διατυπώνονται επισήμως και αναπαράγονται ως περιορέουσα ατμόσφαιρα. Έτσι, πολλοί – εκτός θεολογικού χώρου – καταλήγουν στην άποψη ότι δεν έχει κανένα νόημα να διδάσκεται στο σχολείο. Οι συνηθέστερες παρανοήσεις είναι: α) η ΠΔ είναι ένα βιβλίο «ξεπερασμένο» επιστημονικά, ιστορικά κ.ά., β) αφορά στην αρχαία ιστορία των Εβραίων και δεν υπάρχει κανένας λόγος για τον οποίο οι Έλληνες μαθητές θα πρέπει να της αφιερώσουν ώρες στο σχολικό τους πρόγραμμα και γ) δεν προσφέρει ηθικά πρότυπα ή αρχές ζωής λειτουργικές στη σύγχρονη εποχή μας.

Επιπλέον, υπάρχουν και κάποιες άλλες παρανοήσεις γύρω από την ΠΔ, που προέρχονται από τους ίδιους χριστιανούς, και γι' αυτό χρειάζεται να προσεχθούν ιδιαίτερα: α) Η πεποίθηση ότι η ΠΔ είναι κατά γράμμα θεόπνευστη και, επομένως, συγκρούεται με την επιστήμη, διαψεύδοντας ένα μέρος των σύγχρονων επιστημονικών παραδοχών. Μ' αυτόν τον τρόπο ανθρώπινες δοξασιές μακρινών ιστορικά εποχών συγχέονται με τις αποκαλυμμένες θεόπνευστες αλήθειες και ενισχύεται η λαθεμένη, αλλά αρκετά διαδεδομένη, αντίληψη της σύγκρουσης θρησκείας - επιστήμης. β) Η αντίληψη ότι η ΠΔ μπορεί να προσεγγίζεται και να ερμηνεύεται χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το ιστορικο-πολιτιστικό πλαίσιο της εποχής της. γ) Η προσέγγισή των παλαιοδιαθηκικών κειμένων χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η προοδευτικότητα της Αποκάλυψης και η εν Χριστώ ολοκλήρωση της ΠΔ. Αυτή η παραθεώρηση οδηγεί στην απολυτοποίηση κάποιων στοιχείων της ΠΔ, με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται ειδωλολατρικές αντιλήψεις περί Θεού. δ) Η αντίληψη ότι η ΠΔ υπαγορεύει «κανόνες ηθικής ζωής» με αιώνια ισχύ. Απηχήσεις αυτών των εσφαλμένων αντιλήψεων είναι δυνατόν να φτάνουν ως τη σχολική τάξη. Χρέος μας, λοιπόν, είναι να προσπαθήσουμε να τις αντιμετωπίσουμε σε όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, φροντίζοντας να μην αναπτυχθούν και στους μαθητές μας ανάλογες συγχύσεις και παρανοήσεις.

ΘΡΗΣΚΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΜΘ ΣΤΗΝ Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Οι μαθητές βρίσκονται στη φάση της προεφηβείας (11-13 ετών), η οποία διατηρεί αρκετά χαρακτηριστικά όμοια με τη φάση της ύστερης παιδικής ηλικίας (9-11 ετών). Ταυτόχρονα όμως πρόκειται για ηλικία κατά την οποία εμφανίζονται πολλές ατομικές διαφοροποιήσεις, καθώς κάποια παιδιά ωριμάζουν πρώιμα. Δηλαδή, ενώ στα περισσότερα κυριαρχεί η συγκεκριμένη σκέψη, σε αρκετά αρχίζει να αναπτύσσεται και η αφηρημένη λογική σκέψη. Έτσι, μπορούν να κάνουν πιο προηγμένες επεξεργασίες νοημάτων και συνθέσεις. Με την επίγνωση της ύπαρξης αυτών των ατομικών διαφορών έχει νόημα να επισημανθούν κάποια τυπικά χαρακτηριστικά και ανάγκες αυτής της ηλικίας⁵:

Α. Χαρακτηριστικά της ηλικίας των μαθητών της Α' Γ/σίου

α) Συναισθηματικά χαρακτηριστικά

- Παύουν να υπάρχουν τα άγχη της πρώιμης παιδικής ηλικίας, ενώ απουσιάζει ακόμη η μεγάλη αναστάτωση της εφηβείας.

5. Για μια ευσύνοπτη ενημέρωση γύρω από τη γνωστική ανάπτυξη, αλλά και τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των εφήβων βλ. Χ. Βασιλόπουλος, *Ο μαθητής ως κριτήριο του μαθήματος των Θρησκευτικών*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1993. Επιπλέον, για συνοπτική παρουσίαση των δύο βασικών θεωριών ανάπτυξης (J. Piaget και E. Erikson), καθώς και σχετική βιβλιογραφία βλ. Ε. Περεσλής, *Θεωρίες θρησκευτικής ανάπτυξης και αγωγής*, Γρηγόρης, Αθήνα 2000.

- Διατηρείται η παιδική ανασφάλεια, κάτι που κάνει τους μαθητές ευάλωτους, κυκλοθυμικούς, συχνά αρνητικούς και σε θέση άμυνας.
- Συνειδητοποιούν τις πιέσεις της ζωής, τις οικογενειακές στενοχώριες και τα φυσικά βάσανα, που ανάλογα με την έντασή τους τους απασχολούν λιγότερο ή περισσότερο.

β) Κοινωνικά χαρακτηριστικά

- Αυξάνεται το ενδιαφέρον για τον εαυτό τους, όχι μόνο με την έννοια του εγωισμού, αλλά της αφύπνισης της συνείδησης.
- Αποκτάει ιδιαίτερη σημασία για τους ίδιους η δυνατότητα για ελεύθερες αποφάσεις και ισχυροποιείται η αντίληψη ότι οι ενήλικοι θα πρέπει να σέβονται αυτή τους τη δυνατότητα.
- Έχουν ανάγκη από ήρωες και πρότυπα, που θα τους βοηθήσουν να προχωρήσουν σταδιακά και ομαλά έξω από τον προστατευμένο κόσμο της οικογένειας.
- Αναζητούν φίλους. Η αποδοχή της παρέας και η γνώμη των φίλων τους είναι εξαιρετικά σημαντική. Η ομάδα των συνομηλίκων ασκεί μεγάλη επιρροή, καθώς τα περισσότερα παιδιά αναπτύσσουν σχέσεις / φιλίες και αναγνωρίζουν την ανάγκη αμοιβαίων κοινωνικών υποχρεώσεων. Σημαντικός γίνεται και ο ρόλος του αρχηγού στην παρέα.

γ) Διανοητικά χαρακτηριστικά

- Διατηρείται η συγκεκριμένη σκέψη.
- Έχουν όλο και μεγαλύτερη ικανότητα για διάβασμα, γράψιμο και χρήση διευρυνμένου λεξιλογίου.
- Επιθυμούν να συλλέγουν πολλά δεδομένα και πληροφορίες και να τα συσχετίζουν μεταξύ τους.
- Αναπτύσσουν ενδιαφέρον για αφηρημένες ιδέες (αλήθεια, ομορφιά, καλό).
- Καθώς διευρύνονται οι ορίζοντές τους, αρχίζουν να έχουν προβλήματα προσωπικού προσανατολισμού (Πού ταιριάζω εγώ; Ποια είναι η σχέση μου με τους ανθρώπους; Τελικά: πού χωράει σ' όλα αυτά ο Θεός;).

Β. Ανάγκες των μαθητών της Α' Γ/σίου (όπως προκύπτουν και από τα παραπάνω) για:

- ασφάλεια και σταθερότητα
- κοινωνικότητα
- πρότυπα
- εξερεύνηση κάθε τι καινούριου στη ζωή τους
- ανακάλυψη σημασίας και νοήματος
- σύνδεση και συσχετισμό των γνώσεων
- ένταξη των επιμέρους εντός οργανωμένων πλαισίων.

Γ. Θρησκευτική ανάπτυξη των μαθητών⁶

α) Βασικές γενικές παραδοχές

- Η διαμόρφωση των θρησκευτικών αντιλήψεών τους επηρεάζεται πολύ από το στάδιο της διανοητικής και γνωστικής ανάπτυξης στο οποίο βρίσκονται, καθώς βέβαια και από το θρησκευτικό υπόβαθρο του περιβάλλοντός τους (κυρίως της οικογένειας).
- Οι θρησκευτικές κρίσεις και αντιλήψεις τους επιδέχονται συνεχή ανάπτυξη.
- Προκειμένου να αναπτυχθούν οι θρησκευτικές αντιλήψεις των μαθητών, είναι απαραίτητη η κατανόηση της θρησκευτικής γλώσσας και η εξοικειωσή τους με τη χρήση της.

β) Συγκεκριμένες επισημάνσεις για τις θρησκευτικές αντιλήψεις των μαθητών της Α' Γ/σίου

- Ο Θεός αρχίζει να γίνεται αντιληπτός ως πνεύμα αόρατο και απρόσιτο, ωστόσο διατηρούνται κάποια κατάλοιπα ανθρωπομορφικών αντιλήψεων και ακατέργαστων θρησκευτικών ιδεών (π.χ. ο

6. Βασικά έργα για τη θρησκευτική και ηθική ανάπτυξη είναι: α) L. Kohlberg, *The philosophy of moral development*, Harper and Row, New York 1981, β) J. Fowler, *Stages of faith*, Dove, Melbourne 1981. Για μια εμπειριστατωμένη επισκόπηση των σχετικών ερευνών και πορισμάτων βλ. K. Hyde, *Religion in childhood and adolescence*, Religious Education Press, Birmingham, Alabama 1990.

συσχετισμός του Θεού με την τιμωρία, την εκδίκηση και ό,τι προκύπτει απ' αυτά). Ωστόσο, τέτοιου είδους ιδέες αρχίζουν να μην τους ικανοποιούν.

- Στα περισσότερα παιδιά υπάρχει μια συναισθηματική αποδοχή της πίστης στο Θεό. Εντούτοις, ορισμένα αρχίζουν να αναπτύσσουν κάποιες συγχύσεις και αμφιβολίες, που σπάνια συγκεκρωμένο γίνονται. Τέτοιου είδους αμφισβητήσεις θα αρχίσουν να διατυπώνονται μετά τα 13.
- Όπως φαίνεται, μέχρι τα 13 διατηρείται ο διαχωρισμός του φυσικού από τον υπερφυσικό κόσμο, ανάμεσα στους οποίους δεν υπάρχει καμιά σχέση. Αυτός ο δυαλισμός, που αρχίζει γύρω στα 10, είναι μια βασική πηγή σύγχυσης για τη θρησκευτική σκέψη.
- Άλλη πηγή σύγχυσης είναι η βαθιά παρανόηση σχετικά με την αυθεντία και τη θεοπνευστία της Βίβλου. Τη θεωρούν σεβαστή και αξιόπιστη, επειδή είναι «ένα πολύ παλιό βιβλίο, που επικαλούνται οι θεολόγοι και οι ιερείς».

γ) Επιστημάνσεις των ειδικών σχετικά με τη διδασκαλία θρησκευτικών θεμάτων⁷

Σύμφωνα με τις απόψεις των θρησκευτικοπαιδαγωγών και των εξελικτικών ψυχολόγων, γύρω στην ηλικία των 13 υπάρχει μια αλλαγή στη διανοητική ποιότητα της σκέψης των μαθητών. Πρόκειται λοιπόν για ηλικία αποφασιστική για τη θρησκευτική τους ανάπτυξη. Ό,τι θα οικοδομηθεί τώρα – θετικό ή αρνητικό – σχετικά με τη θρησκεία, φαίνεται πολύ πιθανό να ενισχυθεί προς την ίδια κατεύθυνση τα επόμενα χρόνια. Γι' αυτό το λόγο, έχοντας να διδάξουμε ΠΔ στην Α' Γυμνασίου, έχει νόημα να λάβουμε υπόψη τις παρακάτω επιστημάνσεις των ειδικών, ιδιαίτερα σε σχέση με τη διδασκαλία των βιβλικών θεμάτων:

- Με τη διδασκαλία των βιβλικών θεμάτων τα παιδιά διευκολύνονται να κατανοήσουν σταδιακά την πραγματικότητα της θρησκευτικής εμπειρίας των ανθρώπων και να καλλιεργήσουν την ευαισθησία τους για τις θρησκευτικές διαστάσεις της ζωής.
- Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να έρθουν σε επαφή με τις ίδιες τις αφηγήσεις και όχι μόνον – ή κυρίως – με το «νόημά» τους. Άλλωστε, και γενικότερα η αφήγηση αναγνωρίζεται ως βασικό και αποτελεσματικό θετικό εργαλείο της διδασκαλίας. Ο συνδυασμός αφήγησης και ιστορίας στο ΜΘ αναγνωρίζεται από τους θρησκευτικοπαιδαγωγούς ως παρώντων ιδιαίτερα σημαντικός για την κατανόηση του μεταφορικού βιβλικού λόγου από τα παιδιά.
- Η κατανόηση των βιβλικών μεταφορών, αλληγοριών και μύθων επηρεάζεται πολύ από τον τρόπο που προσεγγίζονται. Καθώς όλα αυτά είναι σύνθεση εμπειριών ανθρώπων και γενεών άλλων εποχών, θα πρέπει να τα επεξεργαστούμε όχι μόνο με σοβαρές συζητήσεις και αναλύσεις, οι οποίες βασίζονται κυρίως στη νοητική επεξεργασία. Διδακτικές προσεγγίσεις, όπου τα παιδιά εκφράζονται δημιουργικά (ζωγραφίζοντας κ.ά.), παίζουν ρόλους, δραματοποιούν καταστάσεις ή σκηνές, φαίνονται απαραίτητες, καθώς είναι ευκαιρίες για τη δημιουργία δικών τους εμπειριών.
- Στη διδασκαλία των βιβλικών θεμάτων χρειάζεται να αξιοποιούνται και οι εμπειρίες ζωής των ίδιων των μαθητών. Να τους δίνεται δηλαδή δυνατότητα να εκφράζονται και να στοχάζονται πάνω σε δικές τους σχέσεις και βιώματα, αλλά και αντίστροφα, με αφετηρία δικά τους βιώματα να συναισθάνονται τα πρόσωπα και τα γεγονότα των βιβλικών διηγήσεων⁸.
- Οι θρησκευτικές γνώσεις, για να γίνουν ώριμες θρησκευτικές θεωρήσεις, θα πρέπει να διασταυρώνονται και να συνδέονται με το περιεχόμενο της γνώσης από άλλες σφαίρες σκέψης. Κι αυτό γιατί τέτοιες συνδέσεις εξασφαλίζουν τη δημιουργία μιας πραγματικά λειτουργικής σκέψης, απε-

7. Η σχετική βιβλιογραφία είναι πλούσια. Ενδεικτικά ανά δεκαετία: α) K. Hyde, *Religious learning in adolescence*, Birmingham Institute of Education, Edinburgh 1965, β) R. Goldman, *Readiness for religion. A basis for developmental religious education*, Routledge and Kegan Paul, London 1977, γ) T. Groome, *Christian religious education: Sharing our story and vision*, Harper and Row, San Francisco 1980, δ) M. Kincaid, *How to improve learning in religious education*, Hodder & Stoughton, London 1991. Για μια συνοπτική παρουσίαση των σύγχρονων προσεγγίσεων της θρησκευτικής αγωγής, βλ. X. Βασιλόπουλος, *ό.π.*, σ. 101-118.

8. Άλλωστε η σύγχρονη επιστημονική ψυχολογική έρευνα επισημαίνει την τεράστια σημασία που έχει για την ανάπτυξη των παιδιών η συναισθηματική εκπαίδευσή τους. Βλ. εκτενώς στο D. Goleman, *Η συναισθηματική νοημοσύνη*, μτφρ. Α. Παπασταύρου, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα ¹³1998.

λευθερώνοντας το μαθητή και κάνοντάς τον πραγματικά δημιουργικό. Έτσι, η θρησκευτική ζωή δεν καταντάει ένα αυτονομημένο κομμάτι της ζωής του, αλλά την αφορά συνολικά.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΠΔ ΣΤΗΝ Α΄ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ

1. Αναδεικνύουμε την Παλαιά Διαθήκη ως τμήμα της Αγίας Γραφής **οργανικά και αναπόσπαστα δεμένο με την Καινή Διαθήκη (ΚΔ)**.

2. Τη θεωρούμε και την επεξεργαζόμαστε με **θεολογικά εκκλησιαστικά κριτήρια**. Αυτό σημαίνει ότι όλα τα θεολογικά θέματα της ΠΔ προβάλλονται πάνω στο φόντο της ΚΔ, η οποία μας προσφέρει ένα καινούριο / συμπληρωμένο πρίσμα κατανόησης. Π.χ. η εικόνα και η γνώση για το Θεό που σταδιακά μας δίνει η ΠΔ προβάλλεται στον Τριαδικό Θεό της Αγάπης, που μας αποκαλύπτει η ΚΔ. Με μια τέτοια ερμηνευτική ματιά προσεγγίζουμε τις πρωτόλειες αντιλήψεις της ΠΔ (η οποία άλλωστε είναι «παιδαγωγός εις Χριστόν»).

3. Στην Α΄ Γυμνασίου χρησιμοποιούμε κυρίως το αφηγηματικό υλικό της ΠΔ που έχει πολύ δυναμικό χαρακτήρα. Γι' αυτό χρειάζεται προσοχή. Μην βιαζόμαστε να φτάνουμε στα θεολογικά νοήματα. Χρειάζεται να διανύουμε ένα δρόμο που περνάει μέσα από **τα πρόσωπα και τη δράση τους**. Επομένως, δε θα πρέπει να εμφανίζουμε τα πρόσωπα άσαρκα και τα γεγονότα μυθικά και σε απόσταση από την πραγματική ζωή. Στο σημείο αυτό, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι τα παιδιά αυτής της ηλικίας εμφανίζουν δυσκολίες να αντιλαμβάνονται γεγονότα και δράσεις που συνέβησαν σε παλιότερες εποχές. Δυσκολεύονται να εντάξουν ένα χρονικό διάστημα μέσα σε μια μεγάλη περίοδο χρόνου. Δε συλλαμβάνουν το χώρο των γεγονότων και δεν μπορούν να διαβάσουν χάρτη. Χρειάζεται λοιπόν να τους βοηθήσουμε να αναπτύξουν τις σχετικές δεξιότητες, καθώς αποτελούν προϋπόθεση για την επεξεργασία των αφηγηματικών κειμένων της ΠΔ. Ακριβώς αυτό επιδιώκουν οι διδακτικοί χειρισμοί και οι σχετικές εργασίες που περιέχονται στο βιβλίο του μαθητή.

4. Αναδεικνύουμε σε κάθε ευκαιρία τη θέση της ΠΔ **στον πυρήνα του δυτικού πολιτισμού**.

5. Όποτε υπάρχει ευκαιρία δίνουμε στοιχεία για τη θέση της ΠΔ στη **θρησκεία των Εβραίων**, προσπαθώντας αφενός να ξεκαθαρίσουμε υπάρχουσες συγχύσεις και αφετέρου να καλλιεργήσουμε το σεβασμό προς την Ιουδαϊκή θρησκεία.

6. Αναδεικνύουμε την **παγκοσμιότητα** και την **οικουμενικότητα** των νοημάτων της ΠΔ, στο βαθμό που είναι ενταγμένη στην ΑΓ. Σε όλα της, δηλαδή, τα θέματα αναγνωρίζεται και εξαιρείται το στοιχείο της πρόσληψης και της μεταμόρφωσης του κόσμου, αλλά και της συμπεριληψής των πάντων στην κλήση του Θεού.

7. Αναγνωρίζουμε ότι η μελέτη των θεμάτων της ΠΔ είναι **ανάγκη** να γίνεται κατά το δυνατόν **διεπιστημονικά και διαθεματικά**⁹, σε συσχετισμό δηλαδή με τα άλλα γνωστικά αντικείμενα του σχολείου. Η μελέτη του Διαθεματικού Ενιαιού Πλαισίου Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (ΑΠΣ) των υπόλοιπων μαθημάτων της Α΄ τάξης μπορεί να μας δώσει πολλές ιδέες για διαθεματικές δραστηριότητες / προσεγγίσεις.

8. Έχει νόημα να κατανοήσουμε τη **λογική της δομής του Αναλυτικού Προγράμματος (ΑΠ)** της Α΄ Γυμνασίου. Στο Γυμνάσιο, η Βίβλος διδάσκεται συστηματικά στην Α΄ και Β΄ τάξη. Πρέπει, ωστόσο, να παραδεχθούμε ότι η νοητική και ψυχολογική ανάπτυξη των παιδιών αυτής της ηλικίας δεν μας επιτρέπει να καταπιαστούμε με όλα τα βιβλικά θέματα (π.χ. τους πειρασμούς του Ιησού, τον Ιώβ, τον Εκκλησιαστή κ.ά.). Η αναγνώριση αυτής της δυσκολίας καθόρισε και τις επιλογές του ΑΠ της Α΄ τάξης. Πιο συγκεκριμένα: η ύλη της ΠΔ δεν αρχίζει με τη Δημιουργία, αλλά με τις διηγήσεις των Πατριαρχών. Τότε, δηλαδή, που ο Θεός αποκαλύπτει στον άνθρωπο μέσα στον ιστορικό χρόνο και αρχίζει η ιστορία της Διαθήκης και η πραγματοποίηση του θεού σχεδίου της σωτηρίας. Είναι αλήθεια ότι για κάποιους θεολόγους η διδασκαλία της ΠΔ δεν μπορεί να κατανοηθεί χωρίς αφετηρία και προϋπόθεση το Προπατορικό Αμάρτημα. Έτσι, ίσως αισθανθούν κάποια διδακτική αμηχανία. Στο σημείο όμως αυτό έχει νόημα να δούμε πώς

9 Βλ. Χρ. Θεοφιλίδης, *Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας*, Γρηγόρης, Αθήνα 1997.

προτείνεται μέσα στο παρόν βιβλίο μαθητή να χειριστούμε το θέμα: Τα παιδιά αυτής της ηλικίας, έχουν εμπειρία της ύπαρξης του κακού είτε μέσα στην ίδια τους τη ζωή (π.χ. διαζύγια, αρρώστιες, θάνατοι) είτε στις κοινωνικές του εκφράσεις (π.χ. φτώχεια, αρρώστιες, αδικία), χωρίς να προβληματίζονται για την προέλευσή του. Επιπλέον, από το Δημοτικό έχουν μάθει να θεωρούν την πολυθεΐα και την ειδωλολατρία που επικρατούσαν στον κόσμο την εποχή του Αβραάμ ως αρνητικές συνθήκες για την ανθρώπινη ζωή. Ασχίζοντας, λοιπόν, με τις ζωηρές και προσιτές ιστορίες των Πατριαρχών, οι μαθητές εύκολα είναι σε θέση να αναγνωρίσουν ότι η θείκη επέμβαση του Θεού μέσα στον κόσμο και την ιστορία καταργεί την ειδωλολατρία, βελτιώνει τις σχέσεις, καθοδηγεί, προστατεύει, δίνει προορισμό στην ανθρώπινη ζωή· δηλαδή, καταργεί το κακό. Άρα, οι μαθητές συνειδητοποιούν, σ' ένα πρώτο επίπεδο, το σωτηριώδη χαρακτήρα της θείκης επέμβασης του Θεού στον κόσμο και την ιστορία.

Απ' την άλλη μεριά, ας μην ξεχνάμε ότι η επεξεργασία των διηγήσεων της Δημιουργίας του κόσμου και του Προπατορικού Αμαρτήματος απαιτούν περισσότερο ανεπτυγμένη αντίληψη, αλλιώς υπάρχει ο κίνδυνος να γίνουν καταννοητές ως διηγήσεις κατά γράμμα θεόπνευστες και αργότερα να απορριφθούν ως αφελείς. Στο νέο ΑΠ καταπιανόμαστε μαζί τους μετά το μέσο της σχολικής χρονιάς, όταν τα παιδιά όχι μόνο έχουν δομήσει κάποιες απαραίτητες θεολογικές ιδέες, αλλά έχουν κατακτήσει και ένα βασικό θρησκευτικό λεξιλόγιο. Μ' αυτόν τον τρόπο αυτά τα δύσκολα, αλλά τόσο σημαντικά θέματα θα διδαχθούν ουσιαστικότερα και αποτελεσματικότερα.

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ (ΒΜ)

Πρόκειται για ένα **βιβλίο εργασίας**. Έχει λοιπόν συντεθεί και δομηθεί με ανάλογο τρόπο. Η βάση της εργασίας είναι το κείμενο της Παλαιάς Διαθήκης που με την αμεσότητα και την εκφραστικότητα του σίγουρα μπορεί να προκαλεί το ενδιαφέρον των μαθητών. Ο στόχος ενός τέτοιου βιβλίου είναι η κινητοποίηση και η συμμετοχή στη διδακτική διεργασία όλων των μαθητών, έτσι ώστε όχι μόνο να εργαστούν δημιουργικά σε ατομικό επίπεδο, αλλά και να συνεργαστούν αποτελεσματικά με το δάσκαλο και μεταξύ τους. Έτσι, τα επιδιωκόμενα θετικά αποτελέσματα δεν αφορούν μόνο στη μάθηση, αλλά και στο σχηματισμό και στην ενίσχυση της θετικής αυτοεικόνας των μαθητών, κάτι απόλυτα απαραίτητο γι' αυτή την ηλικία.

1) Τα 4 πρώτα Εισαγωγικά Μαθήματα

Διαφέρουν από τις υπόλοιπες ενότητες, αφού είναι γραμμένα σε μορφή δοκιμίου. Σ' αυτά οι μαθητές προσεγγίζουν αφηρητικά κάποια βασικά ζητήματα γύρω από τα βιβλία της ΠΔ, τα οποία βέβαια θα γίνουν αντικείμενο περαιτέρω επεξεργασίας στη διάρκεια της χρονιάς. Επιπλέον, οι μαθητές ξεκαθαρίζουν το σκοπό και τα πλαίσια της φετινής εργασίας τους πάνω στην ΠΔ.

2) Τα πέντε κεφάλαια του βιβλίου

Κάθε κεφάλαιο αρχίζει με ένα **χρονολογικό πλαίσιο**, έναν **χάρτη** και μια **εισαγωγή**. Μ' αυτόν τον τρόπο, οι διηγήσεις που ακολουθούν αποκτούν χωροχρονική πλαισίωση και ιστορική υπόσταση. Στο χρονολογικό πλαίσιο καταγράφονται επιγραμματικά και εποπτικά τα βασικά γεγονότα, συγχρονιστικά με γεγονότα / σταθμούς της ιστορίας της περιοχής, καθώς και της ελληνικής ιστορίας. Ο χάρτης περιλαμβάνει τα τοπωνύμια που οι μαθητές θα συναντήσουν στα κείμενα. Στη σελίδα της εισαγωγής δίδονται πληροφορίες που βοηθούν στο στήσιμο του ιστορικού σκηνικού και στο ζωντάνεμα των διηγήσεων (εποχή, συνθήκες, χρονολογίες, πρωταγωνιστές). Επιπλέον, εδώ οι μαθητές ενημερώνονται για το στόχο της δουλειάς τους σ' αυτό το κεφάλαιο.

3) Οι διδακτικές ενότητες (ΔΕ)

● Ο τίτλος

Αποδίδει επιγραμματικά το θέμα, αλλά και συμπυκνωμένη τη βασική ιδέα της ενότητας.

● Οι τίτλοι των παραγράφων

Αποδίδουν τα επιμέρους θέματα.

● Το κείμενο

Η διδακτική ύλη της ΔΕ είναι κατά κύριο λόγο αποσπάσματα από το ίδιο το βιβλικό κείμενο

στην τελευταία μετάφραση της Βιβλικής Εταιρείας. Τα αποσπάσματα επιλέχθηκαν, έτσι ώστε αφενός να υπηρετούν τους στόχους του ΑΠ, αφετέρου να αποτελούν – κατά το δυνατόν – ένα κείμενο με συνοχή κι ενδιαφέρον για τους μικρούς αναγνώστες. Στην περίπτωση που τα σχετικά κείμενα της ΠΔ είναι εκτενή και άρα η μεταφορά τους είναι αδύνατη στα πλαίσια μιας ΔΕ, αποδίδονται από τους συγγραφείς του ΒΜ όσο πλησιέστερα γίνεται με το νόημα του κειμένου και με τη μεγαλύτερη φραστική λιτότητα. Χρειάζεται να ενημερώσουμε τους μαθητές ότι τα πλάγια γράμματα είναι το ίδιο το κείμενο της ΠΔ, ενώ τα όρθια είναι απόδοση των συγγραφέων του ΒΜ.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση του κειμένου είναι η καλή του ανάγνωση. Γι' αυτό, είναι ανάγκη να διαβάζεται από το δάσκαλο ολόκληρο και χωρίς να διακόπτεται για ενασχόληση με σχολιασμούς, εξήγηση άγνωστων λέξεων κ.ά. Όταν τα κείμενα είναι μεγάλα και η επεξεργασία τους επιλέγεται να γίνει τμηματικά, τότε εννοείται ότι τμηματική θα είναι και η ανάγνωσή τους.

● Τα παραθέματα

Τα συναντούμε, σε χρωματιστό φόντο. Περιέχουν: α) ερμηνευτικά σχόλια απαραίτητα για την επεξεργασία του κειμένου (πληροφορίες για την εποχή, τις συνθήκες ζωής, τα πρόσωπα κ.ά.), β) θεολογική ανάλυση μιας «δύσκολης» για τα παιδιά ιδέας, γ) αποσπάσματα από την Καινή Διαθήκη, ύμνους, κείμενα εκκλησιαστικά, λογοτεχνικά κ.ά. και δ) ερμηνείες λέξεων. Όλα αυτά χρειάζεται να εντάσσονται στο σχεδιασμό της διδασκαλίας και να διευκολύνουν την επίτευξη των διδακτικών στόχων.

● Το εποπτικό υλικό

Εκτός από το διακοσμητικό υλικό (π.χ. οι μακρόστενες ακουαρέλες της κάθε ΔΕ), οι εικόνες, οι φωτογραφίες, τα σκίτσα, τα διαγράμματα και οι χάρτες είναι οργανικά ενταγμένα στην ενότητα, με στόχο να χρησιμοποιηθούν στην επεξεργασία. Σε αρκετά θεωρήθηκε σκόπιμο να μην υπάρχει λεζάντα, καθώς υπαινίσσονται συναισθήματα, ιδέες, «ατμόσφαιρα» κ.ά., τα οποία οι ίδιοι οι μαθητές θα ανακαλύψουν.

● Η «Εργασία στην τάξη»

Βασίζεται σε μια διδακτική πρόταση που στην ουσία είναι **επεξεργασία κειμένου**. Όλη η εργασία συγκροτείται γύρω από μια σειρά ζητημάτων, τα οποία είναι διατυπωμένα υπό μορφή ερωτήσεων. Έτσι, τονίζεται και ο διερευνητικός χαρακτήρας της διδασκαλίας μας. Εννοείται, βέβαια, ότι το κείμενο δεν εξαντλείται ερμηνευτικά στα ζητήματα που επεξεργαζόμαστε, αλλά προσεγγίζεται χωρίς ένα σημείο, ανάλογα με τη στοχοθεσία του ΑΠ και την ανάπτυξη των παιδιών.

Οι ερωτήσεις της επεξεργασίας¹⁰ ωθούν τα παιδιά:

- να διαβάσουν προσεκτικά το κείμενο
- να βρουν πληροφορίες
- να παρατηρήσουν λεπτομέρειες
- να σκεφτούν, να συσχετίσουν, να συγκρίνουν
- να προβληματιστούν και να λύσουν απορίες τους
- να βγάλουν συμπεράσματα
- να εκφράσουν ιδέες, κρίσεις και συναισθήματα
- να διορθώσουν αντιλήψεις τους
- να επιχειρηματολογήσουν
- να φανταστούν και να επινοήσουν
- να συναισθανθούν πρόσωπα και καταστάσεις
- να συνεργαστούν
- να υποδυθούν ρόλους
- να συσχετίσουν το παρελθόν με το παρόν και τη δική τους ζωή.

Όλα αυτά συνεπάγονται ότι στη διάρκεια της εργασίας στην τάξη εμείς οι δάσκαλοι θα πρέπει:

10. Εύκολα παρατηρεί κανείς ότι η επεξεργασία ανταποκρίνεται σε κάθε ταξινομία στόχων. Για συνοπτική ενημέρωση γύρω από τις ταξινομιές των σκοπών και στόχων διδασκαλίας, καθώς και τα πλεονεκτήματα και μειονεκτηματά τους βλ. Γ. Βρεττός - Α. Καψάλης, *Αναλυτικό Πρόγραμμα. Σχεδιασμός - αξιολόγηση - αναμόρφωση*, Αθήνα 1999, σ. 139-164.

α) Να δημιουργήσουμε στην τάξη περιβάλλον **διερεύνησης και ανακάλυψης της γνώσης**¹¹. Γι' αυτό:

- Ορίζουμε με ακρίβεια το συγκεκριμένο έργο / πρόβλημα το οποίο θα επεξεργαστούμε, καθώς και τους *στόχους* της δουλειάς μας.
- Δίνουμε στους μαθητές μας σαφείς και ακριβείς *υποδείξεις εργασίας*.
- Στη διάρκεια της διδακτικής διεργασίας μεταβαίνουμε με προσοχή και ομαλά από τη μία ερώτηση στην άλλη, χρησιμοποιώντας ενδιάμεσα τις κατάλληλες *βοηθητικές ερωτήσεις*. Φροντίζουμε, όμως, να μη δημιουργηθεί ένα κλίμα καταιγισμού ερωτήσεων, με τις οποίες απλώς «ελέγχουμε» τους μαθητές, αλλά μια ατμόσφαιρα, όπου όλοι μαζί διερευνούμε τα ζητήματα που ορίσαμε.
- Δεν παραλείπουμε να καταγράφουμε στον πίνακα τα *βασικά σημεία* της επεξεργασίας και να παρακινούμε τους μαθητές να κάνουν το ίδιο στο τετράδιό τους.

β) Να δημιουργήσουμε περιβάλλον **συνεργατικής μάθησης**. Γι' αυτό:

- Αφήνουμε περιθώρια προσωπικής έκφρασης των μαθητών, καλλιεργώντας ανάλογα ατμόσφαιρα αποδοχής και κατανόησης.
- Παροτρύνουμε τους μαθητές να συνεργάζονται με κάθε ευκαιρία. Συχνά προτείνεται η συνεργασία ανά θρανίο. Μ' αυτή την απλή υπόδειξη επιτυγχάνονται πολλά. Δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να επικοινωνήσουν για λίγο μεταξύ τους. Υπερβαίνεται ο μαθητικός ανταγωνισμός. Επιπλέον, καθώς αντιπροσωπεύουν ένα «εμείς» κι όχι το συνηθισμένο «εγώ», βρίσκουν περισσότερο θάρρος να διατυπώσουν την άποψή τους, αλλά και διάθεση να την υπερασπιστούν. Εξάλλου, η συνεργασία της δυάδας αποτελεί απαραίτητο προστάδιο για μελλοντική οργάνωση εργασίας με μικρές ομάδες. Με τη σταδιακή εξοικείωση των μαθητών στη συνεργασία και το σταθερό έλεγχο από τη μεριά του θεολόγου, η αταξία και η χαλαρότητα που κάποιοι δάσκαλοι ίσως φοβούνται, γρήγορα μπορούν να ξεπεραστούν.
- Μια δυσκολία που μπορεί να εμφανιστεί σε κάποιους θεολόγους αφορά στις προτάσεις για βιωματική αφήγηση, παιχνίδι ρόλων, δραματοποιήσεις και άλλα σχετικά. Όσο ρεαλιστικές κι αν είναι οι επιφυλάξεις μας, ας επιχειρήσουμε να εφαρμόσουμε τέτοιες διδακτικές προτάσεις. Άλλωστε οι μαθητές εξοικειώνονται με τέτοιες τεχνικές και δραστηριότητες, αφού στο Γυμνάσιο (καθώς και στις δύο τελευταίες του Δημοτικού) ήδη υπάρχει ΑΠ Σπουδών Θεάτρου. Ο θεολόγος που επιθυμεί να πραγματοποιήσει τις σχετικές εργασίες μπορεί να συνεργαστεί με το θεατρολόγο, να ενημερωθεί από το διαδίκτυο¹² και ίσως να λάβει μέρος σε σχετικά σεμινάρια. Έτσι, πολύ γρήγορα θα κατορθώσει να λειτουργήσει ως εμπνευστής τέτοιων δραστηριοτήτων, όπου οι μαθητές εκφράζονται δημιουργικά, αφομοιώνουν βιωματικά τα όσα έμαθαν και βέβαια συνεργάζονται¹³. Μπορούμε να αρχίσουμε σιγά σιγά, ζητώντας από τους μαθητές να σκαρώσουν ένα διάλογο μπροστά στην τάξη (βλ. έναν σχετικό διάλογο στη σ. 125 του ΒΜ).

Αντίστοιχη ίσως επιφύλαξη υπάρχει και για τη συνεργατική / ομαδική εργασία η οποία υποστηρίζεται μεν από εκτεταμένη ψυχοπαιδαγωγική και διδακτική βιβλιογραφία¹⁴, αλλά για να αναπτυχθεί χρειάζεται ύπαρξη βασικών προϋποθέσεων και γερή προετοιμασία. (Βλ. μια ενδεικτική ομαδοσυνεργατική διδασκαλία στη ΔΕ 11 παρακάτω στο ΒΔ).

11. Βλ. Μ. Κουτσελίνη - Χρ. Θεοφιλίδης, *Διερεύνηση και συνεργασία για μια αποτελεσματική διδασκαλία*, Γρηγόρης, Αθήνα 1998.

12. Βλ. www.sch.gr/theatro, όπου υπάρχει σχετικό εκπαιδευτικό υλικό, forum συζητήσεων και βιβλιογραφία.

13. Πολύ ενδιαφέρον για τους εκπαιδευτικούς παρουσιάζουν τα Πρακτικά της Συνδιάσκεψης του Πανελληνίου Δικτύου για το θέατρο στην εκπαίδευση, *Το θέατρο στην εκπαίδευση: μορφή τέχνης και εργαλείο μάθησης*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002, καθώς και το βιβλίο του Brian Wooland, *Η διδασκαλία του δράματος*, μτφρ. Ε. Κανηρά, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, όπου μάλιστα στο παράδειγμα παρουσίασης παραστάσεων χρησιμοποιείται υλικό θρησκευτικής ύλης!

14. Βλ. α) το κλασικό έργο του E. Meyer, *Ομαδική διδασκαλία. Θεμελίωση και παραδείγματα*, μτφρ. Λ. Κουτσούκης, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1987, β) Σ. Δεβρίσης, *Οι μαθητές μιας τάξης ως κοινωνική ομάδα και η ομαδοκεντρική διδασκαλία*, Gutenberg, Αθήνα 1998 και γ) Η. Ματσαγγούρας, *Ομαδοκεντρική διδασκαλία και μάθηση*, Γρηγόρης, Αθήνα 1987. Για το ΜΘ ειδικότερα: Ι. Κογκούλης, *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η συνεργατική διδασκαλία και μάθηση*, Γρηγόρης, Αθήνα 1994.

4) Η σελίδα «Προτάσεις για εργασία και δραστηριότητες»

Είναι η χρωματιστή σελίδα στο τέλος της κάθε ΔΕ (με εξαίρεση τις 4 εισαγωγικές ΔΕ, όπου για οικονομία χώρου δίνονται συγκεντρωμένες σε δύο σελίδες: 22, 23). Αποτελείται από τρία μέρη: α) Το πρώτο, με τον τίτλο «**Προσπαθώ να καταλάβω περισσότερα**», περιλαμβάνει εργασίες με τις οποίες επιδιώκεται περισσότερη εμβάθυνση στο περιεχόμενο της ΔΕ με συσχετίσεις, αναλογίες, έκφραση ιδεών και επιχειρημάτων, δουλειά με εικόνες κ.ά. Εννοείται ότι ο κάθε θεολόγος θα ασχοληθεί με όσες απ' αυτές «αντέχει» το επίπεδο της τάξης του. Μπορεί, επίσης, είτε να επεξεργαστεί τις ερωτήσεις μέσα στην τάξη είτε να δώσει κάποιες απ' αυτές ως εργασία για το σπίτι. β) Το μέρος με τον τίτλο «**Ελέγγω τι έμαθα**» περιλαμβάνει τις ερωτήσεις που προορίζονται για την εμπέδωση των σημαντικότερων πληροφοριών / γνώσεων της ενότητας. Με λίγα λόγια αυτό που έχουν τα παιδιά «να μαθαίνουν» στο σπίτι. γ) Στο τρίτο μέρος, «**Επιλέγω και πραγματοποιώ...**», προτείνονται μια σειρά από εργασίες ή δραστηριότητες που έχουν δημιουργικό χαρακτήρα και με τις οποίες οι μαθητές «εφαρμόζουν» στην πράξη όσα επεξεργάστηκαν στο μάθημα. Μ' αυτές έχουν να φανταστούν, να μπουν στη θέση προσώπων, να εκφραστούν με τον τρόπο που αυτοί θέλουν, να βρουν οι ίδιοι πληροφορίες και να κάνουν έρευνες, να οργανώσουν εκδηλώσεις κ.ά. Κάποιες απ' αυτές μπορούν να γίνουν μέσα στην τάξη. Κάποιες άλλες μπορούν να οργανωθούν ως συνθετικές εργασίες – ομαδικές ή ατομικές – ακόμη και ως Projects (Σχέδιο Εργασίας)¹⁵ στη διάκριση όλης της χρονιάς. Εννοείται πως ο θεολόγος θα αποφασίσει με ποιες από τις εργασίες του «**Προσπαθώ...**» και «**Επιλέγω...**» θα καταπασιστεί, έχοντας πάντα ως θεμελιώδες κριτήριο το επίπεδο και τις ανάγκες των συγκεκριμένων μαθητών του. Ωστόσο, έχει νόημα να μην παραμεληθούν, καθώς αρκετές απ' αυτές βασίζονται στην ενεργό μαθησιακή δράση, αποτελούν μια βιωματική - επικοινωνιακή διδακτική διεργασία και είναι δυνατόν να αναπτυχθούν διαθεματικά και συνεργατικά.

Στην ίδια σελίδα, μέσα στο χαρτάκι με το συνδετήρα οι μαθητές, βρίσκουν σημειωμένους και τους σημαντικούς **νέους όρους** που συνάντησαν στο μάθημα.

Σε κάποιες ΔΕ υπάρχει μια **χρωματιστή τρέσα**, όπου παρατίθενται οι βασικές λέξεις / όροι στα: αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά, ισπανικά και ρωσικά.

5) Η σελίδα «Ξανακοιτώντας τα μαθήματα του ... κεφαλαίου»

Πρόκειται για τα **επαναληπτικά** μαθήματα. Στις προτεινόμενες εργασίες επιχειρείται: α) Κατ' αρχάς οι μαθητές να θυμηθούν τις διηγήσεις και τα γεγονότα του κεφαλαίου, διατρέχοντας τις ΔΕ και να αναμοχλεύσουν τις γνώσεις τους. β) Στη συνέχεια, να εμποδίσουν τις θεολογικές αλήθειες που επεξεργάστηκαν στις ΔΕ και να συνειδητοποιήσουν τη σημασία τους όχι μόνο για τη ζωή του ιουδαϊκού λαού, αλλά και της Εκκλησίας. γ) Τέλος, να συνδέσουν δικά τους συναισθήματα και εμπειρίες με τα αντίστοιχα που συνάντησαν στα κείμενα. Στο τέλος του ΒΜ υπάρχει και ένα δισέλιδο γενικό επαναληπτικό («Ξανακοιτώντας όσα δούλεψαμε τη φετινή χρονιά»). Αυτό το γενικό επαναληπτικό είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί από το δάσκαλο και στην αρχή της επόμενης χρονιάς, για να καταδειχτεί ακόμη μια φορά πώς η Παλαιά οδηγεί στην Καινή Διαθήκη. Επίσης, χρειάζεται να γίνει ιδιαίτερη σύσταση στους μαθητές στο τέλος της χρονιάς ότι το σχολικό βιβλίο της Α' τάξης θα τους χρειαστεί συχνά ως πηγή πληροφοριών κατά την εργασία τους στη Β' τάξη.

6) Το λεξιλόγιο

Μέσα στο κείμενο πιθανές άγνωστες λέξεις σημειώνονται με αστερίσκο (*), οι οποίες και εξηγούνται κατά ΔΕ στο τέλος του βιβλίου.

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΥ (ΒΔ)

Απευθύνεται, όπως είναι φυσικό, σε θεολόγους με διαφορές στη διδακτική εμπειρία και στην επιστημονική ετοιμότητα σχετικά με την ΠΔ. Μέσα λοιπόν στον προβλεπόμενο αριθμό σελίδων, θα επιχειρήσει να λειτουργήσει συμπληρωματικά με το ΒΜ και συμβουλευτικά ως προς το σχεδιασμό και την οργάνωση της διδασκαλίας. Κάτω από τον τίτλο υπάρχουν οι σχετικές παραπομπές στο κείμενο της ΠΔ. Τα μέρη του βιβλίου του δασκάλου είναι τα εξής:

15. Για τη μέθοδο Project βλ. K. Frey, *Η «Μέθοδος Project». Μια μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη*, μτφρ. K. Μάλλιου, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1986.

1) Διήκουσες θεολογικές έννοιες του κεφαλαίου

Πρόκειται για τις βασικές θεολογικές έννοιες που διατρέχουν τις ΔΕ και τις οποίες στοχεύουμε να αναδείξουμε και να προσεγγίσουμε – μέχρι κάποιο σημείο – με την επεξεργασία των κειμένων. Είναι οι έννοιες-αλήθειες, τις οποίες επιδιώκουμε να έχουν κατακτήσει οι μαθητές μας, τελειώνοντας το κεφάλαιο.

Οι έννοιες αυτές δημιουργούν το πλαίσιο νοήματος, στο οποίο εντάσσονται οι επιμέρους διηγήσεις. Πολλές απ' αυτές διατρέχουν και νοηματοδοτούν όλη την ύλη της χρονιάς, σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις την ύλη και των τριών γυμνασιακών τάξεων. Π.χ. οι έννοιες «Ο Θεός φανερώνεται μέσα στην ιστορία των ανθρώπων», «Ο Θεός καλεί και ο άνθρωπος ανταποκρίνεται με συγκεκριμένες ενέργειες στην κλήση του Θεού» δουλεύονται οπωσδήποτε στην ύλη της Παλαιάς Διαθήκης, επεκτείνονται όμως και στην ύλη της Καινής, όπως επίσης αποτελούν και κεντρικό άξονα στην Εκκλησιαστική Ιστορία.

Στο βαθμό που σκοπός του ΜΘ είναι να αποκτήσουν οι μαθητές θεολογικό στοχασμό και κριτήρια, προϋποτίθεται η πρόσκτηση και αφομοίωση των θεολογικών εννοιών / αληθειών από αυτούς. Κάτι τέτοιο υπαγορεύει στον κάθε θεολόγο την ανάγκη να ξεκαθαρίσει, πριν ακόμη σχεδιάσει τη διδασκαλία του, τις βασικές θεολογικές έννοιες της ύλης της Α' Γ'σίου, τις οποίες θα δομήσει βήμα βήμα, σε κάθε διδακτική ώρα, με κάθε διδακτικό χειρισμό, με τις ευκαιρίες που του παρέχει η ύλη και με επίγνωση των ορίων των μαθητών. Μόνον έτσι η διδασκαλία της συγκεκριμένης ύλης θα διευκολύνει το παιδί να δημιουργήσει δομές θρησκευτικής σκέψης. Διαφορετικά, η ύλη δίνει την εντύπωση ενός καταγλισμένου ερεθισμάτου και πληροφοριών δίχως ειρμό που δεν καταλήγουν σε ουσιαστική μάθηση, αλλά – στην καλύτερη περίπτωση – σε μια πρόσκαιρη απομνημόνευση. Ακόμη περισσότερο, μια τέτοιου είδους δομημένη αφομοίωση των θεολογικών νοημάτων από τους μαθητές λειτουργεί και υπέρ της σφαιρικής τους ανάπτυξης, καθώς τους βοηθά να μεταβαίνουν από την ανεπεξέργαστη παιδική θρησκευτική σκέψη σε όλο και πιο ώριμες θρησκευτικές αντιλήψεις και πιο υπεύθυνες και συνειδητές τοποθετήσεις απέναντι στη θρησκευτική πίστη.

2) Οι Μαθησιακές Επιδιώξεις (ΜΕ) και οι Διδακτικοί Στόχοι (ΔΣ) της ενότητας

Παρατίθενται κάτω από τον τίτλο της ΔΕ σε δύο στήλες. Όπως όλοι οι δάσκαλοι, έτσι και οι θεολόγοι γνωρίζουμε ότι η διδασκαλία διευκολύνει τη μάθηση, αλλά δεν την προκαλεί αιτιωδώς. Αποσκοπεί σ' αυτήν, εμπεριέχει όμως και την πιθανότητα αποτυχίας. Επιπλέον, ακόμη κι όταν είναι πετυχημένη, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι αυτό ισχύει για το σύνολο των μαθητών μας. Γι' αυτό το λόγο, εκτός από τον καθορισμό του τι επιδιώκουμε να «μάθουν» οι μαθητές μας με τη συγκεκριμένη διδασκαλία (που το βρίσκουμε στη στήλη «Μαθησιακές Επιδιώξεις» (ΜΕ), μας χρειάζεται κι ένας τρόπος να ελέγχουμε αν πράγματι το κατορθώσαμε, αν δηλαδή επιτεύχθηκε η μάθηση. Είναι, λοιπόν, ιδιαίτερα σημαντικό να καθορίσουμε και να αποσαφηνίσουμε **τι ακριβώς επιδιώκουμε να δύνανται οι μαθητές μετά το τέλος της διδασκαλίας**. Αυτό συνιστά τους διδακτικούς στόχους της ενότητας και τους βρίσκουμε στη στήλη «Διδακτικοί Στόχοι» (ΔΣ).

Οι ΔΣ δεν ταυτίζονται με το **τι, γιατί και πώς** πρέπει να μάθουν οι μαθητές. Αυτά αφορούν στο σύνολο της διδασκαλίας και στο συγκεκριμένο ΒΔ παρουσιάζονται στο τμήμα «Προσανατολισμός της διδασκαλίας...». Οι προτεινόμενοι στο πλαίσιο ΔΣ είναι στραμμένοι προς τον **έλεγχο των αποτελεσμάτων** της κάθε διδασκαλίας, γι' αυτό και είναι διατυπωμένοι μ' έναν «πρακτικό» τρόπο. Πιο συγκεκριμένα, περιγράφουν εξωτερικευμένες ενέργειες, συμπεριφορές και επιδόσεις (ατομικές και ομαδικές), που περιμένουμε να εκδηλώσουν οι μαθητές μας **μετά** τη διδακτική διεργασία. Προσπαθώντας να προσδιορίσουμε για κάθε διδασκαλία μας τους ΔΣ της, εξασφαλίζουμε μια ισορροπία ανάμεσα στις επιδιώξεις και τα αποτελέσματα, στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση, στη θεωρία και στην πράξη¹⁶.

Όλα αυτά βέβαια δε σημαίνουν ότι οι μαθητές δεν κατανοούν ή δε συνειδητοποιούν και δεν αφομοιώνουν με εσωτερικευμένους τρόπους, που δεν είναι δυνατόν να διαπιστωθούν, πολλά πράγματα στη διάρκεια της διδασκαλίας. Ούτε ότι στην περιγραφή των ΔΣ εξαντλείται ό,τι πραγματικά έμαθε ο κάθε μαθητής. Όμως ακόμη περισσότερο, δεν θα πρέπει να δημιουργήσουμε την εσφαλμένη αντίληψη, παρασυρμένοι από την «πρακτική» διατύπωσή τους, ότι πρόκειται για συμπεριφοριστικούς ή τεχνοκρατικούς στόχους, όπου η μάθηση ταυτίζεται με την απόκτηση γνώσεων. Αν προσέξουμε καλά τους προτεινόμενους ΔΣ, θα διακρίνουμε ότι πίσω από την πρακτική τους περιγραφή προϋποτίθεται μια διδασκαλία που υπηρετεί τη

16. Για τη σημασία του καθορισμού των ΔΣ της διδασκαλίας στο ΜΘ βλ. Χ. Βασιλόπουλος, *Διδακτική του Μαθήματος των Θρησκευτικών*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 94-103..

βαθιά κατανόηση θεολογικών ζητημάτων, την απόκτηση και χρήση θεολογικών κριτηρίων, την ανάπτυξη προβληματισμών και στάσεων απέναντι σε θρησκευτικά ζητήματα, τη δημιουργική επεξεργασία των βιβλικών κειμένων, τη διερεύνηση της θρησκευτικής διάστασης της ζωής και του πολιτισμού, την καλλιέργεια θρησκευτικής σκέψης, την προσωπική έκφραση ιδεών και συναισθημάτων, το σεβασμό της θρησκευτικής και πολιτιστικής ετερότητας κ.ά. Τελικά, δηλαδή, πρόκειται για στόχους **που συντελούν στη θρησκευτική μόρφωση των μαθητών** μέσω της εξοικείωσής τους με την ΠΔ, κάτι που άλλωστε συνιστά και το γενικό σκοπό του ΜΘ στην Α΄ Γυμνασίου.

Ας μην ξεχνάμε και ένα άλλο πλεονέκτημα της «πρακτικής» περιγραφής των ΔΣ: στο βαθμό που τους κοινοποιούμε στους μαθητές μας, τους δίνουμε την ευκαιρία να αξιολογούν οι ίδιοι με ασφαλή κριτήρια τη δουλειά τους, δηλαδή να αυτοαξιολογούνται. Πρόκειται για βασική δεξιότητα που χρειάζεται ο σύγχρονος μαθητής.

Εννοείται, βέβαια, ότι ο κάθε θεολόγος, ανάλογα με τον τύπο του σχολείου του και τις ανάγκες των συγκεκριμένων μαθητών του, έχει την ευχέρεια να θέτει **τους δικούς του ΔΣ** και να τους περιγράφει με το δικό του μοναδικό τρόπο.

Όσο κι αν, ως δάσκαλοι, γνωρίζουμε καλά ότι η διδασκαλία είναι μια ολιστική διεργασία, όπου όλα (δάσκαλος - μαθητές - περιεχόμενο - κοινωνικό πλαίσιο) είναι οργανικά και αδιαχώριστα συνδεδεμένα, γνωρίζουμε επίσης ότι η σε βάθος ανάλυση και επεξεργασία της κάθε περιοχής μπορεί να μας βοηθήσει να αναγνωρίσουμε τις μεταξύ τους σχέσεις, να διορθώσουμε λάθη, να βρούμε λύσεις, να εξασφαλίσουμε ισορροπίες, άρα να γίνουμε αποτελεσματικότεροι.

Αυτός είναι ο λόγος που στο παρόν ΒΔ επιλέχθηκε να καταγραφούν σε παράλληλες στήλες αφενός οι ΜΕ της ΔΕ σύμφωνα με το ΑΠ (που δεν θα πρέπει να παραβλέπει ο θεολόγος) και αφετέρου οι ΔΣ της ΔΕ¹⁷. Μ' αυτόν τον τρόπο κατανοείται η συμπληρωματικότητά τους και ίσως υπερβαίνονται κάποιες επιφυλάξεις για τη σημασία του προσδιορισμού τους.

Παράλληλα με τους στόχους που προτείνονται για κάθε ΔΕ σημειώνουμε και κάποιους **στόχους που ισχύουν για όλες**. Συγκεκριμένα, οι μαθητές μετά τη διδασκαλία θα πρέπει να μπορούν:

- 1) Να αφηγούνται τα κείμενα με δικά τους λόγια και σε συνεχή λόγο.
- 2) Να εξηγούν τη σημασία του τίτλου της ΔΕ.
- 3) Να απαντούν σε όλες τις ερωτήσεις του «Ελέγχω τι έμαθα».
- 4) Να αναγνωρίζουν στο χάρτη του βιβλίου τόπους, πόλεις, πορείες κ.ά. και να τα επισημαίνουν με άνεση στο χάρτη του πίνακα.

3) Ερμηνευτικά - θεολογικά στοιχεία της ενότητας

Παρουσιάζονται μ' έναν σύντομο ερμηνευτικό σχολιασμό θεολογικές ιδέες, πληροφορίες κ.ά. Εξαιτίας του περιορισμένου αριθμού σελίδων του ΒΔ, κρίθηκε σκόπιμο να παραπέμπονται οι θεολόγοι στο Γλωσσάριο της Αγίας Γραφής (της Βιβλικής Εταιρείας) με σχετική σημείωση στο τέλος των Ερμηνευτικών, όπου μπορούν να βρίσκουν ερμηνευτικές πληροφορίες.

4) Προσανατολισμός της διδασκαλία και διδακτική δομή της ενότητας

Στόχος αυτού του μέρους είναι να βοηθήσει το δάσκαλο να προσανατολίσει και να οργανώσει τη διδασκαλία του. Στο σημείο αυτό χρειάζεται να είμαστε προσεκτικοί. Όσα περιέχονται στο τμήμα αυτό του ΒΔ δεν προορίζονται να δοθούν αυτούσια στους μαθητές. Είναι βασικός ερμηνευτικός εξοπλισμός που θα μας βοηθήσει να θέσουμε τη διδασκαλία της ΠΔ (που συχνά παρουσιάζει ερμηνευτικές δυσκολίες και ακανθώδη θέματα) σε ορθά ερμηνευτικά πλαίσια. Κατ' αρχάς εδώ ξεκαθαρίζεται με ποιον τρόπο εκβάλλουν οι **θεολογικές ιδέες** του κειμένου μέσα στην προτεινόμενη στο ΒΜ επεξεργασία και γίνονται μάθηση. Γι' αυτό επισημαίνεται ο τρόπος δόμησής τους από υποενότητα σε υποενότητα και από ερώτηση σε ερώτηση, καθώς και ο βαθμός προσέγγισής τους στη συγκεκριμένη ΔΕ και σε συμβατότητα με την ανάπτυξη των μαθητών. Επίσης, ξεκαθαρίζονται και τα **ψυχοπαιδαγωγικά κριτήρια**, τα οποία λαμβάνονται υπόψη στην επεξεργασία του κειμένου (με ποιες ανάγκες και εμπειρίες των μαθητών σχετίζονται, τι προέ-

17. Ας μην ξεχνάμε ότι το «συνδυαστικό μοντέλο» περιγραφής στόχων προτείνεται και από τη σύγχρονη βιβλιογραφία, π.χ. βλ. Η. Μασσαγγούρας, *Στρατηγικές διδασκαλίας. Η κριτική σκέψη στη διδακτική πράξη*, Gutenberg, Αθήνα 2000, σ. 204. Για μια ανάλυση της προβληματικής γύρω από το ζήτημα των διδακτικών στόχων βλ. Γ. Βρεττός - Α. Καψάλης, *ό.π.*, σ. 89-121.

πει να προσεχθεί, τι να αποφευχθεί κ.ά.). Με βάση τα παραπάνω γίνονται **διδασκτικές επισημάνσεις** και προτείνονται συγκεκριμένοι διδασκτικοί χειρισμοί. Στο τέλος προτείνονται και επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, Projects, συνθετικές εργασίες, κ.ά., αλλά και εναλλακτικές ιδέες για διαπολιτισμικά σχολεία, μουσικά σχολεία, Α.Μ.Ε.Α (Άτομα Με Ειδικές Ανάγκες).

5) Ο Διδασκτικός Σχεδιασμός της ενότητας

Σε καμιά περίπτωση δεν αποτελεί «συναγχή», η οποία πρέπει να εκτελεστεί κατά γράμμα. Όπου παρατίθεται, ο στόχος της είναι να καταγράψει μια ρεαλιστική ανάπτυξη της Εργασίας στη τάξη (=πορεία διδασκαλίας), έτσι ώστε να προσφέρει ευκαιρίες διδασκτικού προβληματισμού στο δάσκαλο. Με την επίγνωση ότι είναι πολύ δύσκολο να αποτυπωθεί γραπτά μια συγκεκριμένη διδασκαλία, και για να είναι ευκολότερο να κατανοηθεί, παρατίθεται σε παράλληλες στήλες: Στην πρώτη καταγράφεται η **πορεία της διδασκαλίας**: Οι 5-7 ερωτήσεις της «Εργασίας στην τάξη» συνδέονται με **βοηθητικές ερωτήσεις**. Οι ερωτήσεις αυτές καταγράφονται με την αμεσότητα και την απλότητα που θα υποβάλλονταν και στην τάξη, με στόχο να συμπεριλάβουν όλη την ομάδα των μαθητών. Σε κάποια σημεία καταγράφονται και διδασκτικές υποδείξεις (π.χ. δείτε στο κείμενο, υπογραμμίστε, διαβάστε το παράθεμα κ.ά.). Στη δεύτερη στήλη επισημαίνεται η **μορφή εργασίας** που πραγματοποιείται στη διάρκεια της διδασκαλίας, και σε μια τρίτη (όπου υπάρχει) **τα μέσα** που χρησιμοποιούνται (πίνακας, διαφάνειες, χάρτες κ.ά.). Σε κάποιους σχεδιασμούς παρατίθενται και οι σημειώσεις (ενδεικτικές) **του πίνακα**. Πρόκειται για τις επισημάνσεις / συμπεράσματα που απορρέουν από την επεξεργασία των ζητημάτων του μαθήματος στη διάρκεια της διδασκαλίας. Στη στήλη των μέσων το π = πίνακας, το Δ = Διαφάνεια και $\Phi\Xi$ = Φύλλο Εργασίας.

Συχνά διατυπώνονται επιφυλάξεις για τους λεπτομερειακούς σχεδιασμούς της πορείας της διδ/λίας, με το βασικό επιχείρημα ότι έτσι παραβλέπεται η μοναδικότητα και η διαδραστικότητα της σχολικής τάξης. Με την επίγνωση αυτού του ρίσκου, ας είμαστε ρεαλιστές! Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι ο θεολόγος, όπως και ο κάθε δάσκαλος, επιδιώκει τον έλεγχο του μαθησιακού περιβάλλοντος (μαθητές, ύλη, περιβάλλον τάξης). Ανεξάρτητα, λοιπόν, από το πώς επιλέγει να σχεδιάζει την καθημερινή του διδασκαλία (λεπτομερειακά ή σε αδρές γραμμές), σίγουρα παίρνει αποφάσεις για τις στρατηγικές και τις μεθόδους, οι οποίες θα τον οδηγήσουν σ' αυτόν τον πολυπόθητο – και αναγκαίο – έλεγχο. Όση ευελιξία και προσαρμοστικότητα αν διεκδικεί γι' αυτές τις αποφάσεις του, ταυτόχρονα περιμένει απ' αυτές την εξασφάλιση ενός σπουδαίου, αλλά και δύσκολου συνδυασμού: να τον κάνουν έναν δάσκαλο που καταφέρει να ελέγχει το μαθησιακό περιβάλλον και την ίδια στιγμή να εργάζεται συνεργατικά και συστημικά και όχι δασκαλοκεντρικά. Στην κατεύθυνση, λοιπόν, αυτή, και με την πεποίθηση ότι η διδασκαλία είναι μια διεργασία ευέλικτη που χρειάζεται εφαρμογή ποικίλων στρατηγικών, διορθώσεων και αναθεωρήσεων¹⁸, αναγνωρίζουμε το γεγονός ότι ο σχεδιασμός της διδασκαλίας¹⁹ (τόσο ο μακροπρόθεσμος, όσο και ο βραχυπρόθεσμος) παρέχει ασφάλεια και σαφές πλαίσιο, προφυλάσσει από παγίδες και αποκαλύπτει πολλές δυνατότητες.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΜΘ ΤΗΣ Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Καμιά διδασκαλία δεν μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένη αν δεν έχουν αξιολογηθεί αφενός τα αποτελέσματά της ως προς τις ατομικές επιδόσεις των μαθητών και αφετέρου οι συγκεκριμένοι χειρισμοί της που διευκόλυναν τη μάθηση. Αυτό σημαίνει ότι η αξιολόγηση δεν περιορίζεται σε μια συγκεκριμένη φάση της διδασκαλίας ούτε εξαντλείται σε έναν διαγνωστικού ή αθροιστικού τύπου έλεγχο γνώσεων των μαθητών. Πρόκειται για την εκτίμηση της συνολικής δουλειάς, που γίνεται σ' όλη τη διεργασία της διδασκαλίας με κύριο στόχο τη διαρκή της βελτίωση (= διαμορφωτική αξιολόγηση)²⁰. Στην

18. Γι' αυτό το λόγο στη σύγχρονη βιβλιογραφία για τη Διδακτική δε γίνεται πια τόσος λόγος για την «πορεία της διδ/λίας», (όπου παρουσιάζονται τα δομικά στοιχεία της), αλλά για «μοντέλα διδ/λίας», όπου η διδ/λία θεωρείται ως δυναμική διεργασία λήψης αποφάσεων σε πολλαπλά πεδία (όχι μόνον από το δάσκαλο, αλλά και από τους μαθητές).

19. Για τη σημασία του σχεδιασμού της διδασκαλίας (όχι μόνο του βραχυπρόθεσμου, αλλά και του μακροπρόθεσμου) βλ. Ε. Νημά - Α. Καψάλης, *Σύγχρονη Διδακτική*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 193-211.

20. Για μια ολοκληρωμένη παρουσίαση της εκπαιδευτικής αξιολόγησης, βλ. Ε. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική αξιολόγηση. Η αξιολόγηση του μαθητή. Θεωρία - Πράξη - Προβλήματα*, Γρηγόρης, Αθήνα 1997.

κατεύθυνση αυτή: α) ελέγχει / εκτιμά πολλά χαρακτηριστικά των μαθητών (γνώσεις, χρήση λόγου, συμμετοχή σε συζητήσεις, ανάπτυξη επιχειρηματολογίας, αναλυτική / συνθετική ικανότητα, έκφραση κρίσεων, απόψεων και συναισθημάτων, ικανότητα συνεργασίας, δημιουργικότητα, φαντασία, επινοητικότητα) και β) πραγματοποιείται συνεχώς και με κάθε μορφή εργασίας (επεξεργασία ερωτήσεων, κατευθυνόμενο διάλογο και ελεύθερες συζητήσεις, συνεργασία στην τάξη, δραστηριότητες, συνθετικές εργασίες, Projects). Εύκολα κανείς διαπιστώνει ότι τα σχετικά τμήματα του ΒΜ («Εργασία στην τάξη», «Προτάσεις για εργασία και δραστηριότητες» και «Ξανακοιτάζοντας τα μαθήματα του κεφαλαίου») παρέχουν ευκαιρίες πραγματοποίησης μιας πολύπλευρης αξιολόγησης. Όπως ήδη λέχθηκε, για την καλύτερη λειτουργία της αξιολόγησης έχει νόημα να ενημερώνονται οι μαθητές για τους στόχους του μαθήματος κάθε φορά (όπως φαίνεται και στους προτεινόμενους σχεδιασμούς). Έτσι είναι και οι ίδιοι σε θέση να ελέγχουν όχι μόνο την προσωπική τους επίδοση, αλλά και την επιτυχία της συλλογικής προσπάθειας της τάξης.

Μερικές ιδέες για την εφαρμογή της αξιολόγησης στη δουλειά μας με την ΠΔ

Όπως γίνεται φανερό, για να γίνουν πράξη όλα τα παραπάνω ο θεολόγος δεν μπορεί να αρκестεί στη βαθμολόγηση των μαθητών του, αλλά είναι ανάγκη να διαθέτει και να επεξεργάζεται κυρίως ποιοτικά στοιχεία της επίδοσής τους. Χρειάζεται δηλαδή να πραγματοποιεί περιγραφική αξιολόγηση. Μια φροντισμένη πρόβλεψη από την αρχή της σχολικής χρονιάς μπορεί να τον εμπλουτίσει με πολλά στοιχεία για τους μαθητές του, κάτι που θα ενισχύσει τη βελτίωση της διδασκαλίας του.

Μια πρόταση για **Φύλλο περιγραφικής αξιολόγησης** για κάθε μαθητή:

ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ / ΣΤΑΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ / ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ / ΙΔΕΕΣ
Διαβάζει και γράφει	
Συγκεντρώνεται	
Απαντάει σε ερωτήσεις	
Συμμετέχει στις συζητήσεις	
Πραγματοποιεί τις εργασίες	
Εκφράζεται με ακρίβεια	
Εκφράζει προσωπικές απόψεις	
Ακούει και αντιλαμβάνεται τις απόψεις των άλλων	
Βρίσκει λύσεις σε ζητήματα	
Έχει αυτοέλεγχο	
Σέβεται τους κανόνες της τάξης	
Αναλαμβάνει πρωτοβουλίες	
Δείχνει ευαισθησία σε προβλήματα της τάξης	
Εργασία όπου τα καταφέρνει καλύτερα	

- Αν χρειάζεται να κάνουμε μια **επανάληψη**, όπου θέλουμε να ελέγξουμε τις γνώσεις των μαθητών, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τρόπους, ώστε ο έλεγχος να γίνει σαν παιχνίδι, π.χ. κουίζ με κάρτες ή δραστηριότητα με χρονόμετρο. (Στην πρώτη ιδέα κατασκευάζουμε μικρές κάρτες που στη μία τους πλευρά έχουν την ερώτηση και στην πίσω την απάντηση. Μάλιστα για την κατασκευή τους μπορούμε να ζητήσουμε τη βοήθεια των μαθητών. Δίνω μια κάρτα σε κάθε μαθητή, απαντάει και αμέσως ελέγχει – γυρνώντας την από την άλλη μεριά – την ορθότητα ή μη της απάντησής του. Προχωρώ και στις άλλες και, όταν οι κάρτες τελειώσουν, ξαναρχίζω από την άλλη μεριά της τάξης. Για τη δεύτερη ιδέα το μόνο που χρειάζεται είναι να έχουμε ετοιμάσει μικρές χρωματιστές κάρτες που χρησιμεύουν για

τη μέτρηση των σωστών απαντήσεων. Ένας μαθητής κρατάει χρονόμετρο και ελέγχει το χρόνο. Υποβάλλουμε μια ερώτηση σε κάθε μαθητή που θα πρέπει να απαντήσει σε 10". Αν το κάνει σωστά του δίνω μια κάρτα και προχωρώ στον επόμενο. Αν αποτύχει ή δεν προλάβει, προχωρώ χωρίς να του δώσω κάρτα. Δεν επαναλαμβάνω την ερώτηση, άρα όλοι είναι υποχρεωμένοι να προσέχουν. Στο τέλος, οι μαθητές μετρούν της κάρτες τους και καταγράφουν στο φάκελό τους – αν υπάρχει – την επίδοσή τους).

- Αναφορικά με την **αυτοαξιολόγηση** των μαθητών προτείνεται η Μέθοδος Portfolio. Πιο συγκεκριμένα: Οι μαθητές διατηρούν έναν φάκελο / ντοσιέ, όπου κρατούν τις σημειώσεις τους από τη διδασκαλία, καταγράφουν στοιχεία όταν συνεργάζονται, φυλάγουν τις εργασίες της (ατομικές ή ομαδικές), τα Φύλλα Εργασίας (ΦΕ) που τους δίνει ο θεολόγος (παραδείγματα ΦΕ παρατίθενται σε συγκεκριμένα μαθήματα), τα tests και όποιο άλλο υλικό χρησιμοποιούν στο μάθημα. Κατά διαστήματα ο δάσκαλος όχι μόνον ελέγχει τους φακέλους, αλλά προτρέπει και τους μαθητές να το κάνουν. Στο φάκελο υπάρχουν επίσης και δελτία αυτοαξιολόγησης του μαθητή, αξιολόγησης της ομάδας του (αν εφαρμόζουμε ομαδική διδασκαλία), ακόμη και αξιολόγησης του ίδιου του μαθήματος. Μια πρόταση (ενδεικτική) για **Δελτίο Αυτοαξιολόγησης Μαθητή***

Ελέγγω τις επιδόσεις μου	Α' τρίμηνο	Β' τρίμηνο	Γ' τρίμηνο
1. Συγκεντρώνομαι στο μάθημα			
2. Καταλαβαίνω τον καθηγητή μου			
3. Απαντάω με ευχέρεια			
4. Συνεργάζομαι με τους συμμαθητές μου			
5. Υποβάλλω ερωτήσεις			
6. Συμμετέχω στις συζητήσεις			
7. Εκφράζω ελεύθερα τις ιδέες μου			
8. Μελετώ στο σπίτι			
9. Οι επιδόσεις μου στα tests			
10. Αναλαμβάνω εργασίες			
11. Βοηθώ τους συμμαθητές μου			
12. Αισθάνομαι άνετα στην τάξη			
13. Τι σκοπεύω να βελτιώσω			
14. Η επίδοσή της τάξης μου γενικά			
15. Τι θα ήθελα να αλλάξει στο μάθημα			

* Εννοείται πως το αν και πότε θα το δείξει ο μαθητής στο δάσκαλο, καθώς και πώς θα χρησιμοποιηθεί απ' αυτόν σχετίζεται με τους όρους συνεργασίας που θα συμφωνηθούν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΚΡΑΤΩΝΤΑΣ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΜΑΣ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ, ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

ΔΕ 1: Γιατί μελετούμε την Αγία Γραφή;

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να συνειδητοποιήσουν την κεντρική θέση της ΑΓ στον παγκόσμιο πολιτισμό. 2) Να κατανοήσουν – σ' ένα πρώτο επίπεδο – τη Βίβλο ως ιερό βιβλίο της χριστιανικής Εκκλησίας.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να αναφέρουν συγκεκριμένες περιοχές της σύγχρονης ζωής και του πολιτισμού που σχετίζονται με την ΑΓ. 2) Να εξηγούν το θέμα και την ονομασία της ΑΓ. 3) Να χρησιμοποιούν σωστά τους όρους <i>Αγία Γραφή, Βίβλος, Παλαιά Διαθήκη, Καινή Διαθήκη</i> . 4) Να διατυπώνουν επιχειρήματα για τη σημασία της μελέτης της ΑΓ από τους σύγχρονους μαθητές – και μάλιστα όχι μόνον από χριστιανούς.

Θεολογικές επισημάνσεις

1. Η **ιερότητα της Αγίας Γραφής** (ΑΓ) για τους χριστιανούς συνίσταται στη σωτηριολογική της διάσταση (Β' Τιμ 3, 15-16): στο ότι δίνει νόημα και περιεχόμενο στην ανθρώπινη ζωή και τον κόσμο, καθώς βοηθάει τον άνθρωπο να στραφεί προς το Θεό, να ολοκληρωθεί, να απελευθερωθεί και να μεταμορφωθεί («χειραγωγή προς το ζητούμενον», Γρηγόριος Νύσσης). Η ΑΓ δε συνιστά κώδικα ρύθμισης της ζωής και της οργάνωσης της Εκκλησίας ούτε «πηγή» της χριστιανικής πίστης ξεχωριστή από την εκκλησιαστική Παράδοση. Τα βιβλία της ΑΓ είναι **μνημεία**²¹ της παραδοσιακής εκκλησιαστικής ζωής, όπου καταγράφονται τα γεγονότα της φανέρωσης του Θεού στους ανθρώπους. Αυτό ερμηνεύει και τη δεσπόζουσα θέση της ΑΓ στην Εκκλησία.

2. Παρά το μεγάλο αριθμό των βιβλίων της πάντα μιλάμε για την ΑΓ στο ενικό αριθμό²², καθώς ένα είναι το θέμα της κι ένα το μήνυμά της: Όλα αρχίζουν και τελειώνουν με το Θεό. Μόνο με αυτή την προοπτική κατανοείται το κάθε σημείο της.

3. Η ΑΓ είναι δημιούργημα της εκκλησιαστικής κοινότητας, η οποία αναγνωρίζει το Λόγο, μαρτυρεί για την αλήθεια του και σ' αυτή τη βάση – και όχι αυθαίρετα – αποφασίζει για τον **Κανόνα** των βιβλίων της. Ο ιερός δηλαδή χαρακτήρας των βιβλίων επιβεβαιώνεται από την πίστη.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

Καθώς για τα περισσότερα παιδιά είναι απόλυτα ασαφές και συγκεχυμένο τι ακριβώς είναι η ΑΓ (όπως θα φανεί αν τους κάνουμε την **ερώτηση (ερ.) 1** ή τους ζητήσουμε να θυμηθούν ιστορίες της) είναι ιδιαίτερα σημαντική μια εισαγωγική φάση, όπου επιδιώκεται από τη μια μεριά η **αναγνώριση των ερωτημάτων των ίδιων των παιδιών γύρω από την ΑΓ** (τι είδους βιβλίο είναι, ποιους αφορά και γιατί, τι θα ήθελαν να μάθουν, για ποιο λόγο διδάσκεται στο ΜΘ) και από την άλλη η **ενεργητική προσέγγιση των πληροφοριών γύρω από την ΑΓ**. Έτσι, από το πρώτο κιάλας μάθημα ξεκινάμε τη δουλειά μας στο πλαίσιο του ΜΘ ενεργητικά και διερευνητικά. Ας προσέξουμε τη σχετική πρόταση του «**Επιλέγω...**» 4, που δίνει στους μαθητές την ευκαιρία αφενός να αναγνωρίσουν ότι και για αρκετούς ενηλίκους δεν είναι ξεκάθαρο τι είναι η ΑΓ, και αφετέρου να αποκτήσουν ένα ισχυρό κίνητρο για τη φεινή τους εργασία (να καταλάβουν τι είναι η ΑΓ).

● Στην παράγραφο «Ποιοι διαβάζουν την Αγία Γραφή;» επιδιώκεται να αναγνωρίσουν οι μαθητές τα **πολλαπλά κριτήρια** με τα οποία μπορεί να προσεγγίζεται η ΑΓ (πίστης, κριτικά, γλωσσικά, ερμηνευτικά

21. Βλ. Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1985, τμ. Α', σ. 181-190 και τμ. Γ', σ. 147-154.

22. Βλ. Γ. Φλωρόφσκν, *Αγία Γραφή - Εκκλησία - Παράδοσις*, μφρ. Δ. Τσάμη, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 9-23 και 40-41.

κ.ά.). Ανάλογα με το ενδιαφέρον και το επίπεδο της τάξης, τους προκαλούμε να σκεφτούν τι είδους απαντήσεις μπορούν να ψάχνουν στη Βίβλο οι ιστορικοί ή οι αρχαιολόγοι, πόσο οι ανακαλύψεις κάθε εποχής διευρύνουν τη γνώση μας για την ΑΓ. Δεν παραλείπουμε να ξεκαθαρίσουμε ότι στα όρια του ΜΘ την προσεγγίζουμε με θεολογικά (εκκλησιαστικά) κριτήρια.

- Στην παράγραφο «Ποια είναι η θέση της Βίβλου στον παγκόσμιο πολιτισμό;» αναδεικνύεται η *διαχρονική θέση της Βίβλου* στον πολιτισμό και τη ζωή. Μια ιδέα είναι να παρουσιάσουμε στην τάξη διαφάνειες με έργα τέχνης, τίτλους ταινιών, μουσικών έργων κ.ά. με θέματα από τη Βίβλο και να ζητήσουμε από τους μαθητές να τα αναγνωρίσουν. Μπορούμε μάλιστα να συνεννοηθούμε και με τον καθηγητή των εικαστικών, της μουσικής και το φιλόλογο προκειμένου να τους δείξουν ή να τους ενημερώσουν – στο δικό τους μάθημα – για αντίστοιχα έργα (εικαστικά, μουσικά, λογοτεχνικά). Επιπλέον, οι μαθητές ωθούνται να θυμηθούν ταινίες ή τηλεοπτικές σειρές που είδαν οι ίδιοι, παροιμιώδεις φράσεις, ονόματα κ.ά., που σχετίζονται με τη Βίβλο. Μπορούμε μάλιστα να τους ζητήσουμε να φτιάξουν στον υπολογιστή τους έναν πίνακα που θα τον συμπληρώνουν σ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς. Μια ιδέα:

<i>ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ</i>	<i>ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΑΠ' ΟΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΜΕΝΕΣ</i>
● «Χώρα που ρέει γάλα και μέλι»
● «Τα αγαθά του Αβραάμ και του Ισαάκ»
● «Αβραμαία φίλοξενία»
● «Αντί πινακίου φακής»
● «Αι μεν χείρες, χείρες Ησαύ, η δε φωνή, φωνή Ιακώβ»
● «Εποχή παχέων αγελάδων, εποχή ισχνών αγελάδων κ.ά

- Στη συγκεκριμένη παράγραφο έχουμε την ευκαιρία να βοηθήσουμε τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν ότι μιλώντας για *πολιτισμό* δεν εννοούμε μόνο τα έργα τέχνης, αλλά και την καθημερινή ζωή και έκφραση των ανθρώπων σε προσωπικό και σε κοινωνικό επίπεδο. Πρόκειται για μια πολύτιμη γνώση που έχει νόημα να καλλιεργηθεί σιγά σιγά στα παιδιά αυτής της ηλικίας και στην οποία θα ξαναγυρνάμε συχνά στα φετινά μαθήματα από την ΠΔ.
- Η παράγραφος «Ποια είναι η θέση της Αγίας Γραφής στη ζωή των χριστιανών;» είναι το απαιτητικότερο κομμάτι της ενότητας, καθώς στοχεύει να εξηγήσει στους μαθητές – σ' ένα πρώτο επίπεδο – γιατί η ΑΓ είναι *ιερό βιβλίο* για τους χριστιανούς. Ας μην παραβλέπουμε το γεγονός ότι για πολλά παιδιά η *ιερότητα* της ΑΓ είτε σημαίνει σχεδόν ότι «έπεσε από τον ουρανό» είτε είναι μια απλή κουβέντα ή εκδήλωση τιμής. Κατ' αρχάς βοηθάμε τα παιδιά να αναγνωρίσουν ότι στα κείμενα της Βίβλου καταγράφεται μια μοναδική *επικοινωνία*: του Θεού με τους ανθρώπους. Μην ξεχνάμε ότι πρόκειται για τη βασικότερη διήκουσα του φετινού ΜΘ. Για να μην είναι λοιπόν κενό γράμμα ας αρχίσουμε την επεξεργασία της με μια δική τους *εμπειρία επικοινωνίας*. Καθώς βρίσκονται στην αρχή της σχολικής χρονιάς, για πρώτη φορά στο Γυμνάσιο και με αρκετούς φόβους μπροστά στο άγνωστο, ένα παιχνίδι ταυτότητας και γνωριμίας («Μια πρώτη γνωριμία μας») μπορεί να διευκολύνει τη δημιουργία εμπειρίας στην οποία θα στηρίξουμε την επεξεργασία της δύσκολης και απαιτητικής θεολογικής ιδέας «Η ΑΓ είναι ο λόγος του Θεού». Μια ιδέα για το πώς μπορούμε να το πετύχουμε: Τους ζητάμε θρανίο θρανίο και μέσα σε 5' να γνωριστούν, λέγοντας ο ένας στον άλλο ό,τι θέλει για τον εαυτό του: π.χ. όνομα, καταγωγή, ενδιαφέροντα ή οτιδήποτε άλλο. Κατόπιν, ο καθένας ανακοινώνει στην τάξη ό,τι έμαθε για το διπλανό του. Στη συνέχεια συζητάμε στην τάξη για το πώς νιώθουν μετά απ' αυτό. Ζητούμε να γράψουν τα ονόματα των συμμαθητών και των δασκάλων τους στο πρόχειρό τους. Μ' αυτή την – έστω μικρή – εμπειρία επικοινωνίας τα παιδιά είναι πιο έτοιμα να αναγνωρίσουν ότι επικοινωνία σημαίνει εκφράζομαι, μιλώ, ακούω, προσέχω τον άλλο, γνωρίζω, κατανοώ, ανταποκρίνομαι. Ότι έχει πάντα νόημα να επιδιώκουμε την επικοινωνία, όσο κι αν αυτό φαίνεται δύσκολο. Ότι έτσι, όχι μόνον αισθανόμαστε πιο οικεία και ξεστά, αλλά όλα αποκτούν νόημα και προοπτική. Έτσι, οι μαθητές θα οδηγηθούν ασφαλέστερα στην προσέγγιση της *επικοινωνίας Θεού - ανθρώπων* και οι **ερ. 2** και **3** δεν θα απαντηθούν μηχανικά, αλλά θα βασιστούν σε μια πιο προσωπική κατανόηση.
- Αν καταφέρουμε να προσεγγίσουμε με τον παραπάνω τρόπο τη σημασία και το σεβασμό που εμπνέει

η Βίβλος στη ζωή των χριστιανών, οι μαθητές είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τη σημασία της διδασκαλίας της στο σχολείο και μάλιστα όχι μόνο για τους χριστιανούς μαθητές (εφ. 4). Η επιχειρηματολογία θα τους δώσει το ερεθίσμα και τη δυνατότητα όχι μόνο να οργανώσουν τη σκέψη τους, αλλά και να προχωρήσουν σε περαιτέρω συνθέσεις. Ταυτόχρονα, βέβαια, παίρνουν και το μήνυμα ότι στα όρια του ΜΘ καλούνται να κρίνουν και να αξιολογούν οι ίδιοι τη σημασία των όσων μαθαίνουν.

- Με τη φράση η ΑΓ είναι ο λόγος του Θεού δοσμένος όμως με λόγια των ανθρώπων στην ουσία κάνουμε λόγο για το θεανθρώπινο χαρακτήρα της σ' ένα πρώτο επίπεδο και μ' έναν προσιτό για τους μαθητές τρόπο.
- Οι δυσκολίες μελέτης και κατανόησης της Βίβλου και η ανάγκη για προσωπική ανακάλυψη των σημασιών της μπορούν να λειτουργήσουν ως διανοητική πρόκληση για τα παιδιά αυτής της ηλικίας. Είναι μια σπουδαία ευκαιρία να αρχίσουν οι μαθητές να συναισθάνονται τη σημασία της συνεχούς και επίμονης προσπάθειας για όποιον θέλει να κατανοήσει κάτι ενεργητικά και κριτικά και όχι ως «κονσερβαρισμένη» γνώση. Υπογραμμίζουμε βέβαια ότι δεν μπορούμε και δεν χρειάζεται να τα καταλάβουμε όλα μονομιάς. Αντίθετα, χρειαζόμαστε βοήθεια (Β' Πε 1,20), υπομονή, σταδιακό πλησίασμα και κατάκτηση. Όπως για την καλλιέργεια μιας φιλίας. Επίσης, ανάλογα με την τάξη, μπορούμε να κάνουμε λόγο για τη βοήθεια που μπορεί να βρούμε κανείς ως μέλος της εκκλησιαστικής κοινότητας.
- Στην παράγραφο «Ποια είναι τα μέρη της Αγίας Γραφής;» δίνουμε μόνο μια πρώτη – και μάλλον πληροφοριακού τύπου – προσέγγιση του «αδιαχώριστου» των δύο Διαθηκών. Το επισημαίνουμε ως ένα ζήτημα / ερώτημα που θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε σε βάθος και σταδιακά. Βλέπουμε τον σχετικό πίνακα των βιβλίων της ΑΓ (σελ. 10). Εξηγούμε τον όρο «Διαθήκη» ως συμφωνία / σύναψη σχέσης και υπογραμμίζουμε ότι στο επόμενο μάθημα – αλλά και στα μαθήματα όλης της χρονιάς – θα έχουμε την ευκαιρία να καταλάβουμε τη σχέση των δύο Διαθηκών. Μια ιδέα εδώ (για να ανιχνεύσουμε και τι περριπου γνωρίζουν) είναι να τους δώσουμε ένα Φύλλο Εργασίας, όπως το παρακάτω:

Οι παρακάτω φράσεις σχετίζονται με ιστορίες που σας είναι ήδη γνωστές από το Δημοτικό. Σημειώστε στην κατάλληλη στήλη σε ποια Διαθήκη νομίζετε πως ανήκει η καθεμία:

<i>ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΠΟΥ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΕΣ</i>	<i>ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ</i>	<i>ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ</i>
1. Ο Μωσής οδήγησε τους Ισραηλίτες στο Σινά		
2. Οι βοσκοί προσκύνησαν το μικρό Ιησού στη φάτνη		
3. Σοφοί άντρες από την Ανατολή έφεραν δώρα στον Ιησού		
4. Ο Αβραάμ και η Σάρρα απέκτησαν γιο και τον ονόμασαν Ισαάκ		
5. Ο Δαβίδ νίκησε το φιλισταίο γίγαντα Γολιάθ		
6. Ο προφήτης Ησαΐας μίλησε στους ανθρώπους για το Χριστό		
7. Ο Θεός έδωσε στους Ισραηλίτες τις 10 εντολές		
8. Ο Θεός έσωσε από τον κατακλιισμό το Νώε		
9. Ο άγγελος ήρθε στη Μαρία και της ανήγγειλε ότι θα γεννήσει γιο		
10. Ο Ιησούς Χριστός αναστήθηκε τρεις μέρες μετά τη σταύρωσή του		

- Έχοντας συνειδητοποιήσει οι μαθητές τη σημασία της «ιερότητας» των Γραφών είναι έτοιμοι να καταλάβουν και τους λόγους που οδήγησαν την Εκκλησία στη δημιουργία του *Κανόνα*²³. Ότι, δηλαδή, προέκυψε μέσα στην ιστορική κοινότητα, με πρωταρχικό σκοπό τη διαπαιδαγώγησή της και ύστερα από συζητήσεις και αποφάσεις που προϋπέθεταν ζωντανή παραδοσιακή εμπειρία²⁴. Η διαθεματική δραστηριότητα που προτείνεται («Επιλέγω...» 3), τους βοηθάει να κατανοήσουν τη σημασία των κανόνων για κάθε χώρο της ανθρώπινης έκφρασης και δημιουργίας (αφού δημιουργούν εγγυήσεις, σιγουριά, σταθερότητα κ.ά.).
- ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *Φοινίκη, Φοίνικες, Βύβλος*.

23. Για τον κανόνα της ΠΔ βλ. συνοπτικά Σ. Αγουρίδης, *Ιστορία της θρησκείας του Ισραήλ...*, σ. 499-512 και Ι. Καραβιδόπουλος, «Η Παλαιά Διαθήκη ως Αγία Γραφή της Εκκλησίας», *Σύναξη* 84 (2002), σ. 5-10.

24. Ν. Ματσούκας, *ό.π.*, τμ. Α', σ. 181-190.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΕ 1

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας	Μέσα
<p>Φάση απόρριψης</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Δείχνουμε μια Αγία Γραφή, διαφάνειες με Βίβλο Γουτεμβέργιου ή σελίδες Βίβλου σε διάφορες γλώσσες: Πώς ονομάζεται αυτό το βιβλίο; ■ Ερώτηση 1 (γνώμες για την ΑΓ) <p>Θέση στόχων</p> <p>Στο σημερινό μας μάθημα θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε σε κάποια από τα ερωτήματά μας σχετικά με τη Βίβλο και να αναγνωρίσουμε τη θέση της στη σύγχρονη ζωή.</p>	<p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p>	<p>Δ π1</p>
<p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Ας αναφέρουμε λόγους για τους οποίους τόσο άνθρωποι διαβάζουν τη Βίβλο. ■ Με ποια κριτήρια μπορεί κανείς να το κάνει; Τι είδους πληροφορίες μπορεί να πάρει; ■ Με αφορμή την εικόνα του βιβλίου: βλέπουμε διαφάνειες έργων τέχνης (κλασικά και σύγχρονα) με βιβλικά θέματα ή διαφάνεια με τίτλους κινηματογραφικών ταινιών. Τι είδους ανθρώπους φαίνεται να εμπνέει η Βίβλος; ■ Μετά απ' αυτά: Μπορούμε να πούμε ότι μόνο οι χριστιανοί τη διαβάζουν; ■ Πού αλλού τη βλέπουμε στην καθημερινότητά μας; (σχολείο, δικαστήρια, καθημερινές εκφράσεις). ■ Τι μπορούμε, λοιπόν, να συμπεράνουμε για τη θέση της στη ζωή και τον πολιτισμό; ■ Έχετε σκεφτεί γιατί λέγεται «Βίβλος»; Διαβάζουμε το παράθεμα. ■ Για τους χριστιανούς η Βίβλος είναι «ο λόγος του Θεού». Ας προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τι εννοούν μ' αυτό: πότε μιλούν οι άνθρωποι, τι πετυχαίνουν με το να μιλούν; (επικοινωνία, σχέση) Πόσο σπουδαίο είναι αυτό για τη ζωή τους; ■ (Εδώ μπορεί να αναπτυχθεί η δραστηριότητα «μια πρώτη γνωριμία μας») ■ Ας ξεκαθαρίσουμε: τίνων η επικοινωνία και η σχέση περιγράφεται στην ΑΓ; (Θεού - ανθρώπων). Αυτό είναι και το θέμα της. 	<p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Εργασία με διαφάνειες/εικόνες</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p>	<p>π2 Δ</p> <p>π3</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Έχετε σκεφτεί γιατί λέγεται «Βίβλος»; Διαβάζουμε το παράθεμα. ■ Για τους χριστιανούς η Βίβλος είναι «ο λόγος του Θεού». Ας προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τι εννοούν μ' αυτό: πότε μιλούν οι άνθρωποι, τι πετυχαίνουν με το να μιλούν; (επικοινωνία, σχέση) Πόσο σπουδαίο είναι αυτό για τη ζωή τους; ■ (Εδώ μπορεί να αναπτυχθεί η δραστηριότητα «μια πρώτη γνωριμία μας») ■ Ας ξεκαθαρίσουμε: τίνων η επικοινωνία και η σχέση περιγράφεται στην ΑΓ; (Θεού - ανθρώπων). Αυτό είναι και το θέμα της. ■ Ερώτηση 2 (το θέμα της ΑΓ) ■ Καταλαβαίνουμε τώρα καλύτερα γιατί είναι το ιερό βιβλίο των χριστιανών; Καταβαίνουμε γιατί την ονομάζουν «Αγία Γραφή»; ■ Ανοίγοντάς την γνωρίζουμε τα μέρη της: Παλαιά – Καινή (δηλαδή καινούρια): Τι μας κάνει αυτό να σκεφτούμε; (ό,τι άρχισε παλιότερα ολοκληρώνεται μεταγενέστερα) ■ Ας προσέξουμε τη σημασία της λέξης «Διαθήκη». Ποιος συμφωνεί με ποιον στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη; ■ Πώς και γιατί απαρτίστηκε ως Κανόνες; ■ Πού αλλού χρησιμοποιούμε κανόνες; Γιατί χρειάζονται οι κανόνες; ■ Σκεφτείτε παραδείγματα, όπου φαίνεται η ξεχωριστή θέση της στη ζωή των χριστιανών. 	<p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Δραστηριότητα / παιχνίδι γνωριμίας</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p>	<p>π4 π5</p> <p>π6 π7</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Ερώτηση 3 (επεξεργασία παραθεμάτων της ΔΕ) ■ Όμως πότε όλα αυτά έχουν πραγματικό νόημα για τη ζωή των ανθρώπων; ■ Κατόπιν τούτων μπορούμε να καταλάβουμε με ποιο τρόπο θα τη γνωρίσουμε και να ασχοληθούμε μαζί της στο φετινό μας μάθημα; Ξεκαθαρίζουμε τα δικά μας κριτήρια. ■ Μετά από όλα όσα δουλέψαμε ας παίξουμε ένα παιχνίδι επιχειρηματολογίας <p>Ερώτηση 4</p> <p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>	<p><i>Συνεργασία ανά θρανίο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Δραστηριότητα/ ανάπτυξη επιχειρηματολογίας</i></p>	

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΙΝΑΚΑ (ενδεικτικές)

Βίβλος	
● Το πιο πολυδιαβασμένο βιβλίο του κόσμου	π1
● Για ποικίλους λόγους και από κάθε είδους ανθρώπους	π2
● Κεντρική η θέση της στον πολιτισμό και τη ζωή	π3
● Για τους χριστιανούς: «Λόγος του Θεού» → σχέση Θεού – ανθρώπων	π4
● Ιερό βιβλίο → Αγία Γραφή	π5
<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> Παλαιά Διαθήκη (49) </div> <div style="text-align: center;"> Καινή Διαθήκη (= συμφωνία) (27) </div> </div>	π6
Κανόνας	π7

ΔΕ 2: Η Παλαιά Διαθήκη: μια ολόκληρη βιβλιοθήκη!

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να ενημερωθούν για τα βιβλία της ΠΔ (είδη, γλώσσα, σύνθεση κειμένων). 2) Να συνειδητοποιήσουν την αδιαχώριστη από την ΚΔ θέση της στη χριστιανική ΑΓ.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να αναφέρουν τα είδη των βιβλίων της ΠΔ και να τα διακρίνουν επιτυχώς σε συγκεκριμένα. 2) Να εξηγούν με επιχειρήματα γιατί η ΠΔ είναι ένα χριστιανικό ιερό βιβλίο. 3) Να περιγράφουν τη διαδικασία σύνθεσης των κειμένων της ΠΔ χρησιμοποιώντας παραδείγματα και από άλλους γνωστικούς χώρους (π.χ. ομηρικά έπη).

Θεολογικές επισημάνσεις

1. Η συλλογή της ΠΔ διαμορφώνεται σε μια μακρά περίοδο 1.000 χρόνων περίπου. Η Εκκλησία τα θεωρεί ένα ενιαίο βιβλίο που το παραδίδει στο λαό της ως φορέα του θεϊού μηνύματος. Σ' αυτά αναγνωρίζεται η **θρησκευτική προοπτική της ζωής**, όπως ξεδιπλώνεται στις αφηγήσεις για τα έργα του Θεού και για την πορεία του κόσμου προς τον τελικό θείο σκοπό.

2. Η Αγία Γραφή είναι ένα βιβλίο για το Θεό, όχι όμως έναν κρυμμένο Θεό, αλλά ένα Θεό που αποκαλύπτεται και επεμβαίνει στην ανθρώπινη ζωή. Μιλώντας για **Αποκάλυψη** του Θεού εννοούμε τη φανέρωσή του με αναρίθμητους τρόπους και εκφάνσεις μέσα στην κτίση και στην ιστορία (θεοφάνεια), έτσι ώστε οι άνθρωποι να αποκτήσουν σχέση μαζί του (άρα αληθινή ύπαρξη και σημασία) και να γνωρίσουν τον αληθινό τους προορισμό. Η Αποκάλυψη, λοιπόν, είναι διαρκής παρουσία και φανέρωση του Θεού στον κόσμο.

3. Ο **Χριστός** είναι το κέντρο της Αγίας Γραφής. Οι δύο Διαθήκες δεν συγχέονται, αλλά συνδέονται στο πρόσωπο του Χριστού που ανήκει και στις δύο: εκπληρώνει την Παλαιά και εγκαινιάζει τη νέα (βλ. Εβρ 8,13: *Το να μιλάει για «καινούρια διαθήκη» σημαίνει πως έκανε παλιά την πρώτη*). Όχι μόνον ο Απ. Παύλος και ο Ιωάννης βλέπουν στις θεοφάνειες της ΠΔ την παρουσία του Χριστού (Ιω 12,40-41, Α Κορ 10,1-4), αλλά και οι εκκλησιαστικοί ιστορικοί, όπως ο Ευσέβιος (Εκκλησιαστική Ιστορία 1,2 PG 20, 57AB και 60AB), και βέβαια και οι μεγάλοι θεολόγοι, οι οποίοι ονομάζουν τον Υιό ως τον «Μεγάλης βουλής άγγελος» που ενδημεί στους Πατριάρχες, στο Μωσέ και στους προφήτες (Μ. Βασιλείου, *Ερμηνεία εις τον προφήτην Ησαΐαν*, PG 30, 505BC)²⁵.

25. Βλ. Ν. Ματσούκας, *Δογματική και...*, τμ. Γ', σ. 118-127. Για τη χριστολογική ανάγνωση της ΠΔ βλ. συνοπτικά και Μ. Κωνσταντίνου, «Το ήθος του ...Θεού», *Σύναξη* 84 (2002) 27-28, υποσημ. 2.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

Είναι παραπάνω από σίγουρο ότι για την άρτια διδασκαλία της ενότητας χρειάζονται δύο διδακτικές ώρες, μία για τις τρεις πρώτες παραγράφους και άλλη μία για την τελευταία.

- Για την παρ. «Η ποικιλία των βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης» χρησιμοποιούμε την ιδέα της βιβλιοθήκης, που υπάρχει ήδη από τον τίτλο και δίνει στα παιδιά την αίσθηση της *ποικιλίας* και του πλούτου της Παλαιάς Διαθήκης. Έχει νόημα να χρησιμοποιήσουμε τις εμπειρίες τους για τη συμπληρωματικότητα της γνώσης: Τα διάφορα γνωστικά αντικείμενα που συναντούν στο νέο τους σχολείο, μια επίσκεψη στη σχολική βιβλιοθήκη – αν υπάρχει. Για τους διαφορετικούς τρόπους έκφρασης (ποίηση, ιστορία) έχει ήδη αρχίσει να γίνεται λόγος στα μαθήματα των Ελληνικών. Αναγνωρίζοντας την ποικιλία, τη συνθετότητα και τις πολλές διαστάσεις της ανθρώπινης γνώσης είναι πιο έτοιμοι να κατανοήσουν τη σημασία της ποικιλίας των βιβλίων της ΠΔ. Τονίζουμε, λοιπόν, ότι πρόκειται για ένα βιβλίο που μιλάει για τη σχέση Θεού - ανθρώπων με πολλούς τρόπους που έρχονται από μακρινές εποχές, ποικίλους πολιτισμούς και διαφορετικές ανθρώπινες ιδιοσυγκρασίες. Αυτή η διαφορετικότητα και η ποικιλία ξυπνάει το ενδιαφέρον και την περιέργεια των μαθητών.
- Στη συνέχεια, βοηθούμε τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν το κοινό χαρακτηριστικό των βιβλίων. Χρησιμοποιούμε σκόπιμα τον όρο *θρησκευτικός* (που συχνά στο κοινωνικό περιβάλλον παρουσιάζεται αρνητικά χρωματισμένος), αναδεικνύοντας ότι εκφράζει την οικειότητα και τη σχέση Θεού - ανθρώπου, την αναφορά του ανθρώπου στο Ιερό και το Άγιο²⁶. Έτσι, δίνουμε την ευκαιρία στους μαθητές να τροποποιήσουν την ίσως λαθεμένη αντίληψή τους (ότι θρησκευτικό = τυπικό, αναχρονιστικό κ.ά).
- Για την παρ. «Πώς και πότε γράφτηκαν τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης;» θα χρειαστεί να επικεντρωθούμε στη σημασία της *προφορικής αφήγησης*, που υπήρξε φορέας ιστόρησης, ερμηνείας, κριτικής, πολιτισμού, ήθους, μνήμης, ωστόσο χάθηκε μαζί με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής. Δεν είναι τυχαίο ότι στις μέρες μας επιχειρείται η αναβίωση της για παιδαγωγικούς σκοπούς²⁷. Η **εφ. 1** είναι ένα παιχνίδι αφήγησης σε ομάδες, που βοηθάει τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν τη δυναμική και τη σημασία της προφορικής αφήγησης. Μ' αυτήν την εργασία οι μαθητές όχι μόνο αποκτούν μια εμπειρία αφήγησης, αλλά επιπλέον στοχάζονται πάνω στην εμπειρία τους (λειτουργούν δηλαδή και μεταγνωστικά). Π.χ. πόσο η ιστορία του ενός βοήθησε να θυμηθούν ή να σκεφτούν τη δική τους, τι είδους συναισθήματα αναπαράχθηκαν, τι ατμόσφαιρα δημιουργήθηκε μεταξύ τους, πώς αισθάνονται για την ομάδα τους μετά απ' αυτό κ.ά. Αν μια τέτοιου είδους δραστηριότητα δεν είναι εφικτή, μπορούμε να συζητήσουμε με όλη την τάξη για τη σημασία της αφήγησης ιστοριών: Π.χ.: Ποιοι τους αφηγούνταν ιστορίες, όταν ήταν μικρότεροι; Γιατί οι ιστορίες μας γοητεύουν; Γιατί λέμε ιστορίες; Πώς θάπρεπε να λέγονται και να ακούγονται οι ιστορίες; Σήμερα οι άνθρωποι διηγούνται ιστορίες; Γιατί όχι; Κ.ά.
- Εκτός από τη δυναμική και το ρόλο των προφορικών αφηγήσεων είναι ευκαιρία εδώ να αρχίσουμε την επεξεργασία της αντίληψης ότι οι αφηγήσεις δεν είναι ρεπορτάζ ή απλή καταγραφή γεγονότων, αλλά αφορούν και σε εμπειρίες, βιώματα, συναισθήματα κ.ά. και ότι πολλές πηγές εκβάλλουν στις αφηγούμενες ιστορίες. Οδηγούμε δηλαδή τους μαθητές να κατανοήσουν σιγά σιγά ότι τα βιβλία της ΠΔ, ακόμη κι όταν αφηγούνται ιστορικά γεγονότα, δεν περιέχουν μόνο «πραγματικές» και ιστορικές πληροφορίες (με τη σημερινή έννοια της «αντικειμενικής» ιστορικής καταγραφής), αλλά *ερμηνεύουν και νοηματοδοτούν τα γεγονότα. Κι ότι εμείς, στα όρια του ΜΘ, αυτές τις ερμηνείες και σημασίες αναζητούμε κι όχι την ιστορική επαλήθευση*²⁸. Αυτό το ξεκαθάρισμα είναι απολύτως απαραίτητο, για να αρχίσουν να τίθενται στο σωστό πλαίσιο μια σειρά επιμέρους «ακανθωδών θεμάτων» και παρανοήσεων που δημιουργούνται κατά τη διδασκαλία της ΠΔ, όπως: Σε τι συνίσταται η θεοπνευστία των κειμένων της; Πώς να προσεγγίσουμε τα θαύματα που βρίσκουμε στις αφηγήσεις της; Άλλος είναι ο Θεός της ΠΔ – σκληρός και τιμωρός – και άλλος της ΚΔ; Η προτεινόμενη δραστηριότητα («**Επιλέ-**

26. Αναστάσιος Γιαννουλάτος, *Τιχη από την αναζήτηση του Υπερβατικού. Συλλογή θρησκευτολογικών μελετημάτων*, Ακρίτας, Αθήνα 2004, σ. 36.

27. Βλ. Ντ. Παπαλιού (επιμ./μτφρ.), *Άκου μια ιστορία*, Ακρίτας, Αθήνα 1995 και J. Bruner, *Δημιουργώντας Ιστορίες. Νόμος, Λογοτεχνία, Ζωή*, μτφρ. Β. Τσούτσου - Κ. Πολυδάκη - Γ. Κουγιουμουτζάκη, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.

28. (Κάτι που άλλωστε συμφωνεί και με την πατερική θεώρηση της ΠΔ. Βλ. ενδεικτικά Γρηγορίου Νύσσης, *Εις τον βίον Μουσεώς*, εισ.-μτφρ.-σχ. Αρχ. Π. Μπρούσαλης, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1990, σ.20).

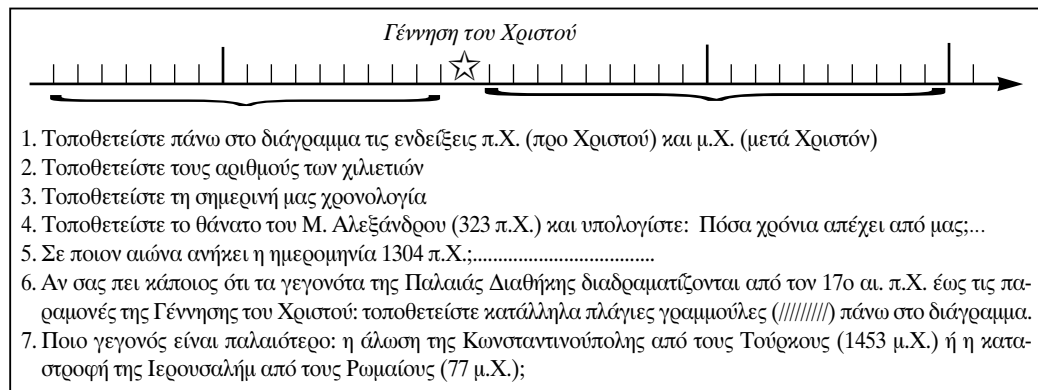
- γω...» 4) βάζοντας δίπλα δίπλα τον «επιστημονικό» και τον «ποιητικό» λόγο στοχεύει στο να οδηγήσει τους μαθητές να προβληματιστούν και να συνειδητοποιήσουν τις διαφορές και τη συμπληρωματικότητα τους.
- Επεξεργαστήκαμε με προσοχή την πληροφορία για τη σταδιακή σύνθεση της ΠΔ. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να κατανοηθεί ότι η *εποχή* που καταγράφηκε η κάθε αφήγηση δεν ταυτίζεται με την εποχή που «διαδραματίζονται» τα γεγονότα που εξιστορεί. Άλλωστε, και στα Αρχαία Ελληνικά επεξεργάζονται ένα κείμενο (Ομήρου Οδύσσεια) που σε άλλη εποχή γράφτηκε και άλλη εποχή περιγράφει. Εδώ, ωστόσο, υπάρχει μια δυσκολία. Οι μαθητές της Α΄ Γ/σίου (που δεν έχουν διδαχθεί αρνητικούς αριθμούς) συχνά δυσκολεύονται να προσλάβουν την ακολουθία των χρονικών περιόδων και να εντάξουν ένα γεγονός σε μια περίοδο χρόνου. Επιπλέον, ας μη θεωρήσουμε εμπειδωμένη την κατανόηση του π.Χ. / μ.Χ. Ίσως βοηθηθεί η ιδέα ενός διαγράμματος (βλ. ενδεικτικά παρακάτω), πάνω στο οποίο μπορούν να ασκηθούν.
 - Οι πληροφορίες για τη γραφή αλλά και τα *χειρόγραφα του Κομνράν* σίγουρα θα προκαλέσουν το ενδιαφέρον και την περιέργεια των μαθητών. Διαφάνειες ή πλακάτ που έχουμε προετοιμάσει μπορούν να παίξουν σπουδαίο ρόλο. Στο σημείο αυτό ίσως να γεννηθεί η ιδέα ενός διαθεματικού Project για το πώς γράφονται σήμερα τα βιβλία. Επίσης, είναι ευκαιρία να οργανωθεί επίσκεψη στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (Νίκης 69, Αθήνα).
 - Για την παρ. «Σε ποια γλώσσα γράφτηκαν τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης;», βλέπουμε το εβραϊκό αλφάβητο. Διαβάζουμε μερικές φράσεις, ώστε να ακούσουμε τον ήχο της γλώσσας. Με αφορμή όσα θα πούμε στο μάθημα μπορεί να γεννηθεί η ιδέα ενός (ακόμη και τετραμηνιαίου) διαθεματικού Project γύρω από τη δημιουργία και την εξέλιξη των αλφάβητων. Διαφάνειες με αλφάβητα και σχετικά μνημεία μπορούν να βοηθήσουν²⁹. Οι ίδιοι οι μαθητές μπορούν να «κατεβάσουν» από τον Η/Υ το εβραϊκό αλφάβητο. Επιπλέον, αν υπάρχουν μαθητές με προβλήματα όρασης, θα είχε νόημα να μιλήσουν στους συμμαθητές τους για το αλφάβητο Μπράιγ.
 - Εδώ ίσως είναι η κατάλληλη στιγμή να μάθουν τα παιδιά πώς παραπέμπουμε στο κείμενο της ΠΔ και να εξοικειωθούν με την αναγνώριση των συντομογραφιών (βλ. ΒΜ σ. 8).
 - Η παρ. «Η Παλαιά Διαθήκη αχώριστα δεμένη με την Καινή στη ζωή της Εκκλησίας» είναι πολύ απαιτητική, καθώς δίνουμε μια σύνοψη της Ιερής Ιστορίας σε παιδιά που έχουν ελάχιστες προσλαμβάνουσες και καμιά συστηματική γνώση της από το Δημοτικό. Τι κάνουμε λοιπόν; Έχοντας ήδη επεξεργαστεί τη Διαθήκη ως φανέρωση / συμφωνία / σχέση Θεού - ανθρώπου, επικεντρωθήκαμε στη συνέχεια αυτής της συμφωνίας από την εποχή της Παλαιάς στην εποχή της Καινής, από την υπόσχεση στην εκπλήρωση. Η παράγραφος αρχίζει σκόπιμα – και προκλητικά – με το ερώτημα / «πρόβλημα», καθώς όχι μόνο για τους μαθητές, αλλά και για πολλούς ενήλικες η Παλαιά θεωρείται «εβραϊκή ιστορία» άσχετη με τη χριστιανική θρησκεία. Ξεκαθαρίζουμε στους μαθητές ότι στα φετινά μαθήματα θα έχουν την ευκαιρία να ξεκαθαρίσουν το ζήτημα και να διαμορφώσουν προσωπική άποψη.
 - Η εικόνα του «φωτός» κι όλες οι σχετικές εμπειρίες/σκέψεις των μαθητών τούς βοηθούν να προσεγγίσουν βιωματικά / υπαρκτικά το ζήτημα της χριστιανικής θεώρησης της ΠΔ. Μετά δουλεύουμε την ερ. 3.
 - Η ερ. 4 μπορεί να προσεγγιστεί, αφού έχει δουλευτεί καλά η ΔΕ. Ίσως μπορεί να ανατεθεί ως εργασία στο σπίτι..

29. Βλ. ενδεικτικά: α) Μ. Κωνσταντίνου, *Πηγές της ιστορίας της Παλαισίνης, Θ΄ αιώνας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, β) *ΑΤΛΑΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ*, Καθημερινή, σ. 94-95, γ) Α. Χατζημευστράτογλου, *Τα όστρακα της Λαχίς*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΕ 2 (πρόταση για δύο διδακτικές ώρες) 1η ώρα:

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση αφόρμησης</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Τι είδους βιβλία υπάρχουν σε μια βιβλιοθήκη; Τι είδους πληροφορίες μας παρέχουν; Ποια απ' όλα περιέχουν «αλήθειες»; Ποιες γνώσεις / πληροφορίες χρειάζονται πραγματικά οι άνθρωποι; Τι είδους μαθήματα διδασκόμαστε στο Γυμνάσιο; Τι μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε για τη διαφορετικότητα των γνώσεων; <p>Θέση στόχων</p> <p>Θα προσπαθήσουμε να αναγνωρίσουμε την ποικιλία των βιβλίων της ΠΔ, να κατανοήσουμε τι κοινό έχουν καθώς και το πώς γράφτηκαν.</p> <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Ας κοιτάξουμε στην Παλαιά Διαθήκη, αλλά και στο σκίτσο της σελ. 10: Πόσα βιβλία περιέχει; Παρατηρούμε κι εδώ κάποια «κατηγοριοποίηση» των βιβλίων; ■ Ωστόσο, ποιο είναι το κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των κειμένων; ■ Ας θυμηθούμε τι είπαμε στο προηγούμενο μάθημα κι ας σκεφτούμε λίγο περισσότερο: Τι εννοούμε όταν λέμε «σχέση των ανθρώπων με το Θεό»; (τι είναι ο Θεός γι' αυτούς, με ποιους τρόπους τους καλεί, τι περιμένει απ' αυτούς και τι αυτοί απ' το Θεό κ.ά.). Πόσο σημαντικά ήταν όλα αυτά για τη ζωή τους; ■ Πώς φαντάζεστε ότι συντέθηκαν όλα αυτά τα βιβλία; Κάποιος κάθισε στο γραφείο του και έγραψε; ■ Πώς μεταδίδονταν όλα αυτά σε εποχές που οι περισσότεροι άνθρωποι δεν ήξεραν να γράφουν και να διαβάζουν; ■ Ερώτηση 1 (προσωπική αφήγηση) ■ Καταλαβαίνουμε τώρα καλύτερα τη σημασία της αφήγησης και της «προφορικής παράδοσης»; Σε ποιο άλλο μάθημα κάναμε λόγο για την αφήγηση; ■ Ερώτηση 2 (αναγνώριση του είδους των κειμένων) ■ Πώς στ' αλήθεια έγραφαν οι άνθρωποι τότε; ■ Ανάγνωση παραθέματος για τα υλικά γραφής. ■ Σε ποια γλώσσα γράφτηκαν τα κείμενα; Βλέπουμε διαφάνειες με δείγματα παλαιοεβραϊκής (π.χ. όστρακα Λαχίς) και «τετράγωνης». ■ 1.000 περίπου χρόνια κράτησε αυτή η διαμόρφωση των κειμένων της ΠΔ μέχρι να απαρτιστεί ως Κανόνας. ■ Ας δουλέψουμε με το διάγραμμα του χρόνου. ■ Ποια είναι τα παλιότερα χειρόγραφα της ΠΔ που έχουμε; ■ Ανάγνωση παραθέματος για το Κουμράν / Διαφάνειες / Πληροφορίες για τη χρονολόγηση των αρχαιολογικών ευρημάτων. <p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>	<p><i>Συζήτηση</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Δραστηριότητα (ομαδική)</i></p> <p><i>Συνεργασία ανά θρανίο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Εργασία σε διάγραμμα</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p>

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ (που μπορεί να εμπλουτιστεί και με άλλες ερωτήσεις)

2η ώρα:

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας	Μέσα		
<p>Φάση αφόρμησης</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Ξαναβλέπουμε τα βιβλία της χριστιανικής Βίβλου. Τα βιβλία της ΠΔ είναι και τα ιερά βιβλία των Εβραίων. <p>Θέση στόχου</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Σήμερα είμαστε έτοιμοι να προσπαθήσουμε να λύσουμε τις απορίες μας γιατί ένα «εβραϊκό» βιβλίο είναι μέρος της χριστιανικής Αγίας Γραφής. 	<p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p>	<p>π1</p>		
<p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Ας ξεκινήσουμε από το πού στηρίζουν την πίστη τους οι χριστιανοί: Πότε και πού φανερώθηκε ο Θεός για πρώτη φορά, με ποιους στη συνέχεια πραγματοποιήσε τη Διαθήκη του και τι τους υποσχέθηκε; ■ Πού καταγράφηκαν όλα αυτά; ■ Όταν η μεγάλη υπόσχεση του Θεού εκπληρώθηκε και ο Ιησούς Χριστός ήρθε στον κόσμο, μια σχέση του Θεού με όλους τους ανθρώπους ξεκίνησε. Ποιο είναι το καινούριο και το μοναδικό αυτής της νέας συμφωνίας (=Καινής Διαθήκης); ■ Μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε με ποιο τρόπο αυτή η νέα σχέση συνεχίζει και ολοκληρώνει την παλιά; ■ Επιπλέον, μπορούμε να καταλάβουμε ότι αυτή η ολοκλήρωση μας βοηθάει να βλέπουμε με «άλλα μάτια» την παλιά; Σκεφτείτε παραδείγματα για το «άλλα μάτια». ■ Άρα: Πώς μελετούν και καταλαβαίνουν την ΠΔ οι χριστιανοί; ■ Ερώτηση 3 («Εγώ εμί το φως του κόσμου») ■ Είμαστε τώρα έτοιμοι να καταλάβουμε γιατί η ΠΔ έχει αυτήν την ξεχωριστή θέση στη λατρεία της χριστιανικής Εκκλησίας; ■ Διαφάνειες με εικονογραφικά θέματα από την ΠΔ ή φύλλο εργασίας με λειτουργικά κείμενα (ευκολονόητα). ■ Ας συνοψίσουμε λοιπόν τα επιχειρήματά μας: Γιατί η ΠΔ είναι αχώριστα δεμένη με την ΚΔ; ■ Ερώτηση 4 (επιχειρήματα για την ΠΔ) 			<p>π2</p>	
<p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>			<p><i>Συνεργασία ανά θρανίο</i></p> <p><i>Εργασία με εικόνα βιβλίου</i></p> <p><i>Δραστηριότητα / ανάπτυξη επιχειρηματολογίας</i></p>	<p>π3</p> <p>π4</p>
				<p>Δ / ΦΕ</p>

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΙΝΑΚΑ 2ης διδακτικής ώρας (ενδεικτικές)

<ul style="list-style-type: none"> • Το ερώτημά μας: Γιατί η εβραϊκή Βίβλος είναι και χριστιανική; 	<p>Φανέρωση μέσα στη ζωή και τον κόσμο } Παλαιά Διαθήκη</p> <p>Σύναψη Διαθήκης με τον Ισραήλ }</p>	<p>π1</p> <p>π2</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Αποκάλυψη του Θεού 		
<ul style="list-style-type: none"> • Οι χριστιανοί μελετούν την Παλαιά Διαθήκη κάτω από το φως της Καινής 		<p>π4</p>

ΔΕ 3: Οι συγγραφείς της Παλαιάς Διαθήκης: άνθρωποι εμπνευσμένοι από το Θεό

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να επεξεργαστούν την ιδέα της θεοπνευστίας. 2) Να κατανοήσουν – σ' ένα πρώτο επίπεδο – τη λειτουργία της συμβολικής γλώσσας της Παλαιάς Διαθήκης. 	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να εκφράσουν τις προσωπικές τους ιδέες και να χρησιμοποιήσουν επιτυχή παραδείγματα για το ζήτημα της «θεοπνευστίας». 2) Να αναγνωρίζουν τα σύμβολα και τις ανθρωπομορφικές εκφράσεις και να αναλύουν/αναλύουν με επιτυχία τη λειτουργία τους. 3) Να διατυπώνουν κρίσεις για το είδος της φετινής τους εργασίας με την ΠΔ.

Θεολογικές επισημάνσεις

1. Οι όροι **Εβραίος, Ισραηλίτης και Ιουδαίος** αντιστοιχούν με διαφορετικά ιστορικά και πνευματικά δεδομένα. Πιο συγκεκριμένα: Ο Εβραίος (που συνδέεται με τη ρίζα *ιβρι*, που σημαίνει «περνώ») είναι ο «περαστικός», ο άνθρωπος των περιπλανήσεων. Ο Ισραηλίτης συνδέεται με την ονομασία «Ισραήλ» (= αυτός που πάλεψε με το Θεό) του πατριάρχη Ιακώβ. Η ονομασία Ισραηλίτης, λοιπόν, σήμαινε να είσαι μέλος του λαού που ερχόταν πρόσωπο με πρόσωπο με το Θεό. Ο όρος Ιουδαίος συναντάται μόνο στην ΚΔ και στο Β Μακ και ανάγεται στην εποχή της επιστροφής από την αιχμαλωσία, επειδή η κυριότερη φυλή που τα μέλη της είχαν εξοριστεί στη Βαβυλώνα ήταν η φυλή του Ιούδα. Καθώς αυτοί διατήρησαν καθαρές τις προγονικές παραδόσεις, όταν επέστρεψαν και εγκαταστάθηκαν στην Παλαιστίνη, η ονομασία «Ιουδαίος» είχε την αξία τεκμηρίου. Έτσι, οι άνθρωποι του Ιούδα, της Ιουδαίας, οι Ιουδαίοι ήταν οι πιστοί.

2. Η **θεοπνευστία** δεν είναι μια έκτακτη ενέργεια του Αγίου Πνεύματος, και τα αγιολογικά κείμενα δεν είναι κατά γράμμα θεόπνευστα³⁰. Η θεοπνευστία σχετίζεται με τη δύναμη που χορίζεται από το Άγιο Πνεύμα σε κάποιους να αναγνωρίζουν το Θεό μέσα σε εμπειρίες και γεγονότα (Β Τιμ 3,16). Τα γεγονότα και οι εμπειρίες, εκτός από την ιστορική τους διάσταση, έχουν και σημασία που κάποιοι χαρισματικοί φορείς, με τη δύναμη του Αγίου Πνεύματος, μπορούν να την εννοούν, να την ερμηνεύουν και να την καταγράφουν. Πρόκειται για μια κίνηση που δεν είναι μαγική και μηχανική ούτε «καθ' υπαγόρευση». Προϋποθέτει συνεχή αγώνα και πορεία των ανθρώπων/φορέων της Αποκάλυψης.

3. Η **θηρησκευτική γλώσσα** (όπως κάθε γλώσσα) έχει ανάγκη από ποικιλομορφία, για να εκφράσει γνώσεις, πληροφορίες, εμπειρίες. Γι' αυτό και πάντοτε τα σύμβολα και οι μύθοι χρησιμοποιούνταν ως γλωσσική και εκφραστική επένδυση, καθώς βοηθούσαν τον άνθρωπο να προσεγγίζει και να γνωρίζει πραγματικότητες που ήταν δύσκολο να γίνουν συγκεκριμένος «λόγος». Κάθε εποχή έχει τα σύμβολά της, ανάλογα με τις γνώσεις, τους μύθους, τις παραστάσεις της. Έτσι και τα κείμενα της ΑΓ χρησιμοποιούν **συμβολική γλώσσα**. Η θεολογική σημασία των συμβόλων και των μύθων είναι τεράστια και αναγνωρισμένη από τους επιστήμονες θεολόγους³¹. Δεν πρόκειται για παιχνίδια φαντασίας που χάνουν τη σημασία τους όταν συναντώνται με τη σημερινή πραγματικότητα, αλλά αποτελούν έκφραση της πραγματικότητας και μάλιστα της συλλογικής. Βέβαια χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή να μην προσεγγίζονται κυριολεκτικά, ιστορικά ή ηθικιστικά, αλλά να αναγνωρίζεται ο σωτηριολογικός χαρακτήρας τους.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Η ενότητα είναι αρκετά απαιτητική, καθώς έχουμε να προσεγγίσουμε για πρώτη φορά δύο ιδιαίτερα δύσκολα ζητήματα: τη **θεοπνευστία** και τη **συμβολική γλώσσα** της ΠΔ. Έχοντας στο νου μας ότι θα τα επεξεργασόμαστε όλη τη χρονιά, άρα δεν θα τα εξαντλήσουμε εδώ, στόχος μας σ' αυτή τη φάση είναι να επιχειρήσουμε να αναγνωρίσουμε τυχόν λανθασμένες και στερεότυπες ιδέες των μαθητών και να αρχίσουμε – και όχι να εξαντλήσουμε – μια πιο υπαρκτική και ορθόδοξη προσέγγιση των ζητημάτων.
- Είναι σημαντικό να προσεγγίσουμε τη **διαφορετικότητα της εποχής** σε μια βιωματική βάση. Έτσι δημιουργούμε γόνιμο έδαφος, για να δομηθούν τα υπόλοιπα απαιτητικά στοιχεία της ΔΕ. Για να βοηθήσουμε τους μαθητές να φανταστούν τον τρόπο ζωής μιας άλλης μακρινής εποχής, ξεκινούμε από το παρόν της δικής τους ζωής. Όμως, ας μη βιαστούμε να μιλήσουμε για τη «σκληρή και απρόσωπη» σύγχρονη εποχή. Ας αφήσουμε να μιλήσουν τα ίδια τα παιδιά γι' αυτήν, να σκεφτούν και να συζητήσουν πάνω στις δικές τους εμπειρίες: πόσο χρόνο έχουν για δραστηριότητες, χόμπυ, βόλτες, παιχνίδια, αλλά και ευκαιρίες για καλλιέργεια σχέσεων, επικοινωνίας. Τους δίνουμε την ιδέα να συζητήσουν το ζήτημα με τους γονείς τους (πώς εκείνοι ζούσαν όταν, ήταν παιδιά, το χρόνο, τα παιχνίδια, τις σχέσεις τους). Συναισθανόμενοι τις μεγάλες διαφορές των εποχών είναι πιο έτοιμοι να αναγνωρίσουν ότι, για να καταλάβουμε κάτι που έρχεται από τόσο παλιά (= τα βιβλικά κείμενα), χρειάζεται να προετοιμαστούμε, να εκπαιδευτούμε, να ρωτήσουμε, να μάθουμε, να φανταστούμε· να κινηθούμε δηλαδή όχι μόνο με υπευθυνότητα αλλά και με ευαισθησία.

30 . Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, τμ. Α', Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 186-190.

31. Βλ. ενδεικτικά: α) Σ. Αγουρίδης, *Μύθος-Ιστορία-Θεολογία, Ανάλυση περικοπών από τα κεφ. 1-11 της Γενέσεως*, Αθήνα 1988, β) Μ. Κωνσταντίνου, «Χίλια χρόνια και μια μέρα. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της ΠΔ», *Σύναξη* 67 (1998), σ. 101-111 και γ) Ν. Ματσούκας, «Λόγος και μύθος», *ΕΕΘΣΠΘ* 26 (1976).

- Στην παρ. «Οι συγγραφείς της ΠΔ, άνθρωποι μιας άλλης εποχής. Ο Θεός στο κέντρο της ζωής και της καρδιάς τους» προσεγγίζουμε το ζήτημα της *θεοπνευστίας*. Καθώς η κατά γράμμα θεοπνευστία έχει ταλαιπωρήσει πολλούς χριστιανούς, στόχος μας εδώ είναι να βοηθήσουμε τους μαθητές να αρχίσουν σιγά σιγά να αντιλαμβάνονται διευρυμένα και δημιουργικά τη θεοπνευστία. Κι' αυτό βέβαια δεν μπορεί να γίνει με απλή πληροφόρηση. Χρειάζεται να τους προετοιμάσουμε *κατάλληλα*, δημιουργώντας ευκαιρίες ανάπτυξης δικών τους εμπειριών. Π.χ. ως φάση προετοιμασίας μπορεί να λειτουργήσει μια συζήτηση *πάνω στη σημασία της ευαισθησίας και της προσωπικής κατανόησης των κρυμμένων νοημάτων*. Πόσο σπουδαίο είναι να αναγνωρίζει κανείς, να κατανοεί και να ερμηνεύει όσα συμβαίνουν στη ζωή. Π.χ. μπροστά σε ένα κακό, μια δυσκολία, μια «ατυχία», κάποιος μπορεί να συνειδητοποιήσει ότι τον ώθησε να γίνει καλύτερος, ωριμότερος κ.ά. Μπροστά σε ένα φυσικό κακό, π.χ. έναν καταστροφικό σεισμό, ίσως αναγνωρίσει τη δύναμη της αλληλεγγύης και της αγάπης που συχνά κρύβουν οι άνθρωποι μέσα τους. Ο άνθρωπος, δηλαδή, έχει την ικανότητα να «βλέπει» κάτω απ' την επιφάνεια των πραγμάτων, να ανακαλύπτει σημασίες και νοήματα. Σε μια τέτοια προσπάθεια παίζουν σπουδαίο ρόλο τα ανθρώπινα χαρίσματά μας. Και βέβαια δεν είναι κάτι που γίνεται αυτόματα και μαγικά, αλλά απαιτείται συνεχής αγώνας. Ωστόσο, μόνο με την ανακάλυψη των κρυμμένων σημασιών η ζωή αποκτάει νόημα και αξία και μεταμορφώνεται. Με μια τέτοια συζήτηση οι μαθητές είναι πιο έτοιμοι να συναισθανθούν την ευαισθησία ενός ανθρώπου που, εμπνεόμενος από το Θεό, μπορεί να τον αναγνωρίζει σε κάθε πτυχή της ζωής. Προσοχή βέβαια! Με μια τέτοια προεργασία δεν φιλοδοξούμε να εξηγήσουμε τη θεοπνευστία στους μαθητές. Ωστόσο, τους *προετοιμάζουμε* να την προσεγγίσουν ως *υπαρξιακό γεγονός* (και όχι ως *έννοια*, καθώς στα παιδιά αυτής της ηλικίας δεν έχει ακόμη διαμορφωθεί η αφηρημένη σκέψη) και μακριά από μαγικές ή ταχυδακτυλουργικές διαστάσεις. Μετά από μια τέτοια συζήτηση / προετοιμασία, οι μαθητές είναι πιο έτοιμοι να συνειδητοποιήσουν ότι μιλώντας για θεόπνευστους συγγραφείς της ΑΓ εννοούμε ανθρώπους, που η ύπαρξή τους πλημμυρίζεται από την πραγματικότητα της παρουσίας του Θεού. Ανθρώπους που αναγνωρίζουν και κατανοούν την παρουσία και την πρόνοια του Θεού στη ζωή και στα γεγονότα της ιστορίας και της καθημερινής ζωής και στη συνέχεια προσπαθούν να μεταδώσουν αυτή τη μοναδική τους «γνώση» και στους άλλους. Μ' αυτό το κίνητρο, γράφουν κείμενα ή συγκεντρώνουν όλα όσα τους έχουν παραδοθεί. Στο κλίμα μιας τέτοιας προσέγγισης οι μαθητές εύκολα μπορούν να δουλέψουν την **εφ. 1**.
- Ίσως χρειαστεί (μόνον αν διατυπωθούν σχετικά ερωτήματα) να μιλήσουμε για το *Άγιο Πνεύμα*. Επικεντρωνόμαστε στο *αγιαστικό* και *μεταμορφωτικό* του έργο. Μπορούμε να στηριχτούμε στην εικόνα της *πνοής*, με την οποία όλα αναπνέουν και ζουν. Ότι είναι μια *χάρη* που απλώνεται σ' όλο τον κόσμο, σε όλη την Εκκλησία, θυμίζει στους ανθρώπους τα χαρίσματα και τον προορισμό τους, τους ενεργοποιεί, τους δυναμώνει, τους κάνει πιο ολοκληρωμένους και δημιουργικούς ανθρώπους και τους φέρνει πιο κοντά στο Θεό³². Αν υπάρχει χρόνος διηγούμαστε και το γεγονός της Πεντηκοστής, τονίζοντας τις *αλλαγές* που επέφερε στους μαθητές, ή τους ενημερώνουμε για τις επικλήσεις του Πνεύματος σε κάθε λατρευτική σύναξη. Μπορούμε να στηρίζουμε την προσπάθειά μας και σε μια δραστηριότητα που έχει ως στόχο να κατανοήσει τη δυναμική και την *αλλαγή* που επιφέρει στα μέλη της το «πνεύμα μιας ομάδας». Π.χ. φανταστείτε τον εαυτό σας ως μέλος μιας ομάδας που εμπνέεται από κάποιο σκοπό, ιδανικό, πρόσωπο. Τι δυναμική αποκτάτε, τι *αλλαγές* συμβαίνουν κ.ά.
- Όσο κι αν έχουμε ως θεολόγοι μια ορθή τοποθέτηση απέναντι στο ζήτημα της θρησκευτικής γλώσσας, συχνά δεν είμαστε έτοιμοι να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματα που δημιουργεί η συμβολική θρησκευτική γλώσσα στους μαθητές. Άλλωστε, απ' αυτή τη δυσκολία προέρχονται και τα επιχειρήματα όσων παιδαγωγών θεώρησαν την ΠΔ ως ένα βιβλίο ενηλίκων, «ακατάλληλο» για διδασκαλία σε νεαρούς μαθητές. Στην παρ. «Μιλώντας για το Θεό με ανθρώπινα λόγια!» επιχειρούμε να βοηθήσουμε τους μαθητές να αναγνωρίσουν ότι η ζωή μας είναι πλημμυρισμένη από αναρίθμητα είδη συμβόλων (π.χ. σημαίες, χαιρετισμοί, δώρα, δαχτυλίδι αρραβώνων, σύμβολα ομάδων κ.ά.). Ότι συχνά με τα σύμβολα λέμε πολύ περισσότερα πράγματα απ' ό,τι λέμε με τις λέξεις. (Όσο κι αν δεν ταυτίζουμε την πατρίδα μας με ένα κομμάτι ύφασμα, ωστόσο ένα κομμάτι ύφασμα «λέει» γι' αυτήν πολύ περισσότερα απ' ό,τι τα δικιά μας λόγια

32. Βλ. τα *Πρακτικά της Ζ' Γεν. Συνέλευσης του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών* (Καμπέρρα 1991) από τις εκδ. Τέριος, όπου υπάρχουν ενδιαφέροντα κείμενα των Μητρ. Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα, Αρχιεπισκόπου Αυστραλίας Στυλιανού, Πατριάρχου Αλεξανδρείας Παρθενίου κ.ά.

κι ακόμη περισσότερο μας προξενεί έντονα αισθήματα και συγκινήσεις, σκέψεις, διαθέσεις). Δουλεύοντας, λοιπόν, με τους μαθητές μας τη λειτουργία των συμβόλων, κάτι που απαιτεί όχι μόνο να σκεφτούν, αλλά και να συναισθανθούν, να φανταστούν κ.ά., τους βάζουμε σε μια διεργασία πραγματικής ανακάλυψης. Κι όλη αυτή η δουλειά είναι μια έντονη διανοητική πρόκληση. Μέσα σ' ένα τέτοιο κλίμα επεξεργάζομαστε τις ερ. 2 και 3.

● Στην τελευταία παρ. «Εμείς σήμερα μπροστά στην Παλαιά Διαθήκη» συγκεφαλαιώνονται όλα όσα θίξαμε στα τρία μαθήματα, όπως όμως εκβάλλουν στην εργασία μας μέσα στην τάξη με τα παλαιαδιαθηρικά κείμενα. Η παράγραφος χρειάζεται να διαβαστεί στην τάξη, τονίζοντας ότι θέτει το πλαίσιο και τους στόχους της δουλειάς μας για όλη τη χρονιά. Εξαιρούμε την αντενέργεια, τη συνεργασία και τον αυτοσχεδιασμό που χρειάζεται να αναπτύξουν οι μαθητές.

● ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *Εβραίοι, Ισραήλ, Ιούδας.*

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

α) Καθώς στα όρια της συμβολικής γλώσσας συμπεριλαμβάνονται και οι εικόνες, οι αναλογίες, τα παραδείγματα (που θα μας χρειαστούν και για τη διδασκαλία του Χριστού στην επόμενη χρονιά), μια *διαθεματική προσέγγισή της* θα μπορούσε να είναι πολύ αποτελεσματική. Ας ριζώσουμε μια ματιά στον πίνακα με τις σχετικές ιδέες και στα ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ των άλλων μαθημάτων κι ας σκεφτούμε με ποιους συναδέλφους θα μπορούσαμε να συνεργαστούμε. Μην ξεχνάμε ότι είναι σημαντικό να αναδειξουμε και την *καλλιτεχνική / εκφραστική διάσταση των κειμένων της ΠΔ*.

β) Ενδιαφέρουσα μπορεί να αποδειχθεί η ιδέα της παρουσίας της *νοηματικής γλώσσας*, που είναι το εργαλείο επικοινωνίας για τόσο συνανθρώπους μας στον κόσμο. Παροτρύνουμε τους μαθητές μας («*Επιλέγω...» 2*) να παρακολουθήσουν στο σπίτι τους ένα δελτίο ειδήσεων, τους δείχνουμε και το αλφάβητο. Εννοείται πως, αν έχουμε βαρηνικούς μαθητές, αναλαμβάνουν αυτοί τη σχετική παρουσίαση.

γ) Με αφορμή την αναφορά του όρου «σημίτες» ίσως προκύψει συζήτηση γύρω από τον *αντισημιτισμό*. Είναι μια θαυμάσια ευκαιρία, αν βέβαια το σχολείο και η τάξη το επιτρέπει, να οργανώσουμε – διαθεματικά και σε συνεργασία και με άλλους καθηγητές – μια ιστορική παρουσίαση του αντισημιτισμού με διαφάνειες και σχετικά κείμενα³³. Σίγουρα θα μας δοθεί ευκαιρία να προεκταθούμε και στην παρουσία και προσφορά των Εβραίων στην Ελλάδα³⁴, καθώς και στην ανάγκη για γνωριμία και πλησίασμα των τριών μεγάλων θρησκειών.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΕ 3

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση απόρριψης</p> <p>■ Μπροστά στο διάγραμμα του χρόνου (ή το χρονολόγιο της ΠΔ): προσεγγίζουμε ένα κείμενο που μας έρχεται από μια τόσο παλαιότερη εποχή; Πόσο εύκολο ή δύσκολο το βρίσκετε; Τι άραγε χρειάζεται να κάνουμε;</p> <p>Θέση στόχων</p> <p>Θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε τους συγγραφείς της ΠΔ και τα κίνητρα που τους ώθησαν να γράψουν.</p> <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <p>■ Συζητάμε κατ' αρχήν γενικότερα για την έμπνευση: Τι εννοούμε, σε τι κατάσταση βρίσκεται ένας άνθρωπος άνθρωπος που εμπνέεται από κάτι, πώς νιώθει, τι αισθάνεται, τι θέλει να κάνει, τι καταλαβαίνει περισσότερο από άλλους;</p> <p>■ Ερώτηση 1 (προσέγγιση της «έμπνευσης»)</p> <p>■ Ποιος ήταν στο κέντρο της καρδιάς τους; Τι νόημα αποκτούσε έτσι η ζωή τους; Τι ανακάλυπταν μέσα στον κόσμο;</p>	<p><i>Συζήτηση</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Συζήτηση</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p>

33 Π.χ. α) το *Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*, β) Φρ. Αμπατζοπούλου, *Η λογοτεχνία ως μαρτυρία. Έλληνες πεζογράφοι για τη γενοκτονία των Εβραίων*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995, γ) τ. ι., *Οι διωγμοί των Εβραίων στην Ελλάδα. Ανθολογία*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995, δ) Έσδ. Μωυσής, *Η συνεισφορά των Εβραίων στον πολιτισμό*, Έλλα, Λάρισα 2003.

34 Βλ. ενδεικτικά: α) το σχετικό αφιέρωμα του περιοδικού *Ο Παρατηρητής*, τχ. 25-26 (1994), β) Κ. Κοψιδάς, *Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης μέσα από τις καρτ-ποστάλ 1886-1917*, Θεσσαλονίκη 1989, αλλά και τα σχετικά φυλλάδια του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδας, e-mail: jmg@otenet.gr

Πορεία διδασκαλίας (συνέχεια)	Μορφή εργασίας
<p>■ Ερώτηση 2 (ανθρωπομορφικές εκφράσεις 22ου Ψαλμού)</p> <p>■ Γιατί λοιπόν γράφουν οι συγγραφείς; Τι θέλουν να εκφράσουν και σε ποιους απευθύνονται; Με ποιο τρόπο το κάνουν, ώστε να τους καταλαβαίνουν όλοι;</p> <p>■ Ερώτηση 3 (χρήση εικόνων / ιστοριών)</p> <p>■ Αλήθεια, σήμερα εμείς χρησιμοποιούμε σύμβολα; Έχετε σκεφτεί γιατί;</p> <p>■ Από πού είναι παρμένα τα σύγχρονα σύμβολα;</p> <p>■ Από πού θα ήταν παρμένα τα σύμβολα των σημάτων της εποχής της ΠΔ;</p> <p>■ Ανάγνωση παραθέματος («όταν ένας σημίτης..»).</p> <p>■ Ας προβληματιστούμε: Τι θα συμβεί αν παραβλέψουμε ότι είναι σύμβολα και τα θεωρήσουμε κυριολεκτικά; Τι κίνδυνο διατρέχουμε;</p> <p>■ Ας συνοψίσουμε: Τι εννοούμε λέγοντας ότι η ΠΔ είναι ένα θεόπνευστο ανθρώπινο έργο; Ανάγνωση παραθέματος Ματσούκα.</p> <p>■ Διαβάζουμε το «Εμείς σήμερα μπροστά στην ΠΔ»: τώρα μπορούμε να καταλάβουμε πώς θα εργαστούμε με τα φετινά μας μαθήματα. Σε ποια άλλα μαθήματα δουλεύουμε με ανάλογο τρόπο;</p> <p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι Βρείτε τις θεόπνευστες αλήθειες που εκφράζονται στον 22ο Ψαλμό.</p>	<p><i>Συνεργασία ανά θρανίο</i></p> <p><i>Συζήτηση</i></p>

ΔΕ 4: Ο κόσμος της Παλαιάς Διαθήκης

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <p>1) Να γνωρίσουν τις περιοχές και τους πολιτισμούς της εποχής της ΠΔ (τότε και σήμερα).</p>	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <p>1) Να παρουσιάζουν στην τάξη στοιχεία για την Παλαιστήνη (γεωλογία, κλίμα, ονομασίες, όρια).</p> <p>2) Να εντοπίζουν και να δείχνουν στο χάρτη χάρτη περιοχές λαών και πολιτισμών.</p>

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Ξεκινάμε το μάθημά μας με την αναγνώριση της σημερινής Μέσης Ανατολής και των *σύγχρονων κρατών*. Οι τόποι της ΠΔ δεν «υπήρξαν κάπου και κάποτε». Είναι οι τόποι όπου σημερινά κράτη ζουν και δημιουργούν πολιτισμό. Είναι σκόπιμο, εκτός από τη δουλειά στους χάρτες του βιβλίου, να υπάρχει στην τάξη και ένας σύγχρονος πολιτικός χάρτης της περιοχής.
- Παρατίθενται τρεις χάρτες, καθένας για διαφορετική χρήση και ανάγνωση. Για τη μελέτη τους μας βοηθάει το γεγονός ότι στο ΑΠ της Γεωγραφίας προβλέπεται θεματική ενότητα 6 διδακτικών εννοιών, όπου τα παιδιά μαθαίνουν να δουλεύουν με το χάρτη. Στο **χάρτη 1** τους οδηγούμε να αναγνωρίσουν τη Μέση Ανατολή ως τόπο: τη γη, τα ποτάμια, την έρημο και τους όρους της ζωής και των μετακινήσεων που συνεπάγονται για τους ανθρώπους. Αναμοχλεύουμε τις γνώσεις τους γύρω από τους Ανατολικούς λαούς (φετινή τους Ιστορία). Σε ένα πρώτο επίπεδο τους είναι ήδη γνωστό αυτό που εμείς εξαιρούμε: ότι δηλαδή πρόκειται για την *κοιτίδα του πολιτισμού*.
- Με την πληροφoρία για τα *μνημεία*, τα οποία θεωρούνται παγκόσμια κληρονομιά, επιδιώκουμε να προκαλέσουμε προβληματισμό και ευαισθητοποίηση για τη σημασία της διαφύλαξης των επιτευγμάτων του παρελθόντος, για την αναγνώριση του παρελθόντος ως προϋπόθεσης για την οικοδόμηση του μέλλοντος. Στο σημείο αυτό μπορεί να συζητηθεί και η καταστροφή του Μουσείου της Βαγδάτης στον πρόσφατο πόλεμο του Ιράκ. Τι απέδειξαν μ' αυτό οι σύγχρονοι «πολιτισμένοι» λαοί; Γιατί η καταστροφή των μνημείων θεωρείται εξίσου οδυνηρή με την απώλεια της ανθρώπινης ζωής; Αν υπάρξει ενδιαφέρον, η τάξη μπορεί να ξεκινήσει κι ένα Project (με πιθανή συνεργασία με το φιλόλογο και τον καθηγητή της Ιστορίας) με θέμα τα προστατευμένα μνημεία από την Unesco στη χώρα ή την περιοχή τους.
- Στη Γη Χαναάν, τη Γη της Επαγγελίας θα διαδραματιστούν τα περισσότερα γεγονότα της Παλαιάς, αλλά και της Καινής Διαθήκης. Ο **χάρτης 2** κάνει εποπτικότερη τη θέση της Παλαιστήνης ως πέρασμα, κάτι που λίγο πολύ όρισε και την ιστορία της. Μπορούμε να δώσουμε πληροφορίες για τους δρόμους της εποχής. Οδικό δίκτυο υπήρχε στην Παλαιστήνη πολύ πριν εγκατασταθούν σ' αυ-

τήν οι Ισραηλίτες. Οι μεγάλες οδικές αρτηρίες που τη συνέδεαν με τις χώρες των μεγάλων πολιτισμών ήταν: α) η μεγάλη παραλιακή βασιλική λεωφόρος που ξεκινούσε από την Αίγυπτο και κατέληγε στη Μ. Ασία και β) τρεις διεθνείς αρτηρίες που οδηγούσαν η μία στη Μ. Ασία, η άλλη στη Μεσοποταμία και η τρίτη στην Ακαμπα. Αντίθετα με τις χερσαίες, οι θαλάσσιες και ποτάμιες συγκοινωνίες, όπως και η εμπορική ναυτιλία δεν αναπτύχθηκαν στην Παλαιστίνη κατά τους βιβλικούς χρόνους. Όλες αυτές οι πληροφορίες εμπεδώνονται με ένα «παιχνίδι» (εφ. 3).

- Επιδιώκουμε να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές κάτι που οι σημερινοί άνθρωποι των πόλεων συχνά ξεχνούν: ότι ο τρόπος ζωής και σκέψης των ανθρώπων σχετίζεται ισχυρά με τον τόπο που ζουν: τη μορφολογία του εδάφους, το κλίμα, την ύπαρξη ή την έλλειψη νερού και βλάστησης, την έρημο ή την καλλιεργήσιμη γη. Στο **χάρτη 3** της Παλαιστίνης εύκολα επισημαίνονται οι μορφολογικές εναλλαγές της. Η κατασκευή ενός ανάγλυφου χάρτη της Παλαιστίνης για τον τοίχο της αίθουσάς μας – αν η τάξη έχει αυτή τη δυνατότητα – αποτελεί μια ενδιαφέρουσα δραστηριότητα. Αν μάλιστα είναι δυνατόν να εξασφαλιστεί η συνεργασία θεολόγου, καθηγητή της Γεωγραφίας και παιδιών, τα αποτελέσματα μπορεί να μας εκπλήξουν. Αφού φτιαχτεί, μπορεί να τοποθετηθεί σε γυάλινη προθήκη. Στη διάρκεια της χρονιάς, όποτε μαθαίνουμε για καινούριους τόπους, τους τοποθετούμε με έναν τρόπο δικής μας έμπνευσης (καρτελάκι, πινακίδα, πήλινο ομοίωμα κ.ά.).
- Με την **εφ. 2** οδηγούμε τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν ότι από τη μελέτη των γεωγραφικών στοιχείων η Παλαιστίνη φαίνεται ότι είναι μια μικρή χώρα με αρκετά προβλήματα, ωστόσο για το λαό που ήρθε απ' την έρημο ήταν πάντα η *χώρα της υπόσχεσης* (βλ. παράθεμα σ. 22).
- Σχετικά με την παρ. «Η σημερινή Παλαιστίνη, το σημερινό Ισραήλ» μια σύντομη συζήτηση θα μας αποκαλύψει τι ξέρουν οι μαθητές από την τηλεόραση, τις εφημερίδες κ.ά. Τους προτείνουμε να φέρουν σχετικά αποκόμματα εφημερίδων ή περιοδικών και γενικά στρέφουμε την προσοχή τους στις σύγχρονες εξελίξεις. Στο διαδίκτυο υπάρχουν πολλές διευθύνσεις σχετικά με το παλαιστινιακό. Για τη δημιουργία ενός σύγχρονου χάρτη της περιοχής (με τη λωρίδα της Γάζας, τη Δυτική Όχθη κ.ά.) είναι πολύ χρήσιμη η διεύθυνση www.encarta.msn.com.
- Καθώς είναι γεγονός ότι τα δωδεκάχρονα παιδιά ενδιαφέρονται πολύ για ξένους τόπους και μακρινές περιοχές, με τη διδασκαλία της ΔΕ 4 δεν παρέχουμε απλώς πληροφορίες στους μαθητές, αλλά επιχειρούμε να κεντρίσουμε το ενδιαφέρον και την περιέργεια τους και τους οδηγούμε να κάνουν κάτι οι ίδιοι. Σ' αυτή την κατεύθυνση κινούνται και οι προτεινόμενες **εργασίες και δραστηριότητες** (σ. 25).
- ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: «γάλα και μέλι», Λίβανος, Νεκρά Θάλασσα, Μεσοποταμία, Ασσυρία, Συρία, Βαβυλώνα, Σιδώνα, Αραβία, Φιλισταίοι, Αραμαίοι, Μωαβίτες, Αμμωνίτες, Αμαληκίτες, Αμορραίοι, Μαδιανίτες, Εδωμίτες.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΕ 4

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση απόρριψης</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Διαβάζω ένα απόσπασμα από τον ημερήσιο τύπο (είδηση ή άλλο) που να αφορά τη Μέση Ανατολή. ■ Ποια περιοχή ορίζεται ως Μέση Ανατολή; Ας δούμε το χάρτη 1. Τι ακούτε στις ειδήσεις γι' αυτή την περιοχή; Γνωρίζετε ότι εδώ διαδραματίζονται οι ιστορίες της Παλαιάς Διαθήκης και του μεγαλύτερου μέρους της Καινής; 	<p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i> <i>Συζήτηση</i></p>
<p>Θέση στόχων</p> <p>Στο σημερινό μας μάθημα: θα κάνουμε μια πρώτη γνωριμία μ' αυτή την περιοχή του τότε και του τώρα.</p>	
<p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Προσέξτε το χάρτη 1, τι παρατηρείτε για την ευφορία της περιοχής; ■ Τα σημερινά κράτη. ■ Ερώτηση 1 (Θυμηθείτε ότι μεγάλοι πολιτισμοί άκμασαν εδώ) ■ Χώροι περιοχής: παγκόσμια κληρονομιά της UNESCO. 	<p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p>

Πορεία διδασκαλίας (συνέχεια)	Μορφή εργασίας
<p>ΠΙΝΑΚΑΣ: Μέση Ανατολή: κοιτίδα λαών και πολιτισμών</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Έχει νόημα να προστατεύονται τα μνημεία; Φαντάζεστε τι θησαυρούς διαθέτουν τα μουσεία της περιοχής; Ακούσατε κάτι για την τύχη του μουσείου της Βαγδάτης; Εκφράστε τη γνώμη σας. ■ Υπάρχουν προστατευόμενοι τόποι στην Ελλάδα; Τι ακριβώς σημαίνει αυτό; Τι μέτρα λαμβάνονται; (Πιθανή ιδέα για Project) ■ Πέρα από την εύφορη περιοχή: η έρημος που βρίσκεται στην καρδιά της ιστορίας της Παλαιάς Διαθήκης. Μπορείτε να φανταστείτε τη ζωή στην έρημο εκείνη την εποχή; ■ Προσέξτε το χάρτη 2: η θέση της Παλαιστίνης. <p>ΠΙΝΑΚΑΣ: Μια χώρα / σταυροδρόμι</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Γιατί οι ισχυροί ήθελαν να κατακτήσουν αυτή τη μικρή περιοχή; ■ Ερώτηση 2 (δραστηριότητα σε συνεργασία με το διπλανό) ■ Προσέξτε το χάρτη 3: Ας μελετήσουμε τη μορφολογία της ■ Πού νομίζετε ότι θα ήταν ευνοϊκότερο να ζει κανείς; ■ Μπορείτε να καταλάβετε γιατί οι Ισραηλίτες δεν ασχολήθηκαν με τη ναυσιπλοΐα (Ποιοι γειτονικοί τους λαοί ήταν πολύ καλοί ναυτικοί;) ■ Ιορδάνης, Νεκρά Θάλασσα, Γεννησαρέτ, βουνά (ανάγνωση παραθέματος) <p>ΠΙΝΑΚΑΣ: Παλαιστίνη: μια χώρα μικρή με μεγάλες εναλλαγές</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Ερώτηση 3 («Γη της Επαγγελίας») <p>ΠΙΝΑΚΑΣ: Η «Γη της Επαγγελίας»</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Τι ακούμε για την Παλαιστίνη σήμερα στα ΜΜΕ; (Συζητάμε ή αποφασίζουμε να ετοιμάσουμε μια παρουσίαση για την άλλη φορά) <p>ΠΙΝΑΚΑΣ: Μια χώρα της σύγχρονης οδύνης</p> <p>ΕΚΦΡΑΣΗ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Διαβάζουμε ένα κείμενο για τη χώρα (π.χ. από το Εβραϊκή Ποίηση, μτφρ. Κ. Μοσκόφ, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σ. 46) / δείχνουμε φωτογραφίες από το σύγχρονο Ισραήλ. <p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>	<p><i>Συζήτηση</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Συνεργασία / Δραματοποίηση</i></p>

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες για τις εισαγωγικές ΔΕ

α) Βρείτε εικόνες έργων τέχνης με θέματα της Αγίας Γραφής στα βιβλία της βιβλιοθήκης του σχολείου σας ή και στο διαδίκτυο και δημιουργήστε ένα μικρό αρχείο με διαφάνειες.

β) Βρείτε στοιχεία για την εξέλιξη που είχαν τα αρχαία αλφάβητα από την εποχή του αιγυπτιακού πολιτισμού έως την αρχαία ελληνική εποχή. Παρουσιάστε την εργασία σας με έναν πρωτότυπο τρόπο στην τάξη.

γ) Γράψτε και μάθετε τις συντομογραφίες των 5 πρώτων βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης.

δ) Βρείτε ένα έργο τέχνης, που εσείς θεωρείτε «εμπνευσμένο», και παρουσιάστε το στην τάξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΥΘΕΪΣΜΟ ΣΤΗΝ ΠΙΣΤΗ ΣΤΟΝ ΕΝΑ ΘΕΟ

ΔΙΗΚΟΥΣΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Ο Θεός σχεδιάζει τη σωτηρία του ανθρώπου.
2. Ο Θεός αποκαλύπτεται μέσα στην ιστορία των ανθρώπων.
3. Ο Θεός καλεί τον άνθρωπο, ο άνθρωπος ανταποκρίνεται: Θεός και άνθρωπος συναντώνται προσωπικά.
4. Θεός και άνθρωπος συνάπτουν συμφωνία (= Διαθήκη) με όρους και δεσμεύσεις.
5. Στις Επαγγελίες του ο Θεός υποστηρίζει τη ζωή και υπόσχεται τη σωτηρία του ανθρώπου (από το κακό και τον κίνδυνο).
6. Ο άνθρωπος ανταποκρίνεται με συγκεκριμένες ενέργειες στην κλήση του Θεού, δείχνοντας την απόλυτη εμπιστοσύνη του σ' αυτόν.
7. Η Διαθήκη ανανεώνεται σε κάθε γενιά με την προσωπική δέσμευση των ανθρώπων.
8. Οι Επαγγελίες του Θεού και η Διαθήκη αφορούν σε όλο το γένος των ανθρώπων.

ΟΙ ΒΙΒΛΙΚΕΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΣ

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να ενημερωθούν για το θέμα και τους πρωταγωνιστές του κεφαλαίου.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να περιγράφουν τα χαρακτηριστικά της εποχής των Πατριαρχών και της νομαδικής ζωής. 2) Να εξηγούν τι σημαίνει «Πατριάρχης». 3) Να αναφέρουν – από τις γνώσεις τους από την Ιστορία – επιτεύγματα λαών και πολιτισμών που αναφέρονται στο χρονολόγιο. 4) Να αναφέρουν λαούς της αρχαιότητας που είχαν πολυθεϊστικές θρησκείες καθώς και τα ονόματα κάποιων θεών.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Η εποχή των Πατριαρχών είναι μια **εποχή μετακινήσεων**. Οι σημίτες, προερχόμενοι πιθανώς από την Αραβία, από τα μέσα της 4ης χιλιετηρίδας μετακινούνται προς τη Μεσοποταμία (Βαβυλωνιακή μετανάστευση). Γύρω στο 2500 π.Χ. συντελείται κι άλλη σημαντική μετανάστευση (Αμορριτική).

2. Στη Μέση Ανατολή της εποχής μόνιμοι κάτοικοι και νομάδες ήταν δύο παραλλαγές της ίδιας κοινωνίας. Οι ημινομάδες ζούσαν με την κτηνοτροφία μικρών ζώων και σε ειρηνική συμβίωση με τους γεωργούς, καθώς τους συνέδεαν οι καλλιεργήσιμοι αγροί και τα βοσκοτόπια. Στην ίδια δηλαδή φυλή ήταν δυνατόν να συμπεριλαμβάνονται και γεωργοί.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της εισαγωγής στο Α΄ κεφάλαιο

- Η διδασκαλία της εισαγωγής κινείται σε τρεις άξονες: α) την αντίληψη του χωροχρόνου της Μέσης Ανατολής, β) τον εστιασμό στην πολυθεΐα και ειδωλολατρία της εποχής και γ) το συσχετισμό της ιστορίας των Πατριαρχών με την ιστορία της Μέσης Ανατολής.
- Στο 4ο μάθημα οι μαθητές αναγνώρισαν σ' ένα πρώτο επίπεδο την περιοχή, τους σύγχρονους λαούς και τους αρχαίους πολιτισμούς. Εδώ προσεγγίζουν περισσότερο *τη ζωή των ανθρώπων* της εποχής. Ζητάμε να φέρουν μαζί τους τα βιβλία της Ιστορίας, για να θυμηθούμε μαζί στην τάξη τα μεγάλα επιτεύγματα των Ανατολικών λαών και πολιτισμών που αναφέρονται στο χρονολογικό πλαίσιο.
- Ξαναθυμόμαστε τα όσα λέχθηκαν στο 4ο μάθημα για τους υλικούς όρους ζωής. Επιδιώκουμε να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές πόσο το περιβάλλον διαμορφώνει τις ανάγκες και τις δραστηριότητες των ανθρώπων, την εφευρετικότητα, τη δημιουργικότητα, τον πολιτισμό τους. Επίσης τη μεγάλη εξάρτηση των ανθρώπων από τη φύση: τα ποτάμια, τις ερήμους, τη βροχή, το φεγγάρι, τις εποχές, τις καλλιέργειες, τα ζώα. Όρο που ο σύγχρονος άνθρωπος συχνά ξεχνάει.

- Τονίζουμε το ρόλο των μεγάλων ποταμών και τη σημασία του νερού για τη ζωή και τον πολιτισμό των ανθρώπων. Φανταζόμαστε τα ταξίδια τους, όχι μόνο πεζή, αλλά και πλέοντας στα μεγάλα ποτάμια. Μιλάμε για τη σημασία του νερού για τους ανθρώπους που έζησαν στην έρημο προετοιμάζοντας έτσι τα παιδιά όχι μόνο για τα μαθήματα των Πατριαρχών, αλλά και της Εξόδου.
- Εστιάζουμε την προσοχή τους στον *πολυθεϊσμό* και την *ειδωλολατρία* της εποχής, που παρά το γεγονός των μεγάλων πολιτιστικών επιτευγμάτων (αγάλματα, ναοί κ.ά.) δημιουργούσε στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων φόβους, εξαρτήσεις, αδυναμία και ανασφάλεια. Για τη σχέση των ανθρώπων με τους θεούς και τα είδωλα – πέτρα από την Ιστορία – περισσότερα γνωρίζουν και επεξεργάζονται στο μάθημα των Αρχαίων, στην Οδύσσεια. Καλούμε τους μαθητές να φανταστούν τι προκαλούσαν όλοι αυτοί οι μύθοι, οι φόβοι και οι δεισιδαιμονίες στη ζωή των ανθρώπων. Πώς τα διηγούνταν και τα μετέφεραν στα ταξίδια τους. Μπορούμε να έχουμε ετοιμάσει μερικές διαφάνειες με φωτογραφίες μνημείων της εποχής, αγαλμάτων θεών κ.ά. (π.χ. φοινικικά πλοία, ζιγκουράτ).
- Συζητάμε για τους *νομάδες* και το νομαδικό τρόπο ζωής. Εξηγούμε πιο συγκεκριμένα τον ημι-νομαδικό τρόπο ζωής, καθώς μ' αυτόν σχετίζονται οι διηγήσεις μας.

ΔΕ 5: Η ιστορία του Αβραάμ: η μεγάλη κλήση, το μεγάλο «ναι»

Παρ. α': από το Γεν 12, 1-7, 13, 14-18, 15, 1-6, παρ. β': από το Γεν 17, 1-7, παρ. γ': από το Γεν 18, 1-18, παρ. δ': από το Γεν 21, 1-3

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να επεξεργαστούν την ιδέα της κλήσης του Θεού – ανταπόκρισης του ανθρώπου. 2) Να κατανοήσουν τον προσωπικό χαρακτήρα της σχέσης Θεού-Αβραάμ. 3) Να προσεγγίσουν την έννοια της πίστης ως εμπιστοσύνης.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να εκφράζουν προσωπικές σκέψεις και συναισθήματα για την κλήση του Αβραάμ από το Θεό. 2) Να αξιολογούν τις αλλαγές στη ζωή του Αβραάμ. 3) Να αναγνωρίζουν μέσα στις ιστορίες και να εκφράζουν τις ιδέες τους για τον προσωπικό χαρακτήρα της σχέσης Θεού - ανθρώπου και την οικουμενική διάσταση της Διαθήκης. 4) Να περιγράφουν με δικά τους λόγια την πίστη ως εμπιστοσύνη χρησιμοποιώντας στοιχεία από το μάθημα και παραδείγματα από την εμπειρία τους. 5) Να χρησιμοποιούν σωστά τους όρους <i>Αποκάλυψη</i> , <i>Διαθήκη</i> , <i>Ευλογία</i> , <i>Επαγγελία</i> . 6) Να περιγράφουν την ορθόδοξη εικόνα της «Φιλοξενίας του Αβραάμ»

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Στη διήγηση της κλήσης του Αβραάμ για πρώτη φορά ο Θεός με δική του πρωτοβουλία **αποκαλύπτεται**, φανερώνεται δηλαδή μέσα στην ανθρώπινη ιστορία, απλώνει το χέρι στον άνθρωπο, τον καλεί προσωπικά, του δίνει υποσχέσεις και του υποδεικνύει συγκεκριμένες ενέργειες.

2. Οι **Επαγγελίες** είναι οι υποσχέσεις του Θεού, ο οποίος εγγυάται και αναγγέλλει μια δωρεά στο λαό του. Με τις Επαγγελίες αναδεικνύεται ο σκοπός του θείου σχεδίου που είναι η σωτηρία του ανθρώπου. Σε όλη την ΠΑ οι Επαγγελίες είναι τα κλειδιά της ιστορίας της σωτηρίας και ο Ισραήλ είναι ο λαός των Επαγγελιών. Ο σκοπός της ιστορίας των Πατριαρχών είναι να απαντήσει στο ερώτημα για την καταγωγή αυτού του λαού, του οποίου η αρχή, σε αντίθεση με άλλους λαούς, δεν χάνεται σε τερατώδεις μύθους, αλλά τοποθετείται μέσα στην ιστορία. Πράγματι ο λαός αρχίζει να υπάρχει, όταν ένας μακρινός πρόγονός του, ο Αβραάμ, δέχεται την κλήση του Θεού. Από τότε ο λαός πορεύεται μέσα στην ιστορία για να συναντήσει την εκπλήρωση των Επαγγελιών. Ο χαρακτήρας, λοιπόν, **της ζωής ως πορείας κάτω από την κλήση του Θεού** εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονος στις διηγήσεις των Πατριαρχών, όπως άλλωστε και σε όλη την υπόλοιπη ιστορία του Ισραήλ.

3. Στην ΠΑ ολόκληρη η ιστορία της ανθρωπότητας – και του ισραηλιτικού λαού ιδιαίτερα – περιγράφεται ως η πραγματοποίηση του θείου σχεδίου που εκφράζεται με τη **Διαθήκη**, την οποία συνά-

πουν Θεός και άνθρωπος. Μέσα σ' αυτό το σχήμα η Διαθήκη του Θεού με τον Αβραάμ είναι μια ελεύθερη συμφωνία τους με συγκεκριμένο σκοπό και συγκεκριμένες δεσμεύσεις.

4. Στο κείμενο παρουσιάζεται ο Αβραάμ να αναγνωρίζει ότι φέρουν το θέλημα του Θεού. Η Εκκλησία αναγνώρισε στην εμφάνιση των τριών αντρών την **Αγία Τριάδα**.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *διαθήκη, θυσία, θυσιαστήριο, επαγγελίες, Αβραμ, Αβραάμ, Χαροάν, Χαναάν, Ουρ, Ισμηλίτες.*

5. Στο Κοράνιο ο Αβραάμ αναφέρεται στα κεφάλαια 19,42-51. 59 και 14,38-42.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Στην ενότητα αυτή ας μην παραλείψουμε να ενημερώσουμε τους μαθητές για τη διαφορετική λειτουργία των πλάγιων και όρθιων στοιχείων στα κείμενα των μαθημάτων.
- Στη ΔΕ 3 έγινε μια πρώτη αναφορά στην Αποκάλυψη, εδώ όμως για πρώτη φορά τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να την αναγνωρίσουν *ως φανέρωση του Θεού μέσα στη ζωή των ανθρώπων και προσωπική κλήση* με τον ίδιο το λόγο του Θεού. Όλη, λοιπόν, η ΔΕ 5 είναι προσανατολισμένη στο να συναισθανθούν οι μαθητές ότι αυτή η φανέρωση διαμορφώνει μια ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα στο Θεό και τον άνθρωπο, προσωπική, άμεση και επαναστατικά διαφορετική, σε σχέση με τις αντιλήψεις της εποχής εκείνης (πολυθεία, ειδωλολατρία κ.ά.).
- Στην παρ. α' αναδεικνύεται η απεριόριστη *υπακοή* του Αβραάμ. Καθώς όλη η ιστορία του Αβραάμ στη διήγηση της Γενέσεως στηρίζεται επάνω στο σχήμα «ο Θεός καλεί – ο άνθρωπος ανταποκρίνεται» ζητούμε από τους μαθητές να το επισημάνουν μέσα στις συγκεκριμένες ενέργειες του Αβραάμ. Όμως προσοχή: χρειάζεται να τους βοηθήσουμε να αναγνωρίσουν ότι ο Αβραάμ υπακούει στο Θεό, επειδή τον εμπιστεύεται απόλυτα και όχι από αδυναμία μπροστά στο θέλημα ενός πανίσχυρου Θεού. Υπακοή και εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του Θεού αδιαχώριστες συνιστούν την πίστη του Αβραάμ στον ένα Θεό (που είναι και η πίστη όλων των Πατριαρχών). Γι' αυτό, μιλώντας για την πίστη των Πατριαρχών, δεν περιγράφουμε *τι* πιστεύουν, αλλά *σε ποιον* πιστεύουν. Στη ΔΕ καταπιανόμαστε για πρώτη φορά με το ζήτημα της *θρησκευτικής πίστης* (βλ και **ερ. 7** και **Προσπαθώ 2**). Προσφέρουμε, λοιπόν, την ευκαιρία στα παιδιά να αρχίσουν να οικοδομούν την αντίληψη της πίστης στο Θεό όχι ως τυπικής τήρησης νόμων και διατάξεων, αλλά ως *σχέσης εμπιστοσύνης* προς το Θεό που αποδεικνύεται με τον τρόπο ζωής του ανθρώπου. Άλλωστε έτσι ερμηνεύεται η πίστη του Αβραάμ και από τους συγγραφείς της ΚΔ.
- Στοχεύοντας στην ανάδειξη της ιδέας της ανθρώπινης ζωής ως *πορείας* παροτρύνουμε τους μαθητές να φανταστούν τη ζωή του Αβραάμ, ο οποίος υπακούοντας στο Θεό διέσχισε χώρες, έσπασε σε πολλά μέρη τη σκηνή του, κινδύνεψε, νίκησε εχθρούς, έχτισε ιερά. Άλλωστε οι περιπέτειες είναι κάτι πολύ ελκυστικό γι' αυτή την ηλικία!
- Οι Πατριάρχες προευνώνονται. Η προσδοκία των Επαγγελιών παραμένει ακόμη κι όταν ο λαός συγκροτείται και αποκτάει χώρα. Πώς όμως θα χειριστούμε τις Επαγγελίες της σωτηρίας στο μάθημά μας; Καθώς δεν έχουμε μιλήσει για το Προπατορικό Αμάρτημα (άρα δεν έχουμε αρκετές προϋποθέσεις για να μιλήσουμε για το θεϊκό σχέδιο της σωτηρίας από το κακό), είναι προτιμότερο να επικεντρωθούμε στις *αγαθές θεϊκές εκδηλώσεις μέσα στη ζωή και την ιστορία*: Ο Θεός απομακρύνει τους φόβους και την ανασφάλεια που δημιουργούσε η πολυθεία και η ειδωλολατρία. Δίνει αγάπη και ελπίδα. Απομακρύνει τους κινδύνους που απειλούν κάθε φορά τη ζωή. Έτσι νοηματοδοτούμε και τη λέξη «ευλογία». Αυτή η επικέντρωση στο θετικό αρμόζει και με την ηλικία των μαθητών και με την πρόωμη φάση της θρησκευτικής τους εκπαίδευσης. Τέλος, τους βοηθούμε να επισημάνουν ότι οι Επαγγελίες αποτελούν μια συνέχεια, καθώς σιγά σιγά κλιμακώνεται ο συγκεκριμένος χαρακτήρας τους: από την παράξενη δήλωση «θα σε κάνω μεγάλο έθνος» (Γεν 12), στην αγγελία των αμέτρητων απογόνων (Γεν 13), στην υπόσχεση φυσικών κληρονόμων (Γεν 15), έως την αναγγελία της γέννησης ενός αγαπημένου γιου από την ίδια τη Σάρρα (Γεν 18).
- Με τις **ερ. 1, 2, 3**, και **4** οι μαθητές δουλεύοντας με το κείμενο εμβαθύνουν στη σημασία της Διαθήκης και συναισθάνονται τη *σχέση Θεού - ανθρώπου*, που οικοδομείται. Πράγματι, με τη Διαθήκη ο Θεός δεν υπόσχεται στον Αβραάμ μόνο γη και απογόνους, αλλά κυρίαρχα μια *σχέση* μαζί του (Γεν 17,7) ζητώντας την αφοσίωσή του. Είναι αυτή η σχέση που κάνει τον άνθρωπο να μπορεί να αλλάζει τη ζωή του και να της δίνει νέο νόημα, δηλαδή να γίνεται αληθινός συνεργάτης του Θεού και δημιουργός. Μην ξε-

χνάμε ότι οι εμπειρίες των σχέσεων έχουν αποφασιστική σημασία για τους μαθητές μας. Στις ερωτήσεις εξαιρείται ιδιαίτερα η δέσμευση του Αβραάμ μέσα σ' αυτή τη σχέση.

- Με στόχο να συνειδητοποιήσουν περισσότερο οι μαθητές τα αποτελέσματα που έχει η σχέση με το Θεό στη ζωή του ανθρώπου συζητάμε την *αλλαγή του ονόματος* του Αβραάμ (εφ. 5), χρησιμοποιώντας και το σχετικό παράθεμα. Ο Αβραάμ αλλάζει όνομα, γίνεται ένας νέος άνθρωπος.
- Στη σκηνή της παρ. γ' έχουμε μια «παράξενη» εμφάνιση για τα μάτια των παιδιών. Παρά το γεγονός ότι μπορούμε να τους δώσουμε (στο τέλος) την πληροφορία για το πώς τη θεωρεί η Εκκλησία, έχει νόημα να τους οδηγήσουμε να δουν τους τρεις άντρες με τα μάτια του Αβραάμ: πού τους συνάντησε, πώς τους φιλοξένησε και πίστεψε ότι είναι φορείς του θελήματος του Θεού, πόσο εγκάρδια τους πρόσφερε τους καρπούς των κόπων του. Κι απ' την άλλη το μεγάλο δώρο του Θεού: ένα παιδί. Εδώ δηλαδή επιδιώκουμε να συναισθανθούν το βαθιά *προσωπικό χαρακτήρα της συνάντησης του Θεού με τον άνθρωπο*. Να συνειδητοποιήσουν ότι σε μια τέτοια συνάντηση και οι αμφιβολίες (της Σάρρας) και η δυσπιστία έχουν το χώρο τους (εφ. 6). Η προσωπική συνάντηση και η ανάληψη ευθυνών είναι μια ιδέα που έχει σημασία γι' αυτή την ηλικία. Εδώ θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί η εργασία με την ορθόδοξη εικόνα («**Προσπαθώ...**» 1).
- Δεν πρέπει να μας διαφύγει η κατανόηση της *παγκοσμιότητας* της Διαθήκης (εφ. 8 και «**Προσπαθώ...**» 2). Από την αρχή όλες οι Επαγγελίες του Θεού συνδέονται με την πρόνοιά του για όλη την ανθρωπότητα. Εξαιρώντας την οικουμενικότητα του Θεού έχουμε ευκαιρίες να προσεγγίσουμε χωρίς πρόβλημα τις αφηγήσεις μας ακόμη και σε έντονα πολυπολιτισμικές τάξεις. Αφού διαβάσουμε τα παραθέματα για τον Αβραάμ στις άλλες θρησκείες (=αβρααμιτικές), μπορούμε να δείξουμε και διαφάνεια με την πληθυσμιακή αναλογία των θρησκειών σε όλο τον κόσμο.
- Σχετικά με την παρ. δ' έχει νόημα να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι η στειρότητα θεωρείτο εκείνη την εποχή ένα μεγάλο κακό, καθώς σταματούσε τη συνέχιση της ζωής. Έτσι είναι πιο έτοιμοι να συναισθανθούν αυτό που εκφράζεται στην ΠΔ: με τη γέννηση του Ισαάκ ο Θεός *καταργεί τη στειρότητα και στηρίζει τη ζωή*. Όμως ο Αβραάμ αποκτάει και ένα γιο από την Άγαρ, δούλη της Σάρρας, τον Ισμαήλ. Από τους γιους του Ισμαήλ κατάγονται οι αραβικές φυλές. Πρόκειται για σπουδαία ευκαιρία ώστε να αναγνωρίσουν τα παιδιά τη φροντίδα του Θεού και για τον Ισμαήλ και τους απογόνους του (Γεν 16,10 . 17,20 . 21,17-18 . 21,20), δηλαδή για όλο τον κόσμο.

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΗ: Η θυσία του Ισαάκ υπάρχει μόνο στην ύλη της Γ' Δημοτικού. Πρόκειται για απαιτητική και προκλητική γι' αυτή την ηλικία διήγηση και στη διδασκαλία της συχνά γίνονται λάθη που δημιουργούν θεμελιώδεις παρανοήσεις (π.χ. ένας Θεός σκληρός, ανελήθης). Εφόσον δεν υπάρχει στην ύλη του Γ/σίου, ο θεολόγος μπορεί να επιλέξει αν θα το επεξεργαστεί και με ποιο τρόπο, προσέχοντας πάντως να βάλει το ζήτημα στο σωστό του πλαίσιο. Κατ' αρχήν ότι μιλάμε για εποχή και περιβάλλον όπου η ανθρωποθυσία – και μάλιστα παιδιών – είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο. Άρα δεν πρόκειται για πρωτοφανές φαινόμενο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο Αβραάμ δεν βρίσκεται σε εξαιρετικά δύσκολη θέση. Ό,τι χρειάζεται να κατανοηθεί από τα παιδιά είναι η στάση του Αβραάμ, ο οποίος συνεχίζει – όπως και σε όλες τις προηγούμενες διηγήσεις που γνώρισαν – να *εμπιστεύεται* το Θεό με έναν απόλυτο τρόπο, φτάνοντας την υπαρξή του στα όριά της. Με την τελική όμως έκβαση της ιστορίας ο Θεός των Πατριαρχών οδηγεί το λαό του, από την αρχή της σύναψης της Διαθήκης, στην *κατάργηση της ανθρωποθυσίας* και την αντικατάστασή της με θυσία ζώων. Ας «διαβάσουμε» με τους μαθητές το σχετικό χαρακτηριστικό του Ρέμπραντ (με επικέντρωση στην τρυφερότητα / αποτρεπτική στάση του αγγέλου). Οι εικόνες της σ. 31 δείχνουν τη κεντρική θέση του θέματος στην τέχνη.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΛΙΑΣΜΟΣ ΔΕ 5 (σε 2 διδακτικές ώρες) 1η ώρα:

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας	Μέσα
<p>Φάση αφόρμησης</p> <p>Βρισκόμαστε γύρω στα μέσα της 2ης χιλιετίας π.Χ. στη Μεσοποταμία. Σε μια εποχή κι ένα περιβάλλον όπου κυριαρχεί ο πολυθεϊσμός και η ειδωλολατρεία.</p> <p>■ Θυμηθείτε θεούς από την Ιστορία και τον Όμηρο. Μπορείτε να φανταστείτε πώς νιώθει που πιστεύει σε τόσους και τέτοιους θεούς και πώς είναι η ζωή του;</p>	<p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Σύντομη συζήτηση</i></p>	X

Πορεία διδασκαλίας (συνέχεια)	Μορφή εργασίας	Μέσα
<p>■ Ας φανταστούμε τη ζωή της πατριάς του Αβραάμ στο πολυθεϊστικό περιβάλλον της Χαροάν.</p> <p>Θέση στόχων Στη ΔΕ 5 θα γνωρίσουμε τις διηγήσεις της Γενέσεως για τη συνάντηση του Θεού με τον Αβραάμ. Στο σημερινό μας μάθημα:</p> <p>α) Θα πληροφορηθούμε για το ξεκίνημα και την ανάπτυξη της σχέσης του Αβραάμ με το Θεό. β) Θα συζητήσουμε τις συνέπειες αυτής της σχέσης για τον ίδιο, το λαό του και όλο τον κόσμο.</p> <p>Ανάγνωση κειμένου (παρ. α' και β') →</p> <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <p>■ Ας επισημάνουμε για πόσες φανερώσεις του Θεού στον Αβραάμ κάνουν λόγο τα κείμενά μας.</p> <p>■ Πώς ήδη μάθαμε ότι ονομάζεται η φανέρωση του Θεού (βλ. ΔΕ 3).</p> <p>■ Ερώτηση 1 (η πρωτοβουλία της συνάντησης)</p> <p>■ Προσέξτε τη λέξη «εulογια»: πόσες φορές αναφέρεται στο κείμενο; Τι σημαίνει αυτό; (Ανάγνωση σχετικού παραθέματος). Μετά από αυτό:</p> <p>■ Ερώτηση 2 (τι ζητάει και τι υπόσχεται ο Θεός, οι δυσκολίες)</p> <p>■ Προσέξτε τη φανέρωση του Θεού στην παρ. β'. Σε τι διαφέρει από τις φανερώσεις της παρ. α'; (πιο επίσημη, ο Θεός «παρουσιάζεται»)</p> <p>■ Ερώτηση 3 (η ανταπόκριση του Αβραάμ)</p> <p>■ Εξηγούμε τη στάση του Αβραάμ. Ανταποκρίνεται στην κλήση του Θεού ελεύθερα ή όχι; Γιατί υπακούει υπακούει τόσο απόλυτα στο Θεό; Τι μπορούμε να αναγνωρίσουμε πίσω από τη στάση του; (την απόλυτη εμπιστοσύνη στο Θεό) Πότε εμπιστευόμαστε απόλυτα κάποιον;</p> <p>■ Ερώτηση 4 (οι όροι της Διαθήκης)</p> <p>■ Τι καταργείται (πολυθεΐα) και τι εγκαθιδρύεται; (η πίστη σ' ένα Θεό)</p> <p>■ Για να γίνει μια συμφωνία τι χρειάζεται; (ελεύθερη απόφαση + δέσμευση στους όρους της) .</p> <p>■ Τι είδους σχέση Θεού - ανθρώπου οικοδομείται στο εξής;</p> <p>■ Ερώτηση 5 (η αλλαγή του ονόματος του Αβραάμ)</p> <p>■ Σε συνεργασία με το διπλανό σας παρατηρήστε τα εισαγωγικά σπιτάκια/σφραγίδες των κειμένων: τι νομίζετε ότι εκφράζουν;</p> <p>ΕΚΦΡΑΣΗ</p> <p>■ Διαβάζουμε ένα απόσπασμα από την Καινή Διαθήκη (π.χ. Γαλ 3,7-9). Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>	<p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p>Δάσκαλος</p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Συνεργασία ανά θρανίο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Συνεργασία ανά θρανίο</i></p>	<p>π1</p> <p>π2</p> <p>π3</p> <p>π4</p> <p>π5</p>

2η ώρα:

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση αφόρμησης Ο Αβραάμ διασχίζει χώρες με όλη του την πατριά. Η καρδιά του είναι γεμάτη πίστη στον ένα Θεό. Όμως ακόμη δεν έχει απογόνους...</p> <p>Θέση στόχων Στο σημερινό μάθημα:</p> <p>α) Θα γνωρίσουμε τη διήγηση της Φιλοξενίας. β) Θα αναγνωρίσουμε πώς οι Επαγγελίες του Θεού αρχίζουν να πραγματοποιούνται.</p> <p>Ανάγνωση κειμένου (παρ. γ' και δ') →</p> <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <p>■ Βρίσκουμε στο χάρτη: Πού βρίσκεται ο Αβραάμ;</p>	<p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p>Δάσκαλος</p> <p><i>Κατευθυνόμενος</i></p>

Πορεία διδασκαλίας (συνέχεια)	Μορφή εργασίας
<ul style="list-style-type: none"> ■ Η στειρότητα της Σάρρας: φανταστείτε τα προβλήματα του ζευγαριού (παράθεμα). ■ Ποιος παίρνει την πρωτοβουλία της συνάντησης; ■ Ποια είναι η αυθόρμητη αντίδραση του Αβραάμ; Πώς υποδέχεται τους ξένους; ■ Πώς περιγράφεται η σκηνή; Πόσο οικεία σας φαίνεται η εικόνα της φιλοξενίας; (απ' την πατρίδα, το χωριό ή τις συνήθειές σας) ■ Ερώτηση 6 (χαρακτηρισμός Αβραάμ - Σάρρας). ■ Χώροι περιοχής: παγκόσμια κληρονομιά της UNESCO. 	<p>διάλογος</p>
<p>ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Μέση Ανατολή: κοιτίδα λαών και πολιτισμών</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Έχει νόημα να προστατεύονται τα μνημεία; Φαντάζεστε τι θησαυρούς διαθέτουν τα μουσεία της περιοχής; Ακούσατε κάτι για την τύχη του μουσείου της Βαγδάτης; Εκφράστε τη γνώμη σας. ■ Υπάρχουν προστατευόμενοι τόποι στην Ελλάδα; Τι ακριβώς σημαίνει αυτό; Τι μέτρα λαμβάνονται; (Πιθανή ιδέα για Project) ■ Πέρα από την εύφορη περιοχή: η έρημος που βρίσκεται στην καρδιά της ιστορίας της Παλαιάς Διαθήκης. Μπορείτε να φανταστείτε τη ζωή στην έρημο εκείνη την εποχή; ■ Προσέξτε το χάρτη 2: η θέση της Παλαιστίνης. 	<p>Συζήτηση</p>
<p>ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Μια χώρα / στανοδορόμι</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Γιατί οι ισχυροί ήθελαν να κατακτήσουν αυτή τη μικρή περιοχή; ■ Ερώτηση 2 (δραστηριότητα σε συνεργασία με το διπλανό) ■ Προσέξτε το χάρτη 3: Ας μελετήσουμε τη μορφολογία της ■ Πού νομίζετε ότι θα ήταν ευνοϊκότερο να ζει κανείς; ■ Μπορείτε να καταλάβετε γιατί οι Ισραηλίτες δεν ασχολήθηκαν με τη ναυσιπλοΐα (Ποιοι γειτονικοί τους λαοί ήταν πολύ καλοί ναυτικοί;) ■ Ιορδάνης, Νεκρά Θάλασσα, Γεννησαρέτ, βουνά (ανάγνωση παραθέματος) 	<p>Κατευθυνόμενος διάλογος</p>
<p>ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Μια χώρα / στανοδορόμι</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Προσέξτε το χάρτη 2: η θέση της Παλαιστίνης. ■ Ερώτηση 3 («Γη της Επαγγελίας») ■ Τι ακούμε για την Παλαιστίνη σήμερα στα ΜΜΕ; (Συζητάμε ή αποφασίζουμε να ετοιμάσουμε μια παρουσίαση για την άλλη φορά) 	<p>Συνεργασία / Δραματοποίηση</p>
<p>ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Μια χώρα της σύγχρονης οδύνης</i></p> <p>ΕΚΦΡΑΣΗ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Διαβάζουμε ένα κείμενο για τη χώρα (π.χ. από το Εβραϊκή Ποίηση, μτφρ. Κ. Μοσκόφ, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σ. 46) / δείχνουμε φωτογραφίες από το σύγχρονο Ισραήλ. <p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>	<p>Συζήτηση</p>

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΙΝΑΚΑ 2ης διδακτικής ώρας (ενδεικτικές)

<p>α) Ο Θεός: – φανερώνεται στη ζωή του Αβραάμ (Αποκάλυψη)</p> <p>– καλεί το Αβραάμ προσωπικά</p> <p>– παίρνει την πρωτοβουλία της συνάντησης</p> <p>– του ζητάει να φύγει απ' τη χώρα του</p> <p>– του υπόσχεται: πατρίδα, απογόνους, ευλογία (Επαγγελίες)</p>	<p>π1</p> <p>π2</p> <p>π2</p>	<p>από αγάπη π6</p>
<p>β) Ο Αβραάμ: – τον εμπιστεύεται</p> <p>– υπακούει στο θέλημά του</p>	<p>ελεύθερα και απόλυτα</p> <p>π3</p>	
<p>Θεός ↔ Αβραάμ</p> <p>↓ ↓</p> <p>Όλα όσα υποσχέθηκε</p> <p>πίστη στον ένα Θεό</p>	<p>ένας νέος άνθρωπος</p> <p>π4</p>	

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

α) Στην αφήγηση της φιλοξενίας του Αβραάμ σίγουρα υπάρχουν στοιχεία της σημερινής φιλοξενίας της εποχής. Βρείτε από το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών στοιχεία για τη φιλοξενία των αρχαίων Ελλήνων.

β) Φτιάξτε έναν κατάλογο με τους Ανατολικούς λαούς που μελετάτε στη φετινή σας Ιστορία. Καταγράψτε σε χωριστή στήλη τις θρησκευτικές αντιλήψεις του κάθε λαού.

ΔΕ 6: Οι ιστορίες του Ισαάκ και του Ιακώβ: σε κάθε γενιά η Διαθήκη ανανεώνεται

Παρ. α': από το Γεν 24, παρ. β': από το Γεν 25,21-34, 27,1-45, παρ. γ': από το Γεν 28,10-18, παρ. δ': από το Γεν 31,2, 32, παρ. ε': από το Γεν 33, 35,28

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να συνειδητοποιήσουν τη συνέχιση της Διαθήκης και στους άλλους Πατριάρχες. 2) Να κατανοήσουν τις συνέπειές της στη ζωή των Ισαάκ και Ιακώβ.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να περιγράψουν με δικά τους λόγια και να χαρακτηρίζουν τις αλλαγές στη ζωή των Ισαάκ και Ιακώβ μετά τη Διαθήκη τους με το Θεό. 2) Να αναγνωρίζουν και να αξιολογούν (με κριτήριο την τελική έκβαση των γεγονότων) τις επεμβάσεις του Θεού στις ιστορίες.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Στις βιβλικές διηγήσεις για τον Ισαάκ δεν υπάρχουν τόσο πολλά στοιχεία για τη ζωή και την τύχη του, όσο η αλήθεια ότι το θέλημα του Θεού είναι ο απόλυτος οδηγός της ζωής του: η ίδια του η γέννηση, η σωτηρία του από τη θυσία, οι μετακινήσεις του, αλλά και ο γάμος του επιβεβαιώνουν την **ανανέωση και τη συνέχιση της Διαθήκης στη γενιά του.**

2. Στη ζωή των δύο αδελφών προσωποείται η **διαφορετική ζωή των φυλών** καθώς και η θεώρηση της ποιμενικής ζωής ως επικρατέστερης της κυνηγετικής και ως πολιτισμικά υψηλότερης.

3. Στη Βαιθίλ φανερώνονται τα ήδη γνωστά. Δηλαδή ο ίδιος ο Θεός, θεωρώντας τον Ιακώβ φορέα της Εκλογής του, τον τοποθετεί στη **γραμμή των Πατριαρχών**, Αβραάμ - Ισαάκ.

4. Η **Εκλογή** γίνεται με έναν ιδιαίτερο τρόπο, που δεν σχετίζεται με ηθικιστικά κριτήρια: Οι άνθρωποι δεν χωρίζονται σε «αποκλειστικά καλούς» και «αποκλειστικά κακούς». Στο σχέδιο του Θεού έχουν θέση όλοι, όχι μόνον οι «καλοί». Ο Θεός εκλέγει ανθρώπους όχι για να φέρουν σε πέρας τους ανθρώπινους στόχους τους, αλλά τους θεϊκούς. Η εκλογή του Θεού σχετίζεται και με ό,τι γίνεται στην καρδιά των ανθρώπων, που συχνά δεν φαίνεται. Ο Ιακώβ εκλέγεται ως ένας κρίκος στην αλυσίδα του θεϊκού σχεδίου για τη σωτηρία των ανθρώπων, είναι αυτός που θα προχωρήσει τα πράγματα παραπέρα.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *Ισραήλ, Βαιθίλ, κληρονομιά.*

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Η διδασκαλία της ΔΕ προσανατολίζεται στην υπογράμμιση της **ανανέωσης της Διαθήκης** σε κάθε Πατριάρχη.
- Η **διαφορετικότητα των δύο αδελφών**: ο Ησαΐ: άστατος, επιπόλαιος κυνηγός. Ο Ιακώβ: σταθερός ποιμένας. Χρειάζεται να αποφευχθεί η όποια ηθικιστική και σχηματική αποτίμηση των αδελφών (ο «καλός» και ο «κακός»). Άλλωστε είναι αντίθετη με τη «γραμμή» της Αγίας Γραφής.
- Στον Αβραάμ άρχισε ήδη η εμπέδωση της Αποκάλυψης του Θεού ως φανέρωσής του *μέσα στην ιστορία* και στη ζωή συγκεκριμένων ανθρώπων. Για τη δημιουργία αυτής της «ιστορικής ατμόσφαιρας» χρειάζεται να ξεδιπλώσουμε όσο πιο παραστατικά γίνεται τις διηγήσεις. Ζητάμε από τους μαθητές να επισημειώνουν τις αλλαγές που επιφέρει η θεϊκή επέμβαση στη ζωή των ανθρώπων και να χαρακτηρίζουν το πριν και το μετά. Π.χ. είναι αρκετά εύκολο να φανταστούν και να μιλήσουν για το πόσο αλλάζει η ζωή του Ιακώβ, τα σχέδιά του, οι πράξεις του, αλλά και η ζωή της οικογένειάς του, της φυλής του. Θα ήταν χρήσιμο να τους διαβάσουμε ή να τους αφηγηθούμε τη διήγηση της ευλογίας του Ισαάκ στον Ιακώβ.
- Στην παρ. γ': Αυτή τη νύχτα ο Ιακώβ στέκεται μπροστά στο Θεό των Πατέρων του, τον αναγνωρίζει και αποφασίζει να συνδέσει τη ζωή μαζί του (εφ. 3). Οδηγούμε τους μαθητές να αναγνωρίσουν ότι ο Ιακώβ αναγνωρίζει *ελεύθερα και με την καρδιά του* το Θεό και ανταποκρίνεται σ' αυτόν όπως οι προπάτορές του.

- Δεν είναι εύκολο να καταλάβουν οι μαθητές την αντίφαση ανάμεσα στη φυγή του Ιακώβ μακριά από τον δικαίως οργισμένο αδερφό του και την ευλογία από το Θεό. Ο Ιακώβ όμως είναι ο *Εκλεκτός*, όχι ο «καλός» με τους όρους της συμβατικής ηθικής. Με την **εφ. 4** επεξεργαζόμαστε αυτό το «δύσκολο» σημείο, τονίζοντας τη βαθιά αλλαγή όλης της ύπαρξης του Ιακώβ. Επισημαίνουμε ότι η *Εκλογή* (που σημαίνει ευθύνη και αποστολή) είναι ένα ζήτημα που χρειάζεται το στοχασμό και την ευαισθησία μας, δεν έχει κανένα νόημα να δώσουμε βιαστικές και στερεότυπες απαντήσεις. Βάζουμε στόχο να το καταλάβουμε σιγά σιγά στα φετινά μας μαθήματα.
- Στην παρ. δ' επικεντρώνουμε την προσοχή των μαθητών στη βαθιά μεταβολή της ύπαρξης, την *αλλαγή της ζωής*, που είναι θεμελιώδες γνώρισμα στις ιστορίες των Πατριαρχών. Γι' αυτό είναι χρήσιμες οι ερωτήσεις που βοηθούν τα παιδιά να επαναλαμβάνουν τις συγκεκριμένες αυτές αλλαγές και να εμπεδώνουν τη σημασία τους (**εφ. 4**).
- Και μόνο με την ανάγνωση του κειμένου τα παιδιά μπορούν να χαρούν τη *συνάντηση των αδελφών* (παρ. ε'). Η συμφιλώση τους είναι δυνατή εξαιτίας της αλλαγής του Ιακώβ. Η παλιά έχθρα, ο δόλος, ο φόβος έγιναν αδελφικό αγκάλισμα και τρυφερή συνομιλία. Καμιά ιδιοτέλεια δεν έχει πια θέση στη ζωή των αδελφών. Ο ένας χαίρεται να ευνοεί τον άλλο. Έχοντας δουλέψει την αλλαγή του Ιακώβ, που προηγήθηκε, η ευαισθησία και οι προβληματισμοί τους έχουν οξυνθεί. Οι διδακτισμοί εδώ («δεν πρέπει να έχουμε έχθρα με τους αδελφούς μας») φαίνονται περιττοί και άστοχοι. Αντίθετα ιδιαίτερα εποικοδομητική μπορεί να είναι η ουσιαστική συζήτηση για τις κρίσεις στις οικογενειακές σχέσεις και τη δυνατότητα να βελτιώνονται. («**Επιλέγω...**» 2).
- Ο Ιακώβ εγκαθίσταται στη Συχήμ. Η υπόσχεση της Βαιθήλ πραγματοποιείται. Ο Ιακώβ έχει πατρίδα, ζει στη Χαναάν, τη Γη της Επαγγελίας. Με την **εφ. 5** τα παιδιά αναγνωρίζουν με εποπτικό τρόπο τη Διαθήκη με το Θεό και το σχήμα «κλήση - ανταπόκριση», «υπόσχεση - πραγματοποίηση» στη ζωή του κάθε Πατριαρχη.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΕ 6

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση αφόρμησης Γιατί η χαρά του ερχομού ενός παιδιού είναι πάντα μεγάλη; Τι ήταν αυτό το παιδί (ο Ισαάκ) για τους γονείς του;</p> <p>Θέση στόχων Στο σημερινό μας μάθημα α) Θα γνωρίζουμε τις διηγήσεις για τη ζωή του Ισαάκ και του γιου του Ιακώβ. β) Θα αναγνωρίσουμε την ανανέωση της Διαθήκης και θα εκτιμήσουμε τη σημασία και τα αποτελέσματά της στη ζωή των πρωταγωνιστών και της πατρίδας τους.</p> <p>Ανάγνωση κειμένου (παρ. α' και β') →</p> <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Διηγούμαστε την ιστορία της εύρεσης της Ρεβέκκας. ■ Ερώτηση 1 (οι Επαγγελίες του Θεού στον Ισαάκ) ■ Περνώντας στη σχέση των δύο αδελφών: πόσο φυσική είναι η διαφορετικότητα των αδελφών και στη δική μας ζωή; Τι αποτελέσματα έχει αυτό συχνά; (παραδείγματα) ■ Ενημέρωση για τα πρωτοτόκια (ανάγνωση παραθέματος). ■ Αναπαράσταση της σκηνής με ένα δικό μας τρόπο. ■ Η δεύτερη εξαπάτηση του Ησαύ: Ας φανταστούμε τα συναισθήματά του. Μπορούμε να αναγνωρίσουμε αντίστοιχες καταστάσεις στις σημερινές οικογένειες; <p>Ανάγνωση κειμένου (παρ. γ') →</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Υπογραμμίζουμε στο κείμενο τις Επαγγελίες που δίνει ο Θεός στον Ιακώβ. ■ Ερώτηση 2 (σύγκριση Επαγγελιών) ■ Επικρίνεται από το Θεό ο Ιακώβ για τις ανομίες του; Πώς σας φαίνεται αυτό; ■ Ποια είναι η αντίδραση του Ιακώβ στη Βαιθήλ; ■ Τι κατάλαβε τελικά ο Ιακώβ μ' αυτό του το όνειρο; ■ Βρείτε τη Βαιθήλ στο χάρτη 	<p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p>Δάσκαλος</p> <p><i>Αφήγηση δασκάλου</i> <i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Διάλογος ή δραματοποίηση</i></p> <p>Δάσκαλος</p>

Πορεία διδασκαλίας (συνέχεια)	Μορφή εργασίας
<p>■ Παρατηρήστε σε συνεργασία με το διπλανό σας την εικόνα. Ποια σημεία του κειμένου μπορείτε να αναγνωρίσετε; Εκφράστε τις ιδέες σας για την εικόνα της «σκιάλας». Ποιοι συνδέονται και επικοινωνούν με τη βοήθειά της; Μπορείτε να καταλάβετε γιατί είναι ένα αγαπημένο θέμα ακόμη και για τους σύγχρονους ζωγράφους;</p> <p>Ανάγνωση κειμένου (παρ. δ' και ε') →</p> <p>■ Πού ζει ο «εξόριστος» Ιακώβ; Βρίσκουμε την περιοχή στο χάρτη</p> <p>■ Ας φανταστούμε τη σκληρή ζωή της εποχής (βλ. στοιχεία στην Εισαγωγή στους Πατριάρχες). Αν θέλουμε δίνουμε κάποια στοιχεία για τη ζωή του στη Χαρράν.</p> <p>■ Στην παρ. δ': Ποιες Επαγγελίες του Θεού έχουν ήδη πραγματοποιηθεί στη ζωή του Ιακώβ; Σε τι κατάσταση βρίσκεται τώρα;</p> <p>■ Η προσευχή του Ιακώβ: Τι φαίνεται να έχει συνειδητοποιήσει; Πόσο αλλαγμένο τον βρίσκουμε;</p> <p>■ Ας φανταστούμε τον Ιακώβ λίγο πριν περάσει τον Ιορδάνη: γεμάτο φόβο, ενοχές, τύψεις... Το άγνωστο παραμονεύει!</p> <p>■ Ερώτηση 3 (ο ρόλος του Θεού)</p> <p>■ Στη σκηνή της συμφιλίωσης (κείμενο ε'): τι έμεινε απ' την παλιά διχόνοια;</p> <p>■ Πόσο σπουδαίο πράγμα είναι η συμφιλίωση; Πόσο εύκολο ή δύσκολο είναι; Μιλάμε για εμπειρίες μας.</p> <p>■ Ερώτηση 4 (τα «ελαττώματα» των Πατριαρχών): Πέρα από όλα τα λάθη και τις δυσκολίες η Διαθήκη προχωράει, η ευλογία του Θεού διαχέεται σ' όλο τον κόσμο.</p> <p>■ Διαβάζουμε τα ονόματα των γιων του Ιακώβ. Απ' αυτούς θα δημιουργηθεί ο λαός του Θεού.</p> <p>■ Προσέξτε τον τίτλο του μαθήματος. Κάνει λόγο για την ανανέωση της Διαθήκης σε κάθε γενιά. Ερώτηση 5 (σφραγίδα της Διαθήκης)</p> <p>■ Δείχνουμε στο χάρτη τις πορείες του Ιακώβ.</p> <p>ΕΚΦΡΑΣΗ</p> <p>■ Προσέξτε ξανά τον υπότιτλο της εικόνας του ονειρώ του Ιακώβ. Στην Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση από τους Πατέρες και τους υμνογράφους η Παναγία σχετίστηκε με την Κλίμακα του Ιακώβ.</p> <p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι («Προσπαθώ...» 2).</p>	<p><i>Συνεργασία ανά θρανίο</i></p> <p><i>Δάσκαλος Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Συζήτηση</i></p> <p><i>Εργασία με εικόνα</i></p>

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

- α) Σε συνεργασία με συμμαθητές σας προετοιμάστε τη δραματοποίηση μιας σκηνής από το μάθημα.
- β) Σε συνεννόηση με τον καθηγητή σας της Γεωγραφίας και των Μαθηματικών επιχειρήστε να υπολογίσετε τις αποστάσεις που διένυαν και τους χρόνους που χρειαζόνταν για τις μετακινήσεις τους οι Πατριάρχες.

ΔΕ 7: Η ιστορία του Ιωσήφ: «Εσείς σκεφτήκατε να μου κάνετε κακό, ο Θεός όμως το μετέτρεψε σε καλό»

Η ιστορία του Ιωσήφ από το Γεν 37, 39,1 - 46,5, 50,14-21

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <p>1) Να συνειδητοποιήσουν το ρόλο του Θεού στην ιστορία του Ιωσήφ.</p> <p>2) Να συναισθανθούν τη στάση ζωής του Ιωσήφ σε όλες του τις περιπέτειες.</p>	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <p>1) Να παρουσιάζουν δραματοποιημένα σκηνές από τη ζωή του Ιωσήφ.</p> <p>2) Να χαρακτηρίζουν τη στάση ζωής του Ιωσήφ και να εκφράζουν τα συναισθήματα ή τις σκέψεις που τους προκαλεί.</p> <p>3) Να αναγνωρίζουν το ρόλο του Θεού μέσα στις συγκεκριμένες δυσκολίες και περιπέτειες και να βγάζουν συμπεράσματα.</p> <p>4) Να συσχετίσουν ιδέες ή συμπεριφορές που επεξεργάστηκαν στο μάθημα με σύγχρονες καταστάσεις ζωής.</p>

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Στις ιστορίες των Πατριαρχών μόνον ένα πρόσωπο είναι φορέας της Διαθήκης και των Επαγγελιών της, ο Πατριάρχης. Αργότερα φορέας θα είναι ένας λαός, ο Ισραήλ. Ο Ιωσήφ και η ιστορία του αποτελούν το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στους Πατριάρχες και τον ισραηλιτικό λαό. Πρόκειται για μια αυτοτελή διήγηση αρκετά εκτεταμένη, με όμορφες περιγραφές και ενότητα στη δράση. **Θεολογικά η ιστορία του Ιωσήφ εκβάλλει στην ιστορία του Ιακώβ.** Ο Ιωσήφ, χωρίς να είναι άμεσα φορέας της Ευλογίας, σώζει την οικογένεια. Είναι δηλαδή ένα όργανο του Θεού. Η σχετική αφήγηση παραπέμπει στο μέλλον και στην εκπλήρωση των Επαγγελιών (όπως άλλωστε φαίνεται και από τα λόγια του Ιωσήφ πριν πεθάνει).

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Η ιστορία του Ιωσήφ είναι μια αφήγηση που ξεσπάει τη φαντασία των μαθητών και δύσκολα την ξεχνούν. Χρειάζεται ωστόσο να τους οδηγήσουμε να την αναγνωρίσουν ως ένα *τμήμα της οικογενειακής ιστορίας του Ιακώβ*.
- Η παρουσία του Θεού είναι πιο «διακριτική» απ' ό,τι στη ζωή των Πατριαρχών. Δεν έχουμε άμεση φανέρωση. Ωστόσο βρίσκεται πάντα στην καρδιά του Ιωσήφ. Ζητάμε από τους μαθητές να επισημάνουν στις παρ. β', γ' και δ' ότι παρά τις πολλές ταπεινώσεις και τα βάσανα του Ιωσήφ «*ο Θεός ήταν μαζί του*».
- Η φράση «*εσείς σχεδιάσατε κακό και ο Θεός μου το ανταπέδωσε σε καλό*» είναι το βασικό μοτίβο που επεξεργαζόμαστε. Πρόκειται για μια σπουδαία ιδέα που θα μας χρειαστεί και αργότερα (σε άλλες τάξεις και βαθμίδες) για την επεξεργασία της θεολογικής αντίληψης ότι η ανθρώπινη ζωή βρίσκεται το πλαίσιο αναφοράς και το σκοπό της στη θεϊκή αγάπη. Οι μαθητές μπορούν να συναισθανθούν τη σημασία της μετατροπής των κακών σχέσεων σε αγάπη και καλό. Το ότι οι προβληματικές οικογενειακές ή φιλικές σχέσεις μπορούν να αλλάξουν, ότι οι άνθρωποι μπορούν μέσα σ' αυτές όχι μόνο να διασώζονται, αλλά να καταργούν το κακό και να γίνονται καλό για τους άλλους είναι μια πολύ θετική ιδέα, που έχει νόημα να αγγίξει τα παιδιά – και μάλιστα όχι ως τσιτάτο ενός ενήλικα αλλά ως αλήθεια που ανακαλύπτουν στην ίδια τη διήγηση. Δεν ξεχνάμε άλλωστε ότι πολλά από τα παιδιά αυτής της ηλικίας γνωρίζουν εξαιρετικά άσχημες οικογενειακές συνθήκες.
- Τέλος, η προκοπή του εξορίστου Ιωσήφ σε μια ξένη χώρα μπορεί να σταθεί ευκαιρία για ανάπτυξη ενός σχεδίου εργασίας / project ή ακόμη και στησίματος ολόκληρου του μαθήματος, ιδιαίτερα σε διαπολιτισμικά σχολεία³⁵. Μια ιδέα για ένα *παιχνίδι ρόλων* που παίζεται από εθελοντές: Τους καλούμε να παρατηρήσουν τις φωτογραφίες του μαθήματος. Έχουμε φέρει και κολλάμε στον πίνακα τη φωτογραφία ενός ενήλικου άντρα κι ενός παιδιού της «Δύσης» (των οποίων η ευημερία και η άνεση είναι χαρακτηριστική). Τους ζητούμε να την παρατηρήσουν και να σκεφτούν 2-3' και τις δύο φωτογραφίες. Ένας εθελοντής μαθητής κάθετα σε μια καρτέλα και μονολογεί σαν να ήταν ένας πρόσφυγας. Μπορεί να πει ότι θέλει που να εκφράζει την κατάσταση του. Στη συνέχεια γυρίζει την καρτέλα προς την αντίθετη κατεύθυνση και μιλάει από τη θέση του «δυτικού». Μπορούμε να το επαναλάβουμε και με κάποιον άλλον μαθητή. Τέλος, συζητάμε: όχι πόσο καλά «έπαιξε» το ρόλο ο συμμαθητής τους, αλλά τι ένιωσαν οι ίδιοι, τι κατάλαβαν, τι σκέφτηκαν, τι θα ήθελαν να δείξουν οι ίδιοι αν ήταν στη θέση κ.ά.

Επιπλέον ιδέες για projects ή συνθετικές εργασίες:

α) «Τι σημαίνει να είσαι πρόσφυγας σήμερα». Διερεύνηση στο Διαδίκτυο για σχετικές οργανώσεις, φωτογραφικό υλικό, κατανόηση του ζητήματος (βλ. ενδεικτικά: www.unhct.ch/images).

β) Οι ξένοι στον ελληνικό πολιτισμό.

γ) Έρρενα: πότε στη χώρα μας ήρθαν πρόσφυγες άλλης θρησκείας (π.χ. Εβραίοι), άλλης γλώσσας (Αρμένιοι), άλλου πολιτιστικού περιβάλλοντος (Μικρασιάτες).

δ) Έρρενα: στατιστικά στοιχεία για τους πρόσφυγες στη χώρα μας και στην Ευρώπη.

ε) «Η φιλία και η αγάπη δε γνωρίζουν περιορισμούς φυλής, θρησκείας, γλώσσας»: πόσο αυτό επιβεβαιώνεται στα μαθήματα της φετινής μας χρονιάς.

στ) Διοργάνωση μιας «πολύχρωμης» γιορτής.

35. Μπορούμε π.χ. αμέσως μετά την αφήγηση να οργανώσουμε τους μαθητές σε ομάδες, όπου έχουν να μιλήσουν για τη δική τους πατρίδα (από πού έφυγαν και γιατί), πώς ζουν εδώ (δυσκολίες ή ευκαιρίες), τα σχέδιά τους για το μέλλον.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΕ 7

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση αφόρμησης Με μια ιστορία που ενέπνευσε πολλούς καλλιτέχνες τελειώνουν οι ιστορίες των Πατριαρχών, αλλά και όλο το βιβλίο της Γενέσεως. Είναι μια ιστορία με πολλές περιπέτειες και εκπλήξεις.</p>	<p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p>
<p>Θέση στόχων α) Θα παρακολουθήσουμε την ιστορία του Ιωσήφ. β) Θα αναγνωρίσουμε το ρόλο του στην πορεία της Διαθήκης.</p>	<p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p>
<p>Ανάγνωση κειμένου α' →</p>	<p><i>Δάσκαλος</i></p>
<p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ■ Ας θυμηθούμε ποιες ήταν οι γυναίκες του Ιακώβ. Όμως ο Ιακώβ είχε αγαπήσει περισσότερο τη Ραχήλ. Γι' αυτό και είχε αδυναμία στους γιους της. ■ Ποιο ήταν το πρόβλημα των αδελφών; ■ Ας φανταστούμε τα συναισθήματα, τις σκέψεις και τα προβλήματα του Ιωσήφ: Συνεργαστείτε με το διπλανό σας και μιλήστε στην τάξη σαν Ιωσήφ σε διάφορες φάσεις (καθώς ταξιδεύει με τους εμπόρους προς την Αίγυπτο ή καθώς βρίσκεται μόνος και αιχμάλωτος στην Αίγυπτο).</p>	<p><i>Συνεργασία ανά θρανίο Δραματοποίηση</i></p>
<p>Ανάγνωση κειμένου β' →</p>	<p><i>Δάσκαλος</i></p>
<p>■ Με ποιον τρόπο κέρδισε ο Ιωσήφ την εύνοια του Πετεφρή;</p>	
<p>Ανάγνωση κειμένου γ' →</p>	<p><i>Δάσκαλος</i></p>
<p>■ Ερώτηση 1 (πώς αντιμετώπιζε ο Ιωσήφ το κάθε κακό) ■ Πού αποδίδει ο ίδιος ο Ιωσήφ τη δύναμή του να ξεπερνάει τις δυσκολίες; ■ Ο Θεός δεν φανερώθηκε άμεσα στον Ιωσήφ, όπως στους Πατριάρχες. Ωστόσο τι θέση είχε πάντα στη ζωή του; Ερώτηση 2 ■ Πού φαίνεται ότι όλα τα χρόνια της ζωής στην Αίγυπτο δεν ξέχασε την οικογένειά του; ■ Σε συνεργασία με το διπλανό σας: Υπολογίστε το χρόνο που ζει ο Ιωσήφ στην Αίγυπτο πριν συναντηθεί με την οικογένειά του. Καταλαβαίνουμε γιατί δεν τον αναγνωρίζουν τ' αδέρφια του; ■ Ο Ιωσήφ όχι μόνο δεν εκδικείται αλλά σώζει την οικογένειά του και της προσφέρει ευημερία και αναγνώριση. ■ Ερώτηση 3 (η προσφορά του Ιωσήφ στην οικογένεια και την πατρίδα) ■ Ποιος είναι ο ρόλος της ιστορίας του Ιωσήφ στην πραγματοποίηση της Διαθήκης; (ένας διωγμένος γιος σώζει όλη την οικογένεια) ■ Ερώτηση 4 (σημασία της ιστορίας για τους σημερινούς κατατρεγμένους) ■ Ερώτηση 5 (σημασία της ιστορίας για όλους μας) ■ Καταλαβαίνετε τον τίτλο του μαθήματος;</p>	<p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Συνεργασία ανά θρανίο Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Συζήτηση</i></p>
<p>ΕΚΦΡΑΣΗ: Διαβάζουμε τα παραθέματα της σ. 41.</p>	
<p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>	

ΕΠΙΧΡΗΣΤΙΚΟ ΤΟΥ Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ:

ΞΑΝΑΚΟΙΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ

Α. Αναμόχλευση των γνώσεων: Οι μαθητές ξαναφέρουν στη μνήμη τους τα πρόσωπα των διηγήσεων και τις μεταξύ τους σχέσεις.

Β. Αναγνώριση βασικής θεολογικής αλήθειας: Η ιδέα της άσκησης είναι να αναγνωριστεί ότι ο Θεός είναι ο κύριος της ιστορίας και ότι το θεϊκό σχέδιο εξελίσσεται συνεχώς παρά τις ανατροπές και τα εμπόδια που προέρχονται από την ανθρώπινη αδυναμία. Έτσι, κατακτάται από τους μαθητές, χωρίς να λεχθεί άμεσα, μια απαιτητική θεολογική ιδέα όλης της ΠΔ.

Γ. Ανακεφαλαίωση και εμπέδωση διηγουσών εννοιών του κεφαλαίου: Οι μαθητές, συσχετίζοντας τις θεολογικές αλήθειες με τα γεγονότα και τα πρόσωπα των διηγήσεων, αναγνωρίζουν το θεολογικό νόημα των γεγονότων, άρα «εφαρμόζουν» και κατανοούν τις διήγουσες. Κι εμείς βέβαια αντιλαμβανό-

μαστε σε ποιο βαθμό τις έχουν εμπεδώσει. Με τη διατύπωση των προτάσεων σε γενικευμένο επίπεδο («ο άνθρωπος» και όχι «ο Αβραάμ, Ισαάκ» κ.ά.) επιδιώκουμε τη μεταφορά αυτών των αληθειών στο επίπεδο όλης της ανθρωπότητας.

Δ. Προέκταση και εμβάθυνση στην έννοια της πίστης ως σχέσης με το Θεό: Η εργασία ξεκινάει από την ιδέα ότι όλη η ανθρώπινη ζωή των παλαιδιαθηκικών πρωταγωνιστών, με τα θετικά και τα αρνητικά της, συμπεριλαμβάνεται στη σχέση τους με το Θεό. Οι μαθητές οδηγούνται να συναισθανθούν και να θεμελιώσουν την αντίληψη ότι ο Θεός σχετίζεται, αγκαλιάζει και αλλάζει όλη τη ζωή των ανθρώπων που τον εμπιστεύονται. Έτσι, μιλώντας για εκείνους τότε, μπορούν να κάνουν την αναγωγή και στη δική τους ζωή σήμερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: Η ΕΞΟΔΟΣ: Ο ΘΕΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝΕΙ ΤΟ ΛΑΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΑΘΟΔΗΓΕΙ

Μιλώντας για «Έξοδο» εννοούμε όλα τα γεγονότα από τη διάβαση της Ερυθράς μέχρι και την εγκατάσταση στη Γη Χαναάν, με ιδιαίτερο βάρος στα γεγονότα της ερήμου. Οι πληροφορίες για την πορεία των Ισραηλιτών είναι διάσπαρτες στα βιβλία της Εξόδου, των Αριθμών και του Ιησού του Ναυή. Τμήματα του ταξιδιού περιγράφονται επίσης στο Δευτερονόμιο και στους Κριτές. Οι περιγραφές δε συμφωνούν πάντοτε μεταξύ τους, ζήτημα που συνδέεται με τον τρόπο σύνθεσης της Πεντατεύχου. Τα γεγονότα δίδονται συνοπτικά στο Αρ 33, 1-49, με μεγάλη πιθανότητα το χωρίο αυτό να είναι ο πυρήνας των σχετικών αφηγήσεων. Εννοείται βέβαια πως, για να διδάξουμε την Έξοδο, είναι ανάγκη να έχουμε ξεκαθαρίσει το πεντατευχικό ζήτημα³⁶.

ΔΙΗΚΟΥΣΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Ο Θεός επεμβαίνει στην ιστορία ελευθερώνοντας το λαό του από τους Αιγυπτίους και οδηγώντας τον στη Γη Χαναάν.
2. Σε όλο το διάστημα της πορείας προς την απελευθέρωση ο Θεός συνάπτει Διαθήκη μαζί του, αλλά και στηρίζει, θεραπεύει, ενισχύει, φροντίζει, κατευθύνει το λαό του.
3. Ο Θεός καταργεί την ειδωλολατρία και τους εθνικούς θεούς.
4. Ο Θεός είναι κυρίαρχος όλου του κόσμου.
5. Ο λαός εμπιστεύεται το Θεό και σχετίζεται μαζί του βάζοντας στο κέντρο της ζωής της κοινότητας το Νόμο του.
6. Η εκλογή του Ισραήλ δεν είναι εύνοια προς ένα λαό, αλλά υψηλή αποστολή του να προετοιμάσει τον κόσμο για την πίστη στον ένα Θεό και για τον ερχομό του Μεσσία.
7. Οι Ισραηλίτες καλούνται κάθε φορά να αποφασίσουν ελεύθερα αν παραμένουν πιστοί στη σχέση με το Θεό και τη Διαθήκη που έκλεισαν μαζί του.
8. Κάθε φορά που η σχέση με το Θεό δοκιμάζεται ακολουθεί η συχώρηση και η επιστροφή στη Διαθήκη.
9. Μέσα από τις δυσκολίες και τις περιπέτειες της ερήμου οι Ισραηλίτες γίνονται ένας λαός με ταυτότητα και συνοχή.
10. Οι Επαγγελίες που δόθηκαν στους Πατριάρχες πραγματοποιούνται.
11. Η πορεία της Εξόδου ως προτύπωση της συνεχούς πορείας της ανθρωπότητας προς τα Έσχατα.
12. Η πορεία της Εξόδου ως προτύπωση της πορείας του κάθε ανθρώπου στη διάρκεια της ζωής του με στόχο τη σχέση του με το Θεό.
13. Η Έξοδος: ένα αρχέτυπο με απελευθερωτική σημασία για όλο τον κόσμο.

ΘΡΗΣΚΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ

A. Βασικές επισημάνσεις

1. Η Έξοδος είναι Ιερή ιστορία κι όχι η ιστορία της απελευθέρωσης ενός λαού. Παρά το γεγονός ότι οι διηγήσεις αφορούν σε ένα ιστορικό γεγονός, δεν είναι δυνατόν να το εξομοιώσουμε με άλλα ιστορικά γεγονότα, καθώς δεν αφορά στην απλή εξιστόρηση ενός απελευθερωτικού αγώνα. Πρόκειται για αφήγηση σωτηριολογικού χαρακτήρα, που ξεκινάει από τις διηγήσεις των Πατριαρχών, και πιο συγκεκριμένα από την ιστορία της οικογένειας του Ιακώβ, η οποία μετανάστευσε οικειοθελώς στην Αίγυπτο, όπου αυξήθηκε και πρόκοψε. Συνεχίζεται με την εξιστόρηση της υποδούλωσης και της απελευθέρωσης των πολλών πια απογόνων του Ιακώβ, που κατόρθωσαν να απελευθερωθούν χωρίς κάποια επανάσταση ή πολεμική επιχείρηση. Αυτοί οι απόγονοι του Ιακώβ διαφεύγουν από την Αίγυπτο και πορεύονται μέσα από ερήμους προς τη χώρα που θα γίνει πατρίδα τους. Στην έρημο όλοι αυτοί οι άνθρωποι συνδέονται, μαθαίνουν να σχετίζονται και οργανώνονται πολιτικά. Μέχρις εδώ όλα φαίνονται απλώς ιστορι-

36. Βλ. συνοπτικά Μ. Κωνσταντίνου, «Το πεντατευχικό πρόβλημα» στο: *Ρήμα Κυρίον κραταιόν. Αφηγηματικά κείμενα από την Παλαιά Διαθήκη*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 43-66. Για μια εποπτική παρουσίαση της δημιουργίας της Πεντατεύχου βλ. πίνακα στο τέλος του ΒΔ (σ. 116).

κά. Όμως αρχηγός τους σ' αυτή την πορεία δεν είναι μόνον ο Μωυσής, αλλά ο Θεός. Είναι αυτός που τους ελευθερώνει και τους οδηγεί με «δυνατό χέρι». Σ' όλη τη διάρκεια αυτής της πορείας και παρά τους κινδύνους, τους εχθρούς, τις αντιθέσεις και την απειθεία, η δύναμη και η φροντίδα του Θεού είναι πάνω από όλα. Έτσι το μοτίβο των αφηγήσεων είναι: ο λαός εμπιστεύεται το Θεό του και ο Θεός σώζει το λαό του. Οι εξιστορήσεις δηλαδή υπερβαίνουν την κοινωνική ή πολιτική απελευθέρωση και αποκτούν *θεολογική σημασία*: Φανερώνουν την ύπαρξη και τη δύναμη του Θεού μέσα στην ιστορία και τη σωτηρία που προσφέρει. Είναι αυτό που τις καθιστά *ιερή ιστορία*.

2. Ο ιστορικός πυρήνας των διηγήσεων της Εξόδου σχετίζεται με γεγονότα που συνέβησαν γύρω στο 13ο αι. π.Χ., ωστόσο οι *σχετικές διηγήσεις της ΠΔ γράφηκαν / καταγράφηκαν πολύ αργότερα για και από ανθρώπους* οι οποίοι είχαν ήδη αναπτύξει έναν πολιτισμό, ήταν εγκατεστημένοι σε πόλεις και τέλος πάντων ζούσαν σε συνθήκες ζωής πολύ διαφορετικές απ' αυτές της εποχής των γεγονότων. Επιπλέον το κίνητρο καταγραφής δεν ήταν βέβαια ιστορικό (με την έννοια της αντικειμενικής καταγραφής γεγονότων), αλλά αφορούσε στη σημασία που αυτές οι αφηγήσεις μπορούσαν να αποκτούν για τους ανθρώπους της εποχής. Οι παλαιότερες διηγήσεις της Εξόδου χρονολογούνται γύρω στο 1000, τη δαβιδική δηλαδή εποχή, και είναι αυτές που τονίζουν τη βασιλική παρουσία του Θεού. Άλλες προέρχονται από τον επόμενο αιώνα, όταν ξένοι θεοί «εισβάλλουν» στον Ισραήλ και τονίζουν την επικράτησή του απέναντί τους. Επίσης, υπάρχει και μεταιχμαλωσιακό τμήμα. Για τους ανθρώπους που ήταν σύγχρονοι αυτών των καταγραφών οι διηγήσεις γεννούσαν τεράστιες απορίες: Πώς ήταν δυνατόν οι πρόγονοί μας να απελευθερωθούν από τους τόσο ισχυρούς Αιγυπτίους; Πώς κατόρθωσαν να ξεπεράσουν τις δοκιμασίες και τους κινδύνους της ερήμου; Στις τέτοιου είδους ερωτήσεις ο ισραηλίτης συντάκτης είχε μια και μοναδική απάντηση: Όλα έγιναν χάρη στη θαυμαστή δύναμη του Θεού! Έτσι, όλη η ιστορία της Εξόδου, στην οποία περιέχονται αναπτύξεις και συνθέσεις αιώνων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ένας *ύμνος* στο Θεό, όπου συντίθενται στοιχεία ιστορικά, γεωγραφικά, θρησκευτικά, παραδόσεις φυλών κ.ά. Μ' αυτόν τον τρόπο, στις διηγήσεις της Εξόδου *πίστη και ιστορία αποτελούν μια ενότητα*.

B. Το θέμα της Εξόδου στο ΜΘ

Το θέμα της Εξόδου αποτελεί το βασικό κομμάτι της σχολικής εργασίας με την ΠΔ, αφού στις σχετικές αφηγήσεις αναδεικνύονται οι *σοβαρότερες παράμετροι της θρησκευτικής μάθησης των μαθητών*. Πιο συγκεκριμένα: Με ποιον τρόπο για πρώτη φορά ο Θεός παρεμβαίνει μέσα στην ιστορία, δίνει στους ανθρώπους ευκαιρίες να απελευθερωθούν από τα βάσανά τους, αλλά ζητά απ' αυτούς και αλλαγές στη ζωή και τις σχέσεις τους, που θα τους οδηγήσουν στον αληθινό τους προορισμό. Στις διηγήσεις της Εξόδου θεμελιώνεται η *ιδέα της πίστης στο Θεό ως μιας απελευθερωτικής πορείας*, κάτι που μπορεί να αποτελέσει για τους μαθητές όχι μόνο το κλειδί της κατανόησης της Αγίας Γραφής, αλλά ίσως και της προσωπικής τους ζωής ως πιστών.

Όλες οι παραπάνω παράμετροι της Εξόδου δεν περιορίζονται βέβαια στο φετινό μας μάθημα. Στην Καινή Διαθήκη, που ακολουθεί στη Β' Γυμνασίου, βασιζόμενοι στην ιδέα της πίστης ως απελευθερωτικής πορείας, επεξεργαζόμαστε την *ελευθερία* που χαρίζει ο Χριστός (Γαλ 5,1) στον καινούριο κόσμο της Βασιλείας του Θεού. Αλλά και στην Εκκλησιαστική Ιστορία (Γ' τάξη), αν έχουν αφομοιωθεί τα προηγούμενα, θα κατορθώσουμε να προσεγγίσουμε την Εκκλησία ως *πορεία των πιστών* προς την απελευθέρωση και την τελείωση. Επιπλέον, στα θέματα της Εξόδου θα χρειαστεί να ξαναγυρίσουμε ακόμη και στις τάξεις της λυκειακής βαθμίδας.

Καθώς όλα όσα γίνονται στην ΠΔ σχετίζονται με όσα θα γίνουν και θα ολοκληρωθούν στην ΚΔ, χρειάζεται σε κάθε ενότητα να βρούμε τρόπους να παρουσιάζουμε αυτή τη σύνδεση, όχι βέβαια αναλυτικά και θεωρητικά, αλλά με κάτι που οι μαθητές είναι σε θέση να κατανοούν και να συσχετίζουν με τα όσα έμαθαν (βλ. σχετ. ερωτήσεις: ΔΕ 8: «Προσπαθώ...» 2, 3 και 4 και «Επιλέγω...» 3, ΔΕ 9: «Προσπαθώ...» 1, ΔΕ 11: «Ανακαλύπτουμε κρυμμένες σημασίες», σ. 64-65 και Επαναληπτικό Β' κεφ.: ερ. Ζ).

Γ. Μαθησιακές επιδιώξεις της διδασκαλίας της Εξόδου

Οι μαθητές μας βρίσκονται σε μια έντονη περίοδο αλλαγών και δυσκολιών ως προς τη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους. Πρόκειται για μια ηλικία στην οποία κυριαρχούν τα πρότυπα, οι ήρωες, οι φίλιες και οι κρίσεις τους, καθώς και η κρίση εμπιστοσύνης προς τους μεγαλύτερους. Έτσι οι αφηγήσεις της Εξόδου (που είναι γεμάτες δράση και περιπέτειες, δυσκολίες και υπερβάσεις, πρόσωπα και κρίσεις,

πτώσεις και ανορθώσεις) μπορούν να είναι ελκυστικές και «χρήσιμες». Για να επιτευχθεί όμως κάτι τέτοιο, θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε τη βασική μας επιδίωξη (όπως άλλωστε και του ΑΠ) που είναι: να καταφέρουν οι μαθητές μας να τις προσεγγίσουν με **θεολογικά κριτήρια**. Αυτό δε σημαίνει βέβαια αφηρημένα, θεωρητικά και ανιστόρητα. Πώς όμως μπορεί να γίνει αυτό, αφού την ίδια στιγμή επιδιώκουμε να μην τις θεωρήσουν ως απλές ιστορικές διηγήσεις;

Πρώτα πρώτα χρειάζεται να εκπαιδεύσουμε τους μαθητές να συνειδητοποιούν ότι, αν και μιλάμε για ιστορικά γεγονότα, δεν έχουμε τη δυνατότητα να τα αναπαραγάγουμε «όπως έγιναν», κάτι τέτοιο άλλωστε δεν είναι ο στόχος μας. Στη συνέχεια τους βοηθούμε να συνειδητοποιήσουν ότι στην εργασία μας κρατώντας τον ιστορικό ιστό των γεγονότων, επεξεργαζόμαστε τα κείμενα με στόχο: α) να κατανοήσουμε το ρόλο τους για τον ισραηλιτικό λαό, β) να αναδειξουμε τις θρησκευτικές αλήθειες ζωής που περιέχουν και γ) να διερευνήσουμε τη σημασία τους για τους σημερινούς χριστιανούς.

Αυτό σημαίνει ότι αναπαράγουμε μεν τις ιστορικές συνθήκες – όσο είναι δυνατόν –, αλλά είμαστε επικεντρωμένοι στο να ανακαλύπτουμε το νόημά τους (θεολογική νοηματοδότηση). Κι ότι αυτό είναι η πραγματικά ενδιαφέρουσα και σημαντική δουλειά με τα κείμενα. Τότε τα βιβλικά κείμενα μπορούν να μας «συναντούν» πραγματικά. Μ' αυτόν τον τρόπο τους βοηθούμε να προσεγγίζουν υπαρκτά τα γεγονότα της Εξόδου, όχι όμως θεωρητικά και «απογειωμένα».

Δεν μπορούμε βέβαια να παραβλέψουμε το γεγονός ότι από τα κείμενα αναδύονται πολλά ερωτήματα, ίσως και κάποια προβλήματα αξιοπιστίας. Όλα θα πρέπει να αντιμετωπίζονται αν και όποτε προκύπτουν, αφού οι αμφιβολίες, απορίες κ.ά. των παιδιών είναι απαραίτητες για την ανάπτυξή τους. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι προκαλούμε εμείς αμφισβητήσεις, εάν οι μαθητές μας δεν έχουν φτάσει στο επίπεδο ανάπτυξης, ώστε να θέσουν οι ίδιοι ανάλογα ερωτήματα.

Δ. Διδακτικοί χειρισμοί

Όπως διαφαίνεται, όσο κι αν είναι ενδιαφέρον το υλικό της Εξόδου, για τη διδασκαλία του συναντούμε δυσκολίες που οφείλονται στο συνδυασμό των παρακάτω αναγκών μας: α) να τις χειριστούμε ως διηγήσεις, β) να στήσουμε τον **ιστορικό καμβά** τους και γ) να βρίσκουν οι ίδιοι οι μαθητές τη **θεολογική** τους **νοηματοδότηση** αλλά και τις προεκτάσεις (ηθικές, κοινωνικές, πολιτιστικές κ.ά.) που τους αφορούν. Επιπλέον, σε όλη την ιστορία του Ισραήλ κανένα γεγονός δεν περιβάλλεται από τόσο πολλές **θανυμαστές επεμβάσεις** του Θεού, όσο τα γεγονότα της Εξόδου. Καθώς αυτές οι επεμβάσεις συνδέονται με τις ιστορικές αφηγήσεις, τα διδακτικά προβλήματα πληθαίνουν. Οι παρακάτω επισημάνσεις/διευκρινίσεις ίσως μπορούν να διευκολύνουν τη διδασκαλία:

α) Η προοδευτικότητα της Αποκάλυψης

Όπως ήδη λέχθηκε (στη **ΔΕ 2**) είναι αυτονόητα αναγκαίο, διδάσκοντας ΠΔ, να φροντίζουμε, ώστε οι μαθητές μας να την προσεγγίζουν και να την προσλαμβάνουν μέσα από το πρίσμα και κάτω από το φως της ΚΔ. Έτσι τους βοηθούμε να κατανοήσουν ότι η *Αποκάλυψη του Θεού στην ανθρωπότητα είναι προοδευτική*. Ότι δηλαδή ο Θεός φανέρωνε σταδιακά όλο και μεγαλύτερο μέρος της αλήθειας, ανάλογα με το πόσο μπορούσαν να τη νιώσουν και να την αποδεχτούν κάθε φορά οι άνθρωποι. Έτσι, μέσω του Ισραήλ παιδαγωγείται η ανθρωπότητα ολόκληρη (Γαλ 3, 24). Για να γίνει αυτό κατανοητό στους μαθητές μπορούμε, όποτε παρουσιάζεται ευκαιρία, να παραλληλίζουμε τη διαδικασία και τα στάδια που περνάει η σχέση ανθρώπου - Θεού με τα αντίστοιχα της σχέσης παιδιού - πατέρα/γονιού, που τα συναντούμε στην πορεία ανάπτυξης κάθε ανθρώπου. Για παράδειγμα, το τετράχρονο παιδί έχει την απόλυτη ανάγκη να αισθάνεται ότι ο πατέρας του το προστατεύει από κάθε εξωτερική απειλή. Ζητάει την προστασία του πατέρα, χωρίς να νοιάζεται αν μ' αυτόν τον τρόπο αδικείται το γειτονόπουλο, ο φίλος ή και ο αδελφός, στο βαθμό που νιώθει ότι απειλείται απ' αυτούς. Κάπως έτσι μπορούμε να σκεφτούμε και τον Ισραήλ τους πρώτους αιώνες της σχέσης του με το Θεό: ένα παιδί που ζητάει προστασία από τον πανίσχυρο πατέρα του. Στο πέρασμα όμως των αιώνων ο Θεός-Πατέρας, παιδαγωγώντας τους Ισραηλίτες, φανέρωνε ολοένα και περισσότερα. Αρχικά ότι θα πρέπει να καταργήσουν τις ανθρωποθυσίες. Να θεωρήσουν την ελευθερία ως αναγκαία συνθήκη για την ανθρώπινη ζωή. Να αποκτήσουν δίκαιους κανόνες κοινωνικής ζωής. Να οδηγούνται σε όλο και στενότερη σχέση μαζί του, όχι μόνον από ανάγκη, αλλά και από αγάπη. Όπως ένα παιδί που μεγαλώνει. Ας μην ξεχνάμε ότι και οι μαθητές μας, στην ηλικία που βρίσκονται, ζουν σχέσεις με τον πατέρα/γονιό που δεν τις καθορίζει αποκλειστικά η ανάγκη. Κάτω από ένα τέτοιο πρίσμα, μπορούμε να αναγνωρίσουμε, κά-

θε φορά που ο Ισραήλ βλέπει το Θεό «αποκλειστικά δικό του», «εχθρικό προς τους άλλους», «σκληρό» και «δίκαια τιμωρό», τη ματιά της παιδικής φράσης στην οποία βρίσκεται η σχέση του με το Θεό. Οι άνθρωποι, λοιπόν, εξαιτίας της δικής τους αδυναμίας προέβησαν στο Θεό τις δικές τους ανάγκες³⁷, όπως ακριβώς το μικρό παιδί απέναντι στους γονείς του (Α Κορ 13,11). Πώς όμως εμείς οι σημερινοί χριστιανοί αναγνώστες της ΠΔ μπορούμε να διακρίνουμε ότι η παραπάνω εικόνα για το Θεό είναι αυτή που μπορούσε να έχει ο λαός εκείνη την εποχή και όχι αυτή που εμείς σήμερα έχουμε; Η απάντηση είναι απλή. Την προβάλλουμε πάνω στο πλήρωμα της Αποκάλυψης που μας δόθηκε από το Χριστό κι έτσι αποκαλύπτουμε τη σχετικότητα της. Μ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να χειριστούμε διδακτικά θέματα που φαίνονται ακανθώδη, όπως: η θυσία του Αβραάμ, οι πληγές του Φαραώ, η Εκλογή και τα προνόμια του περιούσιου λαού που θέλει το Θεό να μάχεται στο πλευρό του, το θεολογικό σχήμα του βιβλίου των Κριτών κ.ά.

β) Το θαύμα στην Παλαιά Διαθήκη

Οι σημερινοί άνθρωποι συχνά αναρωτιούνται αν τα θαύματα της ΠΔ είναι θαύματα με τη σημερινή έννοια ή αν πρόκειται για συμπτώσεις της πρόνοιας του Θεού μέσα στη φύση και την ιστορία. Σχετικές αντιλήψεις συχνά «περνούν» και στους μαθητές. Καθώς στις ΔΕ της Εξόδου θα συναντήσουμε πολλά θαύματα, ας μην ξεχνάμε:

- Δεν θα πρέπει να απαντήσουμε εσπευσμένα (είτε με πρόχειρη απομύθευση είτε με απολογητική) σε τέτοιου είδους ζητήματα /ερωτήματα. Καθώς το ΜΘ της Α' Γ'σίου είναι η πρώτη συστηματική επαφή των μαθητών μας με ζητήματα πίστης και θρησκείας χρειάζεται να αδράξουμε την ευκαιρία να τους βοηθήσουμε να καλλιεργήσουν μια προσωπική και υπεύθυνη στάση απέναντι σ' αυτά. Ας χειριστούμε τα ακανθώδη ζητήματα των θαυμάτων, χωρίς βιασύνη και μέσα σ' ένα πλαίσιο αφενός *προσωπικού στοχασμού* και αφετέρου *ανακάλυψης νοημάτων και σημασιών μέσα από συνεργατική σχολική εργασία*.
- Η ΠΔ δεν θεωρεί το θαύμα με τον τρόπο που το εννοούμε σήμερα εμείς, ως υπέρβαση της φυσικής νομοτέλειας. Η Παλαιά Διαθήκη δεν ξέρει τι θα πει «φυσικός νόμος» (τουλάχιστον με τη σημερινή έννοια) και πολύ περισσότερο δεν ενδιαφέρεται καθόλου για το αν ένας τέτοιος νόμος «παραβιάζεται» από ένα θαύμα. Βάζουμε λοιπόν ως στόχο να δημιουργήσουμε ευκαιρίες να κατανοήσουν οι μαθητές μας *πώς θεωρούνται τα θαύματα στην ΠΔ*, ξεκαθαρίζοντας τις απορίες τους και διαλύοντας τυχόν λαθεμένες απόψεις τους. Στην ΠΔ όλες οι εξελίξεις και οι εκφάνσεις της ιστορίας και της ζωής προέρχονται, χωρίς καμιά αμφιβολία, από τη θέληση του Θεού. Αυτό σημαίνει ότι κανένας διαχωρισμός δεν παρεμβάλλεται μεταξύ φυσικού και υπερφυσικού. Έτσι, ό,τι φαίνεται «εκτός φυσικής τάξης» δεν είναι «υπερφυσικό» γεγονός, αλλά επέμβαση του Θεού ακριβώς τη στιγμή που χρειάζεται, η οποία οφείλεται στη φυσική του δυνατότητα να κάνει οτιδήποτε πέρα από κάθε σύνορο και πάνω απ' όλα. Ο Εβραίος επικεντρώνεται πολύ περισσότερο σ' αυτή την ίδια την επέμβαση του Θεού παρά στο εκτός φυσικής τάξης φαινόμενο. Άλλωστε για τους Εβραίους η φύση δεν είναι ένας σιωπηλός κόσμος που διέπεται από απαραβάτους νόμους (όπως για το σύγχρονο άνθρωπο), αλλά ένα δημιούργημα των θεϊκών ενεργειών, το οποίο «μιλάει» γι' αυτές. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην ΠΔ – όπως άλλωστε και στην ΚΔ – δεν συναντάμε τη λέξη θαύμα, αλλά μόνο το ρήμα θαυμάζω, ενώ τα σχετικά γεγονότα ονομάζονται σημεία, ή σημεία και τέρατα.
- Στην παλαιοδιαθηκική πίστη, όποτε έχουμε παρουσία του Θεού του Ισραήλ, αυτή συνοδεύεται με δύο παραδοχές: α) είναι ο μοναδικός Θεός ο οποίος καταργεί κάθε άλλον θεό ή είδωλο και β) ο Ισραήλ τον αναγνωρίζει ως Θεό του *μετά συγκεκριμένα ιστορικά δεδομένα και εμπειρίες / βιώματά* του. Όλες αυτές οι εμπειρίες – οι οποίες σχετίζονται κατεξοχήν με τα γεγονότα της Εξόδου – εκφράζονται μέσα στις διηγήσεις της ΠΔ. Όπως ήταν φυσικό, αυτές τις εμπειρίες δεν μπορούσαν οι πιστοί άνθρωποι να τις διηγηθούν στους άλλους με απάθεια και ουδετερότητα. Αντιθέτως, τις διηγούνταν κόνοντας συνεχώς και αδιαλείπτως λόγω για τα σημεία που έκανε για το λαό του ο Θεός, όποτε υπήρχε μεγάλη ανάγκη. Θαυμαστές ενέργειες, που όσο κι αν με την πρώτη ματιά φαίνονται ανατρεπτικές (και κάποιες φορές βίαιες), στη συνέχεια αποδεικνύονταν *σωτήριες*. Ενέργειες μέσα από τις οποίες, όχι μόνο ένας ή μόνο κάποιος, αλλά όλη η ισραηλιτική κοινότητα καθοδηγήθηκε, διδάχθηκε και μεταμορφώθηκε. Όλες λοιπόν οι σχετικές διηγήσεις περισσότερο θέλουν να φανερώσουν *τι βλέπει η πίστη*: το ανθρωπίνως αδύνατο αυτού που έγινε, το ότι ο Θεός ενεργεί με τη δύναμη και την αγιότητά του τη στιγμή που πρέπει και το ότι η χώ-

37. Μ. Κωνσταντίνου, «Το ήθος... του Θεού»..., σ. 21-34.

ρα στην οποία οδηγεί το λαό του είναι ένα δώρο της εύνοιας και της αγάπης του. Πρόκειται για την ιδέα που είναι το βασικό μοτίβο σε όλες τις πληροφορίες των διηγήσεων, κάτι που εγείρει έκπληξη, ευχαρίστηση, εμπιστοσύνη στους μαθητές, καθώς τις ακούν ή τις διαβάζουν.

ΟΙ ΒΙΒΛΙΚΕΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟ

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να ενημερωθούν για την εποχή, το θέμα και τους πρωταγωνιστές του κεφαλαίου.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να παρουσιάζουν με δικά τους λόγια το χωροχρονικό πλαίσιο των αφηγήσεων της Εξόδου. 2) Να αναφέρουν – από τις γνώσεις τους από την Ιστορία – επιτεύγματα λαών και πολιτισμών που αναφέρονται στο χρονολόγιο.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της εισαγωγής στο Β' κεφάλαιο

- Προσέχουμε ιδιαίτερα το χρονολογικό πλαίσιο του Β' κεφαλαίου³⁸ καθώς το *αξεχώριστο της ιστορίας της Εξόδου από τη θεϊκή παρουσία και ταυτότητα* είναι βασική διήκουσα όλου του κεφαλαίου. Διαφάνειες με στοιχεία για την αιγυπτιακή ιστορία της εποχής ή άλλα μπορούν να βοηθήσουν πολύ.
- Ταυτόχρονα *συνδέουμε τις αφηγήσεις* που θα ακολουθήσουν με όσες ήδη επεξεργαστήκαμε στο Α' κεφάλαιο με τρόπο που να κινεί το ενδιαφέρον των μαθητών γι' αυτές.
- Ενημερώνουμε τους μαθητές για τους *στόχους* της δουλειάς μας.
- Διαβάζουμε την εισαγωγή στην τάξη. Τα ζητήματα μπαίνουν με ερωτήματα, καθώς πρόκειται για τα βασικά στοιχεία που ο καθένας θέλει να μάθει, όταν ανοίγει ένα βιβλίο με ιστορίες από μακρινές εποχές.

ΔΕ 8: Ο λαός ζει σκλαβομένος στην Αίγυπτο. Ο Θεός αποκαλύπτεται στο Μωσή

Παρ. α': από το Εξ 1, 6-22, παρ. β': από το Εξ 2, παρ. γ': από το Εξ 3, 1-15, 4, 10-16, 29-31

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να γνωρίσουν τις συνθήκες της ζωής των Ισραηλιτών στην Αίγυπτο και την ιστορία της σωτηρίας του Μωυσή. 2) Να συνειδητοποιήσουν την εξέλιξη του θεϊκού σχεδίου που άρχισε με την κλήση του Αβραάμ. 3) Να προσεγγίσουν την Αποκάλυψη του Θεού ως φανέρωση μέσα στην ανθρωπινή ζωή	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να παρουσιάζουν τη ζωή στην Αίγυπτο δραματοποιημένα και χρησιμοποιώντας με φαντασία τα στοιχεία του κειμένου. 2) Να αξιολογούν με επιχειρήματα την αποστολή που αναλαμβάνει ο Μωυσής. 3) Να εκφράζουν προσωπικές ιδέες και συναισθήματα για τη σημασία του ονόματος του Θεού. 4) Να χρησιμοποιούν σωστά τον όρο «Αποκάλυψη». 5) Να συσχετίζουν τις συνθήκες ζωής των Ισραηλιτών στην Αίγυπτο με αντίστοιχες σύγχρονες και να διατυπώσουν κοινωνικούς και ηθικούς προβληματισμούς.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Οι αφηγήσεις συνδέονται με τα γεγονότα της εγκατάστασης των Πατριαρχών στην Αίγυπτο. Ότι γίνεται εδώ είναι η *συνέχιση του θείου σχεδίου* που άρχισε με τους Πατριάρχες.

2. Στη βασική εμπειρία του Ισραήλ η φωτιά εκφράζει την αγιότητα του Θεού. Η *θεοφάνια της Φλεγόμενης Βάτου* (όπως και του Σινά, στο επόμενο μάθημα) είναι άκρως καθοριστικές στην πορεία της Θείας Οικονομίας. Ο απρόσιτος Θεός φανερώνει τη *δόξα του* (=τη μεγαλειώδη και θεραπευτική παρουσία του)³⁹ και προσεγγίζεται από τον άνθρωπο. Στα λόγια του Θεού αναδεικνύεται μοναδικά η *επέμβασή του μέσα στην ιστορία*. Ο Θεός της φλεγόμενης βάτου είναι ο *πανταχού παρών* Θεός. Ήταν παρών όχι μόνον στις περιπλανήσεις των Πατριαρχών και στα χρόνια της Αιγύπτου, αλλά υψόσχεται

38. Αναφορικά προς τις ημερομηνίες χρησιμοποιούμε αυτές των χρονολογικών πινάκων της μετάφρασης της Παλαιάς Διαθήκης από την Ελληνική Βιβλική Εταιρεία.

39. Βλ. Ν. Ματσούκας, *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Σημεία νοήματα αποτυπώματα*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2002, σ.

ότι θα είναι και μαζί τους και στα χρόνια που θ' ακολουθήσουν.

3. Και οι δύο θεοφάνιες συμβαίνουν στο όρος **Σινά**. Τα βουνά σε όλους τους λαούς θεωρήθηκαν σημεία συνάντησης αθανάτων με θνητούς και κέντρα έκτακτων και εξαιρετικών γεγονότων. Γι' αυτό και σ' όλους τους αιώνες παρουσιάζονται ως κέντρα λατρείας. Στο συγκεκριμένο κείμενο (όπως και σε όλα τα αρχαιότερα βιβλικά κείμενα) η έκφραση «άγγελος Κυρίου» δηλώνει τον ίδιο το Θεό, ο οποίος εμφανίζεται με τη μορφή αυτή στους ανθρώπους.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: Μαδιάμ, Μαδιανίτες, Χωρήβ, βουνό του Κυρίου, άγγελος του Κυρίου, Κύριος, όνομα, Ααρών.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Σε κάθε ευκαιρία οδηγούμε τους μαθητές να θυμούνται τις Επαγγελίες των Πατριαρχών.
- Αναπαράγουμε την *ιστορική βάση* της μετανάστευσης των Ισραηλιτών (όπως και άλλων λαών) στην Αρχαία Αίγυπτο. Γεωγραφικά στοιχεία και ιστορικές πληροφορίες⁴⁰ μπορούν να μας βοηθήσουν. Επιπλέον οι μαθητές σίγουρα έχουν πολλές ιδέες για τη μετανάστευση, την καταπίεση και την εκμετάλλευση των ξένων, οι οποίες σίγουρα διευκολύνουν την κατανόηση της κατάστασης των Ισραηλιτών (π.χ. τι είναι αυτό που αναγκάζει τους ανθρώπους να μεταναστεύουν, γιατί κάποιες φορές οι «χώρες υποδοχής» αισθάνονται ότι απειλούνται, τα βιώματα της καταπίεσης και των βασάνων κ.ά.). Βέβαια κατά την επεξεργασία της **εφ. 8** χρειάζονται προσεκτικοί χειρισμοί, καθώς στόχος μας είναι οι μαθητές να συναισθανθούν την κατάσταση των καταπιεσμένων Ισραηλιτών και όχι να γίνει γενικώς συζήτηση για τη μετανάστευση. Αν βέβαια προκληθεί ουσιαστικός κοινωνικός και ηθικός προβληματισμός, ίσως δημιουργηθεί ευκαιρία για την υλοποίηση ενός διαθεματικού Project σχετικά με τη μετανάστευση.
- Παρά το γεγονός ότι οι διηγήσεις της ΔΕ (και ιδιαίτερα της διάσωσης του μικρού Μωσή) είναι ελκυστικές για τα παιδιά, χρειάζεται προσοχή να μη χάσουμε το στόχο μας, που είναι η επικέντρωση στην ιδέα του *σχεδίου του Θεού* για τη σωτηρία του λαού του και της ισχύος της *Διαθήκης* του, όσο κι αν οι αιώνες περνούν και φαίνεται ότι «σωπαίνει». Αυτό επιδιώκεται με τις **εφ. 6** και **7**.
- Το *σχέδιο του Θεού αρχίζει* στις καλαμιές του Νείλου με τη διάσωση ενός καταδικασμένου βρέφους. Με την απομάκρυνση της απειλής του θανάτου, η μεγάλη ελπίδα γεννιέται. Η παρουσίαση διαλόγων ή η δραματοποίηση σχετικών σκηνών (**εφ. 2**) δημιουργούν μια ζεστή ατμόσφαιρα προσωπικής έκφρασης και διευκολύνουν τη βιωματική κατανόηση της δράσης του Θεού μέσα στην ιστορία και τη ζωή των Ισραηλιτών. Μια ιδέα για δραματοποίηση: Διαβάζουμε τα κείμενα *α'* και *β'*. Για 1-2' καλούμε τους μαθητές να τα φανταστούν σε εικόνες. Στη συνέχεια χωρίζονται σε 5 ομάδες των 4-5 μελών. Τους ζητούμε να προετοιμάσουν – αφού συμφωνήσουν ποια – μια σκηνή να την αναπαραστήσουν «παγωμένη» στην τάξη (τεχνική: «still image» / «φωτογραφία»). Αυτό διαρκεί γύρω στα 10'. Κατόπιν κάθε ομάδα παρουσιάζει με τη σειρά τη δουλειά της. Οι μαθητές βλέπουν τη σκηνή και έχουν να την αναγνωρίσουν ή να μαντέψουν ποιο σημείο της διήγησης «φωτογραφίζεται», ποιο στοιχείο τονίζεται κ.ά. Σε μια επόμενη αντίστοιχη δουλειά ζητάμε από τον κάθε συμμετέχοντα στη σκηνή να πει και μια αυτοσχέδια ατάκα. Στο σημείο αυτό μπορούμε να αναφερθούμε στους έλληνες εβραίους που στην περίοδο της γερμανικής Κατοχής χρειάστηκε να κρύψουν τα παιδιά τους ή να τα δώσουν σε ελληνικές οικογένειες, προκειμένου να τα γλιτώσουν από αφανισμό⁴¹.
- Στη ΔΕ χειριζόμαστε μια βασική θεολογική ιδέα: ο Θεός είναι παντού όπου οι άνθρωποι τον καλούν και τον χρειάζονται. Είναι πάντα εδώ. Μπορούμε ακόμη να οδηγήσουμε τους μαθητές να επισημάνουν οι ίδιοι ότι *προηγούνται οι ενέργειες* του Θεού μέσα στην ιστορία και ύστερα ζητά από τον άνθρωπο να ανταποκριθεί.
- Συγκρίνουμε τις φανερώσεις που είδαμε στους Πατριάρχες μ' αυτήν του Σινά. Ας μη διστάσουμε να αφήσουμε τους μαθητές να χρησιμοποιήσουν τη φαντασία τους καθώς αναλύουν (**εφ. 5**) την εικόνα

40. Βλ. συνοπτικά α) Σ. Αγουρίδης, *Ιστορία της θρησκείας του Ισραήλ...*, σ. 51-53 και β) Β. Βέλλας, *Θρησκευτικές προσωπικότητες της ΠΑ...*, σ. 55-69, όπου υπάρχουν και πληροφορίες για τις σχετικές εξωβιβλικές πηγές (επιστολές της Tell el-Amarna και κείμενα της Ras-Shamra).

41. Βλ. *Κρυμμένα παιδιά στην Ελλάδα της Κατοχής*, κατάλογος της έκθεσης που οργανώθηκε από το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (2003-2004), καθώς και Ρ. Ασσέρ-Πάρδο, *548 ημέρες με άλλο όνομα*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 1999.

της φωτιάς που δεν σβήνει. Έτσι προσεγγίζουν πιο βιωματικά τη δυναμική δράση / ενέργεια του Θεού στον κόσμο. Η επισήμανση (εφ. 6) του απόλυτα προσωπικού τόνου του κειμένου (είδα, άκουσα, κατέβηκα) αναδεικνύει τον *προσωπικό Θεό* που καλεί τον άνθρωπο σε *προσωπική σχέση*. Καλούμε τους μαθητές να θυμηθούν την προσωπική κλήση του Αβραάμ.

- Στην παρ. γ' οι μαθητές συνειδητοποιούν ότι με την κλήση του Μωυσή συνεχίζεται το σχήμα *κλήση - ανταπόκριση* (που ήταν η βασική διήγηση του Α' κεφαλαίου). Καθώς η κλήση του Μωυσή είναι μια *κλασικά προφητική κλήση* μπορούμε να επισημάνουμε σχετικά χαρακτηριστικά που θα τα χρειαστούμε αργότερα στο κεφάλαιο των προφητών. Η αποστολή του Μωυσή είναι δύσκολη και απαιτεί σταθερή δέσμευση. Οι μαθητές χρειάζεται να κατανοήσουν τις επιφυλάξεις και τις αντιρροήσεις του (εφ. 3 και 4) και να αντιληφθούν ότι ο άνθρωπος διατηρεί την ελευθερία του, όταν ο Θεός τον καλεί. Επιπλέον ότι ο άνθρωπος εμπλέκεται στη σχέση με το Θεό με κάθε του προσόν, αλλά και αδυναμία και έλλειψη. Δημιουργούμε ευκαιρίες συζήτησης πάνω σε δικές τους εμπειρίες δέσμευσης και ανάληψης ευθυνών. Επειδή οι μαθητές στις αρχές της εφηβείας πολύ συχνά απασχολούνται βασανιστικά με τις «αρνητικές» σωματικές τους ιδιαιτερότητες (υπαρκτές ή φανταστικές), εδώ έχουμε την ευκαιρία να τους βοηθήσουμε να αντιληφθούν ότι: α) αυτές χαρακτηρίζουν κάθε άνθρωπο, β) η άρνηση της ύπαρξής τους δεν μας βοηθάει, γ) οι δυσκολίες που προκαλούν ξεπερνιούνται, όταν τις πλαισιώσουμε θετικά.
- Το όνομα του Θεού:⁴² Το έμμεσο αίτημα του Μωυσή να μάθει το όνομα του Θεού ίσως δεν κατανοείται από τους μαθητές - γι' αυτό και η ύπαρξη του σχετικού παραθέματος. Θυμίζουμε τη σημασία της αλλαγής του ονόματος του Αβραάμ και του Ιακώβ, την οποία οι μαθητές ήδη γνωρίζουν (ΔΕ 5 και 6). (Επιπλέον το ερώτημα του Μωυσή εμπεριέχει και την απορία: «Ποιος είναι αυτός που μπορεί να διατάσσει τον Φαράω;»).
- Ο Θεός αποκαλύπτεται με το όνομά του: Επιχειρούμε – όσο το επίπεδο της τάξης το επιτρέπει – τη *σημαιοδότησή* του. Πρώτα πρώτα δεν έχουμε ένα όνομα που να δηλώνει ένα Θεό δεμένο με συγκεκριμένο τόπο ή αποκλειστικό ιερό. Επισημαίνουμε ως κύριο χαρακτηριστικό της λέξης ΩΝ, την *ύπαρξη* («**Επιλέγω...**» 1). Ότι δηλαδή δεν πρόκειται για μια αφηρημένη ιδιότητα ή φιλοσοφική ιδέα, αλλά υποδηλώνει ένα Θεό που βρίσκεται πάντα δίπλα στο λαό του, μέσα στη δραματική ιστορική του πορεία. Βασίζόμενοι στη σημασία που έχουν γι' αυτή την ηλικία οι σχέσεις, η ασφάλεια και η συμπαράσταση, ιδιαίτερα όταν κάποιος έχει προβλήματα, επιχειρούμε τη συναισθηματική προσέγγιση του Θεού, που «είναι πάντα εδώ» (εφ. 7). Μπορούμε να ζητήσουμε και παραδείγματα από την εμπειρία τους γύρω από την ασφάλεια που τους παρέχει η οικογένεια ή το σχολείο.
- Οδηγούμε τα παιδιά να σκεφτούν πόση σημασία έχει αυτό για τους Ισραηλίτες, οι οποίοι ζουν σε μια εποχή ειδώλων και ψεύτικων θεών, που ορίζουν με αυθαιρεσία τη μοίρα των ανθρώπων. (Μη θεωρούμε εμπεδωμένες από τους μαθητές τις συνέπειες της ειδωλολατρικής πίστης στην ανθρωπινή ζωή). Ξεκαθαρίζουμε ότι την πραγματική ύπαρξη αυτού του μοναδικού Θεού θα τη γνωρίσουν οι Ισραηλίτες σιγά σιγά μέσα από τα έργα του και μέσα στην ιστορία τους. Γι' αυτό και επισημαίνουμε ότι οι Ισραηλίτες με κάθε θαναμαστική επέμβαση του Θεού θα του προσδίδουν κι ένα καινούριο χαρακτηρισμό, που συμπληρώνει την εικόνα του τρόπου ύπαρξής του: ο Θεός ελευθερώνει - φροντίζει - νικά - οδηγεί και πολλά άλλα. Μπορούμε να βάλουμε στόχο να τα επισημαίνουμε κι εμείς σε κάθε μάθημα. Όπως γίνεται φανερό, με τις σχετικές ερωτήσεις και εργασίες επεξεργαζόμαστε μια πολύ σοβαρή θεολογική ιδέα: *τη σωτηριολογική συνέπεια των θείων ενεργειών*.
- Καινοδιαθηκική αναφορά στα γεγονότα της ενότητας την οποία μπορούμε να διαβάσουμε στην τάξη ή να χρησιμοποιήσουμε σε σχετική εργασία: Πραξ 7,17-34.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

α) Ενημερωθείτε για την αιγυπτιακή ιστορία της περιόδου 1500-1200 π.Χ.

β) Σε συνεργασία με τον καθηγητή σας των καλλιτεχνικών βρείτε εικόνες του Μωυσή, ξεχωρίστε κάποιες που θεωρείτε χαρακτηριστικές και δημιουργήστε μερικές διαφάνειες στο σαρωτή (σκάνερ) του σχολείου σας.

γ) Γράψτε στο τετράδιό σας τα λόγια του Θεού στο Μωυσή σχετικά με τα βάσανα του λαού του.

42. Βλ. Μ. Κωνσταντίνου, *Ρήμα Κυρίον κραταιόν...*, σ. 201-216. Επίσης συνοπτικά: Δ. Δόικος, *Τάδε λέγει Κύριος. Τα λειτουργικά αναγνώσματα της Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 29-30.

- δ) Προσπαθήστε να βρείτε τη σημασία των ονομάτων ή των επιθέτων της οικογένειάς σας.
 ε) Βρείτε στοιχεία για τη Μονή του Σινά.

ΔΕ 9: Οι Ισραηλίτες ελευθερώνονται: η Έξοδος

Παρ. α': από το Εξ 5, 12-40, 13, 17-22, παρ. β': από το Εξ 14-15, παρ. γ': Εξ 15, 22-25, 16, 1-3, 11-14, 17, 31, 17, 8-13

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να γνωρίσουν τα γεγονότα της Εξόδου, τους φόβους και τις προσδοκίες των Ισραηλιτών. 2) Να συναισθανθούν και να κατανοήσουν τις θαυματουργικές επεμβάσεις του Θεού με την κλήση του Αβραάμ. 3) Να συνειδητοποιήσουν το ρόλο του Μωυσή.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να αφηγούνται τα γεγονότα της Εξόδου σαν Ισραηλίτες εκείνης της εποχής. 2) Να διακρίνουν στις αφηγήσεις τις επεμβάσεις του Θεού στα γεγονότα και να τις αξιολογούν. 3) Να διατυπώνουν τεκμηριωμένες προσωπικές κρίσεις για το ρόλο του Μωυσή. 4) Να αναγνωρίζουν τι φανερώνεται για το Θεό στις διηγήσεις των θαυμάτων. 5) Να εφαρμόσουν ιδέες ή συμπεράσματα της ενότητας σε σύγχρονες αντίστοιχες καταστάσεις. 6) Να συσχετίσουν τα γεγονότα των κειμένων με τα έθιμα της εβραϊκής γιορτής του Πάσχα.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. «Ο Μωυσής άπλωσε το χέρι του»: Τα χέρια του ανθρώπου είναι μέλη που συμμετέχουν κυρίαρχα σ' όλες τις ενέργειες και τις πράξεις του. Στη βιβλική γλώσσα μιλώντας για το **χέρι** ενός ανθρώπου εννοούμε το ίδιο το πρόσωπο (βλ. και «χέρι του Θεού»).

2. **Ο ύμνος του Μωυσή**: Εμπειριέχει μία από τις παλιότερες παραδόσεις της Πεντατεύχου. Το κείμενο που γραφτηκε μεταγενέστερα παρουσιάζει με έντονες εικόνες τη δύναμη του Θεού και την ανάδειξη του ως αιώνιου βασιλέα.

3. Πληροφορίες στο Κοράνιο για το Μωυσή: 10,76-90, 14,5-8, 17,2, 17,103-105, 19,52. Για την Έξοδο: 10,90, 17,103-105.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: Πάσχα, αζύμων γιορτή, άζυμο ψωμί, αμνός, Ερυθρά θάλασσα, μάννα, Αμαληκίτες.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Προκαλούμε την ενσυναίσθηση των μαθητών (**ερ. 1**), καθώς μας χρειάζεται όχι μόνο να στήσουμε το ζοφερό σκηνικό λίγο πριν την αναχώρηση των Ισραηλιτών (αγωνία, φόβος, απειλή, αδυναμία), αλλά και να συναισθανθούμε τι είναι αυτό που τους στηρίζει. Ο Ααρών και ο Μωυσής αρχίζουν τη δύσκολη αποστολή τους. Ζητάμε από τα παιδιά να φανταστούν πόσο εύκολο ή δύσκολο ήταν αυτό, τότε κανείς αναλαμβάνει πραγματικά μια αποστολή. Συγκρίνουμε την τωρινή στάση του Μωυσή μ' αυτήν της φλεγόμενης βάρης και συζητάμε: γιατί, τι άλλαξε; Αξιολογούμε το έργο του (**ερ. 3**).
- *Οδηγός των Ισραηλιτών στην πορεία τους*: ο Θεός που οδηγεί το λαό του από τη σκλαβιά στην ελευθερία, από τη καταναγκαστική εργασία στο δημιουργικό έργο ζωής, από την υπηρεσία των ανθρώπων στην υπηρεσία του Θεού (**ερ. 2**). Σίγουρα πρέπει να δώσουμε την ευκαιρία στα παιδιά να μιλήσουν και να εκφραστούν γι' αυτήν την τόσο ποιητική και δυναμική εικόνα της νεφέλης και της φωτιάς! Μια εικόνα που λέει πολλά για το Θεό, καθώς μιλάει για έναν οδηγό που προστατεύει, φωτίζει, δείχνει το δρόμο, σώζει. Οι ίδιοι οι μαθητές βρίσκουν ρήματα που εκφράζουν τις ενέργειες του Θεού (βλ. «Προσπαθώ...» **2**). Γενικά η επεξεργασία των εικόνων που «μιλούν» για το Θεό απελευθερώνει τους μαθητές από στερεότυπες απόψεις και τους βοηθάει να προσεγγίσουν βιωματικά και προσωπικά τη δυναμική της συμβολικής γλώσσας.

- Για την εβραϊκή γιορτή του Πάσχα⁴³ πέρα από την ανάγνωση του σχετικού παραθέματος χρειάζεται να αφιερώσουμε χρόνο για την κατανόησή της. Αν έχουμε εβραίους μαθητές επίσης μπορούν αυτοί να αναλάβουν την παρουσίαση. Για τους μαθητές της Αθήνας: το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδας οργανώνει σχετικά προγράμματα για μαθητές Γυμνασίου.
- Μιλάμε για τις ανάγκες, την πείνα, τη δίψα, τους κινδύνους, τη στάση των ανθρώπων μπροστά στον κίνδυνο, με στόχο οι μαθητές να συναισθανθούν την *κρισιμότητα των καταστάσεων* (πού φτάνει ο άνθρωπος, πώς νιώθει κ.ά.) στις οποίες ο Θεός επεμβαίνει. Πατώντας πάνω στις εμπειρίες τους ή δημιουργώντας εμπειρίες με σχετικές δραματοποιήσεις⁴⁴ αυτό πετυχαίνεται μάλλον εύκολα.

Η «εκδικητικότητα» του Θεού: Μια ιδιαίτερη δυσκολία

Στη δουλειά μας με την ενότητα αυτή ίσως προκύψουν δυσκολίες, καθώς έχουμε αφενός παρουσίαση πολλών θαυμάτων και αφετέρου το ακανθώδες θέμα των «δέκα πληγών», ιδιαίτερα δε της δέκατης, όπου «μεσούσης της νυκτός Κύριος επάταξεν παν πρωτότοκον εν τη Αιγύπτω...» (Γεν 12,29). Και να μεν το κείμενο το σχετικό με τις πληγές δεν συμπεριλαμβάνεται στο διδακτικό βιβλίο, αλλά δεν αποκλείεται να αναδυθεί ως θέμα κατά την εργασία στην τάξη. Η δέκατη πληγή, καθώς και τα όχι σπάνια χωρία της ΠΔ όπου ο Κύριος (ή ο άγγελός του) εμφανίζονται να εξολοθρεύουν ομάδες ανθρώπων εχθρικά διακείμενων προς τον περιούσιο λαό του, είναι ένα από τα παλαιοδιαθηκικά θέματα στα οποία προσκρούει η λογική και το συναίσθημα ακόμη και των ενηλίκων, πολύ δε περισσότερο των μαθητών μας. Πώς θα χειριστούμε, λοιπόν, αυτές τις δικαιολογημένες ενστάσεις και απορίες; Ας επισημάνουμε τις προϋποθέσεις που έχουμε οικοδομήσει έως εδώ. Υπενθυμίζουμε στους μαθητές την πληροφορία ότι άλλος ο χρόνος των γεγονότων και άλλος της καταγραφής τους (λέχθηκε στη ΔΕ 2 και στην εισαγωγή του Β' κεφαλαίου). Ότι τα παλαιοδιαθηκικά γεγονότα μεταδίδονταν ως προφορικές παραδόσεις, πριν αρχίσουν, μετά από αιώνες, να καταγράφονται. Κι ότι σ' αυτές τις προφορικές παραδόσεις εκφραζόταν – συχνά και με υπερβολή – πολύ συναίσθημα και ένταση, που χρειάζεται να ξεχωρίζουμε από τις ιστορικές πληροφορίες. Εδώ ίσως θα βοηθούσε ένα σχετικό παράδειγμα από τα Νέα Ελληνικά τους. Για παράδειγμα: Ποιός είναι ο Κολοκοτρώνη και ο Καραϊσκάκης των ιστορικών καταγραφών και πώς οι ίδιοι ήρωες αναδύονται και σκιαγραφούνται στα δημοτικά μας τραγούδια και στους λαϊκούς θρύλους;

Με τη βοήθεια που μας δίνει το παράθεμα «τα θαύματα στην ΠΔ» οδηγούμε τα παιδιά να αντιληφθούν ότι δεν είναι δυνατόν, αλλά ούτε είναι στόχος μας, να εξακριβώσουμε τι ακριβώς έγινε τότε, αλλά να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τη σημασία που είχαν για τη ζωή εκείνων των ανθρώπων, οι οποίοι, όταν ύστερα από αιώνες τα κατέγραψαν, το έκαναν με στόχο να διακηρύξουν την πίστη τους στο μοναδικό Θεό. Αυτόν, που όταν τον χρειάστηκαν, ήταν πάντα παρών και τους έσωζε από τον κίνδυνο, το κακό και το θάνατο. Τη βαθιά τους πεποίθηση ότι δεν τα έβγαλαν πέρα μόνοι τους σ' αυτές τις δραματικά δύσκολες ώρες. Αυτό δε σημαίνει (όπως κατανοείται από όσους ερμηνεύουν κατά γράμμα την ΠΔ) ότι ο Θεός θανάτωνε παιδιά ή εχθρούς. Όπως π.χ., για να ξανάρθουμε σε πολύ νεότερους ιστορικά χρόνους, η βαθιά πεποίθηση του Κολοκοτρώνη και του Μακρυγιάννη ότι η λευτεριά της Ελλάδας οφείλεται στο Θεό δεν σημαίνει βέβαια ότι ο Θεός σκότωνε Τούρκους. Σημαίνει τη βαθιά τους πίστη ότι σ' αυτόν τον αγώνα τη ζωή και το δίκαιο τους τα προστάτευε ο Θεός. Με τέτοια ματιά η ιστορία γίνεται «ιερή ιστορία». Όταν δηλαδή ο άνθρωπος αναγνωρίζει την πρόνοια του Θεού εκεί που η ζωή διαφυλάσσεται, προστατεύεται, διαφεύγει τον κίνδυνο του αφανισμού. Την ίδια πρόνοια μπορεί να διακρίνει και στα γεγονότα της προσωπικής του ζωής. Μ' αυτές τις προϋποθέσεις επεξεργασόμαστε την **εφ. 4**, έτσι ώστε οι μαθητές να μιλήσουν ουσιαστικά για τα αποτελέσματα των ενεργειών του Θεού, ο οποίος διαφυλάττει τη ζωή που εκπίπτει και χάνεται, του Θεού που διασώζει τον άνθρωπο. Κι ότι αυτόν το Θεό - σωτήρα της ζωής είναι που οι άνθρωποι εμπιστεύονται. Η ενσυναίσθηση που προκαλείται με την **εφ. 5** σίγουρα θα αποφέρει ουσιαστικό προβληματισμό.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

- α) Οργανώστε μια παρουσίαση φωτογραφικού υλικού, στατιστικών και αφηγήσεων γύρω από τους πρόσφυγες και τους λαθρομετανάστες.
- β) Βρείτε στοιχεία για τις αγυπτιακές θεότητες.

43. Για τις προτυπώσεις του εβραϊκού Πάσχα βλ. Δ. Δόικος, *Το Βιβλικόν Εβραϊκόν Πάσχα κατά τας πηγάς και τα δεδομένα της τελετουργικής. Ιστορική και θεολογική μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 199.

44. Π.χ. αφού διαβάσουμε μια σχετική είδηση από τον Τύπο βάζουμε ένα μαθητή να μιλήσει σαν λαθρομετανάστης ή σαν ένας ταξιδιώτης της ερήμου για τους φόβους και τα συναίσθημά του.

ΔΕ 10: Ο λαός της Διαθήκης γεννιέται, καθώς πορεύεται στην έρημο (2 διδ. ώρες)

Παρ. α': από το Εξ 19-20, παρ. β': από το Εξ 25,1-22, 26, παρ. γ': Αρ 21,4-9, Σολ 16, 7, Εξ 32,1-8, 15-24, Αρ 13, 14,1-35, 21, 21-35

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να γνωρίσουν το περιεχόμενο του Δεκαλόγου. 2) Να γνωρίσουν τα γεγονότα της πορείας στην έρημο. 3) Να κατανοήσουν τη σημασία της Εκλογής ως αποστολής και ευθύνης. 4) Να συναισθανθούν τη σημασία των επεμβάσεων του Θεού.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να λένε απέξω τις διατάξεις του Δεκαλόγου κατά κατηγορίες. 2) Να τις αξιολογούν με επιχειρήματα. 3) Να εξηγούν, παραθέτοντας παραδείγματα από τη δική τους εμπειρία, την Εκλογή ως αποστολή και ευθύνη. 4) Να αναγνωρίζουν μέσα στις διηγήσεις τα διλήμματα της ερήμου και να εκφράζουν τις προσωπικές τους σκέψεις και κρίσεις γι' αυτά. 5) Να περιγράφουν τη θέση του Θεού στη ζωή του λαού. 6) Να εκφράζουν τα συναισθήματά τους για τις επεμβάσεις του Θεού στα χρόνια της ερήμου. 7) Να συσχετίσουν εύστοχα την ειδωλολατρία της εποχής με σύγχρονα αντίστοιχα φαινόμενα.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Η Εκλογή του Ισραήλ:⁴⁵ Όπως αναφέρει ο Zimmerli, «πίσω από την εκλογή του Γιαχβέ βρίσκεται μια άλογα ελεύθερη απόφαση αγάπης ήδη από την εποχή των Πατριαρχών, για την οποία δεν μπορεί κανείς να ρωτήσει περαιτέρω»⁴⁶.

2. Ο Δεκάλογος βρίσκεται στο κέντρο της ιστορίας της απελευθέρωσης του Ισραήλ με τη θέληση του Θεού. Στο απόσπασμα υπάρχουν βασικές παράμετροι ηθικής στάσης και θεμελιώνεται η μονοθεΐα με τη φανέρωση του Θεού ως Κυρίου του κόσμου, της ζωής, της ιστορίας και του λαού του. Από τη νέα εικόνα του Θεού που ξεπροβάλλει από το Νόμο προέρχεται και μια νέα εικόνα του ανθρώπου.

3. Η ΠΔ, από τον Αβραάμ έως την εποχή των Μακκαβαίων, είναι από μια άποψη η ιστορία του λαού του Θεού που αποσπάται από τα είδωλα. Ο Ισραήλ δεν αρκέστηκε στην προσπάθεια να ανταποκριθεί στην κλήση του Θεού, αλλά μελέτησε τη φύση των ειδώλων που τον προκαλούσαν και προοδευτικά εξέφρασε με ακρίβεια τη μηδαμινότητά τους. Ωστόσο, η ειδωλολατρία δεν είναι μια στάση που ξεπεράστηκε μια για πάντα, αλλά αναβιώνει με διάφορες μορφές. Και η ΚΔ ακολουθεί την ίδια πορεία. Οι πιστοί έχουν αδιάκοπα τον πειρασμό να ξαναπέσουν στην ειδωλολατρία που διαποτίζει την καθημερινή ζωή (Α Κορ 10,25-30). Και από τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς η ειδωλολατρία θεωρήθηκε ως παρεκτροπή του λογιστικού μέρους της ψυχής. Για την πλάνη των ειδώλων και για τον τρόπο δημιουργίας τους από τον ανθρώπινο νου βλ. την αναλυτική παρουσίαση του Μ. Αθανασίου στο έργο του *Περί ενανθρωπήσεως του Λόγου*, Sources Chretiennes, τμ. 199, σ. 258-468.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: Διαθήκη, Δεκάλογος, Διαθήκης βιβλίο, Νόμος, Σινά, Σάββατο, Κιβωτός Διαθήκης, Σκηνή του Μαρτυρίου, Σκηνοπηγιάς γιορτή, Πεντηκοστή.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

Την πρώτη διδακτική ώρα επεξεργαζόμαστε το α' και το β' και τη δεύτερη το γ'.

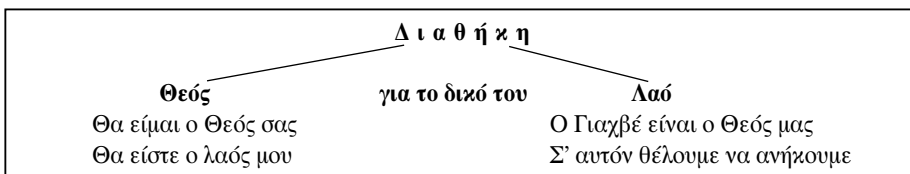
- Για τους μαθητές η εκλογή του Ισραήλ σίγουρα φαίνεται προκλητική, αφού υπονοεί εύνοια, αξιώματα, ιδιαίτερη μεταχείριση. Γι' αυτό δεν αρκεί η ανάγνωση του σχετικού παραθέματος. Ας μη διστάσουμε να αναμοχλεύσουμε σχετικές εμπειρίες τους με στόχο να οξύνουμε την ευαισθησία τους για τη θεώρηση του ζητήματος. Π.χ. συζητάμε για το ρόλο του 5/μελούς συμβουλίου της τάξης τους ή του διασχολικού τους οργάνου («Προσπαθώ...» 3). Πόσο εκτρέπεται ο ρόλος του, αν τον εκλάβουμε ως προνόμιο ή διάκριση. Το γεγονός ότι, όταν εκλέγουμε κάποιον, εμπιστευόμαστε τη δυνατότητά του

45. Συνοπτικά για την Εκλογή του Ισραήλ από την εποχή ακόμη των Πατριαρχών, βλ. Δ. Δόικος, *Τάδε λέγει...*, σ. 207-209.

46. W. Zimmerli, *Επίτομη Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης...*, σ. 55.

να προσφέρει, να υπηρετήσει, να κάνει υπερβάσεις και θυσίες. Έτσι μπορούμε να καταλάβουμε και την έννοια του *περιούσιου λαού*, που δεν σημαίνει αξιώματα, ανωτερότητα, φυλετική, εθνική ή άλλου είδους, αλλά ευθύνη και βαριά αποστολή. Άλλωστε μια τέτοια θεώρηση της Εκλογής αναγνωρίζουμε και στους προαιχμαλωσιακούς προφήτες, οι οποίοι αποφεύγουν να μιλούν για την Εκλογή, καθώς αντιμετωπίζουν κριτικά τις καυχησιολογίες του λαού τους. Η σχετική επεξεργασία έχει ιδιαίτερο νόημα, αν σκεφτούμε ότι ιδέες περί εθνικοφυλετικής υπεροχής των Ελλήνων ή άλλων λαών βρίσκουν στις μέρες μας γόνιμο έδαφος διάδοσης στους μαθητές.

- Στην ΠΔ εκλέγεται ο *Ισραήλ* που θα απελευθερωθεί και θα γνωρίσει τον αληθινό Θεό στην πορεία προς τη Γη της Επαγγελίας. Στην ΚΔ δεν εκλέγεται μόνο ένας λαός, αλλά καλούνται *όλοι οι πιστοί* από όλους τους λαούς της γης να απελευθερωθούν από το κακό και να πορευθούν προς το πνεύμα (Ρωμ 8,4). Ζητάμε απ' τα παιδιά να γυρίσουν και να ξαναδούν τη σχετική παράγραφο της ΔΕ 2.
- Στην ΠΔ πάντοτε επισημαίνεται η *δέσμευση* του λαού ως βασικός όρος της Διαθήκης με το Θεό. Οι Ισραηλίτες καλούνται να αποφασίσουν ελεύθερα αν θέλουν να γίνουν ο λαός του Θεού. Οδηγούμε τους μαθητές να αναγνωρίσουν την *ελευθερία* ως προϋπόθεση της σχέσης με το Θεό. Με την **εφ. 2** οι μαθητές επεξεργάζονται τα παραπάνω στοιχεία. Παραδείγματα από τη σχολική ζωή μπορούν να βοηθήσουν: πόσο οι δεσμεύσεις είναι απαραίτητες προκειμένου να προοδεύσουμε, αλλά ταυτόχρονα πόσο ελεύθερα και συνειδητά χρειάζεται να δεσμευτούμε, προκειμένου να υπάρξουν ουσιαστικά αποτελέσματα.
- Τα φυσικά φαινόμενα που περιβάλλουν την παρουσία του Θεού (βροντές, αστραπές, πυκνό σύννεφο) φανερώνουν την *κυριαρχία του στον ουρανό και στη γη*. Αντίστοιχες εκφράσεις για την παρουσία του Θεού θα συναντήσουν και στην ΚΔ (στη Β' Γυμνασίου) π.χ. Λκ 1,35, Μτ 27,54, Μτ 17,1-8, Μτ 28,18, καθώς και στην αρχή της Γ' Γυμνασίου στο γεγονός της Πεντηκοστής (Πρ 2,2-3).
- Ό,τι αναγνωρίζεται με τη Διαθήκη του Σινά είναι ότι ο Θεός είναι Κύριος όλης της ζωής του λαού. Ενδεικτικά μπορούμε να σημειώσουμε στον πίνακα:

- Χρειάζεται να προσέξουμε να μην αποκτήσει ο Δεκάλογος τη σημασία ηθικιστικών οδηγιών (σαν μια Σούμα ηθικής), που οδηγούν στη χριστιανική ζωή. Ούτε άλλωστε να θεωρηθεί από τους μαθητές ως η «ηθική της Παλαιάς Διαθήκης». Η ηθική της ΠΔ θα προκύψει σιγά σιγά μέσα στους αιώνες και βέβαια θα ολοκληρωθεί με τον ερχομό του Χριστού (Μτ 5,17) και τη σπουδαιότερη εντολή της ΚΔ (Μκ 12,28-34). Στο Δεκάλογο έχουμε κάποιες βασικές ρυθμίσεις αποφασιστικής σημασίας για τους ανθρώπους της εποχής, καθώς *οριοθετούν και βελτιώνουν τη ζωή της κοινότητας και οδηγούν τους ανθρώπους προς τη σχέση με το Θεό*. Με την εργασία των μαθητών στην **εφ. 4** επιχειρείται η απομάκρυνση των ηθικιστικών ή νομιστικών προεκτάσεων του Δεκαλόγου. Είναι η κατάλληλη στιγμή να οικοδομήσουμε μια σημαντική παράμετρο της θεολογικής εκπαίδευσης που θα μας χρειαστεί σε όλες τις βαθμίδες: την ιδέα ότι ο *Νόμος είναι οδηγός στη σχέση προς το Θεό κι όχι εντολές που οι άνθρωποι θέλουν δε θέλουν τις τηρούν*. Οριοθετούν τη σχέση των ανθρώπων με το Θεό, αλλά δεν την εξασφαλίζουν. Όταν ο Θεός βρίσκεται στην καρδιά του ανθρώπου, τότε ο άνθρωπος γνωρίζει τους τρόπους να πραγματοποιεί το θέλημα του Θεού.
- Με το Νόμο του Σινά ο Θεός *εκπαιδεύει τον Ισραήλ*, σαν μικρό παιδί, στο τι να κάνει για να ζει όπως αρμόζει στην ανθρώπινη φύση (βλ. Γαλ 3, 24). Για να συνειδητοποιήσουν όμως οι μαθητές την παιδαγωγική / καθοδηγητική σημασία του Νόμου χρειάζεται να φανταστούν τις συνέπειές του στη ζωή εκείνων των ανθρώπων (**εφ. 5**).
- Η ΔΕ αποτελεί μια θαυμάσια ευκαιρία, καθώς οι μαθητές βρίσκονται και στην πρώτη τους χρονιά στο Γυμνάσιο, να συνειδητοποιήσουν τη *σημασία των νόμων* για την οργάνωση της κοινωνικής ζωής

και τη βελτίωση των σχέσεων. Έχοντας μιλήσει ήδη για τη δέσμευση, μπορούμε να δημιουργήσουμε ευκαιρίες αναμόχλευσης εμπειριών των μαθητών και σχετικού στοχασμού, σχολιάζοντας τους «νόμους» του σχολείου σε σχέση μ' αυτούς της οικογένειας ή της φιλίας ή ακόμη και να φτιάξουμε «νόμους» που μπορούν να βελτιώσουν τη σχολική ζωή («**Επιλέγω...**» 2). Για κάτι τέτοιο όμως έχει σημασία να αποφυγούμε στερεότυπες και αποκλειστικά κανονιστικού χαρακτήρα οδηγίες του στυλ «πρέπει να διατηρούμε την τάξη καθαρή». Να επιχειρήσουμε κατ' αρχήν να αναγνωριστούν ιδέες που είναι σημαντικές για όλους, αλλά να δώσουμε και σημασία στη διατύπωσή τους. Π.χ. «**Ας φροντίζουμε να ομορφαίνουμε την τάξη μας. Μοιραζόμαστε τόσα πράγματα εδώ μέσα!**».

- Στην ενότητα δίδεται μόνον ο Δεκάλογος, ενώ υπαινισσόμαστε και την καταγραφή του Εξ 20,22-23,33 (γνωστού ως «βιβλίου της Διαθήκης») που είναι μεταγενέστερο και αργότερα συνδέθηκε με το Δεκάλογο. Ως προς τις ερωτήσεις του τύπου «τι ακριβώς στην πραγματικότητα συντέθηκε στο Σινά;» το ουσιαστικότερο για τους μαθητές δεν είναι το προϊόν της κριτικής ανάλυσης των πηγών. Ό,τι έχει σημασία είναι ότι οι απόγονοι του Αβραάμ αναγνωρίζουν το Θεό τους και *γίνονται ένας λαός «φίλων του Θεού»*, που καλούνται απ' αυτόν να ζήσουν μια καινούρια ζωή.
- Η Κιβωτός και η Σινηή ανάμεσα στο λαό έχουν τη σημασία της *συνεχούς ευλογίας* του Ισραήλ (βλ. Εξ 25,28) και της ανάγκης των ανθρώπων να έχουν το Θεό στο κέντρο της ζωής τους. Η ιδέα μας χρειάζεται, καθώς στη Β' Γ'σίου οι μαθητές θα συναντήσουν την *παρουσία του Θεού ανάμεσα στους ανθρώπους* (Μτ 18,20) στην ΚΔ, όπου πλέον γίνεται λόγος για το Θεό που κατοικεί στις καρδιές των ανθρώπων (Ιω 14,23), για τους πιστούς που αποτελούν το ναό του (Α Κορ 3,16, 6,19), την Εκκλησία ολόκληρη ως το ναό του Θεού (Εφεσ 2,21 και Α' Πε 2,5) και τη συνεχή παρουσία του Θεού ανάμεσα στους ανθρώπους ως το τέλος του κόσμου (Μτ 28,20).
- Εξ 32,1-8: Είναι η τρίτη φορά που επανερχόμαστε στο ζήτημα της ειδωλολατρίας. Έχει νόημα να κατανηθεί τι «εξασφάλιζε» η *ειδωλολατρία* στους ανθρώπους της εποχής (εφ. 6). Επιπλέον, ας δώσουμε ευκαιρία για μια νηφάλια και χωρίς πρώιμα «πρέπει» συζήτηση γύρω από τη σύγχρονη ζωή και τα είδωλά της. Με αφορμή την εικόνα της σ. 59 συζητάμε για την τάση όλων μας να ζούμε με λίγη εμπιστοσύνη, αγάπη και αφοσίωση και να παραδιδόμαστε συχνά σε πράγματα μικρά και λίγα, που νομίζουμε πως μας προσφέρουν, ότι μας λείπει. Τις συνέπειες που όλα αυτά έχουν για τη ζωή μας. Στο σημείο αυτό φτάνουμε στον πραγματικό ηθικό προβληματισμό και ίσως στα «πρέπει» που τα ίδια τα παιδιά αναγνωρίζουν. Προβληματιζόμενοι οι μαθητές πάνω στη σύγχρονη ειδωλολατρία συνειδητοποιούν βιωματικά τη σημασία της απόφασης των Ισραηλιτών. Με την εφ. 9 επιτυγχάνεται δημιουργική «εφαρμογή» των παραπάνω.
- Δευτ 30,19: Ο λαός στην έρημο βρίσκεται πάντοτε στο *δίλημμα* να επιλέξει τη σωστή ή την εσφαλμένη κατεύθυνση, αυτή που οδηγεί στη ζωή ή στην άλλη που οδηγεί στο θάνατο. Έτσι, η απόφαση που θα πάρει είναι είτε με το Θεό (κι αυτό επιφέρει: αγιότητα, ζωή, γονιμότητα, χαρά, ευλογία) είτε χωρίς το Θεό (κι αυτό επιφέρει: κακό, θάνατο, στείροτητα, λύπη, βλασφημία). Καλείται κάθε φορά να επιλέξει ελεύθερα και ακολούθως να δεσμευτεί. Έτσι, το καλό ή το κακό είναι συνέπεια της ελεύθερης επιλογής και της συνέπειας στη δέσμευση. Κάτω από τις εφ. 5, 6, 7 και 8 υπάρχει αυτή η «δίλημματική ατμόσφαιρα» και τα αποτελέσματά της. Πρόκειται για μια αντίληψη / κλειδί για την κατανόηση της βιβλικής αποκάλυψης και της σχέσης Θεού - ανθρώπων. Γι' αυτό και επανερχόμαστε σ' αυτήν στο επόμενο μάθημα. Αν την επεξεργαστούμε ικανοποιητικά έχουμε δημιουργήσει άριστες προϋποθέσεις, για να δουλέψουμε αργότερα τα δύσκολα ζητήματα του Προπατορικού και των συνεπειών του. Πάντως η ηλικία των μαθητών ευνοεί τη συζήτηση για τα διλήμματα. Έχει σημασία να κατανοήσουν ότι τα διλήμματα αυξάνονται, καθώς κανείς μεγαλώνει και προοδεύει κι ότι μόνο αντιμετωπιζοντάς τα γίνεται πραγματικά ελεύθερος και συνειδητοποιημένος άνθρωπος.
- Οι *δυσκολίες της ζωής* μας ωριμάζουν. Είναι μια ιδέα πάνω στην οποία μπορούμε να επεξεργαστούμε την έρημο, ιδιαίτερα για σχολεία με εργαζόμενους μαθητές (εσπερινά γυμνάσια).
- Η ιστορία της ερήμου και οι πτώσεις των Ισραηλιτών (ως «πίκρα» που έδωσαν στο Θεό) είναι βασικό μοτίβο των Ψαλμών και των προφητών, αλλά αντανάκλαται και στην ΚΔ (Εβρ 3,7 - 4,2-3). Οι *ευκαιρίες* που συνεχίζει να δίνει ο Θεός και η συνέχιση του θείου σχεδίου έχει ιδιαίτερη απήχηση και στους σημερινούς αναγνώστες και πολύ περισσότερο στους μαθητές αυτής της ηλικίας, οι οποίοι χρειάζονται από αυτόν που τους αγαπάει εμπιστοσύνη και ευκαιρίες για καινούρια αρχή.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

Βρείτε στοιχεία – από το βιβλίο της Ιστορίας σας – για νομοθεσίες της αρχαίας εποχής.

ΔΕ 11: Η είσοδος στη Γη της Επαγγελίας: η υπόσχεση του Θεού εκπληρώνεται

Παρ. α': Δευτ 6, 4-9, 30, 15-16, 32, 1-4.10, 34,5, παρ. β': Ιησ 1, παρ. γ': Ιησ 3, παρ. δ': Ιησ 6, 1-22, παρ. ε': Ιησ 24

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να γνωρίσουν τα γεγονότα και τα πρόσωπα των αφηγήσεων. 2) Να κατανοήσουν και να συναισθανθούν τη σημασία της εκπλήρωσης της θείας Επαγγελίας.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να εξηγήουν με επιχειρήματα τα «μεροληψία» του Θεού. 2) Να παρουσιάζουν βιοματικά και δραματοποιημένα την κατάσταση των Ισραηλιτών και την επιλογή ζωής που έχουν να κάνουν. 3) Να χαρακτηρίσουν τον Ιησού του Ναυή ως ηγέτη. 4) Να αναφέρουν τις εκπληρούμενες Επαγγελίες.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Η πιο αναλυτική πηγή πληροφοριών για τη Χαναάν αυτής της περιόδου είναι οι **επιστολές της Tell el-Amarna**, κείμενα που είναι μέρος της διπλωματικής και στρατιωτικής αλληλογραφίας των Φαραώ των αρχών του 14ου αι. π.Χ. Στις επιστολές οι ηγεμόνες της Παλαιστίνης ζητούν από τους Φαραώ βοήθεια, για να αποκρούσουν ξένους που επιχειρούσαν να εισβάλουν εξ ανατολών στην Παλαιστίνη.

2. Στην αρχαία Ανατολή ο κάθε λαός θεωρούσε ότι η **γη** που κατείχε του είχε δοθεί από το Θεό στον οποίο πίστευε. Η γη, λοιπόν, ανήκε στο Θεό. Οι Ισραηλίτες θεωρούσαν ότι οι χώρες των εχθρών τους ανήκαν στους θεούς με τους οποίους ο Κύριος έπρεπε να αναμετρηθεί. Ταυτόχρονα πίστευαν ότι ο δικός τους Θεός ήταν ο μοναδικός θεός και ο ισχυρότερος· γι' αυτό και θα έπρεπε να του ανήκουν τα πάντα (βλ. Β Παρ 14,10-14, 20,15,17.29, 28,22-23). Όπως ο ιδιοκτήτης μιας κατοικίας, που μόνον αυτός είναι σε θέση να αποφασίσει ποιον θα φιλοξενήσει σ' αυτήν. Έτσι, η κατάκτηση της Χαναάν θεωρήθηκε όχι μόνον ανθρώπινο έργο, αλλά κυρίως αποτέλεσμα της θεικής εύνοιας. Οι Εβραίοι για να υμνήσουν αυτή τη θεική εύνοια επαναλάμβαναν από γενιά σε γενιά τα ονόματα των κατακτημένων βασιλιάδων (βλ. Ψαλμ 134 και 135).

3. Στο βιβλίο του **Δευτερονόμιου** διδάσκεται ότι⁴⁷: α) Η πιστότητα του Θεού στη Διαθήκη υπήρξε η εγγύηση της επιβίωσης του Ισραήλ στην έρημο, β) ο Νόμος δεν είναι συλλογή εντολών, αλλά ο λόγος και το θέλημα του Θεού που πηγάζουν από την αρχή της εκλογής – Διαθήκης, γ) η σχέση του Ισραήλ με το Θεό θεμελιώνεται στην αμοιβαία αγάπη και πιστότητα στη Διαθήκη, δ) η πιστότητα στη Διαθήκη και η τήρηση του Νόμου δεν επιτυγχάνονται με δουλική υποταγή σε διατάξεις, αλλά με ελεύθερη εκλογή ανάμεσα στην ευλογία και στην κατάρα. Επιπλέον, τονίζεται η αντίθεση ανάμεσα στη σπλαχνικότητα της θείας αγάπης και τη μεγάλη αυστηρότητα της θείας δικαιοσύνης.

4. Στο βιβλίο του **Ιησού του Ναυή** παρουσιάζεται η κατάκτηση της Χαναάν με θεολογικά κριτήρια, δηλαδή με επικέντρωση στη μελέτη των ενεργειών του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου και την ανταπόκριση των ανθρώπων. Κυρίαρχη ιδέα του βιβλίου: ο Θεός κυβερνά ολόκληρο το σύμπαν, την ιστορία και τη μοίρα της ανθρωπότητας.

5. Ο Θεός προσφέρει τη **χώρα** του στον «πρωτότοκο γιο» του (Εξ 4,22), για να ζήσει. Είναι ένα δώρο ζωής και αγάπης, μια ανεκτίμητη χάρη. Όμως στο σχέδιο του Θεού προβλέπεται ότι με τον ερχομό του Χριστού όλη η ανθρωπότητα θα κληρονομήσει όχι πια μια εύφορη γη για να ζήσει, αλλά ένα ακόμη μεγαλύτερο δώρο: τη ζωή δίπλα στον ίδιο το Θεό (Μτ 5,5, Εφσ 1,11).

6. Γύρω από τα **ιερά** ο Ισραήλ μαζευόταν, όχι μόνο για να προσευχηθεί, αλλά για να θυμάται την ιστορία, την Εκλογή, την πίστη και την απιστία, τις επιτυχίες και τις αποτυχίες κ.ά.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *Νεβώ, Μωάβ - Μωαβίτες, Χαναάν, Σιλώ, Επαγγελίες, Λευϊ, Λευίτες, Νινευή.*

47. Βλ. συνοπτικά Δ. Δούκος, *Τάδε λέγει Κύριος...*, σ. 368-369.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Έχοντας ήδη δουλέψει στην προηγούμενη ΔΕ τα διλήμματα, με την **εφ. 1** εξαιρούμε τη *σημασία της επιλογής*, καθώς πρόκειται για βασική προϋπόθεση μεγάλωματος και ωρίμανσης. (Βλ. και Μτ 7,13-14). Ενδεικτική ιδέα πίνακα που βασίζεται στις ιδέες των παιδιών καθώς τις συζητάμε:

Ο Ισραήλ επιλέγει	
με το Θεό	χωρίς το Θεό
- Αναγνωρίζει τον ένα Θεό	- αναγνωρίζει ξένους θεούς
- Γνωρίζει το θείο θέλημα	- δε γνωρίζει το θείο θέλημα
- Αγαπάει το Θεό	- δεν αγαπά
- Νοιάζεται για τις ανθρώπινες σχέσεις
- Τηρεί το θείο θέλημα
- Εξαορτά τη ζωή του από το Θεό	
- Ευλογείται από το Θεό	
- Εγκαθίσταται στη χώρα του	
- Γνωρίζει το καλό	
- Ζει αληθινά	

- Αναπαράγουμε όσο πιο ζωντανά γίνεται το σκηνικό: Λίγο πριν την είσοδο στη Χαναάν, ο ηγέτης θέτει το λαό προ των ευθυνών του, καθώς η κατοχή της χώρας μπορεί να επιφέρει μεγάλους κινδύνους (απάτρευτα, εγωισμό κ.ά.). Απολύτως κυρίαρχος είναι μόνο ο Θεός. Ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος μόνο για τις επιλογές του. Πολύ αποτελεσματικό στο σημείο αυτό μπορεί να είναι ένα παιχνίδι ρόλων. Να τους ζητήσουμε δηλαδή, αφού χωριστούν σε δύο μεγάλες ομάδες που αναπαριστούν το λαό, να δείξουν με κίνηση και λόγο αντικρουόμενα συναισθήματα: φόβο, χαρά, απειλή, ελπίδα κ.ά. Η μια ομάδα παρακολουθεί την άλλη κι εμείς τους ζητάμε να δώσουν έναν τίτλο σ' αυτό που βλέπουν.
- Με την **εφ. 2** οι μαθητές αναγνωρίζουν τον *κεντρικό ρόλο του Θεού στη ζωή του λαού και το σχέδιο για τη σωτηρία του*. Για την αντίληψη της συνέχισης του θεϊκού σχεδίου και μετά το θάνατο του Μωυσή μπορούμε να συζητήσουμε ότι συχνά ο θάνατος ενός μεγάλου ηγέτη ματαιώνει το έργο του (π.χ. από τη φετινή τους Ιστορία: Μ. Αλέξανδρος και όσα ακολούθησαν το θάνατό του). Και για τον Ισραήλ υπήρχε ο φόβος ότι δεν θα κατάφερε να φτάσει στο στόχο του. Όμως στην πορεία του, οδηγός δεν ήταν μόνον ένας μεγάλος ηγέτης, αλλά ο ίδιος ο Θεός. Έτσι και μετά το θάνατο του Μωυσή ο Θεός συνεχίζει το ιερό του έργο. Μετά απ' αυτό οι μαθητές μπορούν να επεξεργαστούν την **εφ. 3**.
- Στην παρ. γ' μπορούμε να ζητήσουμε τους μαθητές να συσχετίσουν τη διάβαση του Ιορδάνη με τη διάβαση της Ερυθράς θάλασσας.
- Για τις παρ. γ' και δ' ζητάμε από τους μαθητές να φανταστούν το σκηνικό. Οι Ισραηλίτες έρχονται από την έρημο. Ίσως δεν είχαν δει ποτέ πόλη σαν κι αυτήν. Κάποιοι είχαν γεννηθεί στην έρημο. Μπορούμε να δείξουμε διαφάνειες με αρχαιολογικά ευρήματα από την Ιερικώ. Έχει νόημα σε κάθε ευκαιρία να ξυπνάμε το ενδιαφέρον των μαθητών, ώστε να συνειδητοποιούν πόσες επιστήμες «συνεργάζονται» για τη μελέτη της ΠΔ.
- Στην παρ. ε' οι μαθητές χρειάζεται να θυμηθούν τη σημασία της **γης** για την αρχαία εποχή, καθώς ζωή και θάνατος προέρχονταν απ' αυτήν. Φαντάζονται τις αλλαγές στη ζωή των Ισραηλιτών (καλλιέργειαν χωράφια, εκθρέφον ζώα, δεν πεινούν, δεν διψούν, χτίζουν σπίτια, προστατεύονται από τα καιρικά φαινόμενα, δεν ταλαιπωρούνται, νιώθουν ασφαλείς). Μόνον έτσι οι μαθητές συναισθάνονται ότι η χώρα είναι ευλογία για το λαό.
- Εδώ πιθανόν θα αναδειχθούν ερωτήματα: Γιατί ο Θεός είναι τόσο σκληρός και καταστροφικός για τους εχθρούς του Ισραήλ; Στο σημείο αυτό επεξεργαζόμαστε το σχετικό παράθεμα. Έτσι, οι μαθητές μπορούν να επεξεργαστούν το «**Προσαθώ...**».
- Με την **εφ. 5** οι μαθητές αξιολογούν συνολικά το έργο του Μωυσή. Συμμετέχει στα βάσανα και τους αγώνες των καταπιεσμένων συμπατριωτών του, είναι θαρραλέος (προς το Φαραώ), ακούρατος με-

σίτης, αυστηρός οδηγός, εκλέγει κατάλληλους συνεργάτες, αντιμετωπίζει δραστικά το κακό κ.ά. Εδώ ίσως μπορούμε να έχουμε προετοιμάσει και να δούμε διαφάνειες σχετικών έργων τέχνης⁴⁸.

Μια ενδεικτική ιδέα για οργάνωση διδασκαλίας της ΔΕ με ομάδες μαθητών

– Έχουμε ετοιμάσει 5 δελτία με τα ζητήματα δουλειάς των μαθητών.

– Προετοιμάζουμε το πληροφοριακό υλικό: α) φωτοτυπίες με τα επιπλέον κείμενα, όπως φαίνεται παρακάτω, β) ένα χάρτη των φυλών του Ισραήλ, γ) πληροφορίες για τον Ιορδάνη, δ) διαφάνεια γραφής και μαρκαδόρους, ε) χάρτη για τον πίνακα, στ) overhead projector και βέβια το κείμενο της ΔΕ 11.

– Οι ομάδες εργάζονται για 15'. Η ανακοίνωση της κάθε ομάδας διαρκεί 3' (σύνολο: 15').

ΟΜΑΔΑ Α': «Το αντίο του Μωυσή στο λαό του»

1. Διαβάζουμε το κείμενο α' από το βιβλίο μας.

2. Σχολιάζουμε και κατανοούμε τη σημασία της βασικής οδηγίας του Μωυσή.

3. Ερμηνεύουμε το δίλημμα στο οποίο βάζει ο Μωυσής τους Ισραηλίτες και εξηγούμε τη σημασία της αυτήν ακριβώς τη στιγμή.

4. Περιγράφουμε την εικόνα του Θεού όπως προβάλλει μέσα από το τραγούδι του Μωυσή.

5. Παρουσιάζουμε τα παραπάνω στην τάξη, αφού πρώτα ενημερώσουμε τους συμμαθητές μας που βρίσκονται οι Ισραηλίτες, την κατάσταση τους, τις προετοιμασίες τους κ.ά.

ΟΜΑΔΑ Β': «Ένας νέος αρχηγός»

3. Πληροφορούμαστε από το Αρ 13-14 για την παρουσία του Ιησού του Ναυή ως βοηθού και συνεργάτη του Μωυσή.

4. Διαβάζουμε το Ιησ 1,1-9.

5. Επισημαίνουμε και σχολιάζουμε τις υποσχέσεις και τις οδηγίες του Θεού.

6. Παρουσιάζουμε τα παραπάνω στην τάξη.

ΟΜΑΔΑ Γ': «Η διάβαση του Ιορδάνη, τα τείχη της Ιεριχώ»

1. Ενημερώνουμε για τον Ιορδάνη.

2. Διαβάζουμε: α) το Ιησ 1,10-14. 16-18 γύρω από την προετοιμασία του Ιησού και του λαού και β) τα Ιησ 3 και Ιησ 6,1-5, σχετικά με τη διάβαση του Ιορδάνη και την κατάληψη της Ιεριχώ.

3. Ξεκαθαρίζουμε τα παρακάτω:

– Τι θέση έχει ο Μωυσής στα λόγια και στην καρδιά του Ιησού;

– Από πού δείχνει να αντλεί την εξουσία του;

– Ποιος είναι ο ρόλος του Θεού στις διηγήσεις;

4. Δείχνουμε στο χάρτη τις τοποθεσίες.

5. Παρουσιάζουμε τα παραπάνω στους συμμαθητές μας.

ΟΜΑΔΑ Δ': «Η εγκατάσταση στη Χαναάν»

1. Κατασκευάζουμε χάρτη σε διαφάνεια.

ΟΜΑΔΑ Ε': «Το αντίο του Ιησού του Ναυή στο λαό»

1. Διαβάζουμε προσεκτικά το Ιησ 23 και 24, 14-17 προσέχοντας ιδιαίτερα:

– Πώς μιλάει ο Ιησούς για το Θεό;

– Πόσο μιλάει για τα δικά του κατορθώματα;

– Σε ποιο δίλημμα βάζει τους Ισραηλίτες; Γιατί άραγε;

– Ποια είναι η απόφαση του λαού;

2. Παρουσιάζουμε στην τάξη τα παραπάνω, αλλά και το σχετικό σκηνικό (πού συμβαίνει, πότε, ποι-οι παρίστανται).

48. Βλ. σχετ. Κ. Καλοζώρης, *Μωυσής. Κριτική έρευνα θεμάτων του έργου και της εικονογραφίας του*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1997.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄: Ο ΛΑΟΣ ΟΡΓΑΝΩΝΕΤΑΙ ΕΧΟΝΤΑΣ ΩΣ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΤΟ ΘΕΟ

ΔΙΗΚΟΥΣΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Ο Θεός είναι διαρκώς παρών μέσα στην ιστορία του Ισραήλ.
2. Οι άνθρωποι μπορούν να ματαιώνουν τα σχέδια του Θεού, ωστόσο το θεϊκό σχέδιο για τη σωτηρία των ανθρώπων παραμένει αναλλοίωτο και πορεύεται ανάμεσα σε μεγάλους θριάμβους και τραγικές πτώσεις.
3. Το θεϊκό σχέδιο για τη σωτηρία των ανθρώπων οδηγείται στην εκπλήρωση με σιωπηλούς και συχνά μη αναγνωρίσιμους τρόπους μέσα στην ιστορία.
4. Ο Θεός κυριαρχεί στα πάντα, αλλά ο Ισραήλ ενεργεί ελεύθερα υπακούοντας ή όχι σ' αυτόν.
5. Η εκλογή των ανθρώπων ως συνεργατών του Θεού γίνεται με κριτήριο την ανοιχτή καρδιά τους και την απόλυτη εμπιστοσύνη σ' αυτόν.
6. Ο Νόμος της Παλαιάς Διαθήκης είναι άμεσα συνδεδεμένος με τη Διαθήκη του Σινά.

ΟΙ ΒΙΒΛΙΚΕΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΚΡΙΤΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να ενημερωθούν για την εποχή, το θέμα και τους πρωταγωνιστές του κεφαλαίου.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να λένε απέξω τα ονόματα των Κριτών και των βασιλέων. 2) Να περιγράφουν τις αλλαγές στη ζωή των Ισραηλιτών.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Με την εγκατάσταση και την εδραίωση του στη Χαναάν ο λαός του Ισραήλ περνάει από την προϊστορία στην ιστορία. Στην ΠΔ υπάρχουν δύο διαφορετικές εκδοχές για την κατάκτηση της Χαναάν από τους Ισραηλίτες. Η ραγδαία επέλαση που περιγράφεται στον Ιησού του Ναυή συμπληρώνεται και διαφοροποιείται από τις διηγήσεις του βιβλίου των Κριτών. Στην πραγματικότητα η κατάκτηση ήταν μια **μακρόχρονη διαδικασία**, της οποίας την ακριβή διάρκεια δεν γνωρίζουμε, θα πρέπει όμως να κάλυψε αρκετές γενιές.

2. Καθώς παράλληλα με τη σταδιακή εγκατάσταση οι Ισραηλίτες συγκροτούνται και ως φυλές, υπάρχουν και διαφοροποιήσεις ως προς τον τρόπο εγκατάστασης καθεμιάς φυλής. Στον Ιησού του Ναυή δίδεται η εντύπωση ότι οι 12 φυλές προϋπήρχαν, γι' αυτό και μόλις μπήκαν στη χώρα κατέλαβαν μια συγκεκριμένη περιοχή. Στην πραγματικότητα οι διηγήσεις του Ιησού του Ναυή είναι συλλογή ανεξάρτητων αρχικά μεταξύ τους διηγήσεων που έχουν **αιτιολογικό χαρακτήρα** και οι κατάλογοι φυλών που βρίσκονται στον Ιησού, στους Κριτές και αλλού οφείλονται σε μια μεταγενέστερη θεολογική επεξεργασία⁴⁹.

3. Και στις αφηγήσεις αυτού του κεφαλαίου είναι φανερή η πίστη του Ισραήλ στη **διαρκή παρουσία του Θεού στα γεγονότα της ιστορίας του**. Ως τέτοιον τον λατρεύει κι όχι αναφερόμενος σε κάποιο αργένο μυθικό παρελθόν. Αυτή την ανάγκη θα την αισθανθεί αρκετά αργότερα, όταν θα βρίσκεται έξω από την Παλαιστίνη, στην εποχή της Βαβυλωνίας Αιχμαλωσίας. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα φιλοσοφία της ιστορίας, όπου απ' τη μια μεριά έχουμε την απόλυτη κυριαρχία του Θεού (παρεμβαίνει σ' όλες τις λεπτομέρειες και τα γεγονότα), κι απ' την άλλη την ελεύθερη υπακοή του Ισραήλ (εκτρέπεται, μετανιώνει, σώζεται)⁵⁰.

4. Στο κοσμοπολιτικό⁵¹ χanaanιτικό περιβάλλον εκτός από την πολυθεία και την ειδωλολατρία υπήρχε και πίστη στους δαίμονες και ζωολατρία. Η αιματηρή θυσία βρισκόταν στο κέντρο της οργια-

49. Για την εγκατάσταση στη Χαναάν με όλα τα ζητήματα / προβλήματα βλ. Α. Gunneweg, *Η ιστορία του Ισραήλ έως την εξέγερση του Βαθ-Κοχβά*, μτφρ. Ι. Μούτςζιος, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 71-93.

50. Ν. Μασούκας, *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης...*, σ. 65

51. Β. Βέλλας, *Εβραϊκή Αρχαιολογία*, Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1984, σ. 90.

στικής λατρείας. Επιπλέον ασκούσαν μαντεία και νεκρομαντεία⁵². Οι Ισραηλίτες νομάδες που έγιναν γεωργοί παρασύρονταν στη λατρεία των χαναανιτικών θεών της βλάστησης και της γονιμότητας. Αυτή η ένταση ανάμεσα στο Γιαχβέ και το Βάαλ διήρκεσε πολύ.

5. Με τη μοναρχία δεν αρχίζει μόνο η πολιτική ιστορία του Ισραήλ, αλλά και η ιστορία της πίστης, αφού τότε διαμορφώνονται τα πρώτα γραπτά κείμενα της ΠΑ, όχι ως καταγραφή μεμονωμένων επεισοδίων, αλλά ενιαιοποιημένα με κεντρική την ιδέα της παρέμβασης του Θεού στα γεγονότα.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *Φιλισταίοι, Αιμμωνίτες, Μωαβίτες, Μαδιανίτες, Χανααναίοι, Αραβία, Βάαλ, Αστάρτη.*

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της εισαγωγής στο Γ' κεφάλαιο

- Η κατανόηση του χωροχρονικού πλαισίου είναι σημαντική, αφού δημιουργεί όρους ζωής που θα μας απασχολήσουν μέχρι τους χρόνους της αιχμαλωσίας. Αυτό που χρειάζεται να κατανοήσουν οι μαθητές είναι ότι οι Ισραηλίτες εγκαταστάθηκαν σταδιακά. Για την ένταση που δημιουργείται ανάμεσα σ' ένα λαό με τόσες εμπειρίες, καθώς συναντάται μ' έναν «υψηλό» πολιτισμό, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε παραδείγματα από τις σημερινές πολυπολιτισμικές κοινωνίες, τονίζοντας τη σημασία της ανταλλαγής θετικών στοιχείων, αλλά και τους κινδύνους των αλλοιώσεων.
- Δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολο να επεξεργαστούμε τη μεγάλη κρίση στην οποία βρέθηκε ο λαός της ερήμου με την επαφή και τη σχέση του με τον ανώτερο πολιτισμό των Χανααίων. Βοηθούμε τους μαθητές να τη συνειδητοποιήσουν αντιπαραβάλλοντας τη ζωή στην έρημο με τη ζωή στις πόλεις. Βασίζόμενοι σε εμπειρίες τους από ταινίες ή δείχνοντας σχετικές διαφάνειες συζητάμε για τα χαρακτηριστικά της ζωής στην έρημο (συσπείρωση των ανθρώπων για την αντιμετώπιση φυσικών φαινομένων, η ανάγκη του «άλλου», η ανάγκη για μοίρασμα, καμιά ιδιοκτησία κ.ά.) και το πώς όλα αυτά χάνονται και αλλοιώνονται ζώντας σε πόλεις. Μια τέτοια εργασία τούς προετοιμάζει να κατανοήσουν αργότερα τις αντιδράσεις κατά της βασιλείας, την κριτική των προφητών καθώς και την εκθρόνηση απέναντι στους αλλοθρήσκους και αλλοεθνείς ως προσπάθεια διατήρησης της πίστης και αποφυγής της αλλοίωσης.
- Ας μην παραμελήσουμε την πληροφορία της συγκέντρωσης των παραδόσεων που πραγματοποιείται αυτή την εποχή. Δεν ξεχνάμε το στόχο μας να οδηγήσουμε τους μαθητές να εμπεδώσουν αυτό που είπαμε και στην εισαγωγή του ΒΜ (η ΠΑ δεν είναι προϊόν γραφείου, αλλά μακρόχρονης σύνθεσης παραδόσεων).

Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΩΣ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑ

Γύρω από τους βασιλείς δημιουργείται για πρώτη φορά ένας φορέας έκφρασης της εθνικής ιστορίας, ποίησης και σοφίας και αρχίζει η δημοσίευση των πρώτων επίσημων γραπτών κειμένων. Αυτό σχετίζεται με το θεσμό των γραμματέων στον οποίο ο Δαβίδ και ο Σολομών έδωσαν επίσημη θέση στο διοικητικό σύστημα του βασιλείου. Οι προηγούμενες εποχές (Πατριαρχών, Μωυσή, εγκατάστασης, Κριτών, Σαούλ) ανήκουν στο χώρο της προφορικής παράδοσης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και τότε δεν υπήρχαν γραπτά κείμενα. Όλο το υλικό των παραδόσεων – προφορικών και γραπτών – συλλέχθηκε και αποκρυσταλλώθηκε σε σύνολα κι έτσι συντέθηκαν οι πρώτες «ιστορίες» του Ισραήλ. Το κύριο ενδιαφέρον των συντακτών δεν ήταν η γραπτή παράδοση της κληρονομιάς των προηγούμενων αιώνων ούτε η διήγηση των απαρχών του Ισραήλ. Κυρίαρχος σκοπός τους ήταν να ενισχύσουν την πίστη του λαού και να θυμίσουν την ιερή ιστορία, δηλαδή τη σωτηριώδη καθοδήγησή της από το Θεό.

Μια πρώτη εκτεταμένη συλλογή / έκθεση «δημοσιεύεται» στα τέλη του 10ου αι. π.Χ. στα Ιεροσόλυμα. Ο συντάκτης (ή οι συντάκτες) του ονομάζεται συμβατικά **Γιαχβιστής (J)**, επειδή στην αφήγησή του, από τον Αβραάμ έως την εποχή του, χρησιμοποιεί ως όνομα του Θεού το «Γιαχβέ». Στη σύνθεσή του προτάσσει μια σύνοψη της προϊστορίας του κόσμου, από τη Δημιουργία έως τον πατέρα του Αβραάμ, με στόχο να τονίσει τη σωτηριολογική επέμβαση του Θεού και να αιτιολογήσει την εκλογή του Αβραάμ. Ο J είναι εξαιρετικός αφηγητής που χρησιμοποιεί ζωντανές εικόνες και αρκετές ανθρωπομορφικές εκφράσεις για το Θεό.

Κάποιες δεκαετίες αργότερα (πιθανότατα στα χρόνια του Ιεροβοάμ Α') ένας άλλος συντάκτης δημοσίευσε στο Βόρειο Βασίλειο, στη Σαμάρεια, την έκθεση της ιστορίας του από τον Αβραάμ έως την

52. Για τη θρησκεία και λατρεία της εποχής βλ. Β. Βέλλας, *ό.π.*,... σ. 82-90.

εποχή του. Αυτός ονομάζεται συμβατικά **Ελοχιμότης** (Ε), επειδή χρησιμοποιεί (μέχρι τα χρόνια του Μουσή) ως όνομα του Θεού το Ελοχίμ. Ο Ε εμφανίζει μια πιο υπερβατική αντίληψη για το Θεό, εκθέτει περισσότερα θαύματα, αποφεύγει τους ανθρωπομορφισμούς και δίνει έμφαση στη εκπροσώπηση του Θεού μόνον από έπτακτους χαρισματικούς ηγέτες και όχι από τους βασιλείς. Στον Ε διακρίνει καίριες την επίδραση των πρώτων προφητών, Ηλία και Ελισσαίου.

Και ο J και ο Ε χρησιμοποιούν υλικό από προϋπάρχουσες γραπτές και προφορικές πηγές, στο οποίο όμως, καθώς το επεξεργάζονται, θέτουν τη δική τους ιστορική και θεολογική προοπτική. Στα τέλη του 8ου αι. π.Χ., πιθανώς επί Εζεκία, οι δύο αυτές παραδόσεις συνενώθηκαν σε ένα συμπλήμμα. Στην έρευνα αυτό το προϊόν είναι γνωστό με το συμβατικό όνομα **Γιεχοβιστής** (J^E).

Όλες αυτές οι καταγραφές δε σήμαιναν το τέλος των παραδόσεων που συνέχιζαν να μεταδίδονται γραπτά και προφορικά. Επιπλέον, στα χρόνια των βασιλείων είχε δημιουργηθεί ευνοϊκό περιβάλλον και για την παραγωγή **λυρικών κειμένων** σε σύνδεση με τη λατρεία, καθώς και **σοφίας λογίων**. Όλη αυτή η παραγωγή και παράδοση μεταβιβαζόταν με μόχθο από τους ιερείς και τους γραμματείς.

ΔΕ 12: Αγώνες για εγκατάσταση στη Γη της Επαγγελίας: η σχέση με το Θεό δοκιμάζεται

Παρ. α': Κρ 2, 16-18, 3, 5, παρ. β': από το Κρ 6-8, παρ. γ': από το Α Βασ 2, 18-19, 3, 7-8

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να γνωρίσουν τις συνθήκες, εγκατάστασης στη Χαναάν. 2) Να κατανοήσουν το ρόλο των Κριτών και του Θεού. 	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να περιγράφουν με εικόνες και παραδείγματα τις αλλαγές του τρόπου ζωής των Ισραηλιτών. Ζωή των Ισραηλιτών. 2) Να αξιολογούν αυτές τις αλλαγές με κριτήρια. 3) Να αναφέρουν τα χαρακτηριστικά του ρόλου των Κριτών. 4) Να διατυπώνουν κρίσεις για το ρόλο του Θεού στις αφηγήσεις.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Στη Χαναάν, ο Ισραήλ περιορίστηκε κατ' αρχήν στην ορεινή χώρα. Οι παραλίες, οι πεδιάδες και διάφορες πόλεις - κράτη παρέμεναν για σχετικά μεγάλο διάστημα στους Χαναναίους. Το πέραςμα των Ισραηλιτών από το νομαδικό τρόπο ζωής στον αγροτικό δημιούργησε προϋποθέσεις επαφής των δύο λαών. Η μετάβαση συνοδεύτηκε και από αλλαγές στις οικονομικές και κοινωνικές δομές. Το πόσο επηρέασαν οι Χαναναίοι τους Ισραηλίτες θεωρείται δύσκολο πρόβλημα για την έρευνα. Ωστόσο, σίγουρα ο Ισραήλ δεν ακολούθησε τη μοίρα άλλων λαών που αφομοιώθηκαν ή εξαφανίστηκαν, όταν εγκαταστάθηκαν σε μια ξένη χώρα. Αποφασιστικής σημασίας ήταν η κληρονομιά της νομαδικής εποχής: η πίστη στο Γιαχβέ. Οι παραδόσεις τους λειτούργησαν ως αντιστάθμισμα στις χαναναϊκές επιδράσεις⁵³. Γύρω στο 1220 π.Χ. συναντάται και για πρώτη φορά η ονομασία «Ισραήλ», στη στήλη του Μερνεπτά, με τρόπο που να φαίνεται ότι αντιπροσωπεύει μια ομάδα ανθρώπων.

2. Οι **Κριτές** είναι ένας θεσμός ανάμεσα στη φυλή και στη μοναρχία. Οι «Μεγάλοι Κριτές» (Γοθονίλ, Αώδ, Βαράκ, Δεββώρα, Γεδεών, Ιεφθάε, Σαμψών) είναι κυρίως απελευθερωτές ήρωες, ενώ το έργο των «Μικρών Κριτών» (Σαμιγάρ, Θωλά, Ιαθ, Αβαισάν, Αιλώμ, Αβδών) είναι κυρίως διοικητικό. Για την πίστη των Κριτών βλ. Σειρ 46,11-12 και Εβρ 11,32-34. Για την εποχή των Κριτών και τις 12 φυλές έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες, ιδιαίτερα μετά την ανατροπή του αφηγηματικού πλαισίου της Πεντατεύχου. Ωστόσο, στα όρια του ΜΘ στην Α' Γ/σίον, μας επιτρέπεται να κατανοήσουμε τον προκρατικό Ισραήλ σε κάποια αναλογία με τις ελληνικές *αμφικτιονίες*, για τις οποίες τα παιδιά γνωρίζουν κάποια πράγματα από την Ιστορία τους.

3. Στην ΚΔ ο Σαμουήλ αναφέρεται ως: α) ο τελευταίος των Κριτών (Πραξ 13,20), β) ο πρώτος των Προφητών (Πραξ 3,24) και γ) υπόδειγμα πίστης (Εβρ 11,32).

53. Μ. Κωνσταντίνου, «Ο Κύριος εβασίλευσεν». Η απόδοση του τίτλου «βασιλείας» στο Γιαχβέ, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 33-34.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Η *εκλογή* των Κριτών από το Θεό είναι ελεύθερη και απροϋπόθετη. Η χάρη του Θεού ωστόσο και η συνέχιση της προσφοράς της εξαρτάται από την πιστότητα του εκλεγμένου. Είναι μια σπουδαία θεολογική αλήθεια, που οι μαθητές ήδη την έχουν προσεγγίσει, αλλά συνεχίζουμε να την επισημαίνουμε (εφ. 1) στο βαθμό που όχι μόνο είναι βασική διήγηση στην Καινή (κλήση αποστόλων και Παύλου), αλλά αφορά και τη ζωή κάθε χριστιανού χωριστά.
- Δε δίνουμε ορισμό των Κριτών. Επιχειρούμε να συνειδητοποιήσουν οι ίδιοι οι μαθητές μέσα από τα κείμενα το ρόλο και το αξίωμά τους. Με την ιστορία του Γεδεών (εφ. 2) οι μαθητές μπορούν να «βγάλουν» οι ίδιοι όλα τα στοιχεία για την εκλογή και το ρόλο των Κριτών. Τα χαρίσματα, ο ανιδιοτελής χαρακτήρας των αγώνων τους, η συσπείρωση και η έμπνευση του λαού που πετυχαίνουν είναι στοιχεία ελκυστικά, αλλά και χρήσιμα για τους μαθητές. Γι' αυτό και παρουσιάζεται αναπτυσσόμενη η ιστορία του Γεδεών, καθώς θεωρείται και η σημαντικότερη μορφή των «Μεγάλων Κριτών». Ωστόσο αυτό που χρειάζεται να επισημαίνεται είναι ο ρόλος του Θεού στις αφηγήσεις (εφ. 2 και «Προσπαθώ...» 1).
- Στην περίοδο των Κριτών αναφέρονται οι διηγήσεις για την *κατάκτηση της γης* (Αρ 21,21 εξ, Ιησ 11,1 εξ, Κρι 1,1 εξ). Όσο όμως κι αν οι διηγήσεις είναι εντυπωσιακές και ελκυστικές για τα παιδιά, χρειάζεται να είμαστε αρκετά προσεκτικοί, καθώς ο στόχος μας είναι μεν να συνεχίσουμε την παρακολούθηση της ιστορικής διαδρομής του Ισραήλ, αλλά κυρίως να στρέψουμε την προσοχή τους στο ότι οι Ισραηλίτες νικούν, όταν εμπιστεύονται στο Θεό, δρουν ενωμένοι και υπερασπίζονται τα όσα έχουν κατακτήσει. Να αναδειξουμε δηλαδή τη βασική γραμμή: ο λαός υποφέρει > ο Θεός απαντάει ενδύοντας Κριτές > ο Κριτής σώζει το λαό. Κάτι τέτοιο όμως πρέπει να το δούμε με χριστιανική και όχι δευτερονομιστική θεώρηση (βλ. παρακάτω). Δηλαδή σύμφωνα με το θεολογικό σχήμα: απομάκρυνση από το Θεό > έκπτωση > μετάνοια. Σίγουρα δεν μπορούμε να μιλήσουμε για την «παραβάση» και την «τιμωρία» όπως παρουσιάζονται στο βιβλίο των Κριτών. Όμως μπορούμε να δουλέψουμε το τι έχαναν οι Ισραηλίτες σε επίτεδο σχέσης (βλ. απιστία = καταστροφικές πράξεις, διαστροφή των σχέσεων). Έχοντας επεξεργαστεί και στην Εισαγωγή τις αλλαγές στη ζωή των Ισραηλιτών οδηγούμε τους μαθητές με μια βιοματιική εργασία (εφ. 3) να φανταστούν τις επιδράσεις που θα έφερνε στη ζωή τους η εγκατάσταση στη Χαναάν και να επισημάνουν τον κίνδυνο της απομάκρυνσης από το Θεό (εφ. 4). Σχετικές εμπειρίες των μαθητών ίσως βοηθήσουν: συζητάμε με ποιον τρόπο, όταν «χαλάει» μια σχέση (π.χ. οικογενειακή), αλλάζουν πολλές πτυχές της ζωής μας. Γινόμαστε πιο απόμακροι, πιο σκληροί, πιο ανταγωνιστικοί κ.ά. Κι αυτό με τη σειρά του επιφέρει αρνητικές συνέπειες στον τρόπο που εργαζόμαστε, παίζουμε, μιλάμε, σκεφτόμαστε, προσεγγίζουμε τους άλλους. Αυτό διευκολύνει τις λάθος στάσεις και επιλογές. Καθώς όλη η επεξεργασία είναι αρκετά ουσιαστική, τη δουλεύουμε σε μια πιο συνθετική μορφή και στο «Προσπαθώ...» 2.
- Ο Σαμουήλ απεικονίζεται να ασκεί πολλαπλούς ρόλους (προφήτης, δικαστής, ιερέας, εθνικός ηγέτης). Τους βάζουμε να υπογραμμίσουν και τη φράση «άνθρωπος του Θεού». Με την εφ. 5 οι μαθητές μπορούν να φτάσουν (συμπληρωματικά και με τις προηγούμενες) στη συνειδητοποίηση του πραγματικού κινδύνου που απειλεί τους Ισραηλίτες. Το να ξεχάσουν δηλαδή ότι ο Θεός, ως μοναδικός Κύριος του Ισραήλ είναι ο πραγματικός εγγυητής της ελευθερίας τους. Χρειάζεται όμως προσοχή, καθώς το κείμενο γ' αφορά στην αρνητική κριτική που ασκεί ο Σαμουήλ ενάντια στη βασιλεία, να μην κατανοηθούν οι ενστάσεις του ως άρνηση της πολιτικής προόδου ή ότι τη θεωρεί ως μια «κακή επιρροή» του χαναανιτικού περιβάλλοντος. Μην ξεχνάμε ότι εδώ κρύβεται η ματιά του συγγραφέα, ο οποίος θέλει να προφυλάξει το λαό από την ανάρκεια και την απομάκρυνση από το Θεό. Οι μαθητές πρέπει να καταλάβουν ότι ο θεσμός της βασιλείας συνιστούσε πραγματική πρόοδο, καθώς έτσι οι Ισραηλίτες θα μπορούσαν να παίρνουν πιο γρήγορα αποφάσεις, να συγκεντρώνουν στρατό, να είναι πιο αποτελεσματικοί κ.ά. Ο Σαμουήλ αντιδρά, φοβούμενος ότι η βασιλεία ίσως τους οδηγήσει καταρχάς στην ανάρκεια και στη συνέχεια στη λήθη του Θεού. Αν η τάξη το επιτρέπει, μπορούμε να προεκτείνουμε τη συζήτηση («Προσπαθώ...» 3) πάνω στη σημασία και τις διαστάσεις της αληθινής κοινωνικής προόδου.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

α) Βρείτε στο βιβλίο της Ιστορίας σας και καταγράψτε σπουδαία γεγονότα που συμβαίνουν την εποχή των Κριτών στον ελλαδικό χώρο.

β) Οργανώστε ένα Project σε συνεργασία με το φιλόλογο, τον καθηγητή των ξένων γλωσσών, της μουσικής και των εικαστικών: Με ποιον τρόπο είναι δυνατόν ένας πολιτισμός να επηρεάζεται θετικά από έναν άλλο χωρίς να αλλοιώνεται και να χάνει την ιδιαίτερη ταυτότητά του;

Η ΔΕΥΤΕΡΟΝΟΜΙΣΤΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΔ

Από όλους τους ερευνητές γίνεται δεκτό ότι οι Κριτές σκιαγραφούνται μέσα στο *δευτερονομιστικό πλαίσιο της ιστορίας*⁵⁴. Ενώ δηλαδή για τον J οι Κριτές είναι πολεμικοί ήρωες και πνευματικοί ηγέτες που σε στιγμές κινδύνου εμφανίζονται μέσα από τη φυλή που κινδυνεύει, ο Δευτερονομιστής (D) έρχεται αργότερα να αναθεωρήσει και να παρουσιάσει τις τοπικές κρίσεις και την αντιμετώπισή τους ως γενικές και τους Κριτές όχι ως φυλετικούς, αλλά ως εθνικούς ήρωες όλου του Ισραήλ. Επιπλέον, όλες οι κρίσεις που συμβαίνουν στη ζωή του λαού εξηγούνται από τον D μέσα στο ίδιο θεολογικό σχήμα: Ενώ ο Θεός τηρεί τη διαθήκη του, ο Ισραήλ αποδεικνύεται επίορκος. Ο Γιαχβέ τους τιμωρεί. Όταν μετανιώνουν, τους λυπάται και τους στέλνει έναν Κριτή που τους γλιτώνει. Αυτή η θεώρηση της εθνικής και θρησκευτικής ιστορίας του Ισραήλ είχε ως στόχο της όχι την αποκατάσταση της ιστορικής πορείας του Ισραήλ πλησιέστερα προς την αλήθεια, αλλά την παρουσίασή της με τη θεολογική οπτική αυτής της «σχολής». Οι δευτερονομιστές, δηλαδή, δείχνουν ότι η ειρήνη στη Γη της Επαγγελίας απειλείται διαρκώς, εξαιτίας της αποξένωσης των Ισραηλιτών από το Θεό. Πρόκειται για μια οπτική επηρεασμένη από τη διδασκαλία των μεγάλων προφητών του 8ου και 7ου αι. π.Χ. με την οποία ενοποιούνται θεματικά τα ιστορικά βιβλία της ΠΔ. Σχηματικά αυτή η θεώρηση είναι: Όταν ο λαός και οι άρχοντες τηρούν τους όρους της Διαθήκης προς το Θεό, τα πράγματα βαίνουν καλώς. Όταν ο λαός αποστατεί, επέρχονται οι συμφορές.

Καθώς ερχόμαστε να διδάξουμε τα ιστορικά γεγονότα της ΠΔ μέσα από τα ίδια τα κείμενα, απαιτείται πολλή προσοχή, ώστε να μην υπηρέτησουμε στενά «δευτερονομιστικούς» στόχους. Αυτό που μας χρειάζεται μέσα από τη διδασκαλία αυτών των ιστοριών είναι να οδηγήσουμε τους μαθητές να διακρίνουν ότι μέσα στην ΠΔ βλέπουμε το Θεό να καλεί συνεχώς τον άνθρωπο να σωθεί, κάτι που θα ολοκληρωθεί στο πρόσωπο του Χριστού. Για να το πετύχουμε, χρειάζεται αφενός να ανακαλύπτουμε πίσω από κάθε αφήγηση των ΔΕ το κρυμμένο θεϊκό σχέδιο σωτηρίας και αφετέρου να δομούμε τις μεμονωμένες αφηγήσεις και τα επεισόδια με κατάλληλους τρόπους, ώστε να εντάσσονται σε μια συνολική θεώρηση του σχεδίου της σωτηρίας, καθώς αυτό προχωράει μέσα στην ιστορία του Ισραήλ.

ΔΕ 13: Η ζωή οργανώνεται με βάση το Νόμο του Μωσή

Παρ. α': Λευ 10,17, Λευ 19,18, Εξ 23,1-2, Εξ 22,25-26, Εξ 23,4, Εξ 22,4, παρ. β': Εξ 22,20, Λευ 19,9-10, Εξ 22,24, παρ. δΔ: Δτ 14,22-28, παρ. ε': Λευ 25,1-17, παρ. στ': Δτ 18,9-10 και Λευ 20,2-3.

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να γνωρίσουν κάποιες χαρακτηριστικές διατάξεις του Νόμου. 2) Να εκτιμήσουν τη σημασία του Νόμου για τη ζωή των Ισραηλιτών. 3) Να ανακαλύψουν το χαρακτήρα και την πηγή του Νόμου. 	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να αναφέρουν κάποιες διατάξεις του Νόμου. 2) Να αξιολογούν τη σημασία αυτών των διατάξεων για τη ζωή των Ισραηλιτών. 3) Να εξηγούν με δικά τους λόγια τη σχέση των διατάξεων με τη Διαθήκη του Μωσή. 4) Να συσχετίζουν αυτές τις διατάξεις με αντίστοιχα ζητήματα που παραμένουν «ανοιχτά» στην εποχή μας και να εκφράζουν σχετικούς προβληματισμούς, προσωπικές ιδέες και συναισθήματα.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Η λατρεία του Γιαχβέ αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση της ισραηλιτικής εθνικής συνείδησης. Οι δώδεκα φυλές ήταν αυτόνομες, καθεμία με το δικό της έδαφος που το διοικού-

54. Για το δευτερονομιστικό πλαίσιο του βιβλίου των Κριτών βλ. W. Zimmerli, *Επίτομη θεολογία...*, σ. 102-103. Για τη δευτερονομιστική θεώρηση και το Δευτερονόμο βλ. συνοπτικά Σ. Αγουρίδης, *Ιστορία...*, σ. 204-222.

σε και το υπερασπιζόταν. Ότι συνέδεε τις φυλές ήταν η πίστη στον ίδιο Θεό και η λατρεία του στα ιερά. Στις συναθροίσεις τους στα ιερά οι Ισραηλίτες λάτρευαν το Θεό που τους έβγαλε από την Αίγυπτο, σύναψε μαζί τους Διαθήκη και τους οδήγησε στη Γη της Επαγγελίας. Γύρω απ' αυτά τα ιερά διαμορφώνονται και οι πρώτες παραδόσεις για τη θρησκευτική και κοσμική ιστορία τους.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: Νόμος, Κιβωτός Διαθήκης, πρεσβύτεροι, Λευίτες, δεκάτη, Σαββατικό έτος, Ιωβηλαίο έτος.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

1. Στη διδασκαλία των νομικών διατάξεων χρειάζεται να ξεκαθαριστούν οι παρακάτω αλήθειες:

✓ Ο Νόμος δε στηρίζεται στους κοσμικούς άρχοντες και δεν αρύεται την ισχύ του απ' αυτούς. Δεν υπάρχουν άρχοντες που να βρίσκονται πάνω από το Νόμο. Ο Νόμος προέρχεται από τη Διαθήκη Θεού - ανθρώπων (εφ. 1 και 2)

✓ Η τήρηση του Νόμου βασίζεται στη σχέση με το Θεό, αλλά βελτιώνει και τις σχέσεις των ανθρώπων (εφ. 3). Οι νομικές, λοιπόν, διατάξεις έχουν ανθρωπιστική σημασία⁵⁵.

✓ Η διαμόρφωση του Νόμου σχετίζεται με τις ανάγκες του λαού μέσα στην ιστορία του (εφ. 4 και 5).

2. Για να διευκολυνθούν να βρουν παραδείγματα (εφ. 5), τους καλούμε να σκεφτούν αντίστοιχες καταστάσεις της σημερινής ζωής. Πώς φαντάζονται τη ζωή των αδυνάτων, των ξένων, των αδικημένων κ.ά.

3. Οι διατάξεις για το ιωβηλαίο και σαββατικό έτος ίσως αποτελέσουν αφορμή για ένα διαθεματικό project οικολογικού περιεχομένου. Το ίδιο και οι διατάξεις για τους ξένους, ιδιαίτερα για διαπολιτισμικά σχολεία.

4. Θα πρέπει να εξαρθεί το ότι η προστασία των ξένων, αδυνάτων κ.ά. και η ευαισθητοποίηση των πολιτών αποτελούν δείγμα πολιτισμού και αληθινής προόδου. Μπορούμε να οργανώσουμε μια συζήτηση γύρω από τις σύγχρονες ελλείψεις των ελληνικών νόμων και διατάξεων για τους Α.Μ.Ε.Α. Αν μάλιστα υπάρχουν στην τάξη μας Α.Μ.Ε.Α., μπορούν να αναλάβουν να τις παρουσιάσουν οι ίδιοι.

5. Επειδή πολλά παιδιά γνωρίζουν το «οφθαλμόν αντί οφθαλμού...» το θέτουμε στη σωστή του πλαίσια και διορθώνουμε τη λαθεμένη αντίληψη. Βοηθούμε τα παιδιά να φανταστούν τη σκληρότητα της εποχής, όπου η εκδίκηση του αίματος, ειδικά στις φυλές, ήταν κάτι φυσικό. Η προτεινόμενη επιχειρηματολογία («Προσπαθώ...» 1) διευκολύνει τον ουσιαστικό προβληματισμό και τη διαμόρφωση άποψης.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

α) Είναι μια ΔΕ που μπορεί να διδαχθεί ομαδοσυνεργατικά.

β) Οι μαθητές γυρνούν στα όσα έμαθαν στην Ιστορία για τη νομοθεσία του Δράκοντα και του Σόλωνα στην αρχαία Αθήνα και ξεκαθαρίζουν: από πού πήγαζαν οι νόμοι, ποιον εξυπηρετούσαν, τι προβλήματα έλυναν. Στη συνέχεια κάνουν συγκρίσεις με όσα έμαθαν για το Νόμο των Ισραηλιτών.

Ο ΝΟΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

α) Για την ΠΔ πρόκειται για το νόμο που αποκάλυψε ο ίδιος ο Θεός και πρέπει να αναζητηθεί στα πέντε βιβλία της Πεντατεύχου. Η εβραϊκή λέξη *Τορά*, που οι Ο' αποδίδουν με τη λέξη «Νόμος» δεν έχει αυστηρά νομική σημασία. Για την ακρίβεια σημαίνει **διδασκαλία** που δόθηκε από το Θεό στους ανθρώπους για να κανονίζει τη διαγωγή τους και αναφέρεται στο νομοθετικό σύνολο που η παράδοση της ΠΔ συνδέει με το Μωυσή. Ωστόσο δεν πρόκειται για διατάξεις που επιβάλλει «αυθαίρετα» ο Θεός, αλλά για διατάξεις που προκύπτουν από τη συμφωνία / Διαθήκη που πραγματοποίησαν Θεός και άνθρωποι. Επειδή ο Μωυσής είναι ο μεσίτης της Διαθήκης, όλα τα νομοθετικά κείμενα αποδόθηκαν σ' αυτόν (=Μωσαϊκός Νόμος) και τοποθετήθηκαν στο αφηγηματικό πλαίσιο του Σινά.

β) Ο Νόμος ρυθμίζει τη ζωή του Ισραήλ σε όλους τους τομείς. Τίποτε δεν αφήνεται στην τύχη. Γι' αυτό υπάρχει και μεγάλη ποικιλία στη φιλολογική διατύπωση των νόμων. Υπάρχουν άρθρα ηθικοσοφιστικά, άλλα αποδεικτικά, άλλα ως αιτιολογημένες επιταγές. Τον τόνο δίνουν οι εντολές. Εμφανίζονται ως διδασκαλία δοσμένη με τρόπο επιτακτικό στο όνομα του ίδιου του Θεού. Γι' αυτό και αργότερα η ΚΔ θα αποκαλέσει «Νόμο» όλη τη θεία οικονομία που θεμελιώνεται σ' αυτή τη νομοθεσία (Ρωμ 5,20).

γ) Το ότι ο Θεός είναι η πηγή του Νόμου δε σημαίνει ότι η Τορά δεν αναπτύχθηκε σιγά σιγά, δεν

55. Βλ. τις υποσημειώσεις 2 και 3 στο Μ. Κωνσταντίνου, «Το ήθος του Θεού»..., σ. 21-34.

συμπληρώθηκε και δεν προσαρμόστηκε στις ανάγκες των καιρών. Επικεφαλής των εντολών μπορεί να θεωρηθεί ο *Δεκάλογος* (Εξ 20,1-17 και Δευτ 5,6-18). Στη συνέχεια υπάρχει ο *Κώδικας της Διαθήκης* (Εξ 20,22-23,33) (έργο του Ε), που προϋποθέτει τη μόνιμη εγκατάσταση των Ισραηλιτών και μπορεί να αναχθεί στην περίοδο των Κριτών⁵⁶. Εδώ η δικαιοδοσία του Θεού εμφανίζεται πολύ εκτεταμένη σε ποικίλους χώρους ζωής και δικαίου. Ο *Δεκάλογος* και ο *Κώδικας της Διαθήκης* επαναλαμβάνονται και διευρύνονται από τον *Δευτερονομιακό Κώδικα* (Δευτ 12,1-26,15). Σ' αυτόν ο Νόμος είναι ένα μέρος της μεγάλης ευλογίας του Θεού για το λαό του, αλλά και πρόκληση για σωστή απόφαση. Η συλλογή εντολών του *Νόμου της Αγιότητας* (Λευ 17-26) περιέχει στοιχεία που μπορούν να αναχθούν έως την εποχή της ερήμου, ωστόσο συντέθηκε την εποχή της βαβυλώνιας αιχμαλωσίας. Στη συλλογή ο σκοπός είναι να παρακινήσει ο Ισραήλ να συμμορφωθεί με τις απαιτήσεις του Θεού. Στη νομοθεσία του μεταιχμαλωσιακού *Ιερατικού Κώδικα* (P) έχουμε μια υπερέξαρση του τελετουργικού (νόμοι περί θυσιών: Λευ 1-7, περί τελετουργικής καθαρότητας: Λευ 11-15), κάτι απόλυτα κατανοητό μπροστά στους συγκρητιστικούς κινδύνους της εποχής. Ο λαός δένεται σφιχτά με το Θεό με ένα πλούσιο τελετουργικό και κανόνες καθαρότητας που «προσάτευαν» τον Ισραήλ χωρίζοντάς τον από τους γύρω λαούς⁵⁷.

δ) Σε όλη την ΠΔ ο *Νόμος κυριαρχεί και είναι πανταχού παρών*. Οι ιερείς είναι οι θεματοφύλακες του. Οι προφίτες, αναγνωρίζουν την αυθεντία του και κατηγορούν τους ιερείς, όταν τον παραμελούν. Μετά τον Έσοδρα η κοινότητα του Ισραήλ τοποθετεί την Τορά οριστικά στο κέντρο της ζωής της. Όμως η προσκόλληση στο Νόμο περικλείει κινδύνους που θα αναδειχθούν αργότερα. Πρώτος κίνδυνος: Οι εντολές δεν ιεραρχούνται σωστά. Δεύτερος: Η δικαιοσύνη του ανθρώπου απέναντι στο Θεό δε θεμελιώνεται στη θεία χάρη, αλλά στην υπακοή σε εντολές, σαν να είναι ο άνθρωπος ικανός να σωθεί από μόνος του. Αυτά είναι προβλήματα που θα αντιμετωπίσει η ΚΔ.

ΔΕ 14: Δαβίδ, ο δοξασμένος βασιλιάς του Ισραήλ

Παρ. α': από το Α Βασ 8 και 15,35, παρ. β': από το Α Βασ 16, 18,1-5, 19, 20, 31, παρ. γ': από το Β Βασ 2,4, 5,1-4, 8, 10-12, 22, παρ. δ': Β Βασ 5,6-7,29 και Γ Βασ 2,10-12

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να επισημάνουν το ρόλο του Θεού στις εξελίξεις. 2) Να συνειδητοποιήσουν το ρόλο και την προσφορά του Σαούλ και του Δαβίδ. 3) Να πληροφορηθούν τη σύνδεση του Δαβίδ με το πρόσωπο του Μεσσία. 4) Να ενημερωθούν για την κατάσταση της σημερινής Ιερουσαλήμ. 	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να αναφέρουν τα επιτεύγματα των Σαούλ και Δαβίδ. 2) Να αξιολογούν το έργο τους με κριτήρια. 3) Να εκφράζουν προσωπικές σκέψεις και συναισθήματα για τις τραγικές πτυχές της ζωής τους. 4) Να αναγνωρίζουν στα κείμενα το συσχετισμό Δαβίδ - Μεσσία και τη σημασία της «χρίσης» στη χριστιανική Εκκλησία. 5) Με αφορμή τις πληροφορίες / γνώσεις για την Ιερουσαλήμ να εκφράσουν προβληματισμούς, ιδέες και σκέψεις.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Στις διηγήσεις για την εμφάνιση της βασιλείας στον Ισραήλ επισημαίνεται μια έντονα διχασμένη θέση / αντίληψη για το θεσμό. Παρά δηλαδή το γεγονός ότι ο χρισμένος παρουσιάζεται ως χαρισματική δωρεά του Θεού προς το λαό του (Α Βασ 9,16) ταυτόχρονα υπάρχει η διαπίστωση ότι η βασιλεία προήλθε από την πρόκληση του περιβάλλοντος.

2. Στη φάση των μεγάλων βασιλείων του Ισραήλ, όπως και στους Κριτές, είναι το **πνεύμα του Θεού**

56. Βίβλος της Ιερουσαλήμ, *Σύντομη εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, μτφρ. Δ. Καϊμάκης, Uniprint Hellas, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 33.

57. Για τον ιερατικό κώδικα βλ. συνοπτικά Σ. Αγουρίδης, *Ιστορία της θρησκείας...*, σ. 311-332.

που καλεί και συνοδεύει το βασιλιά. Όπως και στους Πατριάρχες, προαναγγέλλεται η θεϊκή απόφαση για τη σωτηρία του λαού. Ο Σαμουήλ εκλέγει το βασιλέα-σωτήρα, πριν καν αυτός αποδείξει με κάποια σπουδαία πράξη του την αξία του. Στις διηγήσεις των βασιλέων, λοιπόν, είναι χαρακτηριστικό: τον αποφασιστικό λόγο τον έχει πάντα ο Θεός. Ο Θεός κατευθύνει και όχι η εξουσία, η πολιτική και η πλειοψηφία. Από την άλλη ο λαός αναγνωρίζει τον βασιλέα, όταν ο Θεός τον εμλογεί.

3. Ήταν πελοϊσθη των Εβραίων ότι το **λάδι** εισχωρεί βαθιά στο σώμα δίνοντας του υγεία, σφρίγος, ευχαρίστηση και ομορφιά. Γι' αυτό στο θρησκευτικό επίπεδο το λάδι χρησιμοποιήθηκε για θεραπευτικές ή καθιερωτικές ιεροτελεστίες και τα χαρίσματά του θεωρούνταν ως σημεία αγαλλιάσεως και σεβασμού.

4. Το βασίλειο του **Σαούλ** ήταν αμφικτιονικής μορφής, αφού οι φυλές δεν είχαν ακόμη ενοποιηθεί. Ο Σαούλ εμφανίζεται στην αρχή ως συνεχιστής των Κριτών, αλλά η αναγνώρισή του από όλες τις φυλές του δίνει κύρος και συνέχεια. Είναι χαρακτηριστικό ότι για την ανακήρυξη του Σαούλ ως βασιλέα έχουμε τρεις αντιφατικές μεταξύ τους παραδόσεις: α) Α Βασ 9,15-10, β) Α Βασ 8,1-22 και γ) Α Βασ 10,17-21. Αυτό αποδεικνύει ότι η εγκαθίδρυση του βασιλικού θεσμού δεν έγινε χωρίς αντιρροήσεις.

5. Η ΠΔ αφηγείται την ιστορία του **Δαβίδ** με εξαιρετική ειλικρίνεια. Παρουσιάζεται περισσότερο ως στρατιωτική και πολιτική φυσιογνωμία⁵⁸, ωστόσο με βαθιά θρησκευτικότητα. Ο Δαβίδ προερχόμενος από ποιμενικούς κύκλους δεν ήταν δυνατόν παρά να είναι οπαδός της μωσαϊκής παράδοσης. Επιλέγεται από το Σαμουήλ για τη λύση του θρησκευτικού προβλήματος και την επιστροφή του λαού στη μωσαϊκή θρησκεία. Ο Δαβίδ χρίστηκε 3 φορές βασιλιάς: α) Α Βασ 16,1-13: χρίση από τον Σαμουήλ, β) Β Βασ 2,1-11: ανακήρυξη του Δαβίδ ως βασιλιά του Ιούδα, γ) Β Βασ 5,1-5: ανακήρυξη του Δαβίδ ως βασιλιά του Ισραήλ.

6. Στον Ισραήλ αναπτύχθηκε η παράδοση ότι ο Δαβίδ είναι ο **τύπος του Μεσσία** ο οποίος θα προέλθει από τον οίκο του (Ησ 9,6. 11,1, Μιχ 5,1, Ιερ 23,5. 37,9, Ιεζ 34,23. 37,24). Με το όνομά του Δαβίδ συνδέθηκε – και για τους εβραίους και για τους χριστιανούς – η μεσσιανική ελπίδα της ανθρωπότητας. Η ΚΔ σημειώνει ως **χρίσμα του Ιησού** στη διάρκεια της επίγειας ζωής του εκείνο που έλαβε στο βάπτισμα (Πραξ 10,38). Ο ίδιος ο Ιησούς στην αρχή του έργου του (Λκ 4,18-21) εφαρμόζοντας στον εαυτό του το κείμενο του Ησαΐα (61,1) εξηγεί το χρίσμα ως χρίσμα προφητικό για την αναγγελία του μηνυματός του.

7. Η βασιλεία του Δαβίδ χαρακτηρίζεται από **μεγάλα έργα**. Κατά την εποχή του η αγροτική δομή της ισραηλιτικής κοινωνίας μεταβλήθηκε ραγδαία σε αστική. Κορυφαίες σημασίες είναι η ένωση των φυλών, ωστόσο μέχρι το θάνατο του βασιλιά δεν είχε επιτευχθεί ουσιαστική ενότητα (βλ. επαναστάσεις Αβεσσαλώμ, Σαβεέ κ.ά., όπου αντικατοπτρίζεται η διαμάχη μεταξύ της κεντρικής εξουσίας στην Ιερουσαλήμ και της περιφέρειας και προμηνύεται το σχίσμα ανάμεσα στο βορρά και το νότο). Η κατάκτηση της **Ιερουσαλήμ**, μιας ανεξάρτητης από τις φυλές πόλης και η ανακήρυξή της σε πρωτεύουσα και λατρευτικό κέντρο του Ισραήλ, ήταν αποφασιστικής σημασίας κατά τη διαδικασία συγκρότησης του κράτους του Δαβίδ.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: Ιερουσαλήμ, Πόλη Δαβίδ, Σιών, Φιλισταίοι, χρίσμα, ύσσωπος, χρίσμα, Μεσσίας, βουνό του Κυρίου.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Στην παρ. α' και β' και με την **εφ. 1** οι μαθητές αναγνωρίζουν την εκλογή και τη χρίση του Σαούλ και του Δαβίδ ως υπηρεσία του θελήματος του Θεού. Καλούμε τους μαθητές να σκεφτούν και άλλες περιπτώσεις εκλογής που γνωρίζουν (π.χ. Ιακώβ). Καταληκτικά μπορούμε να γράψουμε στον πίνακα το Α Βασ 16,7 («ο άνθρωπος βλέπει τα φαινόμενα, εγώ όμως βλέπω την καρδιά»). Δεν ξεχνάμε βέβαια πως η Εκλογή είναι μια προκλητική ιδέα για τους μαθητές. Γι' αυτό θα χρειαστεί να επανέλθουμε.
- Δεν καταπιανόμαστε με την ιστορία της **μοιχείας του Δαβίδ** με στόχο να της προσδώσουμε ηθική σημασία. Άλλωστε και στην ίδια την ΠΔ δεν γίνεται τόσο λόγος για το αμάρτημά του, όσο για το έλεος του Θεού· όχι τόσο για το κακό παράδειγμα του Δαβίδ, όσο για το παράδειγμα του Θεού που συγχωρεί και πραγματοποιεί τις Επαγγελίες του. Αυτό δεν σημαίνει ότι θα αποτρέψουμε τυχόν χαρακτηρισμούς που θα εκφραστούν από τους μαθητές, αλλά ότι θα επικεντρώσουμε την προσοχή τους στην προσφορά συχώρεσης από το Θεό. Μπορούμε μάλιστα να διηγηθούμε στους μαθητές τη συνάντησή του με το Νάθαν και τα όσα λέχθηκαν (Β Βασ 12,1-7).
- Έχει νόημα να εξαρθεί η φιλία του Δαβίδ με τον **Ιωνάθαν**. Καθώς πρόκειται για διήγηση που υπάρ-

58. Για το Δαβίδ, βλ. Β. Βέλλας, *Θρησκευτικές προσωπικότητες...*, σ. 113-128.

χει και στο ΑΠ του Δημοτικού, είναι μια καλή αφορμή για συζήτηση πάνω σε εμπειρίες των μαθητών για τις δυσκολίες του να έχεις φίλους, το τι περιμένουμε από τους φίλους μας, πόσο σ' αλήθεια «ανοικτοί» είμαστε κ.ά. Μια τέτοια κουβέντα ίσως καταλήξει και σ' ένα τρυφερό «παιχνίδι» στην τάξη: χαρίζουμε κάτι ο ένας στον άλλο, γράφουμε ή λέμε κάτι καλό ο ένας για τον άλλο.

- **Δαβίδ και Γολιάθ** (Α Βασ 17): Η διήγηση ίσως είναι γνωστή για τα περισσότερα παιδιά. Αν αυτό συμβαίνει και η τάξη μας το επιτρέπει μπορούμε να δώσουμε ερεθίσματα για συζήτηση / προέκταση γύρω από τους σύγχρονους αδύναμους / Δαβίδ και ισχυρούς / Γολιάθ.
- Με το «**Προσπαθώ...**» **1** οι μαθητές αναγνωρίζουν τη σχέση Δαβίδ-Χριστού στα κείμενα της ίδια της ΚΔ. (Άλλες σχετικές καινοδιαθηκικές αναφορές: Πραξ 2,29-30, Εβρ 1,9).
- Με το παράθεμα για τη χρήση διευκολύνονται οι μαθητές να κατανοήσουν τη σημασία του «**χριστού**» ως εκλεγμένου από το Θεό και επιφορτισμένου με αποστολή και έργο στον κόσμο. Έτσι είναι σε θέση («**Προσπαθώ...**» **1 και 2**) να κατανοήσουν το σχήμα Χρήση > χριστός > Χριστός > χρίσμα > χριστιανοί. Τη σημασία της αποστολής του «Πνεύματος του Θεού», όταν ο χρισμένος αρχίζει το έργο του, θα τη δουλέψουμε και του χρόνου με τη Βάπτισμα του Ιησού, αλλά και στην εκκλησιαστική ιστορία με την Πεντηκοστή.
- Με τις **ερ. 3 και 4** τα παιδιά προσεγγίζουν το Δαβίδ πιο συναισθηματικά και βιωματικά. Αν υπάρξει χρόνος διαβάζουμε και το σχετικό απόσπασμα (Β Βασ 6,12-15). Έτσι όλα όσα γνώρισαν με τα κείμενα αποκτούν άμεση υπόσταση και εγγύτητα. Επιπλέον, δουλεύουν την ιδέα της παρουσίας του Θεού σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης ζωής, ακόμη και την πιο ταπεινή ή την πιο «εξωτερική», κάτι που τους προετοιμάζει κατάλληλα για το επόμενο μάθημα (Ψαλμοί).
- Θα πρέπει να δώσουμε βαρύτητα στη δημιουργία της πρωτεύουσας του κράτους, καθώς για πρώτη φορά συναντάμε τη σημασία της *Ιερουσαλήμ* ως ιερής πόλης. Για τη στήριξη της **ερ. 5** παρατηρούμε το σχεδιάγραμμα της Ιερουσαλήμ, φέρνουμε υλικό από τον ημερήσιο τύπο κ.ά. Το «**Επιλέγω...**» **3** έχει ιδιαίτερη σημασία για τα διαπολιτισμικά σχολεία. Σ' αυτή την περίπτωση ωθούμε τους μαθητές να κάνουν μια παρουσίαση με τρόπο που να εκφράζει ελπίδες υπέρβασης των σημερινών αδιεξόδων.

ΔΕ 15: Οι Ψαλμοί, ποιήματα και τραγούδια για το Θεό

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να κατανοήσουν το θρησκευτικό χαρακτήρα και την εκφραστική δύναμη των ψαλμών. 2) Να συνειδητοποιήσουν το θέση και το ρόλο των ψαλμών στη χριστιανική λατρεία. 	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να αναγνωρίζουν τα χαρακτηριστικά της θρησκευτικής πίστης που εκφράζονται στους ψαλμούς. 2) Να αναφέρουν περιστάσεις ζωής που υπονοούνται και εκφράζονται στους ψαλμούς. 3) Να περιγράψουν και να αξιολογούν εικόνες και μεταφορές των ψαλμών που επεξεργάστηκαν. 4) Να εκφράζουν προσωπικές σκέψεις ή συναισθήματα που τους γεννούν οι ψαλμοί.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Πρόκειται για το βιβλίο όχι μόνο της ΠΔ, αλλά και όλης της ΑΓ που διαβάζεται συχνότερα. Ενώ στα εβραϊκά κείμενα έχει τον τίτλο «Ύμνοι», «Βιβλίον των Ύμνων», «Προσευχαί», στα ελληνικά κείμενα ονομάζεται «Ψαλμοί», «Βίβλος Ψαλμών» (Λκ 20,42, Πραξ 1,20), «Ψαλτήριον». Οι 150 ψαλμοί διαρρέονται από αρχαιότατων χρόνων σε 5 τμήματα που διακρίνονται μεταξύ τους με τη δοξολογία που παρατίθεται στο τέλος. Οι ψαλμοί στην αρχή κυκλοφορούσαν μεμονωμένοι. Με το πέρασμα του χρόνου άρχισαν να ενώνονται σε μικρές συλλογές, ώσπου να αποτελέσουν (πιθανώς γύρω στον 3ο π.Χ. αι.) τη μεγάλη συλλογή του Ψαλτηρίου. Είναι αυτονόητο ότι σ' αυτό συντέλεσε η λατρεία που αναπτύχθηκε στο Ναό⁵⁹.

2. Ο Zimmerli⁶⁰ αναφέρεται σε κάποια ιδιαίτερα παλαιδιαθηκικά χαρακτηριστικά των ψαλμών που τους διαφοροποιούν από την ποίηση του ευρύτερου περιβάλλοντός τους:

59. Για μια πληρέστερη ενημέρωση και πάνω στα είδη των Ψαλμών βλ. την Εισαγωγή στο: Β. Βέλλας, *Εκκλησιαστικά αναγνώσματα της Παλαιάς Διαθήκης, Α' Εκλεκτοί Ψαλμοί*, Αθήνα 1952, σ. 9-26.

60. W. Zimmerli, *Επίτομη θεολογία...*, σ. 193-196.

✓ Κάθε ικεσία του Ισραήλ απευθύνεται *κατευθείαν στο Θεό* και μόνο σ' αυτόν, σε πλήρη εφαρμογή της πρώτης εντολής του Δεκαλόγου.

✓ Ο Θεός δεν είναι άγνωστος, αλλά ο Θεός που έχει κάνει γνωστό τον εαυτό του στο λαό του. Ο Ισραήλ γνωρίζει το όνομά του και ξέρει καλά πως πρόκειται για το Θεό που δεν τον άφησε και δε θα τον αφήσει να χαθεί.

✓ Ο Ισραήλ όχι μόνον επιτρέπεται, αλλά οφείλει να επικαλείται το Θεό χωρίς κανένα δισταγμό. Η παλαιδιαθητική πίστη απευθύνεται προσωπικά στο Θεό της σε κάθε επίκληση, ακόμη και σε περιπτώσεις πειρασμού.

3. Εκτός απ' τους ψαλμούς, ποιητικά τμήματα βρίσκουμε σε όλη την ΠΔ: άσμα Μωσή (Εξ 15), άσμα Δεββώρας (Κρ 5), Θρήνος Δαβίδ για Σαούλ και Ιωνάθαν (Β Βασ 1) και βέβαια τα κομμάτια της προφητικής ποίησης.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

● Καθώς στους ψαλμούς εκφράζονται με βιωματικό τρόπο τα βασικά χαρακτηριστικά της παλαιδιαθητικής πίστης, με την επεξεργασία τους στην τάξη προσανατολίζουμε τους μαθητές να τα κατανοήσουν. Γι' αυτό ξεκινάμε από τους ίδιους τους ποιητές (εφ. 1), συνεχίζουμε με τη σχέση τους με το Θεό (εφ. 2) και κατόπιν (εφ. 3) φτάνουμε να αναγνωρίσουμε τα χαρακτηριστικά του Θεού που εκφράζουν. Έτσι, οι μαθητές συνειδητοποιούν ότι η βιβλική πίστη και ευσέβεια βασίζεται στην κατευθείαν σχέση, στον άμεσο διάλογο μεταξύ Θεού και ανθρώπων, που δε σταματάει, ακόμη κι όταν ο άνθρωπος κάνει λάθη. Συναισθάνονται ότι, όσο κι αν η αμαρτία του ανθρώπου στέκεται εμπόδιο στη σχέση του με το Θεό, όταν ο αμαρτωλός στέκεται μετανιωμένος απέναντι στο Θεό και έτοιμος να τον εμπιστευτεί, να τον ακούσει και να δεσμευτεί, «χωράει» στην αγκαλιά του. Η σχέση, λοιπόν, με το Θεό βασίζεται στην ανοιχτή καρδιά. (Έτσι προσεγγίζεται και το δύσκολο ζήτημα που εντοπίσαμε στο προηγούμενο μάθημα [Α Βασ 16,7: «ο άνθρωπος βλέπει τα φαινόμενα, εγώ όμως βλέπω την καρδιά»]). Δουλεύοντας έτσι τους ψαλμούς διευρύνουμε τις διαστάσεις προσέγγισης του ζητήματος της *προσευχής* (που θα αντιμετωπιστεί και στη Β' Γ/σίου). Γι' αυτό και ζητάμε από τους μαθητές να βρίσκουν τις εικόνες των ψαλμών, να τις περιγράφουν και, με δικά τους λόγια, να εκφράζουν τα δικά τους συναισθήματα, να φαντάζονται χρώματα κ.ά. Μάλιστα, όταν διαβάζουμε τους ψαλμούς, μπορούμε να έχουμε μουσική υπόκρουση άρπας ή φλάουτου του Πανός. Εννοείται επίσης ότι σ' ένα μουσικό σχολείο προσφέρεται μια θαυμάσια ευκαιρία στους μαθητές να μελοποιήσουν τμήματα ψαλμών.

● Προσοχή στην αρίθμηση των ψαλμών: οι Ο' αριθμούν κατά μία μονάδα πίσω. Μπορούμε σε συνεννόηση με το μαθηματικό να συνηθίσουν οι μαθητές να χρησιμοποιούν την αρχαία ελληνική αρίθμηση με γράμματα.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

α) Κάντε μια έρευνα σε ενήλικους που ξέρουν απ' έξω αποσπάσματα ψαλμών. Γιατί τους αρέσουν;

β) Οργανώστε μια επίσκεψη στη Συναγωγή της πόλης σας (αν υπάρχει) ή στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδας και ενημερωθείτε για τη θέση των ψαλμών στις καθημερινές προσευχές των Εβραίων.

ΔΕ 16: Σολομών, ο σοφός βασιλιάς του Ισραήλ

Παρ. β': Γ Βασ 3, 4-15, παρ. γ': Γ Βασ 4, 20-5, 14, 9, 26-28, 10, παρ. δ': Γ Βασ 5, 15-8, 66, 11

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να πληροφορηθούν για τη ζωή και το έργο του Σολομώντα. 2) Να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του Ναού για τη ζωή των Ισραηλιτών. 3) Να πληροφορηθούν για την έναρξη της συλλογής του Ισραήλ στην αυλή του Σολομώντα.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να αξιολογούν το έργο του Σολομώντα με κριτήρια. 2) Να διατυπώνουν επιχειρήματα για τη σημασία του Ναού.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Η εποχή του Σολομώντα περιγράφεται στην ΠΔ ένδοξη, με εσωτερική οργάνωση του κράτους και προσπάθεια για διατήρηση και εκμετάλλευση των κατακτημένων από το Δαβίδ εδαφών. Πρόκειται για μια ειρηνική περίοδο κατά την οποία οι διαμάχες βορρά-νότου (αλλά και κέντρου-περιφέρειας) δεν εξαφανίστηκαν, αλλά και δεν εκδηλώνονταν με την ένταση των παλαιότερων εποχών. Ο Σολομών παρουσιάζεται να αντιμετωπίζει με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα τους εσωτερικούς αντιπάλους του απ' ό,τι τους εξωτερικούς εχθρούς του και να είναι σύμβολο της ενοποιημένης εθνότητας.

2. Ο Σολομών, εκτός από την έντονη οικοδομική δραστηριότητα σε διάφορα σημεία της χώρας, επέκτεινε την Ιερουσαλήμ και έκτισε το **Ναό της Ιερουσαλήμ**⁶¹. Ο Ναός στην ΠΔ είναι το σημείο της παρουσίας του Θεού ανάμεσα στους ανθρώπους. Στο εξής, χωρίς να εγκαταλειφθούν ακόμα όλα τα άλλα ιερά, ο Ναός θα καταστεί το κέντρο της λατρείας του Θεού. Έρχονται σ' αυτόν για προσκύνημα από όλα τη χώρα.

3. Βλ. και Κοράνιο 21,78. 81, 27,16-45.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *Ναός, Ιερό, σοφία.*

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Όπως είναι φυσικό η διδασκαλία είναι επικεντρωμένη στο έργο του Σολομώντα (εφ. 3 και 4) και το κτίσιμο του Ναού. Για το Ναό μπορούμε π.χ. να οργανώσουμε μια εργασία για όλη την τάξη, με θέμα «από την Κιβωτό του Μωυσή στο Ναό της Ιερουσαλήμ». Αφού συζητήσουμε την ιδέα με τα παιδιά, τους ζητούμε να αποδελτιώσουν όλα τα σχετικά στοιχεία που μέχρι τώρα έχουμε συναντήσει στα μαθήματα. Εν τω μεταξύ εμείς μπορούμε να έχουμε ετοιμάσει φωτοτυπημένα τα σχετικά αποσπάσματα (π.χ. ενδεικτικά: Εξ 40,2, Ιησ 18,1, Κρ 18,31, Α Βασ 1,24, 3,3, 7,1-2, Β Βασ 6,1-17, 24,25). Οι μαθητές ετοιμάζουν στον Η/Υ ένα φυλλάδιο όπου γράφονται τα σχετικά αποσπάσματα δίπλα σε μια στήλη με τις αντίστοιχες χρονολογίες και ίσως σχετικά σχέδια / σκίτσα. Αν υπάρξει σχετικό ενδιαφέρον μπορεί να κατασκευαστεί και το σχετικό μοντέλο βασισμένο είτε σε ιδέες των μαθητών είτε από το σχετικό που κυκλοφορεί (P. Rohe & T. Dowley, *Ο Ναός του Σολομώντα – και μοντέλο*, Πέργαμος, Αθήνα 2002). Για την εργασία μπορούμε βέβαια να συνεργαστούμε και με τον καθηγητή των Εικαστικών. (Ψαλμ 83: για το Ναό από έναν προσκυνητή).
- Η εφ. 2 ίσως αποτελέσει αφορμή για ουσιαστικό κοινωνικό και πολιτικό προβληματισμό των μαθητών.

Ιδέα για το τέλος του κεφαλαίου

Με βάση και τα όσα γνωρίζουν οι μαθητές από την Ιστορία μπορούμε να τους διευκολύνουμε να αναγνωρίσουν τα χαρακτηριστικά των βασιλέων στους ανατολικούς λαούς και στον Ισραήλ και να τα συγκρίνουν. Ενδεικτικά:

Ο βασιλιάς στους Ανατολικούς λαούς	Ο βασιλιάς στον Ισραήλ
Είναι φυσικός υιός του θεού	Είναι άνθρωπος
Λατρεύεται από τους ανθρώπους	Είναι ευλογημένος από το Θεό
Του προσφέρουν θυσίες	Έχει χαρίσματα από το Θεό
Έχει θεϊκή δύναμη	Έχει πάθη και αδυναμίες
Όλοι υπακούουν στο θέλημά του	Είναι «υιοθετημένος» από το Θεό
Ο βασιλιάς σώζει από το κακό	Υποχρεώνεται να υπακούει στα θελήματα του Θεού
Τιμωρεί οποιονδήποτε τον παρακαούει	Τιμωρείται από το Θεό
Αποκαλείται «θεός» από τους υπηκόους του	Προσφέρει θυσία ως ιερέας στο Θεό

61. Για το Ναό βλ. Δ. Καϊμάκης, *Ο Ναός του Σολομώντα, Ιστορία-Θεολογία*, Simbo, Θεσσαλονίκη 1995.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Ο ΛΑΟΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ: Η ΦΩΝΗ ΤΩΝ ΠΡΟΦΗΤΩΝ ΩΣ ΚΡΑΥΓΗ ΑΦΥΠΝΙΣΗΣ

ΔΙΗΚΟΥΣΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

- 1) Οι προφίτες υπήρξαν αγγελιαφόροι του Θεού που προσέφεραν στους ανθρώπους τη δυνατότητα να κατανοούν την εποχή τους και να συναισθάνονται ποια ήταν η αμαρτία τους.
- 2) Οι προφίτες κατανοούσαν βαθιά την εποχή τους και αναγνώριζαν τις εξελίξεις που οδηγούσαν σε απομάκρυνση από το Θεό και καταστροφή της Διαθήκης.
- 3) Προέβλεπαν και προέλεγαν την καταστροφή που ερχόταν για τον Ισραήλ.
- 4) Καλούσαν το λαό σε μετάνοια και επιστροφή στη Διαθήκη.
- 5) Άνοιγαν προοπτική ελπίδας μιλώντας για την αποκατάσταση και τη σωτηρία και για το κοντινό και για το εσχατολογικό μέλλον.
- 6) Στην ΚΔ και στα λόγια του Χριστού υπάρχουν πολλές αναφορές σε ρήσεις τους.
- 7) Το κήρυγμά τους κατέχει σημαντική θέση στη ζωή και της λατρείας της Εκκλησίας.
- 8) Η θεολογία των προφητών αποτελεί πρόοδο στη παλαιοδιαθηκική θρησκευτική σκέψη και στην αποκάλυψη του Θεού.
- 9) Τα μηνύματά τους είναι διαχρονικά και αφορούν όλους τους ανθρώπους.

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΟΥ ΕΝΙΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΩΣ ΤΗ ΒΑΒΥΛΩΝΙΑ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ

Στόχος της εισαγωγής είναι να κατανοήσουν οι μαθητές το ιστορικό πλαίσιο των τεσσάρων περίπου αιώνων (926 - 587), έτσι ώστε να συνειδητοποιήσουν ότι οι προφίτες είναι προσωπικότητες που δρουν δυναμικά κι ο καθένας με το δικό του ξεχωριστό τρόπο μέσα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό περιβάλλον με δεδομένα προβλήματα και ανάγκες.

ΔΕ 17: Η εποχή της κρίσης

Παρ. α', β' και γ': Γ Βασ 12, παρ. δ': Γ Βασ 21, 1-16

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να αναγνωρίσουν τη σημασία και τις συνέπειες της διάσπασης. 2) Να επισημάνουν την κρίση στις σχέσεις των ανθρώπων με το Θεό και μεταξύ τους.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να συσχετίσουν τα χαρακτηριστικά κρίσης της εποχής με αντίστοιχα σύγχρονα. 2) Να χαρακτηρίσουν την εποχή και την κρίση χρησιμοποιώντας επιχειρήματα και παραδείγματα. 3) Να συζητήσουν για τα αποτελέσματα που επιφέρουν οι σύγχρονες πολιτικές κρίσεις στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Όπως ήδη έχει λεχθεί, σπέρματα διάσπασης υπήρχαν από την εποχή των μεγάλων βασιλέων. Οι απαιτήσεις του Ισραήλ για ελαφρύνσεις στη φορολογία και την καταναγκαστική εργασία βασιζόνταν στις ισραηλιτικές αντιλήψεις για το χαρισματικό ηγέτη, που οφείλει να υπηρετεί το λαό του Θεού. Γι' αυτό και οι πρεσβύτεροι συμβουλεύουν το Ροβοάμ να δεχτεί τους όρους. Άμεσα αποτελέσματα της διάσπασης στην εξωτερική πολιτική: Η Δαμασκός γίνεται βασίλειο ανεξάρτητο, ολοένα και ισχυρότερο (των Αραμαίων), οι Αμμωνίτες πετυχαίνουν την ανεξαρτησία τους, ενώ η Μωάβ παραμένει για λίγο ακόμη χρόνο υποτελής στον Ισραήλ.

2. Στο νότιο βασίλειο του οποίου η έκταση ήταν πολύ μικρή δεν υπήρξε καμιά εσωτερική αλλαγή. Η Ιερουσαλήμ παρέμενε πρωτεύουσα και κέντρο.

3. Στο βόρειο βασίλειο καθυστέρησε ο καθορισμός της πρωτεύουσας (Συχέμ, Φανουήλ, Θερσά). Καθώς απουσίαζε η παράδοση για βασιλική δυναστεία, κυριαρχούσε η αρχαιότερη ισραηλιτική αντίληψη περί χαρισματικού ηγέτη, που αναδεικνύεται από κάποιον άνθρωπο του Θεού και αναγνωρίζεται από το λαό. Τελικά βέβαια μετά τον Ιεροβοάμ οι βασιλείς όριζαν τους γιους τους ως διαδόχους. Ο Ιεροβοάμ εισήγαγε το είδωλο του ταύρου, κάτι που οδήγησε σε αποστασία το λαό. Από τον Ιεροβοάμ έως και τον Αμρί (926-871) παρατηρείται μια σταδιακή παρακμή του βόρειου βασιλείου και μια προοδευτική αποδυνάμωση της ισραηλιτικής κυριαρχίας στην περιφέρεια.

4. Όταν στο θρόνο του βόρειου βασιλείου ανέβηκε ο Αμρί (878-871), άρχισε η άνοδος της ασσυριακής δύναμης. Αυτός είναι κι ο λόγος που η εξωτερική πολιτική της δυναστείας Αμρί ήταν **πολιτική συμ-μαχιών**. Στα εσωτερικά πράγματα η θρησκευτική πολιτική συνδέθηκε με τη συνύπαρξη πολλών θεοτήτων και την προώθηση του θρησκευτικού συγκρητισμού. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές επιβεβαιώνουν το πολιτιστικό άνοιγμα της δυναστείας προς το χαναναϊκό περιβάλλον. Στη διάρκεια της βασιλείας του γιου του Αμρί, Αχαάβ, σε μια εποχή δηλαδή πολιτικά επιτυχή, δρα και ο προφήτης Ηλίας. Ο συσχετισμός των εξωβιβλικών πληροφοριών με τις αντίστοιχες παλαιοδιαθηκικές εκτός από το ιστορικό ενδιαφέρον καθιστά σαφέστερα τα κριτήρια με τα οποία οι βιβλικοί συγγραφείς αντιμετωπίζουν τα ιστορικά γεγονότα⁶².

5. Για την απαγόρευση της πώλησης του αγρού του Ναβουθαί: Καθώς για το δευτερονομιστή συγγραφέα του Γ Βασ η γη ανήκει στο Γιαχβέ, ως αιτία της άρνησης του Ναβουθαί μπορεί να θεωρηθεί η αντίληψη ότι, πουλώντας την πατρική κληρονομιά, αποποιείται την ευλογία του Θεού γι' αυτόν και τους απογόνους του.⁶³

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Με την **ερ. 1** οι μαθητές θα επισημάνουν αρκετά εύκολα πόσο επιβεβαιώνονται οι επιφυλάξεις του Σαμουήλ, όμως έχει νόημα να τους οδηγήσουμε να προβληματιστούν πάνω στην ιδέα της απόλυτης στήριξης σ' έναν πολιτικό ηγέτη. Πρόκειται για έναν ουσιαστικό κοινωνικό προβληματισμό που, αν το επίπεδο της τάξης το επιτρέπει, βοηθά τους μικρούς μαθητές να συναισθανθούν τη σημασία της προσωπικής ευθύνης για την κοινωνία και τον κόσμο.
- Με την **ερ. 2** οι μαθητές εύκολα αναγνωρίζουν την κατάργηση από τους Ισραηλίτες των περισσότερων νόμων, ακόμη και του ίδιου του Δεκαλόγου, αλλά και της πιο βασικής οδηγίας του Νόμου (βλ. ΔΕ 11). Εδώ χρειάζεται να φανταστούν τη ζωή των ανθρώπων. Βάζουμε μαθητές να μιλήσουν για την κάθε περίπτωση (συμμαχίες, συγκρητισμός κλπ.). Αν έχουμε οργανώσει ομάδες στην τάξη, αυτές αναλαμβάνουν να παρουσιάζουν την κατάσταση ως άνθρωποι της εποχής. Η βιωματική εργασία είναι κατάλληλο έδαφος για να «πατήσει» η κατανόηση των συνεπειών της καταστροφής της σχέσης με το Θεό. Επισημαίνουμε ιδιαίτερα την αλλοίωση της θρησκευτικής συμπεριφοράς (πολυθεία, ειδωλολατρία).
- Με την ενσυναίσθηση που επιχειρείται στην **ερ. 3** οι μαθητές θα ξαναθυμηθούν τις Επαγγελίες (Πατριάρχων, Μωυσή, Εξόδου, Βασιλέων), όμως δε θα αρκεστούν στη στεγνή αναφορά τους, αλλά θα ζωντανέψουν την τραγικότητα της θέσης του Ισραήλ.
- Η **ερ. 4** δημιουργεί μια σπουδαία ευκαιρία να συναισθανθούν οι μαθητές την κρίση που επιφέρει η διάσπαση και στο σύγχρονο κοινωνικό πλαίσιο (βλ. και «Προσπάθω...» 1). Καθώς η μεγάλη πληγή των Βαλκανίων, που παραμένει ανοικτή έως και σήμερα, συνδέεται με την τραγική διάσπαση μιας χώρας, ίσως είναι μια καλή ευκαιρία – σε συνεργασία και με άλλους δασκάλους – να οργανώσουμε ένα διαθεματικό Project με θέμα τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας.

62. Για τις εξωβιβλικές πηγές της εποχής του 9ου αι. όταν τα βασίλεια του Ισραήλ και του Ιούδα βρίσκονται στο επίκεντρο των δραματικών συνθηκών που δημιουργεί η επεκτατική ασσυριακή πολιτική στην περιοχή βλ. Μ. Κωνσταντίνου, *Πηγές της ιστορίας της Παλαιστίνης*. Θ' π.Χ. αιώνας, Παράτηρητής, Θεσσαλονίκη 1993.

63. Μ. Κωνσταντίνου, *Ρήμα Κυρίου κραταιόν...*, σ. 226-227.

ΟΙ ΠΡΟΦΗΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Στο βιβλικό προφητικό λόγο προβάλλονται κατά τον εναργέστερο τρόπο τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά της παλαιοδιαθηκικής αποκάλυψης του Θεού⁶⁴. Η ίδια η ΠΔ αναγνωρίζει πως το φαινόμενο της προφητείας δεν περιορίζεται στον Ισραήλ⁶⁵ (Αρ 22-24, Γ Βασ 18). Άνθρωποι που ισχυρίζονταν ότι μιλούσαν στο όνομα του Θεού υπήρχαν σε όλες τις μεγάλες θρησκείες της αρχαιότητας, καθώς και στους γύρω από τον Ισραήλ λαούς⁶⁶. Στην ΠΔ εμφανίζονται, με το τέλος της εποχής των Κριτών, «κύκλοι προφητών» (βλ. π.χ. Α Βασ 10,5 εξ. 19,20, Γ Βασ 18,4, Δ Βασ 2,3-18, 4,38, 6,1, 9,1). Η ίδια η ΑΓ θέτει ως επικεφαλής των προφητών το Μωυσή (Δευτ 18,15). Μιλώντας ωστόσο για *ιουδαϊκό προφητισμό* εννοούμε κυρίως τους προφήτες από τον 8ο αι. π.Χ. έως και τη βαβυλώνια αιχμαλωσία. Ότι τους διακρίνει από τους προκατόχους τους είναι ότι καλούνται προσωπικά από το Θεό, το δε μήνυμά τους συνδέεται άμεσα με την αποκάλυψη του θείου θελήματος και απευθύνεται σ' όλο το λαό (κάποιες φορές μάλιστα και προς όλα τα έθνη).

Η λέξη «προφήτης»: Στα εβραϊκά υπάρχουν δύο σειρές από όρους που ανταποκρίνονται σ' αυτή την έννοια: αφενός *roa* (ο ορών, ο βλέπων και τα ομοειδή τους) και αφετέρου *nabi* (ο ομιλών εκ μέρους κάποιου). Ενώ στην ΠΔ αρχικά οι λέξεις είχαν διαφορετικό νόημα, στα χρόνια των συγγραφέων προφητών σημαίνουν το ίδιο πράγμα. Στα ελληνικά η λέξη «προφήτης» σημαίνει αυτόν που μιλάει εκ μέρους κάποιου Θεού. Η λέξη έχει τη διπλή σημασία του «καλώ» και του «αγγέλλω», εννοεί δηλαδή αυτόν που αφενός έχει κληθεί και αφετέρου αναγγέλλει κάτι. Ο προφήτης δηλαδή είναι ταυτόχρονα *αγγελιαφόρος* και *ερμηνευτής* του θείου λόγου.

Το έργο τους: κυρίαρχα θρησκευτικό. Οδηγούμενοι από το πνεύμα του Θεού μεταφέρουν το μήνυμά του στον κόσμο, υψώνοντας τη φωνή τους εναντίον όχι μόνο του βασιλιά, αλλά όλου του λαού και της κοινής γνώμης. Οι προφήτες βασιζονται στη θρησκευτική παράδοση του Ισραήλ, αλλά βλέπουν ολοκάθαρα το παρόν και μιλούν κάθε φορά για την εποχή τους. Η κλήση τους συνδέεται με κάποια σοβαρή κρίση που παρουσιάζεται στο έθνος. Ωστόσο η προφητική διαμαρτυρία δεν εκφράζεται μόνον όταν είναι φανερή η αποτυχία του κράτους και της πολιτικής του. Διατυπώνεται δυναμικά ακόμη και σε περιόδους ευημερίας και αυτάρκειας, οι οποίες μάλιστα σπηλιτεύονται ως αμαρτία απέναντι στο Θεό και προδοσία της πραγματικής αποστολής του Ισραήλ⁶⁷. Οι προφήτες επιχειρούν μέσα στις συνθήκες της εποχής τους να επαναφέρουν τη θρησκεία στον πραγματικό της άξονα. «Ο προφητικός λόγος είναι ιστορικός με την έννοια ότι κατά κύριο λόγο αναφέρεται στις ανάγκες της συγκεκριμένης εποχής, στην οποία έζησε ο προφήτης. Η αναφορά στο παρελθόν και η ενατένιση στο άμεσο μέλλον γίνεται, εφόσον αυτά εξυπηρετούν το προφητικό μήνυμα του παρόντος και όχι γιατί αυτά καθαυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία»⁶⁸. Παρά τις ιδιαιτερότητές τους, τρεις κοινές κατευθυντήριες γραμμές του έργου όλων είναι: ο *μονοθεϊσμός*, η *ηθική* και η *προσοδοκία της σωτηρίας*. Βασικό μοτίβο των λόγων τους: η ένταση ανάμεσα στη δωρεά του Θεού προς τον Ισραήλ και την εντολή του, την οποία ο Ισραήλ δεν πραγματοποιεί.

Οι προφήτες επιδιώκουν τη (επανα)σύνδεση Θεού - ανθρώπων μέσα στο παρόν, ωστόσο το μήνυμά τους στρέφεται προς το μέλλον και προς το τέλος της ιστορίας, αναδεικνύοντας και την οικουμενική σημασία αυτού του τέλους.

Είναι αλήθεια ότι η «υψηλή» προφητεία στην οποία αποκαλύπτονται όλα τα παραπάνω εξασθενεί μετά την εξορία.

Τα προφητικά βιβλία: Οι προφήτες είναι δεκαέξι και τα βιβλία τους δεκαεννέα. Τα βιβλία των τεσσάρων «μειζόνων» τοποθετούνται στον Κανόνα σύμφωνα με τη χρονολογική τους σειρά, ενώ η τακτοποίηση των «ελασσόνων» είναι πιο αυθαίρετη.

Η χρονολογική ένταξη τους είναι η ακόλουθη:

64. W. Zimmerli, *Επίτομη Θεολογία...*, σ. 239.

65. W. Zimmerli, *ό.π.*, σ. 124.

66. Για την προφητεία στους γειτονικούς λαούς του Ισραήλ και τη σχέση της με την ιουδαϊκή προφητεία βλ. Σ. Αγουρίδης, *Πύρινος χείμαρρος. Προφητεία - έκσταση - γλωσσολογία. Στάδια της πορείας των στην Ισραηλτική και στη Χριστιανική θρησκεία*, Άρτος Ζωής, Αθήνα 1992, σ. 17-21.

67. A. Gunneweg, *ό.π.*, σ. 223.

68. Δ. Δούκος, *Συνοπτική Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 334.

ΕΠΟΧΗ	ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ	ΜΕΙΖΟΝΕΣ	ΓΕΝΙΚΗ ΟΝΟΜΑΣΙΑ
8ος αι. π.Χ.	Αμώς (760-750) Ωσηέ (750-725) Μιχαίας (722-701)	Ησαΐας (740-700)	Προαιχμαλωσιακοί
7ος αι. π.Χ.	Σοφονίας (630) Ναούμ (620-612) Ιωνάς (612) Αββακούμ (605)	Ιερεμίας (627-621, 609-605, 599 ε.ξ.)	
6ος αι. π.Χ.	Οβδιού (586)	Δανιήλ (605-536) Ιεζεκιήλ (593-570)	Αιχμαλωσιακοί
5ος αι. π.Χ.	Αγγαίος (520) Ζαχαρίας (520-518)		Μετ αιχμαλωσιακοί
	Μαλαχίας (470-460) Ιωήλ		

Για τη σύνθεση των βιβλίων υπάρχουν διάφορες απόψεις⁶⁹. Πάντως σίγουρα το κήρυγμά τους ήταν αρχικά προφορικό, λόγια που μεταβιβάζονταν από στόμα σε στόμα και αργότερα, μετά το θάνατο του προφήτη καταγράφονταν, ενώ τμήματα των βιβλίων μπορεί να γράφτηκαν ή να υπαγορεύτηκαν από τον ίδιο τον προφήτη.

Ο προφητικός λόγος: Οι προφίτες μεταδίδουν τα μηνύματά τους με ποικίλους τρόπους, ανάλογα με την περίπτωση και τα ερεθίσματα που τους δίνει η κοινωνική και θρησκευτική κατάσταση της εποχής. Έτσι, ως μορφές του προφητικού λόγου ορίζονται⁷⁰: προειδοποίηση, επίπληξη, απειλή, θρήνος, νόμος, προτροπή, υπόσχεση κ.ά. Πολύ χαρακτηριστικές είναι η απειλή και η υπόσχεση. Με την πρώτη ο προφήτης όχι μόνο μέμφεται το λαό ή τους ηγέτες για τις αμαρτίες τους απέναντι στο Θεό ή τους ανθρώπους, αλλά ταυτόχρονα προλέγει την παραδειγματική τους τιμωρία. Με την υπόσχεση ο προφήτης ευαγγελίζεται σωτηρία και αγαθά, υλικά και πνευματικά, για το παρόν και το μέλλον. Και οι μεσσιανικές προφητείες συγκαταλέγονται στις υποσχέσεις.

Τα σύγχρονα ερωτήματα: Η σύγχρονη έρευνα θέτει αρκετά ερωτήματα για τους προφίτες⁷¹, που έχει νόημα να τα γνωρίζουμε, καθώς κάποιες φορές σχετίζονται και με ερωτήματα / απορίες που εκφράζονται απ' τους μαθητές (σε τι διέφεραν από τους μάντεις, πώς γράφτηκαν τα βιβλία τους, γιατί και πόσο αξίζουν τα μηνύματά τους για μας σήμερα κ.ά.).

ΘΡΗΣΚΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΠΡΟΦΗΤΩΝ

Ας παραδεχτούμε ότι στις μέρες μας, συζητώντας ακόμη και με μαθητές Λυκείου γύρω από το «τι είναι ένας προφήτης», θα διαπιστώσουμε ότι για τους περισσότερους πρόκειται για ένα πρόσωπο με λίγο πολύ μαγικές / μαντικές ικανότητες που προβλέπει το μέλλον. Μια τέτοια αντίληψη επικρατεί και ως προς τους βιβλικούς προφίτες. Αυτό σημαίνει πως έχει σημασία, παραλαμβάνοντας τους μαθητές στην αρχή της φρόιτησής τους στο Γυμνάσιο, να θεμελιώσουμε χριστιανικές προϋποθέσεις προσέγγισης του

69. Βλ. Σ. Αγουρίδης, *Ιστορία της θρησκείας...*, σ. 157-160.

70. Δ. Δούκος, *ό.π.*, σ. 338.

71. Για μια διαλεύκανσή τους βλ. Σ. Αγουρίδης, *ό.π.*, σ. 149-160.

προφητικού έργου. Χωρίς να είμαστε σίγουροι ότι στο πλαίσιο του ΜΘ και μιας σχολικής εργασίας μπορούμε να κατανοήσουμε το μυστήριο της ύπαρξης και του λόγου των προφητών, ωστόσο έχει νόημα να δημιουργήσουμε όρους μαθησιακής διεργασίας που έχουν ως βασικό προσανατολισμό: α) να ξεκαθαρίσουμε το «στοτάδι» που συχνά τους περιβάλλει στη σκέψη των μαθητών, β) να διαλευκάνουμε τα σημεία της ζωής και της διδασκαλίας τους που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη χριστιανική πίστη και γ) να προσεγγίσουμε μηνύματά τους, τα οποία διευρύνουν και οξύνουν τους θρησκευτικούς, ηθικούς και κοινωνικούς προβληματισμούς των μαθητών και τους βοηθούν να πάρουν θέση στο ζήτημα της θρησκείας και της πίστης.

Σκοπιές υπό τις οποίες θα προσεγγίσουμε το ζήτημα της προφητείας στο φετινό μάθημα:

1. Η προφητεία ως μια εξελικτική διαδικασία μέσα στη συνάφεια της εποχής της: Συνήθως ρίχνουμε το βάρος στην επεξεργασία των προφητικών μηνυμάτων κι ίσως παραμελούμε την ανάδειξη των ιστορικών συνθηκών μέσα στις οποίες έδρασαν. Κι όμως πρόκειται για έναν πολύ σημαντικό παράγοντα, αν θέλουμε να μπορέσουν τα παιδιά να κατανοήσουν τον προφήτη (άρα και το κήρυγμά του) ως ζωντανή και συγκεκριμένη ύπαρξη. Αναδεικνύουμε, λοιπόν, τις σχέσεις των προφητών με συγκεκριμένες ανάγκες, αιτήματα και αδιέξοδα της εποχής τους. Εκτός από την Εισαγωγή και τη ΔΕ17 που αναπαράγει – κατά το δυνατόν – την εποχή, παρατίθεται και ο σχετικός πίνακας (σ. 93) στον οποίο οι μαθητές μπορούν να ανατρέχουν σε κάθε μάθημα. Σ' αυτόν υπάρχουν μόνον οι προφήτες που έδρασαν στα δύο βασίλεια. Οι υπόλοιποι θα αναφερθούν στις οικείες ΔΕ. Επιπλέον σε κάθε ΔΕ παρατίθενται πληροφορίες για την εποχή που ο δάσκαλος θα πρέπει να αναδεικνύει και να ζωντανεύει με κατάλληλους τρόπους.

2. Η προφητεία ως διδασκαλία με συγκεκριμένο περιεχόμενο, ύφος, επαναλαμβανόμενη μοτίβα, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και επικεντρώσεις. Ωστόσο, υπάρχουν και κάποιες προϋποθέσεις, βασικές σε όλους τους προφήτες, που θα πρέπει να επισημάνουν και να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές (με τη δική τους εργασία πάνω στα κείμενα των προφητών κι όχι με την ενημέρωσή τους από εμάς):

2.α. Κέντρο της προφητικής διδασκαλίας είναι η *υπόσχεση της στενής σχέσης Θεού - Ισραήλ* («Θα περπατάω ανάμεσά σας και θα είμαι ο Θεός σας κι εσείς θα είστε ο λαός μου», Λευ 26,12). Πρόκειται για την Εκλογή του Ισραήλ, που επιβεβαιώνεται και συνδέεται στενά με όλες τις επεμβάσεις του Θεού στην ιστορία του (Έξοδος, εγκατάσταση, κίνδυνοι, βασιλεία κ.ά.). Μ' αυτές τις παραδόσεις και τις μνήμες ζούσαν όχι μόνο οι προφήτες, αλλά σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό και οι περισσότεροι Ισραηλίτες. Όσο κι αν αυτές οι μνήμες εκφράζονται σε όλα τα κείμενα της ΠΔ, εκείνο που ξεχώριζε στο προφητικό κήρυγμα ήταν ότι οι προφήτες συνέδεαν αυτές τις μνήμες με μια αυστηρή – και συχνά σκληρή – κριτική (π.χ. «Σας έφερα σε καρποφόρα χώρα για να χαίρεστε τους καρπούς και τα καλύτερα αγαθά της, αλλά εσείς ήρθατε και μολύνατε τη χώρα μου, κάνατε μισητή τη χώρα που μου ανήκει», Ιερ 2,7). Αυτό σημαίνει ότι ο Ισραήλ περιφρόνησε το δώρο του Θεού (αναγνώρισε άλλους κυρίους) και το καταχράστηκε (αδίκησε, εκμεταλλεύτηκε κ.ά.). Ο Ισραήλ, δηλαδή, απέκτησε μια ψεύτικη αίσθηση ασφάλειας και αυτάρκειας, ξέχασε το έργο του Θεού και η ζωή αποϊεροποιήθηκε.

2.β. Απέναντι σ' αυτά οι προφήτες δε διακηρύσσουν μια ουράνια τιμωρία, αλλά ορίζουν την *ευθύνη του ίδιου του Ισραήλ*: «Δεν φταις για όλα αυτά εσύ, που εγκατέλειψες τον Κύριο, το Θεό σου, όταν σε οδηγούσε στην πορεία σου;» Πρόκειται για μια παρατήρηση / πρότυπο σε όλους τους προφήτες. Η ανάδειξη της προσωπικής ευθύνης συνιστά ένα πολύ σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη της θρησκευτικής σκέψης.

2.γ. Επιπλέον αγωνίζονται με τους συγχρόνους τους πάνω στην *πράξη της ζωής και της πίστης* που απορρέει από την Εκλογή, τονίζοντας όχι μόνο την προσωπική, αλλά και την κοινωνικοπολιτική διάσταση της αποϊεροποίησης της ζωής.

2.δ. Παρά τις κοινές αυτές προϋποθέσεις ο κάθε προφήτης διδάσκει με κάποιες ιδιαίτερες επικεντρώσεις που σχετίζονται με την εποχή, τις συνθήκες και την προσωπικότητά του. Στη διδασκαλία μας προσπαθούμε, κατά το δυνατόν, να αναδείξουμε κάποια *ιδιαίτερα χαρακτηριστικά* του κάθε προφήτη.

3. Η ύπαρξη του προφήτη: Στα μαθήματά μας υπάρχουν στοιχεία με τα οποία οι μαθητές μπορούν να σκιαγραφούν την προφητική προσωπικότητα. Αυτά αφορούν:

- ✓ την καταγωγή του
- ✓ την κλήση του
- ✓ την ευαισθησία του
- ✓ τη δράση και τις πράξεις του

- ✓ την ικανότητά του για πετυχημένες αναλύσεις
- ✓ την εκφραστική / λογοτεχνική του δεινότητα.

Στο ΑΠ προβλέπεται η επεξεργασία 6 προφητών (Ηλίας, Ωσηέ, Μιχαίας, Ησαΐας, Ιερεμίας, Ιεζεκιήλ), οι τρεις απ' αυτούς σε χωριστές ενότητες.

Στις ΔΕ των προφητών η κλασική σελίδα «Προτάσεις για εργασία και δραστηριότητες» έχει αντικατασταθεί από ένα Φύλλο Εργασίας που οι μαθητές συμπληρώνουν στο σπίτι.

ΔΕ 18: Οι Προφήτες: το στόμα του Θεού

Παρ. στ': Γ Βασ 17-19, Δ Βασ 1, 2, 1-12.

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να κατανοήσουν τον τρόπο κλήσης των Προφητών. 2) Να γνωρίσουν μερικά στοιχεία για τον Προφήτη Ηλία.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να ορίζουν με δικά τους λόγια την κλήση και το ρόλο των προφητών. 2) Να αναφέρουν χαρακτηριστικά της ζωής και της δράσης των προφητών. 3) Να εξηγούν γιατί δεν πρόκειται για «μάντιες».

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Τους πρώτους προφήτες τους συναντούμε στην εποχή των Βασιλέων: Νάθαν (Β Βασ 7,12 και Γ Βασ 1), Αχιά Γ Βασ 11,14. Στην εποχή της πρώιμης βασιλείας (Σαούλ) έχουμε την εμφάνιση ανώνυμων προφητών ή την αναφορά σε μικρότερες ή μεγαλύτερες ομάδες τους σε ιερά ή τόπους λατρείας (Γ Βασ 20,35-43 Δ Βασ 4,38. 6,1).

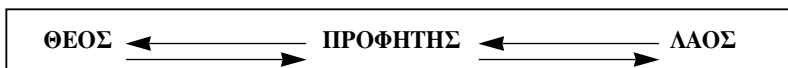
2. «Τάδε λέγει Κύριος», «Λόγος Κυρίου»: Στην ΠΔ πρόκειται για έναν τύπο αναγγελίας που χρησιμοποιείται, όταν μεταφέρεται το μήνυμα ενός ισχυρού. Το βρίσκουμε σε πολλούς προφήτες: 14 φορές στον Αμώς, 44 στον Ησαΐα, 157 στον Ιερεμία, 125 στον Ιεζεκιήλ. Όπως σε όλη την ΠΔ, έτσι και στους προφήτες ο **Λόγος του Θεού** δεν είναι αντικείμενο αφηρημένης θεώρησης, αλλά θέμα **εμπειρίας**. Με το Λόγο του ο Θεός αποκαλύπτει και ενεργεί. Ο Λόγος κατακλύζει την ύπαρξη των προφητών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παρέχεται σε κάποιους προνομιούχους που θα τον κρατήσουν σαν μια μυστική διαχί για τον εαυτό τους. Πρόκειται για ένα μήνυμα που πρέπει να το μεταδώσουν, όχι σ' ένα μικρό κύκλο ανθρώπων, αλλά σ' ολόκληρο το λαό του Θεού.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *προφήτης, Ηλίας, ζηλωτής.*

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Ένας κίνδυνος που παραμονεύει διδάσκοντας προφήτες σε δωδεκάχρονους μαθητές, αν δεν προσέξουμε το διδακτικό σχεδιασμό μας, είναι να φτάσουμε να τους παρουσιάσουμε ως κοινωνικούς επαναστάτες και ανανεωτές της εποχής τους ή αντίθετα ως σκληρές συντηρητικές προσωπικότητες που επιδιώκουν να διαφυλάξουν την παράδοση. Στην πραγματικότητα οι προφήτες υπήρξαν αγγελιαφόροι του Θεού που επεδίωξαν να προσφέρουν στους ανθρώπους επίγνωση της εποχής τους, θεραπεία από το κακό και να οδηγήσουν όλη την ισραηλιτική κοινότητα στην αγιοποίηση. Γι' αυτό και αρνούταν την «εξελιξη» στο βαθμό που αυτή οδηγούσε σε απομάκρυνση από το Θεό και κατέστρεφε τη Διαθήκη. Όλα όμως αυτά χρειάζεται να ανακαλυφθούν από τους ίδιους τους μαθητές. Γι' αυτό είναι θεολογικά και παιδαγωγικά καταλληλότερο να ξεκινήσουμε ορίζοντας το θέμα μας ως πρόβλημα / ερώτημα για διερεύνηση: «*Τι είναι ένας προφήτης?*». Το γράφουμε στον πίνακα.
- Αρχίζουμε αναμοχλεύοντας τις δικές τους προσλαμβάνουσες (βλ. εισαγωγή της ΔΕ). Υπάρχει περίπτωση μετά τη διατύπωση του ερωτήματος να φέρουν οι μαθητές την αντίληψη της προφητείας ως μαντείας ή μαγικής πρόβλεψης. Αν αυτό συμβεί, χωρίς να δώσουμε έτοιμες απαντήσεις, το θέτουμε ως **πρόβλημα για διερεύνηση**. Δηλαδή γνωρίζοντας το ρόλο των μαντειών / μάντεων (από πού αντλούν την ισχύ τους, ποιος ο ρόλος τους στην κοινότητα, για ποιον και για ποιο λόγο δρουν κ.ά.) βάζουμε ως στόχο να διερευνήσουμε στα μαθήματά μας αν και κατά πόσο οι προφήτες παίζουν τέτοιο ρόλο. Πάντως ακόμη κι αν οι μαθητές δεν θέσουν τέτοια ερωτήματα, επειδή πρόκειται για μια ευρέως διαδεδομένη λαθεμένη άποψη, έχει νόημα να επιχειρήσουμε να τη διορθώσουμε (βλ. «**Προσπαθώ...**» 3 και «**Ξανακοιτώντας...**» Γ).

- Αφού διαβάσουμε την κλήση του Ιεζεκιήλ, επεξεργαζόμαστε την **ερ. 1** σχετικά με το ρόλο και την αποστολή των προφητών.
- Πριν επεξεργαστούμε τις **ερ. 3, 4, 5** και **6** ίσως είναι χρήσιμο να αναμνηστούμε σχετικές εμπειρίες των μαθητών, ώστε να δημιουργήσουμε κατάλληλο «έδαφος»: Οι μαθητές σχεδόν καθημερινά έρχονται σε επαφή με «κλήσεις» που αφορούν σε ανθρώπινα δικαιώματα, κοινωνικές διεκδικήσεις κ.ά. Μπορεί να εκφράζονται με δημόσιους λόγους, πορείες, διαμαρτυρίες, δημοσιεύσεις κ.ά. Αναζητούμε παραδείγματα. Τους καλούμε να επισημάνουν αδικίες και «κακά» που συμβαίνουν στο περιβάλλον τους (σχολείο, γειτονιά, ενορία) και τους κινδύνους που συνεπάγονται για τους ανθρώπους. Τις αλλαγές που χρειάζονται. Και μετά βάζουμε το ερώτημα: άραγε αυτές οι αλλαγές γίνονται αυτόματα ή χρειάζεται κάποιος να «δουλέψει» γι' αυτές; (Να καλέσει τους ανθρώπους σε αλλαγή, να υπερασπιστεί το δίκαιο και το καλό). Πόσο δημοφιλής θα είναι αυτός που θα το κάνει; Έτσι είναι πιο έτοιμοι να συναισθανθούν τη δράση των προφητών σε μια εποχή μεγάλης κρίσης, να επιχειρηματολογήσουν για τη δυσκολία του έργου τους και να συναισθανθούν τη σημασία της δράσης τους για τη ζωή των ανθρώπων. *Ιδέα για δραματοποίηση:* Οι μαθητές μπορούν να υποδυθούν ομάδες Ισραηλιτών που σχολιάζουν και κρίνουν έναν προφήτη. Έτσι, θα αναπαραχθεί ζωντανά το περιβάλλον της καχυποψίας, άρνησης, εχθρότητας, χλευασμού, απόρριψης κ.ά. (όσα μπορούν οι ίδιοι οι μαθητές να φανταστούν). Αν η δουλειά στην τάξη προκαλέσει το ενδιαφέρον των μαθητών τότε σίγουρα θα υπάρξει και ενδιαφέρον για το «**Επιλέγω ...**» **1**.
- Με την **ερ. 7** οι μαθητές επικεντρώνονται σε μια πολύ βασική σύγχρονη πραγματικότητα του εφησυχασμού και της ανάρκειας που προέρχεται από τη διαφήμιση, τα σλόγκαν κ.ά.
- Με την **ερ. 9** εμπεδώνονται τα χαρακτηριστικά της προφητικής δράσης που επεξεργαστήκαμε. Το μοτίβο της ιστορίας του Ηλία είναι η καταδίωξη και η φυγή. Η φροντίδα του Θεού για τον προφήτη θυμίζει τις φροντίδες για το λαό του στην έρημο. Ζητούμε απ' τα παιδιά να τις συσχετίσουν. Έχει νόημα να «διαβάσουν» τη σύγχρονη εικόνα και να αναγνωρίσουν σ' αυτήν σημεία του κειμένου. Μπορούμε να δείξουμε εικόνες του προφήτη σε διαφάνειες (π.χ. Σταυρονικήτα). Ζητάμε απ' τα παιδιά να αναγνωρίσουν στοιχεία της ζωής του στην εικόνα. Ίσως υπάρξει ενδιαφέρον για συλλογή στοιχείων ή πραγματοποίηση συνθετικής ομαδικής εργασίας («**Επιλέγω...**» **2** και **3**). Καινοδιαθημικές ρήσεις για τον Ηλία: Μτ 16,14, Μκ 9,11-13, Λκ 4, 24-26, Ιω 1,21-25.
- Ένα ενδεικτικό σχήμα για το διαμεσολαβητικό ρόλο των προφητών ανάμεσα στο Θεό και τους ανθρώπους (που ζητάμε στην ερ. 8):

- Οι σημειώσεις που γράφουμε στον πίνακα κατά την πορεία της εργασίας μας (ενδεικτικά):

ΚΛΗΣΗ	Από το Θεό Για να μεταφέρουν το μήνυμά του στους ανθρώπους
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ	Ο καθένας διαφορετικά
ΕΡΓΟ	Αποκαλύπτουν την εποχή τους Επισημαίνουν τους κρυμμένους κινδύνους Κρίνουν και ελέγχουν αυστηρά τους πάντες Καλούν τους ανθρώπους σε μετάνοια Κηρύττουν τη σωτηρία των ανθρώπων Μιλούν για το Θεό Μιλούν για το Μεσσία
ΠΩΣ ΑΡΧΙΖΟΥΝ ΤΟ ΛΟΓΟ ΤΟΥΣ ΑΛΛΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ	Τάδε λέγει Κύριος, Λόγος Κυρίου Προφητικές πράξεις /

- Δεν παραλείπουμε να διαβάσουμε την πληροφορία του παραθέματος ώστε να καταλάβουν οι μαθητές ότι, παρά το γεγονός ότι κάποιοι προφήτες έγραψαν κείμενα, τα προφητικά βιβλία γράφτηκαν μεταγενέστερα.

ΔΕ 19: Ο προφήτης Ωσηέ: η φωνή της αγάπης

Παρ. α': Ωσ 1-3, παρ. γ' (κατά σειρά): 7, 4,5, 1-2, 4, 4-6, 8, 5, 7, 8-13, 10, 13-14, 4,1-3, 11,1-9, 12, 7, 14, 2-3, 6,4,6

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να επισημάνουν τα χαρακτηριστικά της εποχής του προφήτη. 2) Να γνωρίσουν τα βασικά σημεία του κηρύγματός του. 3) Να συνειδητοποιήσουν ότι ο προφήτης θέτει την αγάπη ως το ύψιστο κριτήριο ζωής και σχέσης με το Θεό.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να περιγράψουν και να αξιολογούν τα χαρακτηριστικά της εποχής που δρα ο Ωσηέ. 2) Να ερμηνεύουν τις μεταφορές και τις εικόνες των λόγων του προφήτη και να εκφράζουν τα προσωπικά συναισθήματα που τους προκαλούν. 3) Να αξιολογούν το έργο του με κριτήρια. 4) Να αναγνωρίζουν σύγχρονες κοινωνικές καταστάσεις αντίστοιχες με την εποχή του Ωσηέ. 5) Να συμπληρώνουν το σχετικό φύλλο εργασίας στο σπίτι.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Ο Ωσηέ⁷² θίγει κυρίως τη θρησκευτική κατάσταση της εποχής (θρησκευτικό συγκρητισμό και οργανωτική λατρεία), χωρίς βέβαια να παραλείπει και την κοινωνική και ηθική πλευρά.

2. Την ουσία της θρησκευτικής ζωής τη συγκεντρώνει σε δύο στοιχεία: τη **γνώση του Θεού** και την **αγάπη**. Γι' αυτό Θεός και θρησκεία αποβαίνουν Θεός και θρησκεία της αγάπης. Τονίζει πολύ την έννοια του «αγαπώντας Θεού» που τοποθετείται στην καρδιά του ανθρώπου (Ωσ 6,6) και όχι στους εξωτερικούς τύπους και στα τελετουργικά. Γι' αυτό και αποκαλείται «Ιωάννης της ΠΔ». Ο Θεός ακριβώς λόγω της αγάπης του δρα ελεύθερα μέσα στην ιστορία, δημιουργώντας συνεχώς νέες ευκαιρίες για τον Ισραήλ. Ο άνθρωπος μπορεί να τον γνωρίσει όχι θεωρητικά, αλλά αναγνωρίζοντας την παρουσία του μέσα στην ιστορία και δείχνοντας την αγάπη του σ' αυτόν με πράξεις αγάπης προς το συνάνθρωπο. Η θρησκεία δηλαδή παρουσιάζεται ως μια ζωντανή επικοινωνία ανθρώπου - Θεού, τόσο στενή όπως η σχέση άντρα - γυναίκας.

3. Στον Ωσηέ είναι πολύ χαρακτηριστική η επίγνωση της παρακμής του παρόντος κάτω από την φαινομενική ακμή. Παρά τη σκληρή κριτική επισημαίνει ότι ο Θεός εξακολουθεί να αγαπά τον Ισραήλ, για αυτό και την καταστροφή θα ακολουθήσει **αποκατάσταση**.

4. Στην ΚΔ υπάρχουν πολλές αναφορές στο βιβλίο του Ωσηέ. Χαρακτηριστικές: η ρήση του Χριστού «έλεος θέλω και ου θυσίαν» (Μτ 9,13. 12,7), η μεσσιανική προφητεία «εξ Αιγύπτου εκάλεσα τον υιόν μου» (Μτ 2,15) και τα λόγια του Απ. Παύλου «πού σου, θάνατε, το κέντρον; Πού σου, άδη, το νίκος;» (Α Κορ 15,55).

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *γάμος, θυσία*.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Δίνοντας την πληροφορία για την εποχή της δράσης του παρατηρούμε το διάγραμμα της σ. 93, όπου οι εναλλαγές των βασιλείων φανερώνουν «τρικυμισμένα χρόνια».
- Οι ερωτήσεις, όσο κι αν φαίνονται πολλές είναι εν τούτοις απλές, καθώς σχετίζονται με ζητήματα που έχουν ήδη προσεγγιστεί (σκληρότητα εξουσίας (εφ. 1), ειδωλολατρία (εφ. 2), ανομία (εφ. 3). Είναι φανερό ότι μ' αυτές επιδιώκουμε την προσωπική και ενεργητική εμπλοκή των μαθητών με το ίδιο το προφητικό κείμενο, έτσι ώστε να μην αρκεστούν σε απομνημονεύσεις, αλλά να προχωρήσουν σε νοηματοδοτήσεις που θα σχετίζονται με τους ίδιους.
- Η εφ. 4 είναι αρκετά απαιτητική, αλλά χρειάζεται να προσεχθεί, επειδή προσεγγίζει τη δυναμική της θρησκευτικής στάσης της ζωής. Στη ΔΕ 13 επεξεργαστήκαμε ότι ο τρόπος ζωής των Ισραηλιτών ήταν απόρροια της Διαθήκης και της σχέσης τους με το Θεό. («Να αγαπάτε, όπως σας αγάπησε ο Θεός σας»). Γι' αυτό και οι νόμοι τους πήγαζαν και στηρίζονταν σ' αυτή τη σχέση. Όταν, λοιπόν, αυτή η σχέση «σπάσει», είναι φυσικό να παραβιάζονται οι νόμοι που βασίζονταν σ' αυτήν και να καταστρέφονται οι σχέσεις των ανθρώπων.

72. Βλ. Β. Βέλγας, *Ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης. Το Δωδεκαπρόφητον*, Αστήρ, Αθήνα 1947, σ. 5-20, όπου υπάρχουν συγκεντρωμένα αρκετά στοιχεία για τον Ωσηέ, καθώς και αναφορές στα ερμηνευτικά έργα των Πατέρων για τον προφήτη.

- Στη συνέχεια, καθώς δεν επεξεργαζόμαστε ιδιαίτερα τις προρρήσεις του Ωσηέ για το μέλλον, το μόνο που έχουν οι μαθητές είναι να τις υπογραμμίσουν στο κείμενο (εφ. 5). Έχοντας δουλέψει ικανοποιητικά την εφ. 4 είναι σε θέση να τις θεωρήσουν ως συνέπειες της καταστροφής της σχέσης με το Θεό. Ίσως εκφραστούν αναφορές στο δικό μας ζοφερά διαγραφόμενο μέλλον ιδιαίτερα ως προς την καταστροφή του περιβάλλοντος. Αν αυτό συμβεί, η φράση «όποιοι σπέρνει ανέμους...» μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως τίτλος για μια σχετική συνθετική εργασία ή Project για σύγχρονα προβλήματα.
- Στις εφ. 6 και 7 πέφτει το κέντρο βάρους της επεξεργασίας όλης της ενότητας: Πώς θεωρεί ο προφήτης ότι όλα τα παραπάνω ζοφερά και αρνητικά θα ξεπεραστούν και πώς οι άνθρωποι θα θεραπευθούν από το κακό; Για να μην αρκεστούμε σε συνθήματα οι μαθητές δουλεύουν τις εικόνες. Στο κήρυγμα του Ωσηέ για την αγάπη του Θεού χρησιμοποιούνται δυο πολύ εκφραστικές εικόνες: α) Η αγάπη μεταξύ πατέρα και γιου που αρχίζει στην Αίγυπτο και θεμελιώνεται στο Σινά, στην πορεία της όμως ο γιος διαρκώς απομακρύνεται. Παρακινούμε τους μαθητές να μιλήσουν για το πώς αντιλαμβάνονται την πατρική σχέση αγάπης, παρατηρώντας και την εικόνα της σ. 99: προστασία, ανιδιοτελή προσφορά, τρυφερότητα, καθοδήγηση κ.ά. Στη συνέχεια επεξεργαζόμαστε τις μεταφορές Πατέρα / Θεού - Γιου / Ισραήλ, βρίσκοντας τις ιστορικές αναφορές: Πότε ο πατέρας «καλούσε» κοντά του το γιο του; Πότε «του δίδαξε να περπατάει»; Πότε τον «κράτησε στην αγκαλιά του»; Πώς τον «κρόδωσε» ο γιος; Όμως παρά την προδοσία του γιου, η αγάπη του Θεού είναι ατελείωτη και προσβλέπει πάντα σε μια καινούρια αρχή. Τι ζητάει τώρα ο πατέρας; Πώς μπορεί να τον αναγνωρίσει ο ξεστρατισμένος γιος; β) Η εικόνα της αγάπης άντρα και γυναίκας είναι η πιο χαρακτηριστική του Ωσηέ. Η ερωτική σχέση: έντονη, μοναδική, δυναμική, ζωοποιητική. Διαβάζουμε και το παράθεμα. Με την επεξεργασία των εφ. 6 και 7 οι μαθητές ξεκαθαρίζουν την αγάπη ως το ύψιστο κριτήριο για κάθε στοχασμό, πράξη και στάση του ανθρώπου που θέλει να γνωρίζει και να σχετίζεται με το Θεό. Εκτός από την ανακάλυψη αυτής της βασικής διάστασης της προφητικής διδασκαλίας του Ωσηέ, οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να μιλήσουν για το πώς βλέπουν τις σχέσεις, ίσως μάλιστα και να εκφράσουν φόβους ή άγχη γύρω απ' αυτές. Έτσι ξεκαθαρίζουν ότι όλες οι σχέσεις συμπεριλαμβάνονται και «ερωποιοούνται» μέσα στη θρησκευτική σχέση.

ΔΕ 20: Ο προφήτης Μιχαίας: Το όραμα της παγκόσμιας ειρήνης

Παρ. β': 1,1, παρ. γ' (κατά σειρά): 3, 1-3. 9-11, 3, 5-7, 7,1-4, 5, 6, 7, 14,18-20, 6, 6,8, 5,1, 4, 3-4

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να επισημάνουν τα χαρακτηριστικά της εποχής του προφήτη. 2) Να γνωρίσουν τα βασικά σημεία του κηρύγματος τους. 3) Να επισημάνουν ως κεντρικό μήνυμα των λόγων του Μιχαία την ειρήνη και την αποκατάσταση των πάντων στο τέλος του κόσμου. 	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να περιγράψουν και να αξιολογούν τα χαρακτηριστικά της εποχής που δρα ο Μιχαίας. 2) Να ερμηνεύουν τις μεταφορές και τις εικόνες των λόγων του προφήτη και να εκφράζουν τα προσωπικά συναισθήματα που τους προκαλούν. 3) Να αξιολογούν το έργο του με κριτήρια. 4) Να αναγνωρίζουν σύγχρονες κοινωνικές καταστάσεις αντίστοιχες με την εποχή του Μιχαία. 5) Να παρουσιάζουν στην τάξη τις ιδέες τους για το σύγχρονο όραμα της ειρήνης. 6) Να συμπληρώνουν το σχετικό φύλλο εργασίας στο σπίτι.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Υπάρχουν δύο κύκλοι προφητειών: α) αυτές που αναφέρονται στην εσωτερική κατάσταση του Ιούδα και β) αυτές που αναφέρονται στην εισβολή του Σεναχηρίμ στην Ιουδαία και την πολιορκία της Ιερουσαλήμ καθώς και στο μέλλον της Ιερουσαλήμ.

2. Συρροφαίμιτικός πόλεμος: Πρόκειται για το συνασπισμό Αραμίων, Φιλιστίων, Αμμωνιτών, Εδωμιτών, Αράβων και του βασιλείου του Ισραήλ, που δημιουργήθηκε το 734 π.Χ. ενάντια στον Ασσύριο Τιγλάθ-Πιλεσέρ Γ'. Στο συνασπισμό πρόζοιτο να συμμετάσχει και ο Άχαζ (βασιλιάς του Ιούδα). Επειδή όμως τελικά αρνήθηκε, ο συνασπισμένος στρατός εισέβαλε στην Ιουδαία. Στην προσπάθειά του

να συγκρατήσει τον εχθρό ο Άχαζ ζήτησε τη βοήθεια του ίδιου του Τιγκλάθ-Πιλεσέρ. Βρίσκοντας την ιδανική αφορμή ο ασσύριος μονάρχης εισέβαλε στην Παλαιστίνη και κατέλαβε τμήματα του βορείου βασιλείου. Η Σαμάρεια προς στιγμινή σόηση, καθώς ο βασιλιάς του Ισραήλ δήλωσε υποταγή στους Ασσυρίους. Τελικά όμως το 722 η Σαμάρεια καταλήφθηκε από το Σαργών Β΄ και το βόρειο βασίλειο καταλύθηκε οριστικά⁷³. Τα γεγονότα αυτά είχαν ολέθριες συνέπειες και για τον Ιούδα, αφού όχι μόνο αναγκάστηκε να πληρώσει φόρο υποτέλειας στους Ασσυρίους, αλλά αναγκάστηκε να αναγνωρίσει την ειδωλολατρία (πρόκειται για όλο το διάστημα της βασιλείας του Αχαζ).

3. Τα βασικά χαρακτηριστικά του βιβλίου του Μιχαία είναι:

✓ Στον καθορισμό της θρησκείας έχουμε συνένωση των προφητικών χαρακτηριστικών των Αμώς, Ωσηέ και Ησαΐα (δικαιοσύνη, αγάπη, ταπεινοφροσύνη).

✓ Όλη την προσοχή του προφήτη αποσπά, όχι τόσο η θρησκευτική ή η πολιτική και τα γεγονότα της εποχής του, όσο η **κοινωνική κατάσταση**. Γι' αυτό και καταφέρεται με σφοδρότητα κατά των υπευθύνων.

✓ Θεωρεί ότι ο λόγος των ευσεβών χρειάζεται να είναι **έμπρακτος**.

✓ Θεωρώντας ότι βάση της ευημερίας ενός λαού είναι η ηθική του πρόοδος, κηρύττει την **επερχόμενη καταστροφή**, ακόμη και του Ναού (για πρώτη φορά).

✓ Ταυτόχρονα όμως οραματίζεται μια νέα κοινότητα, με πυρήνα το **λείμμα** και μια περίοδο **μεσο-σιανική-εσχατολογική**, όταν όλα θα αποκατασταθούν, θα επικρατήσει ειρήνη, η Ιερουσαλήμ θα αποτελέσει θρησκευτικό κέντρο και όλα τα έθνη θα συναντηθούν και θα καθοδηγηθούν από το Θεό.

✓ Χαρακτηριστικότερη καινοδιαθηκική αναφορά «*Και συ Βηθλεέμ...*» (Μτ 2,6)

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *ειρήνη, Μεσσίας, υπόλοιπο-υπόλειμμα.*

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Αφού δώσουμε τις πληροφορίες για την εποχή (χρησιμοποιώντας οπωσδήποτε το χάρτη, τον πίνακα των βασιλέων και το παράθεμα για το πρίσμα Taylor), επεξεργαζόμαστε την **εφ. 1** προκειμένου να αναδειχθούν συνθήκες αληθινής ζωής. Για να βοηθήσουμε τους μαθητές να βρουν τις αντιστοιχίες χρειάζεται να ξεκαθαρίσουμε τα χαρακτηριστικά της εποχής του Μιχαία: απειλή από μια μεγάλη δύναμη, διάδοση αντιλήψεων «αποκλειστικότητας», αδικία, εκμετάλλευση, παραπλάνηση του λαού, μανία πλουτισμού.
- Τα όσα βρίσκουν οι μαθητές στην **εφ. 2** τα γράφουμε σε στήλη στον πίνακα. Ενδεικτικά:

Ο προφήτης καταφέρεται κατά:

- των αρχόντων, επειδή εκμεταλλεύονται το λαό
- των δικαστών, επειδή δωροδοκούνται
- των ιερέων, επειδή διδάσκουν με πληρωμή
- των ψευδοπροφητών, επειδή εξαγοράζονται
- του λαού, επειδή ζει ανήθικα

- Βλέποντας τον παραπάνω πίνακα συζητάμε: Είδαμε ότι τον Ωσηέ τον απασχολούσε περισσότερο η θρησκευτική κατάσταση και επέκρινε κυρίως τους ιερείς και τους άρχοντες. Μπορούμε να πούμε το ίδιο για το Μιχαία; Πού είναι στραμμένη η δική του προσοχή;
- Με την επίγνωση ότι για πρώτη φορά μιλάμε για το **λείμμα** (θα επανέλθουμε και στον Ησαΐα καθώς και στις ΔΕ μετά την επιστροφή από την αιχμαλωσία) αναδεικνύουμε σ' ένα πρώτο επίπεδο το δυναμικό του ρόλου στη διατήρηση της σχέσης με το Θεό. Ρόλος που άλλωστε συνεχίζεται και στην ΚΔ, αλλά και στην πορεία της Εκκλησίας. Προκειμένου η **εφ. 3** να μην προσεγγιστεί σχηματικά και στερεότυπα, ζητούμε από τους μαθητές να φανταστούν και να περιγράψουν συγκεκριμένες συμπεριφορές και στάσεις από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων του λείμματος.
- Για την **εφ. 4** τα παρακάτω στοιχεία θα μπορούσαν να «βγουν» από την εργασία των μαθητών. Μια ιδέα για ένα μικρό φύλλο εργασίας σε περίπτωση που η τάξη μας είναι αδύνατη ή θεωρούμε ότι θα έχουμε πρόβλημα χρόνου: εμείς έχουμε ήδη συμπληρώσει την πρώτη στήλη («Ο Θεός στο βιβλίο του Μιχαία») και ζητούμε από τους μαθητές να βρουν συνεργαζόμενοι τα στοιχεία της δεύτερης.

73. Βλ. Δ. Δόικος, *Ο προφήτης Ησαΐας (κεφ. 1-6)*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 10-11.

Ο Θεός στο βιβλίο του Μιχαία	Γεγονότα όπου συναντήσαμε αυτόν το Θεό*
- Θεωρεί τον Ισραήλ λαό του	Κλίμαξ Ιακώβ, Ιωσήφ,
- Στέκεται δίπλα στο λαό του σαν πατέρας (ελέγγει όσους τον αδικούν και τον παραπλανούν, τον επιπλήττει)	Σωτηρία από την Αίγυπτο, Διαθήκη Σινά, έρημος,
- Καθοδηγεί το λαό σαν ποιμένες	Είσοδος στη Χαναάν, εκλογή Κριτών,
- Συγχωρεί το λαό	Εποχή Κριτών / εποχή βασιλείων
- Ζητάει εμπιστοσύνη και έμπρακτη αγάπη	Νόμοι
- Υπόσχεται τελική αποκατάσταση και ειρήνη	

* Επειδή κάποια απ' αυτά ίσως οι μαθητές δυσκολεύονται να τα αναγνωρίσουν (π.χ. Κλίμαξ, Ιωσήφ) θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι να τους υποδείξουμε σε ποια ακριβώς σημεία των προηγούμενων ΔΕ μπορούν να βρουν τα κατάλληλα κείμενα.

- Η ερ. 7 δίνει ευκαιρία ισχυρής νοηματοδότησης της χριστιανικής πίστης, καθώς καταπιανόμαστε με την εσχολογική προοπτική της. Κάτι που βέβαια δίνει και νόημα στο παρόν. Μπορούμε να γράψουμε σε μια στήλη τα χαρακτηριστικά του κειμένου κι ύστερα σιγά σιγά να λέμε τις ιδέες μας για τα προβλήματα και τις σύγχρονες καταστάσεις που ξεπερνούνται. Τα παιδιά δηλαδή βρίσκουν παραδείγματα με τα οποία ένας σύγχρονος άνθρωπος θα μπορούσε να περιγράψει την ευδαιμονία που προσδοκείται στο τέλος του κόσμου. Έτσι, εκτός από τη θεολογική κατανόηση της προφητείας, έχουν ευκαιρία να εκφράσουν τις απόψεις τους για το πώς βλέπουν τον κόσμο και τα προβλήματα, αλλά και να τα θεωρήσουν με τη χριστιανική αίσθηση της ελπίδας και της προοπτικής που γεννάει η πίστη στην αποκατάσταση. Έτσι, καταδεικνύεται ότι η πίστη δεν είναι κάτι θεωρητικό και αφηρημένο, αλλά σχετίζεται με τις προσωπικές και κοινωνικές μας ευαισθησίες.

Η ζωή στο τέλος του κόσμου	Τα «κακά» που καταργούνται για πάντα
Ο Θεός κυριαρχεί στα πάντα	● Καμιά κυριαρχία ενός λαού πάνω στον άλλο ● Καμιά επικράτηση ανθρώπων πάνω σε ανθρώπους
Όλα ανήκουν στην κρίση του	● Κανένας αγώνας για αυτοδυναμία και αυτοδιάθεση (λαών, ανθρώπων)
Όλα ζουν στην ειρήνη του Θεού	● Κανένας εξοπλισμός, άγχος ● Κανένας ανταγωνισμός (εθνικός, φυλετικός, θρησκευτικός, κοινωνικός)
«Καθένας κάτω απ' τη μουριά του».	● Η καθημερινή ζωή δεν είναι ένα συνεχές «κυνήγι» ● Δεν χρειάζονται αποκτήματα και «αποδείξεις» ευτυχίας

ΔΕ 21: Ησαΐας: Ο προφήτης του Εμμανουήλ

Παρ. β' (κλήση): 6,9, παρ. γ' (κατά σειρά): 1,2.3.11.13.14.15, 5,8.11.20.21, 57,15-18, 10,20-21, 11,1-10

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να πληροφορηθούν για την κλήση του. 2) Να συνειδητοποιήσουν την αγιότητα του Θεού ως κεντρικό σημείο του μηνύματος του προφήτη. 3) Να ευαισθητοποιηθούν γύρω από την παγκοσμιότητα του Θεού και τη συμφιλίωση των εθνών της εποχής του Μεσσία που επαγγέλλεται.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να περιγράφουν την εποχή του προφήτη. 2) Να αξιολογούν με κριτήρια τη δράση του από την κλήση έως το τέλος της ζωής του. 3) Να σχολιάζουν τις εικόνες των λόγων του και να εκφράζουν του προφήτη και να εκφράζουν τα προσωπικά συναισθήματα σκέψεις και συναισθήματα που τους γεννιούνται. 4) Να βρίσκουν αντιστοιχίες των χαρακτηριστικών ζωής που επικρίνει ο προφήτης με αυτά της εποχής μας και να εκφράζουν τις ιδέες τους. 5) Να εξηγούν με δικά τους λόγια τα βασικά μηνύματα του Ησαΐα που επεξεργάστηκαν. 6) Να συμπληρώνουν το φύλλο εργασίας στο σπίτι.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Τα κεφ. **1-39** αποδίδονται στον ίδιο τον Ησαΐα, γράφτηκαν δηλαδή στα μέσα του 8ου αι. π.Χ. Πολλοί από τους λόγους συνδέονται με την ανάμιξη του προφήτη στα μεγάλα πολιτικά γεγονότα της εποχής του. Ωστόσο, αυτό που εκφράζεται στον προφητικό λόγο δεν είναι η προσπάθεια για διόρθωση των πολιτικών πραγμάτων, αλλά η υπόδειξη ότι οι άνθρωποι οφείλουν να ζουν με πίστη και εμπιστοσύνη στο Θεό, του οποίου τα σχέδια είναι άγνωστα σε όλους. Ο Ισραήλ εμφανίζεται να περιφρονεί τον απόλυτα υπερβατικό και **Άγιο Θεό** (του οποίου η αποκάλυψη σχετίζεται με τη μεγαλειώδη κλήση του προφήτη). Αυτή η περιφρόνηση εκφράζεται με την πώρωση και την εθνικιστική πελοίτηση του λαού ότι ο Θεός έχει εγγυηθεί το απρόσβλητό του, με την υπερβολική φροντίδα του Ισραήλ για πολεμικές προετοιμασίες και οχυρώσεις, αλλά και με πολλές εκφράσεις της κοινωνικής και θρησκευτικής ζωής (καταπίεση των αδυνάτων, τυπολατρία, έλλειψη δικαιοσύνης). Γι' αυτό και επίκειται αυστηρή **κρίση** και **καταστροφή** του Ιούδα και της Ιερουσαλήμ. Στο τμήμα αυτό υπάρχουν επίσης αναφορές στο πιστό **λείμμα** του λαού που το έλεος και η χάρι του Θεού θα σώσουν από την καταστροφή (λείμμα χάριτος). Επιπλέον προαναγγέλλεται η γέννηση του **Μεσσία (Εμμανουήλ)** που θα ιδρύσει το βασίλειο της ειρήνης.

2. Τα κεφ. **40-55** είναι κατά δύο περίπου αιώνες μεταγενέστερα (στα μέσα του 6ου αι. π.Χ.) και προϋποθέτουν τη βαβυλώνια αιχμαλωσία. Το μέρος πιθανόν συντέθηκε στη Βαβυλώνα και στη διάρκεια της αιχμαλωσίας από μαθητή του Ησαΐα, γι' αυτό και του δίδεται συμβατικά η ονομασία **Δευτεροησαΐας**⁷⁴ (ΔΤΗ). Πρόκειται για ένα τμήμα με πολύ υψηλή θεολογική ανάπτυξη. Στο κέντρο του μηνύματός του βρίσκεται η ενθάρρυνση, η παρηγοριά και η ελπίδα του αιχμάλωτου Ισραήλ. Η κρίση τελειώνει και ο χρόνος της αποκατάστασης βρίσκεται κοντά. Η έμφαση στις σχέσεις Θεού - Ισραήλ βρίσκεται κυρίως **στην πνευματική αποστολή του Ισραήλ** μέσα στην ιστορία και μεταξύ των εθνών. Ο ΔΤΗ δηλαδή, υπερβαίνοντας τη δευτερονομιστική θεώρηση («η αμαρτία του Ισραήλ φέρνει την τιμωρία του Θεού, η μετάνοια του Ισραήλ φέρνει τη σωτηρία του»), επισημαίνει ότι αυτό που φάνηκε στο λαό ως συμφορά ήταν μέρος της εκλογής του Ισραήλ από το Θεό, τον απόλυτα κύριο της ιστορίας, προκειμένου να τον προετοιμάσει για μια πολύ μεγάλη πνευματική αποστολή μέσα στον κόσμο. Στον ΔΤΗ (μετά από αιώνες πάλης της παλαιοδιαθηκικής θρησκείας με το συγκρητισμό) αναπτύσσεται και θεωρητικά ο **μονοθεϊσμός**, εκφράζεται έντονα η **σοφία** και η **πρόνοια** του Θεού. Πάνω στον ένα Θεό στηρίζεται η αντίληψη της μιας ανθρωπότητας και γίνεται για πρώτη φορά καθαρά λόγος για την **παγκοσμιότητα** του Θεού, καθώς το κήρυγμα της σωτηρίας επεκτείνεται και συμπεριλαμβάνει στο σύνολό του και τον κόσμο των εθνών. Έτσι, ο Ισραήλ έχει υποχρέωση του να κηρύξει τον αληθινό Θεό στα έθνη. Ιδιαίτερης σημασίας είναι τα **«άσματα του δούλου»** (42,1-4, 49,1-6, 50,4-9, 52,13-53), από τα πιο συζητημένα αποσπάσματα της ΠΔ, καθώς υπάρχουν πολλά προβλήματα προελευσης και ερμηνείας. Η αποστολή του δούλου του Θεού είναι να γίνει μεσότης της Διαθήκης, να αποτελέσει «φως για τα έθνη» και να μεταφέρει σ' όλο τον κόσμο τη σωτηρία. Η χριστιανική Εκκλησία αναγνωρίζοντας στα παθήματα του «δούλου» μια σπουδαία τυπολογία ως προς τα παθήματα του Ιησού Χριστού, ταύτισε τον πάσχοντα δούλο με το Χριστό (Μτ 12,17-21. Ιω. 1,29). (Βλ. σχ. αναφορά στη ΔΕ 30)

3. Τα κεφ. **56-66** ανήκουν στη μετααιχμαλωσιακή εποχή στα μέσα δηλ. του 5ου αι. π.Χ. (πιθανόν στα χρόνια των Έσδρα / Νεεμιά) και σχετίζεται με μια ήδη υπάρχουσα κοινότητα που ήταν εγκατεστημένη στην Ιερουσαλήμ. Σήμερα γίνεται γενικά αποδεκτό ότι πρόκειται για μια σύνθετη συλλογή, στην οποία δίδεται συμβατικά η ονομασία **Τριτοησαΐας**⁷⁵. Είναι το τελευταίο προϊόν της σχολής του Ησαΐα. Στα κείμενά του αναγνωρίζεται η προσπάθεια σύνδεσης της ηθικής πνευματικότητας της κλασικής προφητείας με το χαριμόσυνο μήνυμα του Δευτεροησαΐα, καθώς και η παραμυθία ενός λαού που έχει επιστρέψει στην κατεστραμμένη πατρίδα του.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: άγιος, Εμμανουήλ, σεραφίμ, Μεσσίας, υπόλοιπο-υπόλειμμα

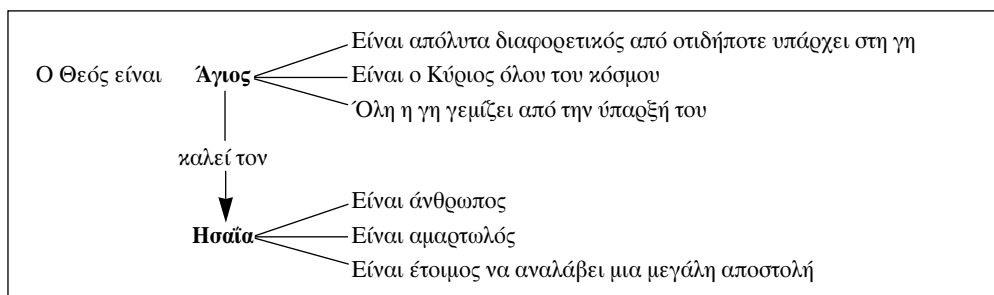
Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Χρησιμοποιούμε όλα τα στοιχεία για να αναπαράγουμε την εποχή (στοιχεία προηγούμενης ΔΕ, χάρτη σ. 109, πίνακας σ. 93, παράθεμα για Ασσυρίους).

74. Για το Δευτεροησαΐα βλ. W. Zimmerli, *ό.π.*, σ. 284-297 και Σ. Αγουρίδης, *Ιστορία της θρησκείας...*, σ. 268-288, καθώς και στο *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 13 (1994) τα άρθρα των Σ. Αγουρίδη, «Οικουμενικά χαρακτηριστικά στην προφητεία του Δευτεροησαΐα», σ. 7-23 και Δ. Καϊμάκη, «Έσται γαρ ουρανός καινός και γη καινή (Ησ 65,17)», σ. 24-28.

75. Για τον Τριτοησαΐα βλ. Σ. Αγουρίδης, *ό.π.*, σ. 340-343.

- Στην *κλήση του προφήτη* δουλεύουμε προς δύο κατευθύνσεις: αφενός τι κατάλαβε για το Θεό ο Ησαΐας και αφετέρου τι επίδραση είχε πάνω του αυτή η εμπειρία. Εδώ έχουμε την ευκαιρία να επεξεργαστούμε τη βασική ιδέα της *υπερβατικότητας και αγιότητας* του Θεού. Πρώτα ζητούμε από τους μαθητές να περιγράψουν τη θεοφάνια και να σχολιάσουν τα «υπερφυσικά» και εντυπωσιακά στοιχεία της (σεισμός, καπνός, μεγάλος θρόνος, σεραφίμ, κάρβουνο, μέσα στο Ναό) και ύστερα να φανταστούν τα συναισθήματα του προφήτη (**εφ. 1**). Συζητάμε και τη σημασία των εικόνων της κλήσης (π.χ. το κάρβουνο στο στόμα του προφήτη=εξάλειψη της ανομίας του, δυνατότητά του να πλησιάσει και να μιλήσει στον Άγιο Θεό). Τι μας θυμίζει αυτή η φανέρωση του Θεού; (φλεγόμενη βάτο, θεοφάνια του Σινά). Πώς απαντάει στην κλήση του Θεού ο προφήτης;
- Έχοντας αυτή την εμπειρία του Άγιου Θεού ο Ησαΐας μιλάει γι' αυτόν στους Ισραηλίτες. Επιδιώκουμε να προσεγγίσουμε – κατά το δυνατόν – την αγιότητα (**εφ. 2**). Διαβάζουμε πρώτα το παράθεμα. Βάζουμε τους μαθητές να υπογραμμίσουν τις τρεις λέξεις όπου συμπυκνώνεται η σημασία της αγιότητας: *ζωή, δύναμη, αγάπη*. Τις αναγνωρίζουν / επιβεβαιώνουν στο διπλανό κείμενο του Ησαΐα («Ο Άγιος Θεός βρίσκεται πάντα δίπλα στους ανθρώπους»). Αν η τάξη το «σηκώνει», μπορούμε να ζητήσουμε από τα παιδιά να σκεφτούν περιπτώσεις που χρησιμοποιούμε τη λ. «άγιος». Σε ποιο βαθμό άλλαξαν οι ιδέες μας μετά τα όσα μάθαμε σήμερα; Δεν παραλείπουμε ένα σχεδιάγραμμα στον πίνακα. Ενδεικτικά:

- Στα σαράντα χρόνια της δράσης του ο προφήτης αναμίχθηκε έντονα στα πολιτικά γεγονότα της εποχής του (συροφραϊμικός πόλεμος και συμμαχία Άχαζ με Τυγκλάθ-Πιλεσέρ, φιλοαιγυπτιακή πολιτική Εζεκία, στάση κατά των Ασσυρίων και πολιορκία της Ιερουσαλήμ επί Εζεκία). Επισημαίνουμε στους μαθητές ότι πρόκειται για βασιλείς ικανούς και αποτελεσματικούς. Υπάρχει, λοιπόν, μια ατμόσφαιρα φαινομενικής ασφάλειας και ευημερίας. Κι ακριβώς τότε ο προφήτης κρίνει τους ανθρώπους του. Θα πρέπει να τον φανταστούμε να εκφωνεί τους λόγους του μέσα στη φωτιά των γεγονότων. Ποιους κρίνει; Τι σπηλιτεύει; Οι μαθητές χαρακτηρίζουν τις καταστάσεις ζωής που περιγράφονται στο κείμενο. (**εφ. 3**); Έχει νόημα να τους οδηγήσουμε να φανταστούν τις αντιδράσεις των ακροατών του προφήτη. Ιδέα για δραματοποίηση: μαθητές παριστάνουν ομάδες ανθρώπων που αντιδρούν στις κρίσεις του.
- Τις επισημάνσεις των μαθητών για την **εφ. 4** ας μην παραλείψουμε να τις γράψουμε στον πίνακα.
- Επειδή για την εποχή του Μεσσία (**εφ. 5**) έχει σημασία να εκφραστούν οι μαθητές προσωπικά, άρα με ευαισθησία, ίσως είναι καλύτερα να δουλέψουν ανά θρανίο, καθώς η χαλαρή μεταξύ τους συζήτηση θα ενισχύσει την ελεύθερη έκφραση. Αυτό που εξαιρείται στο κείμενο είναι η συμφιλίωση των πάντων και η ειρήνη. Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι αυτή η ειρήνη επεκτείνεται έως τη σχέση με τη φύση. Συζητάμε: Πόσο ανάγκη το έχει αυτό ο σύγχρονος άνθρωπος; Πόσο θυμόμαστε ότι για την αληθινή ειρήνευση χρειάζεται και επανεύρεση της σχέσης μας με τη φύση; Πόσο οι σημερινοί ειρημιστές το κατανοούν; (Αυτή την ιδέα θα μπορούσαμε να τη δουλέψουμε και στο Μιχαΐα). Με τι συνδέεται αυτή η ειρήνη και συμφιλίωση της εποχής του Μεσσία (=με τη γνώση του Θεού). Και ποια είναι τα χαρακτηριστικά αυτού του Μεσσία; (=Πνεύμα του Θεού, σοφία, σύνεση, δύναμη, δίκαιη και ευαίσθητη κρίση). Οι **εφ. 6** και **7** κλείνουν την επεξεργασία του μαθήματος συνδέοντας τα όσα λέχθηκαν με τον Ιησού Χριστό.

ΔΕ 22: Η Βαβυλώνια Αιχμαλωσία: ο λαός στην εξορία

Παρ. α': Β Παρ 34, παρ. β': Β Παρ 36,17-21, Ιερ 39,1-10, παρ. γ': Θρ 1-2,4, παρ. ε': Ιεζ 36,24,28, παρ. στ': Ιερ 38,31-34

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να κατανοήσουν τι συνειδητοποίησαν και τι κατάφεραν οι Ιουδαίοι στη διάρκεια της περιόδου της εξορίας. 2) Να κατανοήσουν το ρόλο των προφητών. 3) Να προβληματιστούν για σύγχρονες αντίστοιχες καταστάσεις.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να αναγνωρίζουν τις αιτίες και τα αποτελέσματα της βαβυλώνιας αιχμαλωσίας. 2) Να περιγράφουν με παραδείγματα τη ζωή των Ιουδαίων στην εξορία. 3) Να αξιολογούν το ρόλο των προφητών. 4) Να συζητήσουν για αντίστοιχες σύγχρονες καταστάσεις.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Ο Ιωσίας με τη μεταρρύθμισή του (621 π.Χ.) προσπάθησε να εμφυσησει νέα πνοή στη θρησκεία με τα στελέχη του **ιερατείου** (καθώς αυτή την εποχή αρχίζει να διαμορφώνεται η τάξη των ιερέων και λευιτών). Απομάκρυνε κάθε ξένο στοιχείο, κατέστρεψε τα ιερά της υπαίθρου και συγκέντρωσε τη θρησκευτική λατρεία στο **ιεροσολυμιτικό κέντρο**. Επιπλέον, εκμεταλλευόμενος τις αδυναμίες της ασσυριακής διοίκησης επιχείρησε και την επανασύσταση του κράτους του Δαβίδ με την εδαφική ένωση του νότιου βασιλείου με το άλλοτε βόρειο. Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία τα βασιλικά χρονικά του βορρά συρράφονται με τα αντίστοιχα του Ιούδα, για να αποτελέσουν τα βιβλία των Βασιλειών, ψαλμοί του βορρά υιοθετούνται στα Ιεροσόλυμα, προφύτες του βορρά (Ωσηέ) αναγνωρίζονται και το βασίλειο του Ιούδα υιοθετεί τη θρησκευτική φιλολογία του Ελοχιμιστή (Ε) (βλ. σχετικό διάγραμμα). Μια ενθουσιαστική ατμόσφαιρα επικρατεί στον Ιούδα και *γίνονται τα πρώτα βήματα σύνδεσης της θρησκείας με τον πατριωτισμό*.

2. Σύμφωνα με το Βασ Δ, 22 η μεταρρύθμιση του Ιωσία συνδέθηκε στενά με την ανεύρεση στο Ναό της Ιερουσαλήμ, κατά τη διάρκεια επισκευαστικών εργασιών, του βιβλίου του **Βιβλίου του Νόμου**, το οποίο «απατούσε» τη θρησκευτική μεταρρύθμιση. Ο Ιωσίας διάβασε μπροστά σε όλους τους εκπροσώπους του λαού το βιβλίο και στη συνέχεια επέβαλλε τους νέους νόμους (Βασ Δ, 23).

3. Ο **Ιερεμίας** μπορεί να θεωρηθεί ο τελικός καρπός του προφητικού κινήματος του 8ου αι. π.Χ. Ανήκε στον ιερατικό κύκλο και έδρασε επί της βασιλείας των βασιλέων Ιωσία⁷⁶, Ιωακείμ, Σεδεκία. Επειδή αγωνίστηκε εναντίον της θρησκευτικής κατάστασης, του ναού, των αρχόντων, των ιερέων και των βασιλέων, δυσaráεστησε τους πάντες και η ζωή του ήταν ένα διαρκές μαρτύριο. Γι' αυτό και ο λόγος του είναι συνυφασμένος με το **θρήνο**⁷⁷.

Στην κλήση του έχουμε απουσία εκστατικών και ονειρικών στοιχείων και έμφαση στα λογικά και συνειδησιακά. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του προφήτη:

✓ Το απόλυτο της βούλησης του Θεού μέσα στην ιστορία. Η ιστορία βασίζεται και τείνει προς τη στερέωση ηθικών αξιών, των οποίων όμως η τήρηση εξαρτάται από τον άνθρωπο. Έτσι, ο άνθρωπος αναδεικνύεται ως ο παράγον που προάγει και πραγματοποιεί την ιστορία.

✓ Η θρησκεία είναι ατομική υπόθεση, κάτι που «συμβαίνει» στο βάθος της ψυχής κάθε ανθρώπου.

✓ Η αμαρτία και η μετάνοια βρίσκονται στον πυρήνα της θρησκείας. Ο δρόμος προς το Θεό είναι η πορεία της μετάνοιας και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

✓ Στη θρησκευτική σκέψη του προφήτη συμπεριλαμβάνεται όχι μόνο ο Ισραήλ και ο Ιούδας, αλλά και όλη η ανθρωπότητα. Πρόκειται για μια οικουμενικότητα με έντονα πνευματικό και ηθικό χαρακτήρα.

Τεράστια ήταν η επίδραση του Ιερεμία στη μεταγενέστερη προφητεία, το Δευτεροσηαία, αλλά και στους Ψαλμούς. Είναι χαρακτηριστικό πως κάποιοι θεώρησαν τον Ιησού Χριστό ως εσχατολογική εμφάνιση του Ιερεμία (Μτ 16,14).

76. Ο Zimmerli, ωστόσο, τονίζει πως κανείς από τους γνήσιους λόγους του Ιερεμία δεν σχετίζεται με βεβαιότητα προς τη Μεταρρύθμιση του Ιωσία, βλ. *Επίτομη Θεολογία*, ... σ. 265.

77. Για τη δράση του Ιερεμία κατά περιόδους, βλ. Β. Βέλλας, *Θρησκευτικές προσωπικότητες*..., τμ. Β', σ. 1-91.

4. Για την ταραγμένη εποχή που εξαπλώνεται η βαβυλωνιακή απειλή έχουμε στοιχεία από τις επιστολές της Λαχίς⁷⁸, στρατιωτική αλληλογραφία του διοικητού της Λαχίς με τις ιεροσολυμιτικές αρχές, που χρονολογούνται λίγο πριν την κατάληψη της Ιερουσαλήμ από τους Βαβυλωνίους. Οι επιστολές επιβεβαιώνουν τις ιστορικές πληροφορίες της ΠΔ για την εξέλιξη και τις φάσεις του πολέμου με τους Βαβυλωνίους, καθώς και την απόγνωση των υπερασπιστών των πόλεων του Ιούδα μπροστά στην επερχόμενη επέλαση των Βαβυλωνίων. Για την κατανόηση των συνθηκών της εξορίας πηγή είναι ο Ιεζεκιήλ και ο Δευτεροησαΐας.

5. Ο **Ιεζεκιήλ** εκπροσωπεί την πρώτη γενιά στην εξορία. Εξορίστηκε στη Βαβυλώνα με την ομάδα που αναχώρησε το 597 π.Χ. Η μεγαλειώδης κλήση καταλαμβάνει τρία ολόκληρα κεφάλαια στο βιβλίο του. Η διδασκαλία του είναι γεμάτη οράματα, μεταστάσεις, εικόνες. Στο περίφημο οράμα του με την κοιλάδα των νεκρών οστών προλέγεται η πολιτική αποκατάσταση του Ισραήλ. Αναπτύσσει επιχειρηματολογία για τη μη ανοικοδόμηση ναού στην εξορία και επιθυμεί έναν μόνο τόπο λατρείας, στην Ιερουσαλήμ. Αν και θεωρείται σπουδαίος δάσκαλος, ο προφητικός του ορίζοντας θεωρείται υποδεέστερος των άλλων προαιχμαλωσιακών προφητών (και δη του Ιερεμία) και το προφητικό του κήρυγμα διακατέχεται από μια **ιερατική άποψη** περί αγιότητας και καθαρότητας. Η επίδρασή του υπήρξε μεγάλη και ονομάστηκε ο «πατέρας του Ιουδαϊσμού». Με τον Ιεζεκιήλ συνδέεται και ο **Κώδικας της Αγιότητας** (Λευιτ 17-26) μια συλλογή εντολών που περιέχει και παλαιότερο υλικό, με διήκουσα ιδέα την αγιότητα του Θεού, η οποία συνεπάγεται ότι και ο Ισραήλ πρέπει να είναι άγιος.

Ως προς την ευθύνη του Ισραήλ για τα παθήματά του ο Ιεζεκιήλ θεωρεί την επελθούσα καταστροφή ως αποτέλεσμα της «μοιχείας» του λαού (ειδωλολατρία). Πρόκειται για την παλαιότερη ιουδαϊκή αντίληψη περί συνευθύνης ατόμου - κοινότητας, η οποία διατηρείται μέχρι τα χρόνια του προφήτη.

6. Το χαρακτηριστικό της θεολογικής σκέψης της αιχμαλωσιακής εποχής είναι η **αποκατάσταση του Ισραήλ**. Γύρω από αυτό συνεξαρτώνταν πολλά ερωτήματα: πού βρίσκεται ο Θεός, αν θα έπρεπε να κατασκευάσουν το ναό του στην εξορία, πώς θα διατηρήσουν την υπόστασή τους, πότε και πώς θα επιστρέψουν στη Σιών. Έτσι και ο Ιεζεκιήλ, ενώ πριν την αιχμαλωσία προφήτευε την τιμωρία του άπιστου Ισραήλ, μετά την εξορία προλέγει την αποκατάσταση. Στην ίδια γραμμή γράφεται αυτή την εποχή και ο Κώδικας της Αγιότητας, καθώς και ο Δευτεροησαΐας.

7. Στα χρόνια της αιχμαλωσίας (ιδιαίτερα τα τελευταία) έχουμε και την ανάπτυξη αξιόλογης συγγραφικής δραστηριότητας. Οι θεολόγοι συγγραφείς δίνουν μια δημιουργική απάντηση στην πρόκληση της αιχμαλωσίας προβάλλοντας την άποψη ότι όλα τα κακά που έπαθαν οι Ιουδαίοι δεν είναι τιμωρία και εκμηδένιση, αλλά παιδαγωγία από το Θεό. Έτσι, το έργο τους, με το οποίο αναθεωρούν όλη την προαιχμαλωσιακή φιλολογία (J και E), σφραγίζεται από το στοιχείο της **υπόσχεσης** και της **ελπίδας**. Στη θεολογική σκέψη της αιχμαλωσιακής εποχής αποκατάσταση και εσχατολογία συνδέονται στενά. Επιπλέον, η ελπίδα βοήθησε τους Ιουδαίους όχι μόνο να επιβιώσουν, αλλά και να δημιουργήσουν στα χρόνια της εξορίας. Αυτή η περίοδος έβαλε βαθιά τη σφραγίδα της όχι μόνο στη βιβλική θεολογία του Ισραήλ, αλλά και στη χριστιανική Εκκλησία.

8. Στη **Συναγωγή** που δημιουργείται τώρα, το κέντρο δεν είναι πια το τελετουργικό αλλά ο λόγος και η δημόσια προσευχή ως στοχασμός του Θεού. Έτσι, ο **λόγος του Θεού** (και μάλιστα ο γραπτός) μαζί με την προσευχή μπαίνει για πρώτη φορά στο κέντρο της λατρείας. Αρχαιότερες – μέχρι σήμερα – ιστορικά πιστοποιημένες συναγωγές είναι αυτές της Αιγύπτου του 3ου αι. π.Χ.

9. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς υιοθετήθηκε η εορτή του **Σαββάτου**. Πάντως από την Εξορία και μετά το **Σάββατο** και η περιτομή γίνονται **διακριτικά γνωρίσματα** του Ιουδαίου.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *αιχμαλωσία, Βαβυλώνα, Σάββατο, συναγωγή*

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

[*Η ενότητα διδάσκεται σε δύο ώρες (1η: παρ. α', β' και γ' και 2η: δ', ε' και στ')*]

● Υπάρχει ο κίνδυνος οι δωδεκάχρονοι μαθητές να θεωρήσουν τον Ιερεμία (όπως άλλωστε και άλλους προφήτες) ως μια προβληματική προσωπικότητα που δεν έπαυε να ελέγχει και να «γκρινιάζει». Σί-

78. Μ. Κωνσταντίνου, *Οι τελευταίες μέρες του βασιλείου του Ιούδα. Σχόλια στο όστρακο 4 της Λαχίς*. Ανάτυπο από το *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* τμ. 2 (1983), Θεσσαλονίκη 1983.

γούρα τους φαίνεται περίεργο, γιατί ο προφήτης κηρύττει μετάνοια σε μια εποχή ήρεμη και θετική. Προσανατολίζοντας τους μαθητές στην κατανόηση του βάθους και της σημασίας της προφητικής στάσης του Ιερεμία, με την **εφ. 1** τους οδηγούμε να καταλάβουν ότι ο προφήτης βλέπει *κάτω από την επιφάνεια των πραγμάτων και πίσω από την ευημερία*. Αναγνωρίζει τις ελλείψεις των ανθρώπων, καθώς και τους κινδύνους της πολιτικής αυτάρκειας και της στήριξης σε νομικές ρυθμίσεις. Χρειάζεται πολύ προσοχή να μην «διεκπεραιώσουμε» την ερώτηση «πληροφοριακά», αλλά να εξηγήσουμε τη στάση του προφήτη βασιζόμενοι και σε σύγχρονα παραδείγματα (και σήμερα παρά τα επιτεύγματα, τις νομικές ρυθμίσεις για δικαιώματα των ανθρώπων κ.ά. εξακολουθεί να υπάρχει ατομικισμός και αδιαφορία για το πού πορεύεται ο κόσμος). Στη ΔΕ θα επανέλθουμε όταν θα επεξεργαστούμε αργότερα (ΔΕ 24) την επικέντρωση της θρησκείας στη νομική διάσταση.

- Με τις **εφ. 2** και **3** οι μαθητές επεξεργάζονται τις παρ. β' και γ' και φαντάζονται τις *συνθήκες του πολέμου* και τις καταστροφές όχι μόνο εκείνης της εποχής, αλλά και τις σύγχρονες. Μπορούμε να φέρουμε στην τάξη εφημερίδες ή να δείξουμε διαφάνειες με σύγχρονες εικόνες πολέμου (πράξεις εκδίκησης, εκτελέσεις, καταστροφές μνημείων, πείνα, εξαθλίωση κ.ά.). Ζητούμε από τους μαθητές να βάλουν στίχους του Ιερεμία ως υπότιτλους σε σύγχρονα αντίστοιχα δεινά. Εδώ μπορεί να χρησιμοποιηθεί και το παράθεμα για το Ολοκαύτωμα και οι σχετικές φωτογραφίες. Για την **εφ. 4** μπορούμε να τους αφήσουμε για 5' να ετοιμαστούν ανά θρανίο χρησιμοποιώντας στοιχεία από τις παρ. β' και γ'. Ύστερα επιλέγουμε ένα ζευγάρι που «παίζει» μπροστά σε όλη την τάξη. Αν υπάρχει χρόνος, επαναλαμβάνουμε τη σκηνή και με άλλα ζευγάρια.
- Με την **εφ. 5** πέρα από την αναπαράγωγή της ζωής των Ιουδαίων εκείνης της εποχής, οι μαθητές μπορούν να επισημάνουν και το πόσο δημιουργικά μπορούν να ζουν οι άνθρωποι που εξορίστηκαν – ή αυτοεξορίστηκαν από ανάγκη – σε μια ξένη χώρα (θυμόμαστε και την ιστορία του Ιωσήφ). Έχει νόημα να ξεκινήσουμε όχι από τους ξένους που υπάρχουν στη χώρα μας, αλλά από Έλληνες που εξορίστηκαν και κατάφεραν να προκόψουν. Αν η τάξη το επιτρέπει στο «Προσπαθώ...» **1, 2** και **3** οικοδομείται μια πολύ δημιουργική προσέγγιση του ζητήματος της αναγκαστικής μετανάστευσης και της εξορίας, που μπορούμε να την εκμεταλλευτούμε και στην οργάνωση ενός Project.
- Η *σημασία των δυσκολιών* για τη ζωή των ανθρώπων και των λαών (**εφ. 6**) επίσης μπορεί να συσχετιστεί με ελληνικές εμπειρίες (π.χ. τουρκοκρατία: διατήρηση πίστης και γλώσσας, κατοχή: διατήρηση ηθικών αξιών: ελευθερίας, συμπαράστασης, αντίστασης κ.ά., Έλληνες του εξωτερικού: διατήρηση παραδόσεων, αξιών, τρόπου ζωής).
- Αναδεικνύουμε τα *ερωτήματα των Ιουδαίων* (**εφ. 7**), καθώς έτσι οι μαθητές διευκολύνονται να συναισθανθούν τη δεινή θέση του λαού, αλλά και προετοιμάζονται να κατανοήσουν τους λόγους της σύνθεσης των κειμένων για το δημιουργό Θεό που θα γνωρίσουν παρακάτω.
- Με την **εφ. 8** προσανατολίζουμε τη διδασκαλία μας στο «*νέο*» *χαρακτήρα των υποσχέσεων*, στην πνευματική και ηθική τους διάσταση. Δεν γίνεται λόγος μόνο για επιστροφή. Η αποκατάσταση του Ισραήλ σχετίζεται με μια καινούρια καρδιά. Αν η τάξη το επιτρέπει, μπορούμε να αναγνωρίσουμε και την πρόοδο στη θρησκευτική σκέψη των Ισραηλιτών.
- **Εφ. 9:** Κάποιοι μαθητές γνωρίζουν το «αμαρτία γονέων παιδεύουσι τέκνα». Δεν είναι δύσκολο να βρουν παραδείγματα, π.χ. πόσο επιβαρύνεται μια γενιά μετά από έναν πόλεμο, μετά από μια οικολογική καταστροφή κ.ά. Η υπογράμμιση της συλλογικής ευθύνης είναι πολύ σημαντική για την ηλικία τους.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

- α) Βρείτε από το μάθημα της Ιστορίας θεσμούς που δημιουργήθηκαν για την προστασία των ξένων.
- β) Βρείτε από το διαδίκτυο στατιστικά στοιχεία για τους πρόσφυγες της εποχής μας.
- γ) Παραδείγματα από τη σχολική ή κοινωνική ζωή όπου φαίνεται: «Όλοι είμαστε υπεύθυνοι για την καλή λειτουργία της ομάδας μας».
- δ) Ενημερωθείτε για το «Ολοκαύτωμα». Κάντε έναν κατάλογο βιβλίων ή ταινιών που αναφέρονται σ' αυτό.
- ε) Βρείτε από το διαδίκτυο στατιστικά στοιχεία για τους πρόσφυγες της εποχής μας.
- στ) Διαβάστε το βιβλίο «Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ» και επισημάνετε στοιχεία που μπορείτε να χρησιμοποιήσετε στη διοργάνωση της γιορτής της 28ης Οκτωβρίου για την επόμενη χρονιά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄:

Η ΖΩΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ ΕΩΣ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΕΡΧΟΜΟΥ ΤΟΥ ΜΕΣΣΙΑ

ΔΙΗΚΟΥΣΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

(Οι διήκουσες των ενοτήτων της δημιουργίας – 25, 26 και 27 – παρουσιάζονται ξεχωριστά).

1. Η ιστορία των ανθρώπων πορεύεται μέσα σε μια διαρκή σύγκρουση καλού και κακού, ισχύος και αδυναμίας.
2. Ο Θεός κατευθύνει την ανθρώπινη ιστορία και δίνει λύσεις που οδηγούν προς το σχέδιο της σωτηρίας.
3. Το σχέδιο της προετοιμασίας της ανθρωπότητας τους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες κινδυνεύει από: α) την προσκόλληση στο γράμμα του Νόμου (τυπολατρία), β) τον θρησκευτικό εθνικισμό και γ) τη διαστρέβλωση της εικόνας για το Μεσσία.
4. Οι άνθρωποι που ανήκουν στο υπόλειμμα παίζουν ένα σπουδαίο ρόλο στη διατήρηση των στόχων της Εκλογής και της Διαθήκης.
5. Η ΠΔ είναι μια συλλογή βιβλίων που προέκυψαν σε μακρό διάστημα αιώνων και από την τελική σύνταξη διαφόρων παραδόσεων και κειμένων.

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΕΩΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να ενημερωθούν για την εποχή και τις μεγάλες δυνάμεις που αποτελούν το πλαίσιο των εξελίξεων στην Ιουδαία. 2) Να αντιληφθούν ότι πρόκειται για την εποχή της σύνθεσης και της καταγραφής της Παλαιάς Διαθήκης.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να αναφέρουν τα σπουδαιότερα γεγονότα της εποχής που γνωρίζουν από την Ιστορία τους. 2) Να εξηγούν με ποιον τρόπο οι Ιουδαίοι κατόρθωσαν να επιστρέψουν στη χώρα τους.

Δουλεύουμε οπωσδήποτε το χρονολογικό πλαίσιο, οδηγώντας τους μαθητές να αναγνωρίσουν την εποχή. Για τον 5ο και 4ο αι. π.Χ. διδάσκονται αρκετά στο μάθημα της Ιστορίας, όπου μιλούν για τους Περσικούς πολέμους, την κλασική εποχή και την εποχή του Μ. Αλεξάνδρου. Δυστυχώς όμως πολύ συχνά η διδασκαλία της Ιστορίας στην Α΄ Γυμνασίου δεν «φτάνει» μέχρι την ελληνιστική εποχή. Έτσι, οι γνώσεις των μαθητών για τον 3ο – 1ο αι. π.Χ. είναι ελλιπέστατες και δεν έχουν καθόλου προσλαμβάνουσες παραστάσεις για τη σημασία και τη δύναμη του ελληνιστικού πολιτισμού, ο οποίος «δεν ήταν καθόλου ένα αποκλειστικά ή έστω πρωταρχικά στρατιωτικό, πολιτικό και κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο, αλλά η έκφραση μιας δύναμης που σχετιζόταν με κάθε σφαίρα της ζωής. Ήταν μια δύναμη συνθετικής πληρότητας, μια έκφραση της δύναμης του ελληνικού πνεύματος που διαπερούσε και διαμόρφωνε τα πάντα, εκφραστική και προσληπτική»⁷⁹. Την παράμετρο αυτή χρειάζεται να τη λάβουμε σοβαρά υπόψη μας, καθώς ο εξελληνισμός της Ανατολής και της Αιγύπτου και ο πολιτισμός που επικρατεί αυτή την εποχή σχετίζονται στενά με τις ΔΕ του κεφαλαίου – και ιδιαίτερα τις 28, 29 και 30.

79. Ζηζιούλας Ι. Μητρε. Περγάμου, *Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση των δύο κόσμων*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2003, σ. 21.

ΔΕ 23: Επιστροφή από την αιχμαλωσία: η ιουδαϊκή κοινότητα ανασυγκροτείται

Παρ. α': Β Εσδ 1-2, Α Εσδ 2, παρ. β': Β Εσδ 3-6, παρ. δ': Βασ Δ 22,8, Νε 8-10, Σειρ 44-49, Δαν 9,2, Β Μακκ 2, 13-14

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να κατανοήσουν τις συνθήκες της μεταιχμαλωσιακής εποχής. 2) Να συνειδητοποιήσουν ότι πρόκειται για την εποχή της τελικής σύνθεσης της ΠΔ.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να περιγράψουν με παραδείγματα τις συνθήκες της εποχής. 2) Να εξηγούν τη σχέση των συνθηκών με τις θρησκευτικές αντιλήψεις που διαμορφώνουν οι Ιουδαίοι αυτή την εποχή. 3) Να εξηγούν για ποιους λόγους πραγματοποιείται αυτή την εποχή η σύνθεση των βιβλίων της ΠΔ.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Το **περσικό κράτος** ήταν χωρισμένο σε 20 σατραπείες και ο κάθε σατράπης ήταν σαν ένας βασιλιάς. Ωστόσο, αυτή η αποκέντρωση δεν απέκλειε την αυστηρή οργάνωση του κράτους. Μετά το θάνατο του Καμβύση, γιου του Κύρου προκλήθηκαν ταραχές και αστάθεια στο περσικό κράτος έως το 520 π.Χ., όταν επικράτησε ο Δαρείος Α' εξασφαλίζοντας πολιτική σταθερότητα. Η Ιουδαία ανήκε στην «πέραν του Ευφράτη» σατραπεία με έδρα τη Δαμασκό. Είχε αυτονομία ως ανεξάρτητη επαρχία με την εποπτεία ενός διοικητή και οι κάτοικοί της μπορούσαν να διατηρούν την πατρογονική τους θρησκεία.

2. Οι προφήτες Αγγαίος και Ζαχαρίας απαίτησαν και προώθησαν την **ανοικοδόμηση του Ναού**, συσχετίζοντάς την με έντονες εσχολογικές και μεσσιανικές προσδοκίες. Η ανοικοδόμηση τελικά συντελέστηκε γύρω στο 520 π.Χ. («Ναός του Ζοροβάβελ»). Ο εσχολογικός ζήλος προβλήθηκε κυρίως από τους επαναπατρισθέντες Ιουδαίους, σε αντίθεση με τους ντόπιους που η ένδεια δεν τους επέτρεπε να ενδιαφέρονται με τον ίδιο τρόπο για το κτίσιμο του Ναού. Μετά την ανοικοδόμηση του Ναού τονίζεται και το αξίωμα του αρχιερέα που γίνεται εθνάρχης.

3. Από την κατάλυση του Βορείου Βασιλείου το 722 π.Χ. έως και τη βαβυλώνια αιχμαλωσία «Ισραήλ και Ιούδας εξήσαν ως λαοί με κοινό ιστορικό παρελθόν, κοινή κατά βάση πίστη και κοινούς οραματισμούς»⁸⁰. Όσο κι αν οι σχέσεις τους δεν ήταν άριστες, δεν ήταν ωστόσο και εχθρικές. Μετά την επιστροφή εμφανίζεται η πρώτη σύγκρουση Ιουδαίων - Σαμαρειτών, με αφορμή την οικοδόμηση του Ναού του Ζοροβάβελ, η οποία κορυφώνεται στα χρόνια του Νεεμιά, με αφορμή το κτίσιμο των τειχών της Ιερουσαλήμ. Στα χρόνια του Νεεμιά (κατά τον Ιώσηπο στα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου) κτίστηκε ο ναός των Σαμαρειτών στο Γαριζίν, ο οποίος από τότε αποτελούσε μια διαρκή πρόκληση για τους Ιουδαίους. Από αυτή την εποχή δημιουργείται κυριολεκτικά το **σαμαρειτικό σχίσμα** και ιδιαίτερη σαμαρειτική κοινότητα με τη δική της ιστορία, πίστη και λατρεία.

4. Το έργο του **Νεεμιά** προηγείται του Έσδρα. Το 454 π.Χ. στάλθηκε από τον Αρταξέρξη, του οποίου ήταν οινόχοδος, για την ανοικοδόμηση των τειχών της Ιερουσαλήμ. Το 433 π.Χ. έκανε ένα δεύτερο ταξίδι, για να διορθώσει θέματα σχετικά με το Ναό, τους λευίτες, το Σάββατο και τους μικτούς γάμους. Πρόκειται για τον τύπο του ευλαβούς πολιτικού.

5. Μετά το Νεεμιά ήρθε ο ιερέας **Έσδρας** με την υποστήριξη του ιουδαϊσμού της Βαβυλώνας και του Αρταξέρξη. Η μεταρρύθμιση του Έσδρα τονίζει το **θεοκρατικό** και **ιεροκρατικό** στοιχείο στη λατρεία του Θεού. Το προφητικό στοιχείο, καθώς και η έννοια του σκοπού στην κίνηση του Θεού μέσα στην ιστορία τίθενται σε δεύτερη μοίρα. Η γνήσια θρησκευτική συνείδηση βασίζεται στη στενή σχέση λαού - Θεού, η οποία εξασφαλίζεται όχι μόνο με ένα πλούσιο τελετουργικό, αλλά και με **κανόνες καθαρότητας** που χωρίζουν τον Ισραήλ από τους άλλους λαούς. Κατοχυρώνεται, λοιπόν, η **ιδιαιτερότητα του λαού**. Επίσης, είναι έντονος ο εξιλαστικός χαρακτήρας της μεταιχμαλωσιακής λατρείας, καθώς όλα γίνονται για την ευαρέσκειά του Θεού.

6. Φάσεις στη **σύνθεση της Παλαιάς Διαθήκης**: α) 7ος αι. π.Χ. (εποχή του Ιωσία): μια πρώτη συλλογή, β) 5ος αι. π.Χ. (εποχή Έσδρα / Νεεμιά): δεύτερη συλλογή, γ) 3ος αι. π.Χ.: συγκέντρωση προφητι-

80. Βλ. Δ. Δόικος, *Το σαμαρειτικόν σχίσμα*. Ανάτυπο από το Γρηγόριος ο Παλαμάς, τχ. 57 (1974), Θεσσαλονίκη 1974, σ. 15.

κών έργων, τρίτη συλλογή και δ) το 90 μ.Χ. στην ιουδαϊκή σύνοδο της Ιάμνειας, κλείσιμο του ιουδαϊκού Κανόνα.

7. Αυτή την εποχή πραγματοποιείται και η **αναθεώρηση της εθνικής ιστορίας** πριν και μετά την εξορία. Τέτοια αναθεώρηση της ιστορίας είναι τα Παραλειπόμενα. Τα βιβλία Έσδρας - Νεεμίας αρχικά ήταν τμήματα των Παραλειπομένων. Και τα δύο κηρύττουν την αποκλειστικότητα του Ιουδαίου και αποτελούν το πλαίσιο και τη δικαίωση του Νόμου.

8. Για τη θεολογική σημασία της απελευθέρωσης και της επιστροφής: Δευτεροσηαίας (Ησ 40-55).

9. Στοιχεία για την εποχή μας δίνουν οι Πάπυροι της Ελεφαντίνης, που χρονολογούνται γύρω στα τέλη του 5ου αι. π.Χ. και αφορούν στη διαβίωση και τη θρησκευτική κατάσταση μιας ισραηλιτικής αποικίας και τις σχέσεις της με την ιεροσολυμιτική κοινότητα⁸¹.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: δεκάτη, Σιών

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Χρειάζεται να αποφύγουμε τους βιαστικούς χαρακτηρισμούς για τη μεταιχμαλωσιακή ιουδαϊκή θρησκευτικότητα (εθνικιστική κ.ά.). Προσανατολίζοντας τη διδασκαλία μας στην κατανόηση των συνθηκών (ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών κ.ά.) οι μαθητές θα συναισθανθούν τους λόγους που οδηγούν τους Ιουδαίους στις συγκεκριμένες επιλογές και τάσεις. Γι' αυτό με τις **εφ. 1 και 4** αναπαράγουμε το κλίμα της εποχής, τη χαρά, τον ενθουσιασμό, την ικανοποίηση, αλλά και τις δυσκολίες και τα βάσανα των Ιουδαίων που επιστρέφουν. Άλλωστε και οι **εφ. 2, 3 και 6** προϋποθέτουν την κατανόηση των παραπάνω συνθηκών.
- Η **εφ. 5** προσφέρει την ευκαιρία να εμπεδώσουν οι μαθητές τη *σταδιακή σύνθεση της ΠΔ*. Σε μια τάξη με καλό επίπεδο θα ήταν πολύ σημαντική η διαθεματική εργασία «**Επιλέγω...**» **1**.
- Με το «**Επιλέγω...**» **3** οι μαθητές εύκολα συνειδητοποιούν ότι πρόκειται για την εποχή των μεγάλων επιτευγμάτων του ελληνικού πολιτισμού που επεξεργάζονται στο μάθημα της Ιστορίας τους.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

Οι μαθητές βρίσκουν στοιχεία για τις ελληνικές κοινότητες όλου του κόσμου. Δημιουργούν ένα κανάλι επικοινωνίας με ένα σχολείο ελληνικής κοινότητας στην Ευρώπη ή στην Αμερική και συζητούν με τους μαθητές για το ρόλο της χριστιανικής πίστης στη διατήρηση της ταυτότητάς τους.

ΔΕ 24: Ο Νόμος στο κέντρο της ζωής των Ιουδαίων

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να κατανοήσουν τη θέση του Νόμου στη μεταιχμαλωσιακή κοινότητα. 2) Να συνειδητοποιήσουν τη διαφοροποίηση της θρησκευτικότητας των Ιουδαίων.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να αναγνωρίζουν τις διαφορές στις σχέσεις των Ιουδαίων με το Νόμο της προαιχμαλωσιακής και μεταιχμαλωσιακής εποχής. 2) Να εκφράζουν τις απόψεις τους για την τυπολατρία με επιχειρήματα και παραδείγματα. 3) Να επισημαίνουν και να αξιολογούν τις αλλαγές που επέρχονταν μεταιχμαλωσιακά στη ζωή της ιουδαϊκής κοινότητας.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Η μεταιχμαλωσιακή κοινότητα βλέπει στο Νόμο όχι μόνο μια σύνοψη των γραπτών νομικών διατάξεων, αλλά έναν **οδηγό ζωής**. Δεν πρόκειται για φορτίο, αλλά για ένα σπουδαίο δώρο του Θεού.

2. Βλ. στο: Α Μακκ 7,12 τη μοναδική αναφορά στον όρο «γραμματείς».

3. Από τη διασωθείσα περσική αλληλογραφία καθίσταται σαφές ότι την εποχή αυτή χρησιμοποιείται η **αραμαϊκή γλώσσα** που είναι εξαπλωμένη στη Συρία, Παλαιστίνη ακόμη και Αίγυπτο⁸². Η εβραϊκή γλώσσα εκποπίστηκε αρχικά από την Ιερουσαλήμ και τις μεγάλες πόλεις, σταδιακά δε και από την ύπαιθρο.

4. Απόρροια της ερμηνευτικής διδασκαλίας των νομοδιδασκάλων και της προσαρμογής του Νόμου

81. Βλ. Β. Βέλλας, *Χρονολογικοί πίνακες της Ισραηλιτικής ιστορίας*, Αθήνα 1956, σ. 47-48.

82. Ο Β. Βέλλας μάλιστα αναφέρει ότι ήταν η επίσημη γλώσσα τους περσικού κράτους κατά τον 6ο αι. π.Χ. (ό.π., σ. 46).

σε διάφορες κοινωνικές, ιστορικές κ.ά. συνθήκες είναι το **Ταλμούδ**, ο προφορικός δηλαδή νόμος των Εβραίων, ο οποίος θεωρείται μέχρι και σήμερα αναπόσπαστη προέκταση του γραπτού Νόμου⁸³.
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: Αραμαίοι, αραμαϊκά, γραμματείς, συναγωγή, Νόμος-Τορά

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Με την **εφ. 1** βοηθούμε τους μαθητές να κατανοήσουν τη «νομική» θρησκευτικότητα ως εκτροπή. Καταρχάς, θυμούνται ότι στη ΔΕ 13 είδαν τους Ισραηλίτες να αποφασίζουν ελεύθερα να ανταποκριθούν στην αγάπη του Θεού και να εκφράζουν τη δική τους αγάπη προς αυτόν τηρώντας το Νόμο· μ' αυτόν τον τρόπο άλλαξε η ζωή των ανθρώπων και ολόκληρης της κοινότητας. Στη συνέχεια, αφού τους εξηγήσουμε το ρόλο και το έργο των γραμματέων, είναι σε θέση να αναγνωρίσουν ότι μεταχριστιανικά ο Νόμος ρυθμίζει όλες τις λεπτομέρειες της ζωής ως «υποχρεώσεις προς το Θεό» και ότι μειώνεται η ελεύθερη έκφραση αγάπης προς το Θεό και το συνάνθρωπο. Έτσι, μπορούν να συγκρίνουν το ρόλο και τη σημασία του Νόμου στις δύο εποχές και να αξιολογήσουν τις αλλαγές.
- Με τις **εφ. 2, 3 και 4** προσπαθούμε να προσεγγίσουμε σε διάφορα επίπεδα την τυπολατρία, καθώς πρόκειται για μια διαχρονική εκτροπή της θρησκευτικής συμπεριφοράς. Με το «παιχνίδι» της δραματοποίησης (**εφ. 2**) οι μαθητές περνούν ομαλά στον προβληματισμό γύρω απ' αυτήν. Χρειάζεται προσοχή μη δημιουργηθεί μια ατμόσφαιρα απόλυτης άρνησης των τύπων και των κανονισμών.
- Ο φανταστικός διάλογος του «**Προσπαθώ..**» μπορεί και να «παιχτεί» στην τάξη ως κλείσιμο (έκφραση) της διδασκαλίας μας.

ΘΡΗΣΚΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΪΣΤΟΡΙΑΣ

Α. Βασικές επισημάνσεις

1. Η βιβλική πρωτοϊστορία (Γεν 1-11) «ανοίγει» τη συλλογή της Πεντατεύχου. Σ' αυτήν βρίσκουμε, εκτός από την ιδιαίτερη ιστορία του Ισραήλ με το Θεό, και τις παλαιοδιαθηκικές αντιλήψεις για τον άνθρωπο γενικότερα. Μιλώντας για πρωτοϊστορία εννοούμε τα παρακάτω τμήματα του βιβλίου της Γενέσεως.

<i>Γεν 1,1-2,4α</i>	<i>Δημιουργία του κόσμου</i>
<i>Γεν 2,4β-3,7</i>	<i>Αδάμ – Εύα, Παράδεισος, Προπατορικό</i>
<i>Γεν 3,8-24</i>	<i>Συνέπειες της πτώσης</i>
<i>Γεν 4,1-16</i>	<i>Κάιν – Αβελ</i>
<i>Γεν 4,17-24</i>	<i>Γενεαλογία απογόνων του Κάιν</i>
<i>Γεν 4,25-5,32</i>	<i>Γενεαλογία απογόνων του Σηθ</i>
<i>Γεν 6,1-9,29</i>	<i>Νώε και κατακλυσμός</i>
<i>Γεν 9,18-29</i>	<i>Χαρακτηριστικά των Χαναανίων</i>
<i>Γεν 10,1-32</i>	<i>Η προέλευση των λαών της γης</i>
<i>Γεν 11,1-9</i>	<i>Ο πύργος της Βαβέλ</i>
<i>Γεν 11,10-32</i>	<i>Γενεαλογία απογόνων του Σημ</i>

2. Στα κείμενα της πρωτοϊστορίας συναντάμε τις απαντήσεις της Παλαιάς Διαθήκης στα παρακάτω ερωτήματα:

- για το Θεό (υπάρχει μόνον ένας ή πολλοί; Δίπλα στον καλό Θεό υπάρχει και κάποιος κακός;)
- για την προέλευση των ανθρώπων
- για τη θέση του ανθρώπου μέσα στη δημιουργία
- για τη σχέση αντρών - γυναικών

⁸³. C. Pearl & R. Brookes, *Βασικές αρχές του Ιουδαϊσμού*, Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Αθήνα 1977, σ. 115-119.

- για την προέλευση του κακού
- για την αμαρτία και την αλλοτρίωση
- για τις συνέπειες της αμαρτίας και το θάνατο
- για τη σχέση του Ισραήλ με τους άλλους λαούς της γης.

Όλα αυτά τα ερωτήματα δεν διατυπώθηκαν θεωρητικά και εν κενώ, αλλά σχετίζονταν με τις συγκεκριμένες **ιστορικές συνθήκες, τα προβλήματα και τις ανάγκες της ζωής του λαού**. Οι απαντήσεις που δόθηκαν δεν ήταν ένα ακαδημαϊκό - θεωρητικό προϊόν και είχαν έναν τελειώς διαφορετικό χαρακτήρα από τις φιλοσοφικές απαντήσεις σε σχετικά ερωτήματα. Πρόκειται για **απαντήσεις πίστης με θεολογικούς στόχους**, που απορρέουν από την εμπειρία της σχέσης του Ισραήλ με το Θεό. Πράγματι, ο Ισραήλ ζώντας σε ένα πολυθεϊστικό και μυθολογικό περιβάλλον διαμόρφωσε, μέσα σε μια μακροχρόνια διεργασία αιώνων και αρκετά επίτονα, την πίστη του για τη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου. Στις διηγήσεις, λοιπόν, της πρωτοϊστορίας διατυπώνονται αυτές οι ξεκάθαρες απόψεις, οι οποίες αποτελούν βασικό στήριγμα για τη ζωή του λαού και την υπερνίκηση ιστορικών κινδύνων, προβλημάτων κ.ά. Προκειμένου οι Ισραηλίτες να διατυπώσουν ευκρινέστερα και εκφραστικότερα τις θεολογικές απαντήσεις τους, όχι μόνο στηρίχθηκαν, όπως ήταν φυσικό, στο **κοσμοείδωλο της εποχής**, αλλά χρησιμοποίησαν άφοβα και δημιουργικά παραστάσεις από το **μυθολογικό υλικό** της εποχής και της περιοχής στην οποία ζούσαν. Όσοι προβληματίζονται για το ρόλο των μύθων στις αφηγήσεις θα πρέπει να μην ξεχνούν ότι οι μύθοι δεν αποτελούν με κανένα τρόπο αυτοσκοπό της αφήγησης, αλλά εξυπηρετούν το σκηνικό της και τους θεολογικούς στόχους του θεόπνευστου συγγραφέα. Άλλωστε «θρησκευτική αλήθεια και μύθος δεν είναι αντιτιθέμενες περιοχές... Ο θρησκευτικός μύθος μοιάζει με το διαμάντι. Η δημιουργική και χαρακτηριστική ζωή ξαναπλάθει τον ακατέργαστο μύθο και του δίνει περισσή λαμπρότητα»⁸⁴.

3. Οι αφηγήσεις αυτές προσεγγίστηκαν από πολλούς χώρους: επιστήμη, ψυχολογία, ψυχανάλυση, λογοτεχνία, τέχνη. Διαβάστηκαν, ερμηνεύθηκαν, αναλύθηκαν και κρίθηκαν περισσότερο από όλα τα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης. Στα κείμενα της πρωτοϊστορίας επικεντρώθηκε το τόσο δημοφιλές, αν και άστοχο ερώτημα: «ποιος έχει δίκιο: η Αγία Γραφή ή η επιστήμη;». Γι' αυτό το λόγο, και το τι προσλαμβάνουν οι σημερινοί αναγνώστες αυτών των κειμένων εξαρτάται από τον τρόπο που τα προσεγγίζουν. Όποιος, δηλαδή, ψάχνει να βρει σ' αυτά ακριβείς και επιστημονικά ιστορικές επιβεβαιώσεις, θα διαψευστεί. Όποιος όμως επιδιώκει να ανακαλύψει στα κείμενα θεολογικές νοηματοδοτήσεις για την προέλευση του κόσμου και της ανθρωπότητας και για την ύπαρξη του κακού στον κόσμο, εκφρασμένες μάλιστα μ' έναν μοναδικό τρόπο από ανθρώπους που έζησαν 2.500 χρόνια πριν, θα έχει την ευκαιρία να υπερβεί στερεότυπες παρεξηγήσεις και «αντιφάσεις». Όλες αυτές οι παρεξηγήσεις οφείλονται στην προσέγγιση των βιβλικών κειμένων χωρίς ξεκάθαρα κριτήρια. Ποια είναι αυτά;

✓ Οι αφηγήσεις δεν αποτελούν αναφορές σε ιστορικά γεγονότα του αρχέγονου παρελθόντος, αλλά περιγράφουν καταστάσεις που αναφέρονται στις σχέσεις του ανθρώπου με το Θεό, επαναλαμβάνονται συνεχώς μέσα στην ιστορία και αφορούν τον καθένα από μας. Οι διηγήσεις, δηλαδή, έχουν αρχαιολογικό χαρακτήρα γι' αυτό και σχετίζονται με έναν πολύτιμο τρόπο με το παρόν.

✓ Η πατερική επεξεργασία του δόγματος της δημιουργίας βασίζεται στην εκ του μη όντος δημιουργία και αποτελεί τη βάση της χριστιανικής οντολογίας των κτιστών και της ανθρωπολογίας. Μ' αυτή τη διδασκαλία το σύμπαν αποειδωλοποιείται και αποκτά καθαρότητα και δυναμισμό⁸⁵. Η εκ του μη όντος δημιουργία εξηγεί ότι ο άνθρωπος είναι από τη γένεσή του ακόμη συνδεδεμένος με την αλλοίωση και προσδεδεμένος στα υλικά, κάτι που ωστόσο γίνεται «παιδαγωγία προς την των αιωνίων πίστωση» (Μάξιμος Ομολογητής). Μ' αυτόν τον τρόπο κάθε ιδέα περί «διπλής δημιουργίας» βρίσκεται μακριά από την ορθόδοξη αντίληψη της⁸⁶.

4. Οι αφηγήσεις της πρωτοϊστορίας συνδέονται κυρίως με τις παραδόσεις J και P. Καθώς στη σύνθεση των κειμένων της ενότητας χρησιμοποιούμε αποσπάσματα και των δύο παραδόσεων, έχει νόημα να παρατεθεί η προέλευσή τους:

84. Ν. Ματσούκας, *Το πρόβλημα του κακού. Δοκίμιο πατερικής θεολογίας*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 270.

85. Βλ. Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική...*, τμ. Γ', σ. 155-161.

86. Βλ. σχετικά Αθ. Βλέτσης, *Το προπατορικό...*, σ. 282-298 και Ν. Ματσούκας, *Μυστήριον επί των ιερώς κεκοιμένων και άλλα μελέτηματα*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 163-188.

Θέματα	Παράδοση J	Παράδοση P
Δημιουργία του κόσμου		1,1-2,4α
Αδάμ-Εύα, Παράδεισος, Προπατορικό	2,4β-3,24	
Κάιν-Αβελ	4,1-16	
Γενεαλογία απογόνων του Κάιν	4,17-24	
Γενεαλογία απογόνων του Σηθ	4,25-26	
Γενεαλογία από τον Αδάμ έως το Νώε	5,29	5,1-28. 30-32
Νώε και κατακλυσμός	6,1-8	6,9-22
	7,1-5. 7-10. 12. 16β. 17β. 22-23	7,6. 11. 13-16α. 17α. 18-21. 24
	8,2β-3α. 6-12. 13β. 20-22	8,1-2α. 3β-5. 13α. 14-19
	9,18-27	9,1-17. 28-29
Κατάλογος λαών	10,8-9. 21. 24-30	10,1-7. 20. 22-23. 31-32
Ο πύργος της Βαβέλ	11,1-9	

5. Οι αφηγήσεις της πρωτοϊστορίας εισάγονται τον 4ο αι. π.Χ. στην τελική διαμόρφωση της Πεντατεύχου (βλ. σ. 116). Στο ενιαίο πια κείμενο μπορεί κανείς να διακρίνει τις *προθέσεις / επιδιώξεις* του τελικού συντάκτη: α) Μια *εξωστρεφή*, όπου εκφράζεται η αντίθεση προς τους άλλους λαούς, τις άλλες θρησκείες, τους ξένους θεούς (π.χ. τους βαβυλωνιακούς θεούς των αστεριών). β) Μια *εσωστρεφή*, όπου εκφράζεται η επιδίωξη να διδάξει και να κατηχήσει το λαό του Ισραήλ για το Θεό, τον κόσμο, τον άνθρωπο. γ) Μια *εθνική* πρόθεση, να οδηγηθεί δηλαδή ο Ισραήλ να αναγνωρίσει ότι ο δημιουργός Θεός είναι ο Θεός των πατέρων, ο Θεός της Διαθήκης, ο Θεός του Ισραήλ. Αυτή η σχέση ξεχωρίζει τον Ισραήλ από όλους τους λαούς. δ) Μια *λειτουργική* πρόθεση που μπορεί να αναγνωρισθεί ιδιαίτερα στο κείμενο της δημιουργίας του κόσμου της αφήγησης J, όπου η δημιουργία του κόσμου συνδέεται με το λειτουργικό χρόνο και την καθιέρωση της αργίας του Σαββάτου.

B. Η πρωτοϊστορία στο ΜΘ

1. Από πολλούς θρησκευοπαιδαγωγούς θεωρείται ένα κείμενο δύσκολο για παιδιά, ιδιαίτερα δε η αφήγηση του προπατορικού. Και όντως οι κίνδυνοι είναι πολλοί, εάν δεν έχουμε ως δάσκαλοι ξεκαθαρίσει τι ακριβώς μπορούμε να επιδιώξουμε με τη διδασκαλία αυτών των κειμένων. Πολλοί μαθητές μας, όσο κι αν δεν διδάχτηκαν αυτές τις διηγήσεις στο Δημοτικό (εκτός από τον Κατακλυσμό του Νώε), τις γνωρίζουν από παιδικά βιβλία, αφηγήσεις ενηλίκων, ταινίες κ.ά. Δεν μπορούμε, λοιπόν, να παραβλέψουμε ότι τα περισσότερα παιδιά έχουν ήδη διαμορφωμένες απορίες, συγχύσεις ή λαθεμένες απόψεις. Άρα, η προσεκτική και μεθοδευμένη προσέγγιση των αφηγήσεων είναι αποφασιστικής σημασίας.

2. Όπως λέχθηκε και στην Εισαγωγή του ΒΔ, η τοποθέτηση των μαθημάτων της δημιουργίας στο συγκεκριμένο κεφάλαιο σχετίζεται με τη γενικότερη επιλογή του ΑΠ να ακολουθηθεί στην ανάπτυξη των εννοιών την *ιστορική γραμμή της Παλαιάς Διαθήκης*. Μ' αυτόν τον τρόπο οι μαθητές (των οποίων η αφηρημένη σκέψη δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί) μπορούν μέσα από αφηγήσεις γεγονότων και συμβάντων, όπου δρουν συγκεκριμένα πρόσωπα και γνωστοί «ήρωες», να προχωρούν σιγά σιγά στην επεξεργασία των θεολογικών αληθειών, κτίζοντας τη μια πάνω στην άλλη. Οι μαθητές δηλαδή είχαν την ευκαιρία στα φειντά μαθήματα να αναγνωρίσουν το Θεό ως απελευθερωτή των Ισραηλιτών από την Αίγυπτο, ως συνεργάτη τους και μέλος μιας μοναδικής Διαθήκης, ως συμπαραστάτη και βοηθό, ως αρχηγό και βασιλέα. Έτσι, στο σημείο αυτό, είναι πιο έτοιμοι, συνειδητοποιώντας το θεολογικό χαρακτήρα των κειμένων τα οποία επεξεργάζονται, να τον αναγνωρίσουν και ως δημιουργό της ζωής και του κόσμου ολόκληρου. Κατανοώντας οι μαθητές την ιστορικότητα της σύνθεσης της ΠΔ διευκολύνονται να αποφύγουν τους κινδύνους της κατά γράμμα κατανόησης των κειμένων της και να οδηγηθούν στην υπαρκτική προσέγγιση αυτών των κειμένων. Μ' αυτόν τον τρόπο σιγά σιγά οι μαθητές οδηγούνται να αντιληφθούν τη φύση των βιβλίων της ΠΔ και συνολικότερα της ΑΓ και να συνειδητοποιήσουν τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζονται από την Εκκλησία.

3. Η διδασκαλία της γίνεται στην πιο κατάλληλη φάση (για τόσο μικρά παιδιά) αφού οι μαθητές είναι πια εξοικειωμένοι με την επεξεργασία των βιβλικών κειμένων, έχουν κατακτημένες σχέσεις συνεργασίας, αφομοιωμένες βασικές έννοιες / κλειδιά και βασικό θεολογικό λεξιλόγιο.

4. Στις ενότητες 25, 26 και 27 δε δουλεύεται όλη η πρωτοϊστορία, αλλά μόνον τα θέματα που είναι προσιτά για την ηλικία των μαθητών. Άλλωστε θέματα της δημιουργίας θα διδαχθούν και στο Λύκειο. Έτσι, λοιπόν, προεκτάσεις και ζητήματα γύρω από το κακό και την αμαρτία, το θάνατο, τον έρωτα και το γάμο, την ανθρώπινη ελευθερία κ.ά. θα προσεγγιστούν τότε που η διανοητική και ψυχολογική ανάπτυξη των μαθητών το επιτρέπει.

Γ. Ψυχοπαιδαγωγικές επιστημάνσεις μπροστά στη διδασκαλία της Δημιουργίας

1. Πολλοί θεολόγοι διαπιστώνουν ότι συχνά οι μικροί μαθητές τους υποβάλλουν σοβαρά και σύνθετα ερωτήματα γύρω από το ζήτημα της δημιουργίας. Ωστόσο χρειάζεται να ξεκαθαρίσουμε: Άλλο τι ρωτούν τα παιδιά κι άλλο τι μπορούν να προσλάβουν. Δεν θα πρέπει να δίνουμε βιαστικά και απροϋπόθετα σύνθετες απαντήσεις σε κάθε σχετικό ερώτημα. Στις ΔΕ 25, 26 και 27 θα καταπιαστούμε μόνο με κάποια ζητήματα. Άλλωστε και από βιβλικούς ερμηνευτές προτείνεται ότι ως αναγνώστες θα πρέπει να μένουμε «στην απλότητα των βιβλικών διηγήσεων και να αποφύγουμε υψηλούς είτε επιστημονικούς είτε θεολογικούς μετωρισμούς»⁸⁷.

2. Αν δεν θέλουμε να είμαστε αφηρημένοι, θεωρητικοί και αναποτελεσματικοί σ' ένα τόσο κορυφαίο θέμα, χρειάζεται να δημιουργήσουμε ένα κλίμα «συνομιλίας» των μαθητών με τα ίδια τα κείμενα. Μια τέτοια επιδίωξη δεν επιτυγχάνεται με πληροφόρηση ή απαντήσεις του δασκάλου σε ερωτήσεις των μαθητών. Όσο θεολογικά ακριβείς και εμπνευσμένες κι αν είναι αυτές οι απαντήσεις, δύσκολα μπορούν να προκαλέσουν το διανοητικό και συναισθηματικό «άνοιγμα» των μαθητών στα κείμενα και να τους οδηγήσουν σε μια υπαρκτική προσέγγισή τους. Αυτό που χρειάζεται είναι εργασία που να βασίζεται πάνω στο πεδίο των εμπειριών και των ενδιαφερόντων τους. Μόνο σε σχέση μ' αυτά θα μπορέσουν να αναγνωρίσουν και να συναισθανθούν τις βασικές ιδέες των αφηγήσεων της δημιουργίας. **Οι εμπειρίες αυτές είναι:** α) το θαύμα της ζωής τριγύρω μας, β) η χαρά για το δώρο της ζωής, γ) η ευθύνη του καθενός μας για τον κόσμο, δ) η ομορφιά και οι δυνατότητες της δημιουργικής ζωής, ε) η ευχαριστία για ό,τι μας χαρίστηκε από το Θεό, στ) η αποτυχία στις σχέσεις και οι αρνητικές της συνέπειες και ζ) το αίσθημα της ευθύνης για τις κακές επιλογές μας.

3. Παρακολουθώντας την επεξεργασία των κειμένων στο ΒΜ, αλλά και τους προτεινόμενους διδακτικούς σχεδιασμούς στο ΒΔ, εύκολα αναγνωρίζει κανείς ότι αφενός μεν επιχειρούμε την προσέγγιση των κειμένων με *ορθόδοξα θεολογικά κριτήρια*, χωρίς όμως απολογητικές ή στενά ομολογιακές και κατηγορητικές διαθέσεις, αφετέρου δε προσπαθούμε να συναισθανόμαστε *τι σήμαιναν για τους ανθρώπους της εποχής* στην οποία γράφτηκαν. Μ' αυτόν τον τρόπο οδηγούμε τους μαθητές να σχετιστούν πιο άμεσα με τα κείμενα, να ανακαλύψουν οι ίδιοι τις θεολογικές αλήθειες που τους αφορούν, να προβληματιστούν χρησιμοποιώντας θεολογικά κριτήρια, να λύσουν απορίες τους, να εκφράσουν ιδέες και συναισθήματα, να εργαστούν σε ένα κλίμα συχνά «διασπαστικό», και βέβαια να εργαστούν *διαθεματικά*.

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΗ: Οι ερμηνευτικές και θεολογικές επιστημάνσεις στις ενότητες της πρωτοϊστορίας βασίστηκαν κυρίως στα: 1) Σ. Αγουρίδης, *Μύθος - Ιστορία - Θεολογία...*, 2) Μ. Κωνσταντίνου, *Ρήμα Κυρίου κραταιόν...*, σ. 69-182, 3) τ. ι., «Πτώση και σωτηρία», *Σύναξη 94* (2005) 26-31, 4) Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία...* τμ. Β', σ. 144-216 και 5) W. Zimmerli, *Επίτομη Θεολογία...*, σ. 38-52 και 215-226.

ΟΙ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να προσεγγίσουν σ' ένα πρώτο επίπεδο την αντίληψη ότι τα κείμενα συνιστούν απαντήσεις σε μεγάλα ερωτήματα και προβλήματα της εποχής. 2) Να κατανοήσουν γιατί οι ΔΕ της Δημιουργίας τοποθετούνται σ' αυτό το σημείο του βιβλίου τους. 3) Να ενημερωθούν για το πώς θα τις επεξεργαστούν.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να εξηγήσουν τι οδήγησε τους Ισραηλίτες να γράψουν αυτά τα κείμενα. 2) Να ορίζουν με παράδειγμα τι είναι μια θεολογική αλήθεια. 3) Να αναφέρουν τα γεγονότα μέσα στα οποία οι Ισραηλίτες γνώρισαν το Θεό.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Η Αγία Γραφή αρχίζει με τη διήγηση της Δημιουργίας του κόσμου και τελειώνει με την περιγρα-

87. Σ. Αγουρίδης, *Μύθος, Ιστορία...*, σ. 46.

φή ενός οράματος για τον καινούριο κόσμο του Θεού που περιμένουν οι άνθρωποι. Ωστόσο η πρώτη σελίδα της ΑΓ δεν είναι η παλαιότερη. Οι Ισραηλίτες μέσα στο πέρασμα των αιώνων (από τους Πατριάρχες έως την αιχμαλωσία) **πρώτα γνώρισαν το Θεό μέσα στην ιστορία τους** και κατόπιν καθρέφτι-σαν αυτή την εμπειρία τους μέσα σε πολλές διηγήσεις.

2. Για το ζήτημα της δημιουργίας του κόσμου και του ανθρώπου η ΠΔ δεν παρουσιάζει μια ενιαία άποψη. Έτσι, στα δύο πρώτα κεφάλαια της Γενέσεως έχουμε δύο διηγήσεις. Η πρώτη (Γεν 1,1-2,4α) ανήκει στη **P παράδοση (Ιερατικός Κώδικας)**, ενώ η δεύτερη (Γεν 2,4β-25) στη **J**. Παρά τις αντιφάσεις τους παρατίθενται χωρίς κανένα πρόβλημα από το συντάκτη, αφού ο κύριος σκοπός του δεν είναι να δώσει πληροφορίες για τον τρόπο δημιουργίας του κόσμου, αλλά να εκφράσει τη θεολογική αλήθεια ότι *ο κόσμος δημιουργήθηκε από το Θεό για χάρη του ανθρώπου*. Όπως ήδη λέχθηκε, η καθεμία αφή-γηση σχετίζεται με ζητήματα και ανάγκες του ιστορικού περιβάλλοντος στο οποίο δημιουργήθηκε. Πιο συγκεκριμένα: Η παλαιότερη (J) σχετίζεται με το περιβάλλον των μεγάλων βασιλείων (γύρω στο 1000 π.Χ.), ενώ η μεταγενέστερη (P), με το αιχμαλωσιακό και μετααιχμαλωσιακό ιερατικό περιβάλλον.

3. **Ψαλμοί της δημιουργίας:** 8, 19^α, 104, 29, 33, 93, 136, 148 και μεμονωμένες φράσεις στους: 24,1 εξ., 74,12 εξ., 89,6 εξ., 90,2 εξ., 95,4 εξ.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση αφόρμησης</p> <p>Όσο διαφορετικοί κι αν είναι οι άνθρωποι που ζουν σε κάθε μέρος της γης, έχουν εν τούτοις κάποια κοινά χαρακτηριστικά (ανάγκες, προβλήματα, ερωτήματα). Ποια είναι αυτά τα μεγάλα ερωτήματα των ανθρώπων;</p> <p>Για σκεφτείτε: Τα κείμενα που διδάσκεστε στα Αρχαία Ελληνικά ποιας εποχής είναι; Με ποια θέματα καταπιάνονται; Ποια ζητήματα απασχολούσαν τους ανθρώπους τότε; Τι μπορούμε, λοιπόν, να πούμε για τα ερωτήματα των ανθρώπων; (Είναι διαχρονικά).</p> <p>■ ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Από πάντα οι άνθρωποι αναρωτιούνται για τη ζωή και την προέλευσή της</i></p> <p>■ Σε τέτοια ερωτήματα απαντάει και η ΠΔ.</p> <p>Θέση στόχων</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Να καταλάβουμε πού βρίσκουμε τις απαντήσεις της ΠΔ. 2. Να πληροφορηθούμε γι' αυτά τα κείμενα (πότε, πού και γιατί γράφτηκαν). 3. Να ξεκαθαρίσουμε πώς θα τα επεξεργαστούμε στα παρακάτω μαθήματα. <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <p>■ Ας γυρίσουμε στους εξόριστους Ιουδαίους. Μέχρι τώρα σε αρκετές εργασίες φανταστήκαμε τη ζωή τους: το τι είχαν χάσει, το πώς ένιωθαν κ.ά. (Για να βοηθηθούμε ξαναγυρνάμε στην ΔΕ 22).</p> <p>■ Προβληματίζονταν για τα κακά που τους είχαν βρει; Τι είδους ερωτήματα τους βασάνιζαν;</p> <p>■ ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Οι εξόριστοι Ιουδαίοι αναρωτιούνται: Άραγε ο Θεός θα μας βοηθήσει;</i></p> <p>■ Πού στρέφονταν και ζητούσαν απαντήσεις; (Στις παραδόσεις τους που περιείχαν όσα ήδη γνώριζαν για τον παντοδύναμο Θεό τους).</p> <p>■ Ποιες ήταν οι εμπειρίες τους απ' αυτόν τον παντοδύναμο Θεό;</p> <p>■ ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Φανερώθηκε στους Πατριάρχες, υποσχέθηκε, σύναψε διαθήκη, ελευθέρωσε από την Αίγυπτο, οδήγησε στη Γη της Επαγγελίας, τους βοήθησε, τους μίλησε, τήρησε τις υποσχέσεις του.</i></p> <p>■ Όμως, από την άλλη μεριά, τι άκουγαν στη Βαβυλώνα; (Μύθους για πανίσχυρους θεούς που είχαν φτιάξει τον κόσμο και ήταν κυρίαρχοι σ' αυτόν). Όμως, πόσο διαφορετικός ήταν ο δικός τους Θεός;</p> <p>■ Καταλαβαίνετε, λοιπόν, γιατί οι Ιουδαίοι αισθάνθηκαν την ανάγκη, αυτήν ακριβώς την εποχή της αιχμαλωσίας, να εξηγήσουν ότι ο Θεός της Διαθήκης είναι ο πραγματικός δημιουργός του κόσμου;</p> <p>■ ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Οι Ιουδαίοι στα χρόνια της αιχμαλωσίας διατυπώνουν: Ο Θεός της διαθήκης είναι ο Θεός που δημιούργησε τον κόσμο και τη ζωή</i></p>	<p><i>Συζήτηση</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Πληροφορίες από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p>

Πορεία διδασκαλίας (συνέχεια)	Μορφή εργασίας
<ul style="list-style-type: none"> ■ Καταλαβαίνετε γιατί επεξεργαζόμαστε σ' αυτό το σημείο του βιβλίου μας αυτά τα κείμενα; ■ Πού τα βρίσκουμε αυτά τα κείμενα; ■ Όμως ας μην ξεχνάμε όσα είπαμε για τη συγγραφή των κειμένων της ΠΔ. Ας γυρίσουμε στις επιστημονικές που κάναμε στη ΔΕ 2 και 3. ■ Πριν να καταγραφούν τα κείμενα τι ήταν; (Προφορικές παραδόσεις). ■ Τι χρησιμοποιούσαν οι συγγραφείς; (Γνώσεις της εποχής τους, ελκυστικές εικόνες και σύμβολα) ■ Ποιος ήταν ο σκοπός τους; (Να μεταδώσουν θεολογικές αλήθειες). ■ Τι σημαίνει «θεολογική» αλήθεια; Σε προηγούμενα μαθήματα τις ονομάσαμε «θηρησκευτικές» (μιλούν για τη σχέση του Θεού με τον άνθρωπο). Εκτός όμως απ' αυτό, είναι και χριστιανικές θεολογικές αλήθειες. Δηλαδή αποδεκτές από τη χριστιανική Εκκλησία. ■ Θυμηθείτε: σε τι είδους κείμενα βρήκαμε σύμβολα και εικόνες; (στις αφηγήσεις Πατριαρχών, Εξόδου, εγκατάστασης, στους Ψαλμούς, στα προφητικά κείμενα). ■ ΠΙΝΑΚΑΣ: Στα κείμενα της Γενέσεως βρίσκουμε θεολογικές αλήθειες για τη δημιουργία του κόσμου και της ζωής. ■ Όμως χρειάζεται να προσεξουμε. Γιατί συχνά οι άνθρωποι, και μάλιστα οι ενήλικοι, κάνουν το λάθος να ψάχνουν άλλα πράγματα σ' αυτά τα κείμενα κι όχι αυτά που ήθελαν να πουν οι συντάκτες τους. Διαβάζουμε προσεκτικά το «Εμείς, στο μάθημα των Θρησκευτικών, σήμερα». 	<p style="text-align: center;"><i>Πληροφορίες από το δάσκαλο</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Ανάγνωση κειμένου του βιβλίου</i></p>
<p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>	

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

α) Προς το τέλος της διδασκαλίας, και αφού έχουμε διαβάσει το απόσπασμα «Εμείς, στο μάθημα...», μπορούμε να κάνουμε μια **άσκηση εμπέδωσης**. Δίνουμε στα παιδιά μια φωτοτυπία όπου υπάρχουν 4-5 διαφορετικά μικρά κειμενάκια που έχουν όμως το ίδιο θέμα, π.χ. τον ήλιο, και τους ζητάμε να τα διαβάσουν. Μπορεί να είναι: α) μερικά επιστημονικά στοιχεία (θερμοκρασία, μέγεθος κ.ά.), β) ένα άρθρο από εφημερίδα γύρω από τον ήλιο, γ) μια διαφήμιση, δ) ένα ποίημα, 6) ένα παιδικό τραγουδάκι. Αφού γίνει αυτό, συζητάμε: Τι θα γινόταν αν διαβάζαμε το ποίημα με τις προϋποθέσεις του άρθρου ή μια ομάδα παιδιών τραγουδούσε το τραγουδάκι με τις προϋποθέσεις της διαφήμισης. Ο σκοπός της άσκησης είναι να *συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι κάθε κείμενο προσεγγίζεται με τις προϋποθέσεις που το ίδιο θέτει.*

β) Μια άλλη ιδέα για να ξεκινήσει το μάθημα είναι να συγκεντρώσουμε ερωτήματά τους γύρω από τα κείμενα της Γενέσεως. Αυτό βέβαια προϋποθέτει ότι οι μαθητές μας γνωρίζουν σε ένα επίπεδο τις σχετικές διηγήσεις. Αφού τα συγκεντρώσουμε στον πίνακα συζητάμε με τα παιδιά το χαρακτήρα των ερωτημάτων. Τα οδηγούμε να καταλάβουμε ότι συχνά κάνουμε το λάθος να υποβάλλουμε στα κείμενα ερωτήσεις γύρω από τα πάντα. Μετά συζητάμε: Άραγε είναι σωστό αυτό; Ας μην ξεχνάμε: *Κάθε κείμενο γράφεται για ένα σκοπό.*

ΔΕ 25: «Και είδεν ο Θεός ότι καλόν»: η δημιουργία του κόσμου

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να αναγνωρίσουν το θαύμα της ζωής και του κόσμου. 2) Να κατανοήσουν την προέλευση και την εξάρτηση της κτίσης και της ζωής από το Θεό. 3) Να συναισθανθούν τις ευθύνες του ανθρώπου για την κτίση. 	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να αναφέρουν παραδείγματα που αναδεικνύουν το θαύμα της ζωής. 2) Να περιγράφουν το κοσμοείδωλο της εποχής της βιβλικής διήγησης. 3) Να ερμηνεύουν τις ανθρωπομορφικές εκφράσεις του κειμένου. 4) Να αναγνωρίζουν τις θεολογικές αλήθειες που προκύπτουν από τη βιβλική διήγηση της δημιουργίας. 5) Να συσχετίζουν τις θεολογικές ιδέες του κειμένου με σύγχρονους οικολογικούς προβληματισμούς. 6) Να ξεχωρίζουν σε ποια ερωτήματα σχετικά με τη δημιουργία του κόσμου απαντάει η ΠΔ και σε ποια η Επιστήμη.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Στην ενότητα χρησιμοποιείται το κείμενο της διήγησης Ρ. Ωστόσο έχει νόημα να έχουμε στο νου μας τις διαφορές των δύο διηγήσεων:

Η δημιουργία στη διήγηση Ρ	Η δημιουργία στη διήγηση J
<ul style="list-style-type: none"> ● γίνεται σταδιακά και βάσει ενός σχεδίου ● ο κόσμος θεωρείται σε όλη την κοσμική του έκταση ● όλα γίνονται με το «λόγο» του Θεού ● αντιπαρατίθεται προς το μεσοποταμιακό περιβάλλον ● η έκφραση είναι τυπική, μεγαλοπρεπής με έμφαση στους χρονικούς προσδιορισμούς ● είναι επικεντρωμένη στις μεγάλες αποφάσεις του Θεού για τον κόσμο και στη δοξολογία του Θεού 	<ul style="list-style-type: none"> ■ παρουσιάζεται σαν την άρδευση μιας ερήμου ■ ο κόσμος θεωρείται σε ένα στενότερο πλαίσιο ■ για τις θείκες ενέργειες χρησιμοποιούνται όροι «τεχνιτών» ■ αντιπαρατίθεται προς το συροπαλαιστινιακό περιβάλλον ■ η έκφραση είναι απλοϊκή με πολλές ανθρωπομορφικές εικόνες ■ είναι επικεντρωμένη στην ιδιαίτερη φροντίδα του Θεού για τον άνθρωπο

2. Στη διήγηση Ρ οι δημιουργικές πράξεις του Θεού διαδέχονται η μία την άλλη σε ένα γενεαλογικό σχήμα, γνώριμο και οικείο στους αναγνώστες της εποχής. Έκδηλος είναι και ο **δοξολογικός** και **εξυμνητικός** χαρακτήρας του κειμένου, καθώς και ο **λατρευτικός**, όπως φαίνεται όχι μόνο στη σύνδεση της δημιουργίας με το λειτουργικό χρόνο (σειρά έξι ημερών, εβδομη μέρα αφιερωμένη στο Θεό), αλλά και στα τελετουργικά ρεφραίν και στις επαναλήψεις («και έγινε νύκτα και έγινε μέρα», «και είδε ο Θεός ότι όλα ήταν καλά»). Τυχόν προβλήματα / ερωτήματα που δημιουργεί η σειρά των δημιουργημάτων της Ρ διήγησης (πώς υπάρχει «ήμερα» πριν τη δημιουργία του ήλιου και της σελήνης κ.ά.) αντιμετωπίζονται με το ξεκαθάρισμα των θεολογικών ενδιαφερόντων και κινήτρων του συντάκτη: να αντιπαραθέσει τη θεολογική ερμηνεία της δημιουργίας του κόσμου προς τις γειτονικές μυθολογίες.

3. Ο βιβλικός συγγραφέας Ρ περιγράφει τον κόσμο που έχει μπροστά στα μάτια του. Βασίζεται δηλαδή στο **κοσμοείδωλο της εποχής**, που αντιστοιχεί με το κοσμοείδωλο του μεσοποταμιακού περιβάλλοντος. Το ίδιο κοσμοείδωλο συναντάται και σε άλλα βιβλία της ΠΔ.

4. Η δημιουργία δεν προκύπτει από κάποια αναγκαιότητα, αλλά είναι προϊόν του ελεύθερου θείου θελήματος που εκφράζεται με το **λόγο του Θεού** («και είπεν ο Θεός»). Όλη η δημιουργία εξαρτάται και συσχετίζεται απόλυτα από το Θεό (βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εις το όταν υποταγή αντώ τα πάντα*, PG 44, 1312A). Έτσι, όχι μόνον τονίζεται η απόλυτη ισχύς και κυριαρχία του Δημιουργού πάνω στον κόσμο, αλλά αποφεύγεται και οποιαδήποτε διατύπωση θα μπορούσε να δημιουργήσει την αντίληψη ότι ο κόσμος είναι απόρροια της φύσης του Θεού. Με τη δημιουργία του κόσμου με το λόγο του Θεού ξεκαθαρίζεται: Δημιουργός και δημιουργία είναι δυο εντελώς διαφορετικές πραγματικότητες. Πρόκειται για μια άποψη θεμελιακά διαφοροποιημένη από τις μυθολογίες του περιβάλλοντος του Ισραήλ. Οι Πατέρες της Εκκλησίας αργότερα αναπτύσσουν τη διδασκαλία για τη δημιουργία του κόσμου από το μη ον αποκλείοντας έτσι το ενδεχόμενο κάθε φυσικής συγγένειας Θεού και κόσμου και κάθε θεωρία περί αιωνιότητας του κόσμου και προϋπαρξής του⁸⁸.

5. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του συντάκτη για τους **αστέρες** και η προσοχή στη χρήση «επιστημονικών» όρων γι' αυτούς σχετίζεται με το απομυθευτικό κίνητρό του να αποκλείσει κάθε δυνατότητα λατρείας ή θεοποίησής τους, κάτι που ήταν τόσο συνηθισμένο την εποχή εκείνη στο περιβάλλον του Ισραήλ.

6. Η αναγνώριση του Δημιουργού ότι «...ήταν καλό» δηλώνει την **αξία** και το **σκοπό** του κάθε δημιουργήματος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η δημιουργία είναι τέλεια και ολοκληρωμένη⁸⁹. Ο άνθρωπος είναι αυτός που στη συνέχεια καλείται να της δώσει νόημα και να την τελειοποιήσει. Πρόκειται για μια τελειότητα όχι στατική, αλλά δυναμική και εξελικτική.

7. Η **ευλογία** των ζωντανών υπάρξεων από το Θεό δείχνει ότι είναι οι αποδέκτες της δύναμης της διατήρησης της ζωής. Είναι ένα δώρο που μόνο ο Θεός μπορεί να προσφέρει, έτσι ώστε τα ζωικά όντα να τη μεταβιβάσουν περαιτέρω στον κόσμο.

88. Βλ. Ζηζιούλας Ι., *Η κρίση ως ενχαριστία*, Αθήνα, Ακρίτας 1998, σ. 79-94.

89. Βλ. Γρηγόριος Νύσσης, *Λόγοι για το θάνατο και το πένθος*, μτφρ. Γ. Πλεξίδα, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 150-153.

8. Σε όλη τη διήγηση ο κόσμος παρουσιάζεται ως **εξαρτώμενος από το Θεό** και ο Θεός ως προϋπάρχων, παντοδύναμος, με αγάπη προς τη δημιουργία και αποστροφή προς το κακό.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *άβυσσος, στερέωμα*

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΕ 25 1η ώρα:

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση αφόρμησης</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Αλήθεια έχετε ευκαιρίες να παρατηρείτε τη φύση; Ένα δειλινό στην ακροθαλασσιά: Τι βλέπουμε, τι ακούμε, τι μυρίζουμε, τι νιώθουμε; Μήπως θα είμαστε ειλικρινείς αν πούμε ότι συχνά δεν βλέπουμε τον κόσμο; ■ Τι θα μπορούσαμε να μάθουμε απ' αυτόν; ■ Διαβάζουμε το κείμενο στη σ. 129. Αφήνουμε λίγο χρόνο να το σκεφτούν. Τι μπορούμε, λοιπόν, να πούμε για τα ερωτήματα των ανθρώπων; (Είναι διαχρονικά). ■ Τι συναισθήματα μας προκαλεί; (έκπληξη, θαυμασμό) ■ Τι σκεφτόμαστε για τη σχέση όλων των πλασμάτων του κόσμου; (αλληλεξάρτηση, στενή σχέση) ■ Πόσο «κρυμμένα» είναι όλα αυτά; <p>Θέση στόχων</p> <p>Στο σημερινό μας μάθημα θα προσπαθήσουμε:</p> <p>α) Να γνωρίσουμε τις απαντήσεις που δίνει η ΠΔ για τη δημιουργία του κόσμου. β) Να ξεκαθαρίσουμε κάποια λάθη που κάνουμε διαβάζοντας τα κείμενα.</p> <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Βλέπουμε τη φωτογραφία και διαβάζουμε τη λεζάντα της (σ. 129). Τι αναγνωρίζει σ' αυτήν ο ποιητής; ■ ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Ο κόσμος γύρω μας ένα θαύμα!</i> ■ Στο σημερινό μας μάθημα θα στρέψουμε τα μάτια μας στην όμορφη διήγηση που βρίσκεται στην αρχή της Γενέσεως. Είναι αυτή που συνέθεσαν οι Ιουδαίοι στα χρόνια της αιχμαλωσίας. Τι είπαμε πως θέλησαν τότε να διατρανώσουν; (Ο Θεός της Διαθήκης είναι ο δημιουργός του κόσμου). ■ Ανάγνωση του κειμένου β' → ■ Το κείμενο είναι γραμμένο σαν μια ιστορία έξι ημερών. Και περιέχει πολλές ανθρωπομορφικές εκφράσεις. Ας επιχειρήσουμε να ανακαλύψουμε τι σημαίνουν. (Ερ. 1). ■ Μετά απ' αυτό ας αναγνωρίσουμε τις θεολογικές αλήθειες (Ερ. 2). Είναι αυτές που αναγνωρίζονται και από τους σύγχρονους χριστιανούς. ■ Παρατηρήστε τη φωτογραφία της σ. 132. Εντοπίστε κάποια σχέση της λεζάντας της με τις αλήθειες που επισημάνατε στο κείμενο; ■ Ερ. 3 (Γι' αυτή χρειάζεται να έχουμε προετοιμάσει εμείς το σχετικό υλικό. Ταυτόχρονα μπορούμε να έχουμε ειδοποιήσει τα παιδιά να φέρουν τα βιβλία της Γεωγραφίας τους, όπου δουλεύουν σχετικά θέματα. Στόχος της εργασίας είναι να φανεί η <i>θαυμαστή αλληλεξάρτηση των υπάρξεων της δημιουργίας και η συνέχιση της ζωής</i>. Τους ζητάμε να εκμεταλλευτούν και το κείμενο α'. Δίνουμε σε κάθε ομάδα μια κάρτα με 2-3 ζητήματα και σχετικά αποκόμματα ή φωτογραφίες. Εδώ μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε και στοιχεία από τον Η/Υ και τα CD ROM που διατίθενται. Η εργασία δηλαδή μπορεί να γίνει και στο εργαστήριο των Η/Υ). ■ Τι δείχνει αυτό για το δημιουργό; Έφτιαξε τον κόσμο και τον εγκατέλειψε στη μοίρα του; Ή φροντίζει και προνοεί διαρκώς γι' αυτόν; <p>ΠΙΝΑΚΑΣ: <i>Όλα προέρχονται από το Θεό, όλα παίρνουν ζωή από το Θεό, για όλα προνοεί ο Θεός</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Παρ' όλα αυτά ο άνθρωπος πώς «συμπεριφέρεται» στον κόσμο (Ερ. 4); Πόσο λαμβάνει υπόψη τη θαυμαστή και σπουδαία του ύπαρξη; Ας μιλήσουμε με παραδείγματα απ' τη γειτονιά, το χωριό, την πόλη, τη χώρα μας. (Αυτό μπορεί να τεθεί και ως εργασία για το σπίτι). <p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>	<p><i>Συζήτηση</i></p> <p><i>Ανάγνωση κειμένου βιβλίου</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Δάσκαλος</i></p> <p><i>Συνεργασία ανά θρανίο/Εργασία πάνω στο κείμενο Κατευθυνόμενος διάλογος Εργασία σε ομάδες Σύνθεση της εργασίας των ομάδων στην τάξη</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p>

2η ώρα

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση αφόρμησης</p> <p>■ Μπορούμε να αρχίσουμε με μια πρόκληση. Να θέσουμε δηλαδή το πρόβλημα: Έχετε ακούσει ότι η επιστήμη συγκρούεται με τα όσα λέει η Γένεση για τη δημιουργία του κόσμου; Ερ. 5</p> <p>Θέση στόχων</p> <p>Στο μάθημά μας θα προσπαθήσουμε να καταλάβουμε αν αυτή η σύγκρουση υπάρχει.</p> <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <p>■ Ας θυμηθούμε: Ποιαν εποχή γράφτηκε το κείμενο της δημιουργίας (6ο αι. π.Χ.) <i>Για ποιο σκοπό; (Για έκφραση θεολογικής αλήθειας</i></p> <p>■ Τι εικόνα είχαν οι άνθρωποι τότε για το σύμπαν; (Δίνουμε πληροφορίες / παρατηρούμε και το στίχο του κοσμοειδώλου). Μάλιστα πίστευαν ότι, αν φτάσουν στην άκρη της γης, θα γκρεμιστούν στον ωκεανό.</p> <p>■ Κάποτε οι γνώσεις των ανθρώπων αυξήθηκαν. Το βιβλικό κοσμοείδωλο της εποχής του 6ου αι. π.Χ. ξεπεράστηκε. Γιατί όμως δεν ξεπεράστηκε η αξία της βιβλικής διήγησης (δεν δίνει επιστημονική απάντηση, αλλά εκφράζει μια αλήθεια πίστης). Το ότι λοιπόν στο κείμενο βρίσκουμε μη επιστημονικά αποδεκτές απόψεις αναφέρει τις θεολογικές αλήθειες;</p> <p>Ανάγνωση του κειμένου γ' →</p> <p>Στο μάθημά μας θα προσπαθήσουμε να καταλάβουμε αν αυτή η σύγκρουση υπάρχει.</p> <p>■ Που θα επικεντρωθεί ένας άνθρωπος όταν ξεκαθαρίσει αυτή τη σύγχυση; (Σημασία της προφοράς της ζωής). Για να το καταλάβουμε ας παίξουμε ένα παιχνίδι (Ερ. 6)</p> <p>■ Ας ξαναθυμηθούμε τις θεολογικές αλήθειες του κειμένου.</p> <p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι («Προσπαθώ...» 3)</p>	<p><i>Διατύπωση προσωπικών ερωτημάτων</i></p> <p><i>Συνεργασία ανά θρανίο</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Πληροφορίες από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Δάσκαλος</i></p> <p><i>Δραματοποίηση</i></p>

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

- Κάντε μια μικρή έρευνα σε 10 περίπου ενήλικους με θέμα τις απόψεις τους πάνω στη σχέση Παλαιάς Διαθήκης - επιστήμης για το ζήτημα της δημιουργίας του κόσμου.
- Βρείτε έργα τέχνης εμπνευσμένα από τη διήγηση της Δημιουργίας.
- Κάντε ένα κολλάζ με τον τίτλο «Ζωή», ζωγραφίστε ή συνθέστε κάτι εμπνεόμενοι από το θέμα της Δημιουργίας.
- Οργανώστε στο μάθημα των Καλλιτεχνικών μια μικρή έκθεση φωτογραφίας και ζωγραφικής με θέμα «το φως» ή «το νερό».
- Βρείτε στο διαδίκτυο στοιχεία για την ηλικία της γης και τα ζώα που εξαφανίστηκαν.

ΔΕ 26. «Ποιήσωμεν άνθρωπον κατ' εικόνα ημετέραν και καθ' ομοίωσιν»: η δημιουργία του ανθρώπου

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να συνειδητοποιήσουν τη θεϊκή προέλευση του ανθρώπου. 2) Να κατανοήσουν τη σημασία της εικόνας και της ομοίωσης του Θεού στον άνθρωπο. 3) Να συναισθανθούν τον προορισμό της ανθρώπινης ζωής. 	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Να ερμηνεύουν τις ανθρωπομορφικές εκφράσεις του κειμένου. 2) Να περιγράψουν με παραδείγματα από τις δικές τους εμπειρίες την «εικόνα» και την «ομοίωση» του Θεού στον άνθρωπο. 3) Να αναφέρονται σε σύγχρονες εφαρμογές της ευθύνης του ανθρώπου για την κτίση.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Στην διήγηση Ρ ο άνθρωπος δημιουργείται την έκτη μέρα και αποτελεί το αποκορύφωμα της Δη-

μιουργίας, ενώ στην J η διήγηση αρχίζει με τη δημιουργία του ανθρώπου ως βάση της Δημιουργίας. Για λόγους διδακτικών και ψυχοπαιδαγωγικών στην ενότητα κάνουμε μια σύνθεση των δύο κειμένων. Πιο συγκεκριμένα: χρησιμοποιούμε ως εισαγωγή το Γεν 1,26 (P αφήγηση), καθώς χρειαζόμαστε την εικόνα και την ομοίωση· συνεχίζουμε με το Γεν 2,7-9.15.18.21-25 (J αφήγηση), αφού θα πρέπει να μιλήσουμε για την ιδιαίτερη δημιουργία του ανθρώπου, τον Παράδεισο και τη δημιουργία της γυναίκας· τελειώνουμε με το Γεν 1,28-29 (ξαναγυρίζουμε στην P), καθώς θέλουμε να αναδείξουμε την ανάθεση της ευθύνης του κόσμου στον άνθρωπο και την ευλογία από το Θεό. Παραλείπουμε τα δέντρα και την εντολή (επειδή θα τα επεξεργαστούμε στο επόμενο μάθημα) και κρατάμε τη σειρά της δημιουργίας της P αφήγησης, καθώς η J θα δημιουργούσε προβλήματα στους μαθητές που για την αντιμετώπισή τους θα μας έκανε να χάσουμε το βασικό στόχο της ενότητας.

Δεν ξεχνάμε ότι και οι δύο διηγήσεις προέρχονται από τις παραδόσεις ενός λαού όπου είναι καταγεγραμμένη η εμπειρία «συναναστροφής» με το Θεό. Απ' αυτή, λοιπόν, τη βιωμένη σχέση Θεού - Ισραήλ, προκύπτει και η στενή σχέση Θεού - ανθρώπου στις διηγήσεις.

2. Είναι σαφής η ιδιαιτερότητα της δημιουργίας του ανθρώπου και στις δύο διηγήσεις: στην εισαγωγή της διήγησης P («ας δημιουργήσουμε», «εικόνα και ομοίωση»). Ο εξέχων ρόλος του ανθρώπου (να κυριαρχήσει στον κόσμο) καθορίζεται από την αρχή της δημιουργίας του. Πρόκειται ωστόσο για μια κυριαρχία που του παραχωρείται από το Θεό, κάτι που συνεπάγεται τις ευθύνες του για την πορεία του κόσμου. Σε απόλυτη αντίθεση με τους μύθους της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου, όπου ο άνθρωπος δημιουργείται για να υπηρετεί τους θεούς, εδώ η περιγραφή της σχέσης του με το Θεό γίνεται με όρους που θυμίζουν τη σχέση πατέρα - γιου. Έτσι, ο Θεός τους προσφέρει όλη την κτίση, τους ευλογεί και τους ζητά να πολλαπλασιαστούν. Ο άνθρωπος βρίσκεται σε μια συνεχή «σχέση» (με το Θεό, το συνάνθρωπο, τον κόσμο) και «πορεία» (στο να μοιάσει το δημιουργό του).

3. Στη διήγηση J ο Θεός πλάθει τον άνθρωπο από «χώμα και νερό», από απλό, φυσικό δηλαδή υλικό. Όμως αυτό το υλικό πλάσμα ζωογονείται από την πνοή του Θεού και γίνεται μια ύπαρξη στην οποία ύλη και πνεύμα είναι αδιαχώριστα. Αυτή η πνοή ζωής δημιουργεί μια μεγάλη **εγγύτητα ανάμεσα στο Θεό και τον άνθρωπο.** Που σημαίνει ότι οι σχέσεις του, η ζωή του ολόκληρη δεν καθορίζεται μόνον από υλικούς παράγοντες, αναγκαιότητες και νομοτέλειες, αλλά και από τις ελεύθερες και συνειδητές επιλογές του. Δεν ξεχνάμε ότι για όλους τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς το μεγαλείο του ανθρώπου δε βρίσκεται στη λογικότητά του ή στην ικανότητά του να μαθαίνει, αλλά στο γεγονός ότι προορίζεται να γίνει θεός, «ζών Θεούμενον» (βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εις το άγιον Πάσχα*, P.G. 36, 632AB).

4. Σώμα και ψυχή είναι κτιστά δημιουργήματα, χωρίς κάποια αξιολογική διαφορά. Η χριστιανική θεολογική σκέψη αρνείται οποιονδήποτε δεισμό σε ό,τι αφορά στη σχέση της ψυχής με το σώμα⁹⁰. Επιπλέον, για τους Πατέρες η ψυχή δεν εμπερικλείεται σε κάποιο συγκεκριμένο μέρος του ανθρώπινου σώματος, αλλά περιέχεται και εντοπίζεται σε κάθε του κομματάκι.

3. Ο Θεός ζητά από τον άνθρωπο να «καλλιεργεί και να προσέχει» τη γη. Η ζωή προσφέρεται στον άνθρωπο, για να τη βελτιώσει και να την τελειοποιήσει. Όλα μπαίνουν σε μια **δημιουργική εξελικτική πορεία.** Ο Αδάμ «δίνει όνομα» στα ζώα. Στην εικόνα καταδεικνύεται όχι μόνον η ανωτερότητά του, αλλά και η ευθύνη του απέναντι σ' αυτά. Η αρχή της συνεργασίας του Θεού με τον άνθρωπο όχι μόνον εμφανίζεται από τα πρώτα χριστιανικά χρόνια (Α Κορ 3,9), αλλά και πολλοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς αναπτύσσουν αργότερα αυτή την ιδέα (π.χ. Ιωάννης Χρυσόστομος, *Λόγος κατά μεθυστών*, PG 50, 442, Νικολάος Καβάσιλας, *Εις τον Ευαγγελισμόν της υπεραγίας και Δεσποίνης ημών Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας*, *Patrologia Orientalis*, 19, παρ. 4, σ. 488).

4. Μεγάλο κομμάτι της διήγησης J αφορά στη δημιουργία του ανθρώπινου ζευγαριού. Ο άνθρωπος πλάθεται ως ύπαρξη κοινωνική και διαλογική. Βρίσκει την ταυτότητά του στην εγγύτητα με το Θεό και με τους άλλους. Τα λόγια του Αδάμ, όταν βλέπει την Εύα είναι λόγια χαράς, με ποιητικό ρυθμό. Τα λόγια του δείχνουν ότι αναγνωρίζει σ' αυτήν τον ίδιο τον εαυτό. Είναι μια σχέση που δεν χωράει κανενός είδους περιχαράκωση, διάκριση και απόσταση. Στο παράθεμα για το προπατορικό (ΔΕ 27, σ. 143) επιχειρείται και το ξεκαθάρισμα πως το ζευγάρι Αδάμ - Εύα είναι μια αρχετυπική εικόνα που εκ-

90. Βλ. Ν. Νησιώτης, *Προλεγόμενα εις την θεολογικήν γνωσιολογίαν*, Αθήνα 1965, σ. 74-78 και Γ. Φλωρόφσφου, *Δημιουργία και απολύτρωση*, μτφρ. Π. Πάλλης, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 12.

φράζει τις σχέσεις του ανθρώπου με το Θεό και μεταξύ τους και δεν μπορεί βέβαια να εκλαμβάνεται ως «φυσική καταγωγή» όλων των ανθρώπων.

5. Στις παραδόσεις πολλών λαών και πολιτισμών⁹¹ γίνεται λόγος για κάποια χρυσή εποχή της ανθρωπότητας και τη ζωή σε έναν **παράδεισο**. Είναι βέβαια μάταιο να αναζητείται ο παράδεισος σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Η εικόνα εκφράζει ένα είδος αρμονικής ζωής και αδιατάρακτων σχέσεων με το Θεό, τους συνανθρώπους και τον κόσμο ολόκληρο. Στην εμπειρία του Ισραήλ ως ερχομός σε παράδεισο καταγράφηκε και η είσοδος και εγκατάσταση στη Γη της Επαγγελίας. Η ανάμνηση αυτή λειτούργησε και ως ελπίδα στη διάρκεια της αιχμαλωσίας.

6. Παρά το γεγονός ότι από τους ερμηνευτές τα κείμενα – ιδιαίτερα η P – θεωρούνται προσανατολισμένα προς την ιουδαϊκή ιδιαιτερότητα, η εκκλησιαστική επεξεργασία και ερμηνεία αναγνωρίζει σ' αυτά και την ιδέα της **παγκοσμιοτητας του Θεού**, καθώς παρουσιάζεται ως κυρίαρχος όλου του κόσμου, και οι υποχρεώσεις που ζητάει από τους ανθρώπους δεν αφορούν μόνον τον Ισραήλ, αλλά όλον τον κόσμο. Είναι μια ιδέα πολύ σημαντική, που θα τη δουλέψουμε βέβαια παρακάτω στον Ιωνά, ωστόσο έχει σημασία να θυγεί και εδώ. Άλλωστε και οι πίνακες των εθνών που ακολουθούν στο βιβλικό κείμενο, η πολλαπλότητα εθνών και γλωσσών, αποδεικνύουν την ύπαρξη ενός κόσμου που είναι ολόκληρος ευλογημένος από το Θεό και την ανάδειξη του Θεού ως βασιλιά της γης και των λαών.

7. Ο Θεός «ευλογεί» και τους ανθρώπους, καθιστώντας τους «πληρεξουσίου» του για την ανάπτυξη του κόσμου. Ας μην ξεχνάμε τη σημασία και τη δύναμη της **ευλογίας** σε όλη την ΠΔ.

8. Για τους χριστιανούς, όσο κι αν είναι προσανατολισμένοι στη διάσταση του μέλλοντος, η κτίση, ο παρών κόσμος είναι σαν ένας στίβος μέσα στον οποίο αγωνίζονται να υπερβούν την υλικότητά του και να πλησιάσουν στο Θεό. Είναι ένα «διδασκαλείο και παιδευτήριο των ανθρωπίνων ψυχών» (Μ. Βασίλειος, *Ομιλία εις την εξαήμερον*, Sources Chretiennes, 26, 1.5). Ο χριστιανός μέσα σ' αυτόν τον κόσμο μπορεί να γευτεί το μέλλοντα. (Βλ. Ν. Καβάσιλας, *Περί της εν Χριστώ ζωής*, PG 150. 504AB).

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *Εδέμ, Αδάμ, Εύα, Κύριος, όνομα.*

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Σε μια πρώτη ώρα δουλεύουμε την παρ. α' με τις ερ. 1-6. Οι ερ. 1 και 2 και η εργασία με το πλαίσιο οδηγούν τους μαθητές να ανακαλύψουν τη σημασία των εκφραστικών εικόνων της αφήγησης, οι οποίες μιλούν για τη συγγένεια του ανθρώπου με το Θεό, τον προορισμό του και τη μεγάλη ευθύνη του για ολόκληρη την κτίση. Με τη συζήτηση στην τάξη και τη συνεργασία που προτείνονται στις ερ. 4 και 5 οι μαθητές εμπεδώνουν περισσότερο το ρόλο και την ευθύνη του ανθρώπου για τον κόσμο. Με τα «Προσπαθώ...» 1, 2 και 3 η επεξεργασία αυτών των ζητημάτων μπορεί να επεκταθεί ακόμη περισσότερο. Η ερ. 3 δίνει τη δυνατότητα να ξεκαθαριστούν πολλά ζητήματα για τη θέση της γυναίκας. Στο τέλος της ώρας και μετά από μια τέτοια επεξεργασία, οι μαθητές είναι πλέον σε θέση να αναγνωρίσουν τις αλήθειες του κειμένου θεολογικά πια διατυπωμένες στο ίδιο το κείμενο (ερ. 6).
- Σε μια δεύτερη διδακτική ώρα ο στόχος μας είναι να συνδεθούν οι αφηγήσεις άμεσα και προσωπικά με τους μαθητές μας. Σ' αυτή την κατεύθυνση κινούνται οι παρ. β', γ' και δ', ωστόσο χρειάζεται κατάλληλο περιβάλλον μάθησης και προσεκτικοί διδακτικοί χειρισμοί.
- Ο στόχος της ερ. 7 είναι η προσέγγιση της «εικόνας» με τρόπο που να αγγίζει την αυτοσυνειδησία των μαθητών. Οι τόσο πολλές διαφορετικές υπάρξεις και ταυτότητες της σχολικής τάξης δίνουν την ευκαιρία να εκφραστούν – ίσως μάλιστα και σε μια διασκεδαστική ατμόσφαιρα – τα κοινά χαρακτηριστικά όλων των ανθρώπων, που στην ουσία αποτελούν τις κοινές τους ανάγκες: για φιλία, σχέσεις, επικοινωνία, εμπιστοσύνη, αναγνώριση, προσφορά, δημιουργία κ.ά. Οι μαθητές θα ανακαλύψουν ότι σ' αυτά τα χαρακτηριστικά αποτυπώνεται η «εικόνα του Θεού στον άνθρωπο». Έχει νόημα να καταγράφουμε τις ιδέες των παιδιών στον πίνακα. Εύκολα διαπιτώνει κανείς πως με μια τέτοια εργασία το περιεχόμενο της παρ. β' «βγήκε» από τα ίδια τα παιδιά.
- Με την ερ. 8α περνάμε στην αναγνώριση της «εικόνας» σε πιο προσωπικό επίπεδο. Γι' αυτό και οι μαθητές δουλεύουν με το διπλανό τους. Σε μια ατμόσφαιρα πιο «εξομολογητική» μιλούν για τα χαρίσματα που τους κάνουν μοναδικούς και αξιανάπητους. Αναγνωρίζοντας ο ένας τα χαρίσματα του άλλου δημιουργείται μια αίσθηση ζεστασιάς, αποδοχής και αυτοεκτίμησης. Με την 8β περνάμε στην

91. Βλ. Σ. Αγουρίδης, *Μύθος...*, σ. 39.

αναγνώριση της επίδρασης του περιβάλλοντος, των συνθηκών, των όρων ζωής που θεωρούν ότι τους επηρεάζει. Ας ακούσουμε τις δυσκολίες τους. Ίσως έχουμε εκπλήξεις. Για να τους διευκολύνουμε να εκφραστούν, μπορούμε να θυμίσουμε κάποιες κοινότητες δηλώσεις που συχνά χρησιμοποιούν, π.χ. «δεν είναι λάθος μου. Είμαι τεμπέλης, αδιάφορος, δεν μπορώ, δεν τα καταφέρνω» κ.ά. Συζητάμε τι σημαίνουν αυτές οι δηλώσεις. Είναι σημαντικό να ξεκαθαρίσουν τα παιδιά την έλλειψη ευθύνης που συχνά υποφώσκει στη βιασύνη να παραδεχτούμε λάθη και αδυναμίες μας, να μην κάνουμε τίποτε γι' αυτά και να αφήνουμε τα χαρίσματά μας ανεκμετάλλευτα. Ξεκαθαρίζουμε ότι ίσως δεν μπορούμε να αλλάξουμε το ταμπεραμέντο μας, ωστόσο μπορούμε να καλλιεργήσουμε τα χαρίσματά μας. Ότι μόνον έτσι η πορεία της ζωής μας γίνεται πραγματικά ένα δημιουργικό ταξίδι. Με την **ερ. 8** επεξεργαστήκαμε όχι μόνο την ιδέα της εικόνας, αλλά προσεγγίσαμε και την ομοίωση.

- Η **ερ. 9** στοχεύει στην επεξεργασία της ομοίωσης. Προσπαθούμε να αποδείξουμε τη φράση «Ζώντας δημιουργικά μοιάζουμε στο Θεό». Οι μαθητές μας βρίσκονται σε μια ηλικία που έχουν αρχίσει να αναδύονται ερωτήματα για το νόημα της ζωής. Ψάχνουν – στο δικό τους επίπεδο – πώς χρειάζεται να ζει ο άνθρωπος. Έτσι, το ζήτημα της δημιουργικής ζωής, ως μιας ζωής με νόημα και προορισμό, μπορεί να τους αγγίξει. Το να βρουν παραδείγματα είναι εύκολο. Επειδή όμως μάλλον θα αναφερθούν σε καλλιτέχνες, επιστήμονες κ.ά., χρειάζεται να τους βοηθήσουμε να ανακαλύψουν δημιουργικά χαρακτηριστικά και στη ζωή των απλών, καθημερινών, δικών τους ανθρώπων. Τους ωθούμε να μιλήσουν για την *προσωπική τους δημιουργικότητα*. Με την κατάλληλη συζήτηση τους βοηθούμε να αναγνωρίσουν ότι η δημιουργική ζωή, η ζωή με προορισμό, προϋποθέτει στόχους. [Για την αναγνώριση των θετικών επιδράσεων της ύπαρξης στόχων στην ανθρώπινη ζωή μπορεί να βοηθήσει ένα παιχνίδι ρόλων. Π.χ. τους βάζουμε σε ομάδες να δουλέψουν πώς θα προετοιμάζονταν μπροστά σε μια εκδρομή, ένα διαγώνισμα ή έναν αγώνα μπάσκετ, με στόχο να αποδώσουν, να πετύχουν ή να περάσουν όμορφα. Από το παιχνίδι μπορεί να «βγει» ότι, όταν υπάρχει προορισμός και στόχοι στη ζωή, τότε οι προσπάθειές μας αποκτούν νόημα και δυναμική. Επιπλέον, ότι η ανθρώπινη ζωή μπορεί να υπηρετεί πολλούς και διαφορετικούς στόχους. Και βέβαια ότι ο άνθρωπος επιλέγει ελεύθερα και τους στόχους και το βαθμό των προσπαθειών που θα κάνει]. Μετά από αυτό οι μαθητές περιγράφουν πώς φαντάζονται μια δημιουργική ζωή για τους ίδιους: όνειρα, ιδέες, σχέδιά τους. Στη συνέχεια υπερβάνονται οι ατομικοί / προσωπικοί στόχοι και συζητάμε για τη σημασία των κοινών / συλλογικών στόχων. Ότι πολύ συχνά ο άνθρωπος επιδιώκει να κάνει πράγματα και για τους άλλους, να εκφράζεται, να πλησιάζει, να προσφέρει. Έχοντας προσεγγίσει έτσι τη δημιουργική ζωή, οι μαθητές μπορούν πιο ομαλά και αβίαστα να προβληματιστούν και να κρίνουν ποιες είναι οι αναγκαίες προϋποθέσεις και οι όροι για να την πετύχουν: το να μορφωθούν, να καλλιεργηθούν, να οικοδομήσουν σχέσεις.

Σπουδαία ευκαιρία να αναδειξουμε το πόσο σημαντική είναι η καλλιέργεια των χαρισμάτων και του χαρακτήρα μπορεί να αποτελέσει μια συζήτηση για τους ανθρώπους που γεννιούνται με φυσικές μειονεξίες. Ωθούμε τους μαθητές να το σκεφτούν. Να βρουν παραδείγματα και να εκφράσουν τις ιδέες τους. Αν υπάρχουν στην τάξη Α.Μ.Ε.Α., μπορούμε να τους ζητήσουμε να μιλήσουν οι ίδιοι.

- Με την **ερ. 9** επεξεργαστήκαμε την **παρ. γ'**. Και βέβαια δημιουργήσαμε μια εικόνα της ζωής ως συνεχούς πορείας και της αλήθειας ότι ο άνθρωπος δεν «είναι» μόνον, αλλά καλείται να «γίνει». Εδώ ίσως αναδειχθεί και το ζήτημα του τι σημαίνει να «γίνεται» κάποιος στην εποχή μας. Τότε θα χρειαστεί να συζητήσουμε τη διαφορά ανάμεσα στη φήμη και στην πραγμάτωση στόχων, καθώς συχνά (και με τα σχετικά τηλεπαιχνίδια) αυτά τα δύο ταυτίζονται.
- Μετά από μια τέτοια προσέγγιση της «ζωής» σίγουρα χρειάζονται ευκαιρίες για να εκφράσουν οι μαθητές τα συναισθήματά τους απέναντι στις έννοιες «ζωή», «χαρά» και «ευτυχία» όπως τις αντιλαμβάνονται οι ίδιοι. Αυτό που επιδιώκουμε είναι να τους ωθήσουμε να επικεντρωθούν στην αίσθηση *του δώρου των φυσικών πραγματικοτήτων* (ζωντάνια, υγεία, φύση, φιλία και καλοσύνη των ανθρώπων). Με την **ερ. 10** μπορεί να αναδειχθεί το κέφι τους για ζωή και η διάθεσή τους για νέες εμπειρίες. Ας μην απογοητευτούμε αν οι αναφορές των μαθητών μας δεν είναι πολύ θρησκευτικού χαρακτήρα. Οδηγούμενα τα παιδιά να εκτιμήσουν το κάθε τι στη ζωή γι' αυτή καθαυτή την ύπαρξή του, μπορούν στη συνέχεια να κοιτάζουν βαθύτερα και να δουν το κάθε τι ως δώρο από το Θεό. Έτσι φτάνουμε και στην ιδέα της *ευχαριστίας*, αναδεικνύοντάς την ως φυσική ανταπόκριση του κάθε αν-

θρώπου απέναντι σε ό,τι του χαρίζεται. Διαβάζοντας την **παρ. δ'** είναι εύκολο να εξηγήσουμε γιατί η χριστιανική κατανόηση της σχέσης με το Θεό και τη ζωή είναι *ευχαριστιακή*.

- Με την **ερ. 11** οι μαθητές, έχοντας δουλέψει τόσο εκτεταμένα σε προσωπικό και βιωματικό επίπεδο, είναι σε θέση να δουν πιο ευαισθητοποιημένα και στοχαστικά τις θεολογικές αλήθειες.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

α) Έχοντας την πληροφορία ότι η λέξη «παράδεισος» δήλωνε έναν μεγάλο κήπο με πολλά δέντρα και διάφορα φυτά, φανταστείτε την εντύπωση που προκαλούσε σ' έναν κάτοικο της ξερής και φτωχής σε βλάστηση Ιουδαίας και φτιάξτε ένα διάλογο όπου να τον περιγράφει στο παιδί του.

β) Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Βιολογίας, ετοιμάστε ένα κολλάζ όπου φαίνεται με ποιον τρόπο έντομα, πουλιά και ζώα πραγματοποιούν το σκοπό της ζωής τους ακολουθώντας απλώς τα ένστικτά τους.

γ) Βρίσκουμε τους ευχαριστιακούς ψαλμούς ή τους ύμνους της Θείας Λειτουργίας.

δ) «Ο κόσμος: ένας παράδεισος δημιουργίας»: Φανταστείτε έναν τέτοιο κόσμο και γράψτε μια μικρή παράγραφο γι' αυτόν.

ε) Νομίζετε πως η σημερινή εποχή προσφέρει στα παιδιά ευκαιρίες να εκφράζουν τη δημιουργικότητά τους;

στ) Συζητήστε με τους καθηγητές σας των θετικών επιστημών για τη σημασία της συνεργασίας, προκειμένου να πραγματοποιηθεί μια επιστημονική έρευνα.

ζ) Σε συνεργασία με τους καθηγητές όλων των μαθημάτων σας οργανώστε ένα Project οικολογικού περιεχομένου που να στηρίζεται πάνω στην αλήθεια της στενής σχέσης του ανθρώπου με τη φύση.

η) Βρείτε στο κάθε μάθημα που διδάσχετε στο σχολείο ποιο δημιουργικό κομμάτι σας καλλιεργεί.

θ) Οργανώστε μια «Μέρα Δημιουργίας» στην τάξη.

ΔΕ 27 «Αδάμ που ει;» Ο άνθρωπος απομακρύνεται από το Θεό

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να κατανοήσουν τις θεολογικές αλήθειες της διήγησης του προπατορικού αμαρτήματος. 2) Να προβληματιστούν γύρω από τη σημασία της ελεύθερης επιλογής του ανθρώπου. 3) Να κατανοήσουν τις συνέπειες της αμαρτίας.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να εξηγούν τη σημασία των εικόνων της διήγησης. 2) Να αναγνωρίζουν τις συνέπειες των κακών επιλογών του ανθρώπου στη ζωή του σύγχρονου κόσμου. 3) Να εξηγούν τη θεολογική σημασία της πτώσης.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Το 3ο κεφάλαιο της Γενέσεως, όπου παρουσιάζεται η πώση του ανθρώπου, ανήκει μεν στην παράδοση J, αλλά έχει ενσωματωμένες και πολλές άλλες παραδόσεις και έχει υποστεί πολλαπλές επεξεργασίες. Ο χαρακτήρας της διήγησης είναι έντονα **ανθρωπομορφικός**.

Η διήγηση δεν έχει σκοπό την ανίχνευση μέσα στην ιστορία ενός μακρινού χαμένου παραδείσου, αλλά την κατάδειξη των ορίων μέσα στα οποία κινείται ο αμαρτωλός άνθρωπος, έχει δηλαδή **χαρακτήρα οντολογικό και σωτηριολογικό**⁹². Ο βασικός στόχος της διήγησης είναι να απαντήσει στο ερώτημα «γιατί βασανίζεται και πεθαίνει ο άνθρωπος;». Οι διηγήσεις που ακολουθούν την πώση (Κάιν - Άβελ, Βαβέλ, κατακλισμός) δείχνουν και άλλες συνέπειες της πτώσης.

2. **Το δέντρο της ζωής και το δέντρο της γνώσης του καλού και του κακού**. Πολλές απόπειρες ερμηνείας τους έχουν γίνει. Πάντως, «στο βαθμό που για την παρουσίαση της αρχέγονης ευτυχίας χρησιμοποιήθηκε η εικόνα ενός κήπου, είναι φυσικό και για την παράσταση της απώλειας της ευτυχίας να χρησιμοποιείται η εικόνα των δέντρων»⁹³.

3. Η **εντολή** «μην φας... αλλιώς θα πεθάνεις»: Δεν έχει την έννοια της απειλής για μια επικείμενη

92. Α. Βλέτσης, *Το προπατορικό αμάρτημα στη θεολογία Μαξίμου του Ομολογητού. Έρευνα στις απαρχές μιας οντολογίας των πτιστών*, Τέμπες, Κατερίνη 1998, σ. 251.

93. Μ. Κωνσταντίνου, *Ρήμα Κυρίου...*, σ. 117.

τιμωρία, αλλά της προειδοποίησης για τις συνέπειες μιας λάθος επιλογής. Και ως «θάνατος» δεν εννοείται μόνον το φυσικό τέλος του ανθρώπινου βίου, αλλά η αλλοτρίωση και η εκμηδένιση που ελλοχεύει πίσω από κάθε ανθρώπινη ενέργεια μετά την απομάκρυνση του ανθρώπου από το Θεό.

Ο πυρήνας της ανθρώπινης ύπαρξης βρίσκεται σ' αυτή τη δυνατότητα επιλογής που δίδεται στον άνθρωπο. Δεν πρόκειται βέβαια για μια απλή επιλογή ενδεχομένων. Πρόκειται για την ουσιαστική χρήση του **αυτεξουσίου** και της **ελευθερίας** που διαχωρίζουν τον άνθρωπο από το υπόλοιπο ζωικό βασιλείο και αποτελούν την πραγματική εικόνα του Θεού στον άνθρωπο (βλ. Μάξιμος Ομολογητής, *Σχόλια εις τα του Αγίου Διονυσίου Αρεοπαγίτου*, P.G. 4, 308A). Ο σωστός ρόλος του αυτεξουσίου είναι να θεραπεύσει την ανθρώπινη φύση και να πραγματοποιήσει τον προορισμό του ανθρώπου που είναι η μετοχή του στη δόξα του Θεού (βλ. Γρηγόριος Νύσσης, *Κατηχητικός Λόγος*, P.G. 45,24CD). Το αυτεξούσιο δηλαδή διασφαλίζει την ομοίωση προς το Θεό και την ένταξη του ανθρώπου στο χώρο του αγαθού (γι' αυτό και ο Ιωάννης Δαμασκηνός χαρακτηρίζει το αυτεξούσιο ως ισόθεο). Ωστόσο, αυτή η δυνατότητα επιλογής του ανθρώπου ενέχει και τη δυνατότητα της αποτυχίας, της άρνησης του αγαθού. Η μη επιλογή του αγαθού σημαίνει την παραμονή στο θάνατο. Η επιλογή του αγαθού σημαίνει υπέρβαση της κτιστότητας και μετοχή στο χώρο του ακτίστου, το χώρο δηλαδή της όντως ελευθερίας, μακριά από κάθε αναγκαιότητα⁹⁴. Το αυτεξούσιο αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της ανθρωπολογίας όλων των Πατέρων της Εκκλησίας.

4. Ο όψις: βάζοντας ο συντάκτης ένα δημιουργημα του Θεού να αποπλανά τον άνθρωπο είναι σα να λέει πως δεν μπορούμε να ξερούμε την προέλευση του κακού. Δεν αποκλείεται η παρουσία του στη βιβλική διήγηση να συνδέεται με το γεγονός πως η διάδοση της λατρείας του ήταν ευρύτατη. Αν και ο βιβλικός συγγραφέας υποβαθμίζει σοβαρά το ρόλο του στην πώση των ανθρώπων, στη χριστιανική γραμματεία συνδέεται με το διάβολο.

5. Η παράβαση της εντολής: Παρά το ρόλο του φιδιού, στη διήγηση κυρίαρχος είναι ο ρόλος της ελεύθερης απόφασης του ανθρώπου. Πουθενά ο άνθρωπος δεν παρουσιάζεται «αναγκασμένος» να αμαρτήσσει. Γι' αυτό και στον τόσο ανθρωπομορφικό διάλογο Θεού - ανθρώπων μετά την πώση, καταδεικνύεται το μέγεθος της ανθρώπινης ευθύνης. Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι το μεγάλο συμπέρασμα της διήγησης είναι ότι η αποτυχία ή η επιτυχία της πορείας του ανθρώπου προς την ομοίωσή του με το Θεό εξαρτάται από τις ελεύθερες επιλογές του.

6. Οι συνέπειες της παρακοής διακλαδώνονται και εξαπλώνονται ταχύτατα: αναγνώριση της γυμνότητας, ανταγωνιστικές σχέσεις, ονοματοδοσία της γυναίκας (που υπονοεί την υποδεέστερη θέση της, αν και δεν την έχουμε στο κείμενο), άρνηση ευθύνης. Όλη η πρωτοϊστορία περιγράφεται ως μια συνεχής καταστροφή των σχέσεων. Η αναγνώριση της γυμνότητας: αν και στη χριστιανική παράδοση εικονίζει το φόβο, την ενοχή, το χάσιμο της αρχικής αθωότητας, για τον αρχαίο Ισραηλίτη εξέφραζε περισσότερο τη φτώχεια, την ταλαιπωρία, τη στέρηση, την ατίμωση, την αδυναμία, την απουσία βοήθειας. Με σαφήνεια επίσης εμφανίζεται η συμπεριφορά του αμαρτωλού που επιδιώκει πάντα να κρύβεται και να μεταμφιέζεται.

7. Οι κατάρες και ο **θάνατος** δεν παρατίθενται εδώ, για ψυχοπαιδαγωγικούς λόγους. Παρά το γεγονός ότι πρόκειται για *παραδειγματικές διηγήσεις*, υπάρχει κίνδυνος εξαιτίας της έντασης και της δυναμικής τους να προκαλέσουν πολύ τους μαθητές. Έτσι, αρκούμαστε στην **εκδίωξη** από τον παράδεισο, με την έννοια ότι ο άνθρωπος απομακρύνεται από την αρμονική ζωή που βασιζόταν στη σχέση με το Θεό. Ο θάνατος εμφανίζεται, όταν χάνεται η αληθινή ζωή, που είναι ο Θεός (Ρωμ 5,12). Δεν είναι ο Θεός ο δημιουργός του θανάτου. Με την απομάκρυνσή του από το Θεό ο άνθρωπος κατέστησε το θάνατο ιδίωμα της ανθρώπινης φύσης. Για τους Πατέρες της Εκκλησίας ακόμη κι αυτός στα χέρια του Θεού γίνεται όπλο κατά του κακού: με το θάνατο το κακό γίνεται θνητό, πεθαίνει (βλ. Γρηγόριος Θεολόγος, *Λόγος 45, Εις το Άγιον Πάσχα*, P.G. 36, 632A-636A).

8. Για τη χριστιανική Εκκλησία το κακό δεν έχει δική του υπόσταση και βέβαια δεν προέρχεται από το Θεό. Η πηγή και η αιτία του είναι η ανθρώπινη προαίρεση (βλ. Γρηγόριος Νύσσης *Κατηχητικός Λό-*

94. Βλ. Ζηζιούλας Ι. Μητρ. Περγάμου, *Από το προσώπειον εις το πρόσωπον. Η συμβολή της πατερικής θεολογίας εις την έννοιαν του προσώπου*. Ανάπτυπο από το: *Χριστιήγια εις τιμήν του Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελάντων*, Θεσσαλονίκη 1977, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1977, σ. 302.

γος, P.G. 45B), γι' αυτό και παρομοιάζεται με το σκοτάδι που έρχεται όταν φεύγει το φως και δεν έχει δική του ύπαρξη, παρά κατανοείται ως στέρηση φωτός. Η πηγή και η αιτία του είναι η ανθρώπινη προαίρεση (Γρηγόριος Νύσσης, *Εις την προσευχήν*, P.G. 44,1145B)

9. Το **Γεν 3,15** θεωρήθηκε αργότερα από την Εκκλησία ως διατύπωση του **Πρωτευαγγελίου** που αναφέρεται στο Χριστό, αν και από την Καινή Διαθήκη απουσιάζει οποιαδήποτε τέτοια συσχέτιση.

10. Ο παραδειγματικός χαρακτήρας της διήγησης δικαιολογεί και τον παύλειο συσχετισμό: Χριστός = Νέος Αδάμ (Α Κορ 15,45-49).

11. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε τον εγκλωβισμό πολλών χριστιανών στην άποψη ότι το προπατορικό αμάρτημα αποτελεί το κέντρο και την αφετηρία του κακού, ότι η ενοχή του κληρονομείται σε όλους τους ανθρώπους και μάλιστα ότι αποτελεί την αιτία της Ενανθρώπισης. Ωστόσο, για την ορθόδοξη πατερική θεολογία ο άνθρωπος δεν κληρονομεί κάποιας μορφής ενοχή και τιμωρία εξαιτίας της παράβασης των πρωτοπλάστον. «Οικτήρη παραμόρφωση του χριστιανικού πνεύματος» θεωρείται αυτή η πεποίθηση από τον καθηγητή Ν. Ματσούκα⁹⁵. Ο άνθρωπος δεν τιμωρείται για κάτι που άλλοι έκαναν πριν απ' αυτόν. «Η πώση του ανθρώπου είναι μονάχα ένα κεντρικό επεισόδιο της ιστορίας της θείας οικονομίας»⁹⁶, που χρειάζεται να ενταχθεί στα όρια κτιστού-ακτίστου, όντος και μη όντος. Συντελείται, επειδή το αυτεξούσιο, η ελευθερία του ανθρώπου τον οδήγησε σε λάθος επιλογή. Κι αυτό δεν ήταν ούτε μια ηθική παράβαση ούτε προσβολή μιας δικαιοκλής τάξης. Ήταν μια «ύβρις», «μια τραγική σύγκρουση των πεπερασμένων ορίων του κτιστού πλάσματος προς τα άπειρα βάθη της θεότητας»⁹⁷. Όμως η ματαιώση της πορείας του ανθρώπου προς την ομοίωση με το Θεό δεν είναι οριστική. Μια στρεβλή σχέση δεν εξαφανίζει μηδενιστικά τον άνθρωπο. Η πορεία του ανθρώπου συνεχίζεται. Και το σπουδαιότερο: ο Θεός θα πλησίαζε τον άνθρωπο και χωρίς την πώση. Άρα η ενανθρώπιση είναι ανεξάρτητη από την προπατορική παράβαση. Αυτό σημαίνει ότι για την ορθόδοξη θεολογία κυρίαρχο ρόλο έχει το μεταπατορικό αμάρτημα, δηλαδή η συνέχιση της ρήξης στη σχέση με το Θεό. Στο σημείο αυτό είναι πολύ σημαντική η παρατήρηση του καθηγητή Χρ. Γιανναρά: «Θα μπορούσε λοιπόν η ερμηνευτική του αρχαιτικού μύθου της 'πώσης' να αποδραματιστεί από ιστορικούς αιτιοκρατικούς εντοπισμούς και να λειτουργήσει με τη δυναμική καθολικότητα του συμβόλου: να δούμε στην εικονολογική διήγηση των ιερών κειμένων της ιουδαιοχριστιανικής παράδοσης την προτύπωση της υπαρκτικής περιπέτειας κάθε ανθρώπου, της ελευθερίας του, όπως την προϋποθέτει η μοναδικότητα του χαρίσματος της λογικότητας»⁹⁸.

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Με την **ερ. 1** επιχειρούμε να προσεγγίσουμε την ευθύνη του ανθρώπου για ό,τι επιλέγει ελεύθερα στη διήγηση της πώσης. Το *ζήτημα της ελευθερίας* που τίθεται εδώ ίσως μας φαίνεται λίγο πρώιμο. Κι όμως, τα παιδιά αυτής της ηλικίας νιώθουν πως δεν είναι πια παιδιά και πως έχουν το δικαίωμα να παίρνουν αποφάσεις, κάτι που συχνά τους κάνει να συγκρούονται με γονείς και δασκάλους. Κατ' αρχήν, λοιπόν, προσεγγίζουμε την ελευθερία σε ένα επίπεδο προσωπικής εμπειρίας. Η **ερ. 1** προϋποθέτει να εκφραστούν ελεύθερα: Πόσο και γιατί τους πιέζουν οι κανονισμοί; Πώς θα ήθελαν να είναι τα πράγματα; Πώς νομίζουν πως θα ήταν τα πράγματα, αν δεν υπήρχε κανένας περιορισμός στη ζωή τους; Στη συνέχεια τους ωθούμε στον προβληματισμό: Άραγε το να είναι κανείς ελεύθερος σημαίνει απαλλαγή από ευθύνες, δεσμεύσεις, φροντίδα, νόμους κ.ά.; Ας φανταστούμε μια οικογενειακή ή σχολική ζωή χωρίς καμιά δέσμευση. Είναι, λοιπόν, αρκετό να βλέπουμε έτσι την ελευθερία; Ως απαλλαγή από ευθύνες; Ή μήπως η ελευθερία είναι προτεραιότητα για κάτι; Π.χ. όσο κι αν «δεσμευόμαστε» και «περιοριζόμαστε» προκειμένου να αποκτήσουμε γνώσεις και δεξιότητες στο σχολείο, πρόκειται για μια απαραίτητη φάση προκειμένου να γίνει στη συνέχεια η ζωή μας πιο πραγματικά ελεύθερη. Άρα, μήπως η ελευθερία μας δεν μπορεί να μην έχει όρια; Μετά από μια τέτοια δουλειά οι μαθητές είναι πιο έτοιμοι να κατανοήσουν τη *σημασία της θείκης εντολής* όχι ως περιορισμό, αλλά ως ευκαιρία, στην παραδειγματική διήγηση της πώσης.
- Όπως ήδη είπαμε πρόκειται για μια διήγηση που αρκετοί – θρησκευτικοπαιδαγωγοί, αλλά και βιβλικοί

95. Ν. Ματσούκας, *Το πρόβλημα του κακού...*, σ. 181.

96. Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική...*, τμ. Β', σ. 203.

97. Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική...*, τμ. Γ', σ. 206.

98. Χρ. Γιανναράς, *Οντολογία της σχέσης*, Ίκαρος, Αθήνα 2004, σ. 213.

ερμηνευτές – τη θεωρούν ακατάλληλη, όχι μόνο για το Δημοτικό, αλλά και το Γυμνάσιο. Μιλώντας σε δωδεκάχρονα παιδιά για την *αμαρτία* επιλέγουμε να το κάνουμε όχι αφηρημένα και εκφοβιστικά, ούτε παρουσιάζοντάς την ως παράβαση μιας θείκης εντολής η οποία συνεπάγεται μια καθορισμένη από το Θεό τιμωρία. Την παρουσιάζουμε *ως αντίθεση προς την αγάπη του Θεού*, που οφείλεται σε μια κακή ελεύθερη επιλογή του ανθρώπου και συνεπάγεται άρνηση αγάπης, αποτυχία αγάπης, έλλειψη αγάπης. Μην ξεχνάμε ότι αυτή την ατελείωτη προσφορά αγάπης του Θεού την έχουν συναντήσει σε όλες σχεδόν τις διηγήσεις του φετινού μαθήματος και εκφρασμένη με πολλούς τρόπους: σε όλη την ιστορία του Ισραήλ, στη διδασκαλία των προφητών, στις διηγήσεις της δημιουργίας που προηγήθηκαν. Σε αρκετές περιπτώσεις συζητήσαμε την εμπειρία μας αυτής της αγάπης, όπως εκφράζεται όχι μόνο στις σχέσεις μας με τους άλλους, αλλά και στο σώμα, την υγεία, τη φύση, τη δημιουργικότητα και το κέφι μας για ζωή.

Επεξεργαζόμενοι την αμαρτία ως άρνηση της σχέσης και της αγάπης, οι μαθητές μπορούν όχι μόνο να συναισθανθούν και να κατανοήσουν την αμαρτία ουσιαστικά, αλλά και να προβληματιστούν για τη σημασία των ανθρώπινων επιλογών και τις συνέπειές τους στις σχέσεις. Μια τέτοια προσέγγιση επιχειρείται με τις **εφ. 2** και **3**.

- Στη διδασκαλία της αφήγησης αποφεύγουμε τη χρήση του όρου «προπατορικό αμάρτημα», καθώς υπονοεί μια μεταβιβαζόμενη ενοχή, και για να μην θεμελιωθεί η άποψη ότι σ' αυτό οφείλεται το σημερινό κακό που αναγνωρίζουν τα παιδιά. Δίνουμε απλώς πληροφορίες για τον όρο σε παράθεμα και, αν το επίπεδο της τάξης μας το επιτρέπει, επιχειρούμε το «**Προσπαθώ...**» **1** και **2**.
- Οι ιστορίες των Κάιν - Αβελ και της Βαβέλ μας δίνουν ευκαιρίες για συζήτηση πάνω στην εξάπλωση και στις διαστάσεις που παίρνουν οι λανθασμένες επιλογές και η αμαρτία των ανθρώπων (**εφ. 6**). Πάνω σ' αυτά τα θέματα μπορούν να οργανωθούν και ενδιαφέρουσες συνθετικές εργασίες. Έχει νόημα να δώσουμε στους μαθητές την ευκαιρία να δουλέψουν με την εικόνα του «**Προσπαθώ...**» **4**.
- Η *ελπίδα* (**εφ. 7** και **9**) είναι ένα πολύ θετικό κλείσιμο για το μάθημά μας, αλλά και σύνδεση των μαθημάτων της δημιουργίας με τις ιστορίες της ΠΔ που γνωρίσαμε φέτος.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΔΕ 27 (1η διδακτική ώρα)

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση απόρριψης</p> <p>■ Παρουσιάζουμε την εικόνα ενός ζευγαριού. Συζητάμε για τις σχέσεις τους. Δε στηρίζονται στο φόβο και την υπακοή, αλλά την αγάπη. Πρόκειται δηλαδή για μια <i>σχέση αγάπης</i>. Φροντίζουν ο ένας τον άλλον και τα παιδιά τους, νοιάζονται για το τι τους συμβαίνει, μοιράζονται σκέψεις, στενοχώριες κ.ά. Είναι εντυχισμένοι, επειδή αγαπούνται. Συχνά όμως δημιουργείται ρήξη σ' αυτή τη σχέση. Μια τέτοια <i>ρήξη</i>, ωστόσο, δεν είναι κάτι που γίνεται ξαφνικά. Ο άντρας ή η γυναίκα επιτρέπουν κάτι να μπει ανάμεσά τους: εγωισμός, ζήλια, αδιαφορία, ψυχρότητα. Η αγάπη ελαττώνεται, σιγά σιγά αδυνατίζει. Κι αν δεν κάνουν κάτι, θα εξαφανιστεί εντελώς. Η ρήξη σε μια πραγματική αγάπη είναι κάτι λυπηρό και σοβαρό.</p> <p>■ Μια μοναδική σχέση αγάπης είναι και η σχέση <i>Θεού - ανθρώπων</i>. Όλα όσα έχουμε και είμαστε είναι αποτέλεσμα της ατέλειωτης αγάπης του Θεού για μας. Η αγάπη του, όπως είδαμε, έρχεται σε μας από κάθε πλευρά. Κι όμως και σ' αυτή τη σχέση δημιουργείται ρήξη.</p> <p>Θέση στόχων</p> <p>■ Στο σημερινό μάθημα θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε πού οφείλεται αυτή η ρήξη και τι συνέπειες έχει.</p> <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <p>Ανάγνωση του κειμένου α' →</p> <p>■ Εφ. 1. (Π.χ. με τη σχέση <i>γονιών - παιδιών</i>: Οι γονείς, επειδή αγαπούν και φροντίζουν τα παιδιά τους, τα προσέχουν. Θέλουν να τα κρατήσουν μακριά από το κακό. Ειδικά όταν είναι μικρότερα. Γι' αυτό το λόγο τους δίνουν τόση ελευθερία,</p>	<p><i>Συζήτηση</i></p> <p><i>Ενημέρωση από το δάσκαλο</i></p> <p><i>Δάσκαλος</i></p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p>

Πορεία διδασκαλίας (συνέχεια)	Μορφή εργασίας
<p>όση χρειάζεται για να τη χρησιμοποιήσουν σωστά και ακίνδυνα. Βάζουν κάποιους κανόνες και περιορισμούς, καθώς γνωρίζουν από τι κινδυνεύουν. Οι «κανόνες» του Θεού στη διήγηση έχουν να κάνουν με τον προορισμό του ανθρώπου. Ό,τι τον οδηγεί στην ολοκλήρωση επιτρέπεται. Ό,τι τον οδηγεί στην καταστροφή απαγορεύεται. Ο άνθρωπος όμως είναι ελεύθερος να επιλέξει. Άρα η ελευθερία του δεν καταργείται).</p> <p>■ ΠΙΝΑΚΑΣ: Η εντολή του Θεού στη διήγηση της πτώσης: όχι απειλητική απαγόρευση, αλλά προστασία από ό,τι μπορεί να απειλήσει τον άνθρωπο</p> <p>Ανάγνωση του κειμένου β' →</p> <p>■ Ερ 2: (τα κίνητρα της αμαρτίας στη διήγηση). Μπορούμε να αναγνωρίσουμε τέτοια κίνητρα και σε καθημερινές εμπειρίες μας, π.χ. στη ρήξη μιας φιλίας. Τι είναι αυτό που χαλάει την αγάπη των φίλων; Τι καταστρέφει ή υποβιβάζει τη φιλία μας; καχυποψία, ανταγωνισμός, διάθεση για κυριαρχία κ.ά.). Ας το δειξουμε (εγωισμός, μ' έναν φανταστικό διάλογο.</p> <p>■ Στη συνέχεια προχωρούμε στο χαρακτηρισμό της επιλογής των πρωτοπλάστων.</p> <p>■ ΠΙΝΑΚΑΣ: Ο άνθρωπος καταργεί τη σχέση και στηρίζεται αποκλειστικά στον εαυτό του· η δημιουργική πορεία της ζωής του διακόπτεται</p> <p>■ Ερ. 3: Οι αλλαγές των ανθρώπων μετά την πώση. Και πάλι χρησιμοποιούμε το παραδείγμα της φιλίας (ριξίμο της ευθύνης στον άλλο, φόβος, ενοχή, λύπη, μοναξιά).</p> <p>■ Από την άλλη μεριά: Πώς θα μπορούσε η φιλία μας να προστατευτεί από την καταστροφή, τον εγωισμό, την ανεντιμότητα, τους καυγάδες, την έλλειψη επικοινωνίας, διάθεσης κ.ά.; Άραγε όλα αυτά αξίζουν στη σχέση μας, σ' εμάς;</p> <p>■ Ερ. 4: Δικαιολογούμε τον όρο «πτώση» (ξέπρασμός, αποτυχία, απομάκρυνση απ' αυτό που πραγματικά αξίζουμε και μπορούμε).</p> <p>■ ΠΙΝΑΚΑΣ: Ο άνθρωπος αμαρτάνει, όταν αρνείται να ανταποκριθεί στην αγάπη του Θεού, όταν αρνείται να βασίσει τις σχέσεις του στην αγάπη.</p>	<p>Δάσκαλος</p> <p>Κατευθυνόμενος διάλογος Δραματοποίηση</p> <p>Κατευθυνόμενος διάλογος</p>

2η διδακτική ώρα

Πορεία διδασκαλίας	Μορφή εργασίας
<p>Φάση αφόρμησης</p> <p>■ Υπάρχουν κι άλλες βιβλικές αφηγήσεις που εκφράζουν διαστάσεις της αμαρτίας μέσα στην κοινωνική ζωή και στις σχέσεις των ανθρώπων.</p> <p>Θέση στόχων</p> <p>■ Θα προσπαθήσουμε να αναγνωρίσουμε κι άλλες διαστάσεις της αμαρτίας όπως εκφράζονται και στη σύγχρονη ζωή.</p> <p>ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ</p> <p>Ανάγνωση του κειμένου γ' →</p> <p>■ Τι είδους σχέσεις χαλούν;</p> <p>■ Ερ. 5 (τα κίνητρα και τα αποτελέσματα της αμαρτίας). Συζητάμε και για σύγχρονες προεκτάσεις (Κάιν - Άβελ: πόλεμοι, φόνοι κ.ά., Βαβέλ: ανάρκεια του σύγχρονου ανθρώπου μπροστά στα τεχνολογικά του επιτεύγματα κ.ά.)</p> <p>■ ΠΙΝΑΚΑΣ: Κάιν - Άβελ: η αδελφική σχέση γίνεται μίσος και φόνος</p> <p>Βαβέλ: η υπερβολή και η αλαζονεία καταστρέφει την επικοινωνία</p> <p>■ Ερ. 6. (οι συνέπειες της αμαρτίας για όλους). Ένα μικρό παιχνίδι ρόλων με θέμα «μια σοβαρή αταξία ενός μαθητή στο σχολείο» μπορεί να μας βοηθήσει. Αφού γίνει η δραματοποίηση, συζητάμε τι είδαμε: τι ατμόσφαιρα δημιουργήθηκε, τι προβλήματα προκλήθηκαν (στις σχέσεις με τους δασκάλους, καχυποψία, εκνευρισμός, φόβος κ.ά.). Βλέπουμε πώς μια κακή συμπεριφορά δεν είναι ποτέ κάτι «ατομικό», αλλά συμπερασύρει όλη την ομάδα και χαλάει όλες τις σχέσεις. Ακόμη παραπέρα, αν πρόκειται για κάποια πραγματικά ανέντιμη ή άδικη συμπεριφορά, η μικρή κοινωνία της τάξης δε λειτουργεί πια σωστά. Στη διάρκειά του παιχνιδιού προσπαθούμε να αναγνωρίσουμε τα κίνητρα αυτού που προκαλεί το πρόβλημα (έτσι ξαναγυρνάμε στα κίνητρα του προπατορικού).</p> <p>■ Για την περαιτέρω επεξεργασία της αμαρτίας μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε</p>	<p>Ενημέρωση από το δάσκαλο</p> <p>Δάσκαλος</p> <p>Κατευθυνόμενος διάλογος</p> <p>Δραματοποίηση</p> <p>Συζήτηση</p>

Πορεία διδασκαλίας (συνέχεια)	Μορφή εργασίας
<p>και την εικόνα του <i>μεγαλώματος ενός παιδιού</i>. Που ενώ ως μωρό είναι επικεντρωμένο στον εαυτό του, για να γίνει ένας ολοκληρωμένος άνθρωπος θα πρέπει σιγά σιγά να επικεντρωθεί στις σχέσεις του με τους άλλους και στην προσφορά του στη ζωή. Όταν ο άνθρωπος δεν μπορεί να προσφέρει, παραμένει ανώριμος, σαν μωρό. Η αμαρτία, λοιπόν, είναι ένα είδος ανωριμότητας. Πρόκειται για μια ανωριμότητα που δεν καταστρέφει μόνο τον καθένα χωριστά, αλλά και όλη την κοινωνία.</p> <p>■ Κι όμως ο Θεός δεν αφήνει έτσι τον άνθρωπο.</p> <p>Ανάγνωση του κειμένου δ' και του αποσπάσματος για το Πρωτευαγγέλιο →</p> <p>■ Τι είδους Θεός μας αποκαλύπτεται;</p> <p>■ Διαβάζουμε μία μία τις θεολογικές αλήθειες της εφ. 8 και τις αναγνωρίζουμε στα συγκεκριμένα σημεία του μαθήματος.</p> <p>■ Διαβάζουμε τους στίχους του Ελύτη και ανακαλύπτουμε τυχόν σχέσεις με τις παραπάνω θεολογικές αλήθειες (εφ. 9)</p> <p>Ανάθεση εργασίας για το σπίτι</p>	<p>Δάσκαλος</p> <p><i>Κατευθυνόμενος διάλογος</i></p> <p><i>Συνεργασία ανά θρανίο</i></p>

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

- α) Δραματοποίηση μιας κατάστασης, όπου οι γονείς να πετυχαίνουν να δείξουν στη δωδεκάχρονη κόρη και το γιο τους ότι κάτι που θέλουν να κάνουν δεν είναι καλό γι' αυτούς.
- β) Τους ζητάμε να κάνουν έναν κατάλογο πραγμάτων για τα οποία θεωρούνται πλέον υπεύθυνοι, καθώς και πραγμάτων που τους επιτρέπεται να κάνουν, ενώ δεν ίσχυε το ίδιο δυο χρόνια πριν.
- γ) Η τάξη συγκεντρώνει τραγούδια και ποιήματα για την ελευθερία. Στη συνέχεια συζητάμε αν η ελευθερία σημαίνει τελικά το ίδιο πράγμα για όλους.
- δ) Ζητούμε να θυμηθούν μια ταινία που είδαν ή ένα βιβλίο που διάβασαν, στα οποία μια αληθινή σχέση αγάπης καταστράφηκε. Στη συνέχεια τους παρωθούμε να σκεφτούν ποιες πράξεις / ενέργειες ήταν αυτές που σιγά σιγά αδυνάτιζαν τη σχέση πριν την τελική ρήξη.
- ε) Βάζοντας κάποιους κανόνες / περιορισμούς στην τάξη μας.
- στ) Επιλέξτε από το υλικό της σ. 141 κάποιο θέμα και βρείτε στο διαδίκτυο σχετικά στοιχεία. Σε συνεργασία με τους καθηγητές των Μαθηματικών και της Πληροφορικής ετοιμάστε μια παρουσίαση σε στατιστική μορφή.

ΔΕ 28: Ο δημιουργός Θεός φροντίζει για τους ανθρώπους όλου του κόσμου

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
<p>Οι μαθητές:</p> <p>1) Να συνειδητοποιήσουν την ύπαρξη της ιδέας περί παγκόσμιου Θεού στην ΠΔ.</p>	<p>Οι μαθητές να μπορούν:</p> <p>1) Να χαρακτηρίζουν τη στάση του Ιωνά.</p> <p>2) Να επισημάνουν τις απόψεις του συγγραφέα του βιβλίου του Ιωνά για το Θεό και να τις αξιολογούν.</p> <p>3) Να βρίσκουν σύγχρονους συσχετισμούς και εφαρμογές των ιδεών του μαθήματος.</p>

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα επαναστατικό μετααρχαϊστικό βιβλίο, καθώς αποτελεί έντονη **αντίδραση κατά του ιουδαϊκού εθνικισμού και της αποκλειστικότητας**. Το βιβλίο δεν περιέχει προφητείες του Ιωνά, αλλά ένα επεισόδιο από τη ζωή του. Είναι προφανές ότι γράφηκε για να μεταφέρει μια σπουδαία ιδέα του συγγραφέα. Το βιβλίο διακηρύσσει την αγάπη και το ενδιαφέρον του Θεού για όλους τους ανθρώπους. Επιπλέον, ο Θεός εμφανίζεται ως ο υπερασπιστής της αθωότητας και της ηθικής ανευθυνότητας των μικρών παιδιών και των ζώων απέναντι σε φανατικούς εθνικιστές, που βλέπουν τις ευθύνες συλλογικά και όχι ατομικά.

2. Στο βιβλίο η Εκλογή του Ιουδαίου συνδέεται με την έννοια της **αποστολής** και της **διακονίας** και όχι του προνομίου, σύμφωνα με τις ιδέες του Δευτεροσηαΐα που θεωρεί τη ζωή των Ιουδαίων μέσα από όλα τα παθήματά τους ως αποστολή που θα ωφελήσει όλη την ανθρωπότητα.

3. Η περιπέτεια του Ιωνά έγινε στα Ευαγγέλια **σημείο** για το θάνατο και την ανάσταση του Ιησού (Μτ 12,40).

4. Είναι έντονος ο χριστιανικός τονισμός της **αγάπης του Θεού προς όλους τους ανθρώπους**, ιδιαίτερα προς εκείνους που για λόγους θρησκευτικούς θεωρούνταν απορριπτέοι.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *Ασσυρία-Ασσύριοι, Νινευί.*

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

● Με την **εφ. 1** οι μαθητές αντιλαμβάνονται τις συνθήκες που οδηγούν τον ιουδαϊκό λαό να διαμορφώσει τάσεις εθνικού / θρησκευτικού αποκλεισμού. Στόχος μας είναι να μην αρκεστούν οι μαθητές στην αρνητική κριτική αυτών των τάσεων, αλλά να προβληματιστούν σχετικά και να τις αξιολογήσουν ψύχραιμα. Άλλωστε το ίδιο το βιβλίο του Ιωνά αποδεικνύει πόσο μέσα σ' αυτόν το λαό υπήρξαν άνθρωποι που υπερέβαιναν τα στενά ιστορικά όρια και τις εθνικιστικές απόψεις. Στην κατεύθυνση αυτή κινείται και η **εφ. 4**, όπου γίνεται αντιληπτό πόσο εθνικισμοί και αποκλειστικότητες απειλούν όλους τους λαούς όλου του κόσμου. Για την εξήγηση θα χρειαστεί να ξαναγυρίσουμε και στις δυσκολίες της μεταιχμαλωσιακής κοινότητας που περιγράφονται στη ΔΕ 23.

Τι πιστεύει ο πρωταγωνιστής του βιβλίου «Ιωνάς» για το Θεό	Τι διδάσκει ο συγγραφέας του βιβλίου «Ιωνάς» για το Θεό
● Ο Θεός είναι ο Κύριος του Ισραήλ και ο Ισραήλ είναι ο εκλεκτός λαός του	● Ο Θεός είναι ο Κύριος όλων των λαών και εξέλεξε τον Ισραήλ για να μεταφέρει την ευλογία του σε όλους τους λαούς
● Ο Θεός σχεδιάζει τη σωτηρία μόνο του λαού του	● Ο Θεός σχεδιάζει τη σωτηρία όλων των λαών
● Ο Θεός αποστέλλει τους αγγελιαφόρους του	● Αποστέλλει αγγελιαφόρους στους λαούς μόνον στο λαό του
● Στο Θεό ανήκει μόνον όποιος είναι Ισραηλίτης	● Όποιος ζει σύμφωνα με το λόγο του Θεού ανήκει σ' αυτόν
● Ο άνθρωπος μπορεί να γνωρίζει με σιγουριά τον τρόπο που κρίνει και ελεεί ο Θεός	● Η σπλαχνικότητα του Θεού είναι μεγάλη. Κρίνει διαφορετικά απ' ό,τι νομίζει ο Ισραήλ.

● Με την **εφ. 2** οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να ξεκαθαρίσουν τις σπουδαίες ιδέες του βιβλίου του Ιωνά, αλλά και να τις αντιδιαστείλουν με τις εθνικιστικές.

● Με την **εφ. 3** και την «**Προσπαθώ...**» **1** συνδέουμε τα όσα επεξεργαστήκαμε στα μαθήματα της Δημιουργίας που αφορούν βέβαια όλους τους ανθρώπους (η αγάπη και η πρόνοιά του για όλο τον κόσμο, όλοι οι άνθρωποι εικόνα και ομοίωσή του). Η ιδιαίτερη πρόνοια για τα παιδιά και τα ζώα μπορεί να δουλευτεί με την «**Προσπαθώ...**» **4**. Οι **εφ. 4** και **5** συνιστούν μια εφαρμογή (με επιχειρήματα και δράση) των μηνυμάτων που επεξεργαστήκαμε. Σ' αυτή τη ΔΕ ίσως υπάρξει και ευκαιρία για οργάνωση κάποιας εκδήλωσης /δραστηριότητας γύρω από τα ζώα και τη στάση μας απέναντί τους.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

α) Διαβάστε την ιστορία της Ρουθ και αναγνωρίστε τις βασικές ιδέες του βιβλίου.

β) Βρείτε στοιχεία για την ύπαρξη εθνικιστικών αντιλήψεων στη σύγχρονη Ευρώπη και παρουσιάστε τα με στατιστική μορφή.

ΔΕ 29: Ο Ιουδαϊσμός συναντάται με τον Ελληνισμό

Για τον Αλέξανδρο και την επίδραση του ελληνισμού: *Α Μακ 1,1-15, για το βίαιο εξελληνισμό των Ιουδαίων: Α Μακ 1,41-64, για τους Μακκαβαίους και την επανάσταση: Α Μακ 2-3 κ.εξ.*

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να κατανοήσουν τη αλληλεπίδραση Ελληνισμού - Ιουδαϊσμού. 2) Να συνειδητοποιήσουν τη σημασία της μετάφρασης της ΠΔ.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να περιγράψουν τις επιδράσεις του Ελληνισμού στους Ιουδαίους αναφέροντας παραδείγματα εποχής. 2) Να εξηγήουν τη διαμόρφωση της Μετάφρασης των Ο'.

Ερμηνευτικά - Θεολογικά

1. Την ελληνιστική εποχή εντοπίζονται μεγάλοι κίνδυνοι για αφομοίωση του ιουδαϊκού λαού. Για την εξουδετέρωσή τους οι Ιουδαίοι συσπειρώνονται στο Ναό του Ζοροβάβελ, τονίζουν τα εξωτερικά στοιχεία της λατρείας, καθώς εμφανώς τους διαχωρίζουν από τους άλλους. Ιστορικοί δηλαδή λόγοι διαμορφώνουν μια **νομική θρησκεία**.

2. Έχει σημασία οι μαθητές να καταλάβουν ότι μιλώντας για «ελληνισμό» εννοούμε την αλληλεπίδραση Ανατολής και Δύσης μέσα από την πολιτική ισορροπία δυνάμεων, την εδραίωση της ειρήνης, την ανάπτυξη του εμπορίου και των συγκοινωνιών και τη συνεχή διεύρυνση των επαφών και πέρα από τα έως τότε υφιστάμενα σύνορα. Στην αρχή η λέξη ελληνισμός σήμαινε μόνο την επικράτηση των ελληνικών ως γλώσσα της παιδείας. Από το πρώτο μισό του 19ου αι. ερμηνεύτηκε ως το σύνολο του νέου πνευματικού κόσμου, ο οποίος, μετά την προσέγγιση της Ανατολής με το ελληνικό στοιχείο, προέκυψε ως η «σύγχρονη εποχή της αρχαιότητας». Ο ελληνισμός δηλαδή αντιπροσωπεύει κάτι περισσότερο από ένα κράμα πολιτισμών· μια μεταμόρφωση των στοιχείων που προσεγγίστηκαν. Οι Έλληνες ηγεμόνες, παρά την υπερβολική εξύμνηση του προσώπου τους (βλ. τις ονομασίες των ελληνιστικών πόλεων με τις οποίες τιμώνται οι θεοποιημένοι ηγεμόνες τους: Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια, Σελεύκεια, Πτολεμαΐδα κ.ά.) κυβερνούσαν ορθολογιστικά και αναπόσπαστα συνδεδεμένοι με την ελληνιστική παιδεία.

3. Οι ελληνικές επιδράσεις στην ΠΔ: Η μυθιστορηματική μορφή των βιβλίων του Τωβίτ, της Εσθήρ και της Ιουδίθ (που χρονολογούνται στο 2ο αι. π.Χ.) αποκαλύπτει τις ελληνικές επιδράσεις. Ο Ιώβ γράφτηκε πριν τον Αλέξανδρο, ωστόσο κι αυτός απηχεί ελληνικές επιδράσεις. Επιπλέον, η θεολογία της Σοφίας Σολομώντος που ανήκει σ' αυτή την εποχή είναι κατ' εξοχήν επηρεασμένη από τον ελληνικό πολιτισμό.

4. Η **επιστολή Αριστέα** (τέλη 2ου αι. π.Χ.) περιέχει όλη την ιστορική παράδοση για τη μετάφραση των Ο΄. Η μετάφραση συντελέστηκε σε 150 περίπου χρόνια, από πολλούς και ποικίλης μόρφωσης μεταφραστές, γι' αυτό και είναι διανθισμένη με πολυάριθμους σημειτισμούς, εβραϊσμούς και αραμαϊσμούς. Επιπλέον, πρόκειται για ένα σπουδαιότατο γεγονός για την ιστορία της ελληνικής γλώσσας, καθώς συνέβαλε τα μέγιστα στην επικράτηση της κοινής γλώσσας⁹⁹. Γύρω στο 200 π.Χ. η εβραϊκή δεν είναι πια η γλώσσα του λαού στην Παλαιστίνη.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

1. Από το βιβλίο της φετινής σας Ιστορίας: καταγράψτε τις βασικές χρονολογίες της ελληνιστικής εποχής και τους μεγάλους πρωταγωνιστές της.
2. Βιβλιοθήκες της αρχαιότητας / στοιχεία για το Φάρο της Αλεξάνδρειας
3. Η σημασία του μεταφραστικού έργου για τον πολιτισμό.

ΔΕ 30: Περιμένοντας το Μεσσία: το «πλήρωμα του χρόνου»

Μαθησιακές επιδιώξεις	Διδακτικοί στόχοι
Οι μαθητές: 1) Να κατανοήσουν τη σημασία της έννοιας «πλήρωμα του χρόνου». 2) Να συνειδητοποιήσουν ότι για τους χριστιανούς με τον ερχομό του Μεσσία εκπληρώνονται όλες οι Επαγγελίες της ΠΔ.	Οι μαθητές να μπορούν: 1) Να χρησιμοποιούν σωστά την έννοια <i>πλήρωμα του χρόνου</i> . 2) Να εξηγούν τις διαφορές ως προς το πρόσωπο του Μεσσία ανάμεσα στην ιουδαϊκή και στη χριστιανική πίστη.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ: *υπόλοιπο-υπόλειμμα, Μεσσίας*

Προσανατολισμός της διδασκαλίας και διδακτική δομή της ενότητας

- Όλο το μάθημα επικεντρώνεται στην ιδέα της *επίδα*. Πρόκειται για κάτι αρκετά οικείο στους μα-

99. Για τη μετάφραση, αλλά και γενικότερα για τη συνάντηση *Ελληνισμού - Ιουδαϊσμού* βλ. 1) Ζηζιούλας Ι. Μητρ. Περγάμου, *Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση των δύο κόσμων*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2002, 2) Μ. Φούγιας, *Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός. Ιστορικοί σταθμοί στις σχέσεις Ελλήνων και Ιουδαίων*, Νέα Σύνορα-Λιβάνης, Αθήνα 1995. Για μια γοητευτική περιγραφή των γεγονότων της μετάφρασης βασισμένη στις πηγές της εποχής βλ. Α. Κανφορά, *Η χαμένη βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας*, μτφρ. Φ. Αρβανίτη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1989, σ. 35-51.

θητές, καθώς τα σχέδια και τα όνειρα είναι βασική παράμετρος της ηλικίας τους. Καθώς η σχολική χρονιά τελειώνει, μπορούμε να τους ζητήσουμε να εκφράσουν πράγματα που προσδοκούν, ακόμη και τα πιο απλά και καθημερινά (διακοπές, ταξίδια κ.ά.). Απ' αυτά μεταβαίνουμε και σε άλλα, λίγο πιο μακρινά και σύνθετα. (Τι ελπίζουν για την επόμενη σχολική χρονιά κ.ά.). Στη συνέχεια περνάμε στις ελπίδες των γονιών, αδελφών τους. Αλήθεια, γνωρίζουν κάποιον που δεν ελπίζει σε τίποτε και είναι απόλυτα ικανοποιημένος εκεί που βρίσκεται;

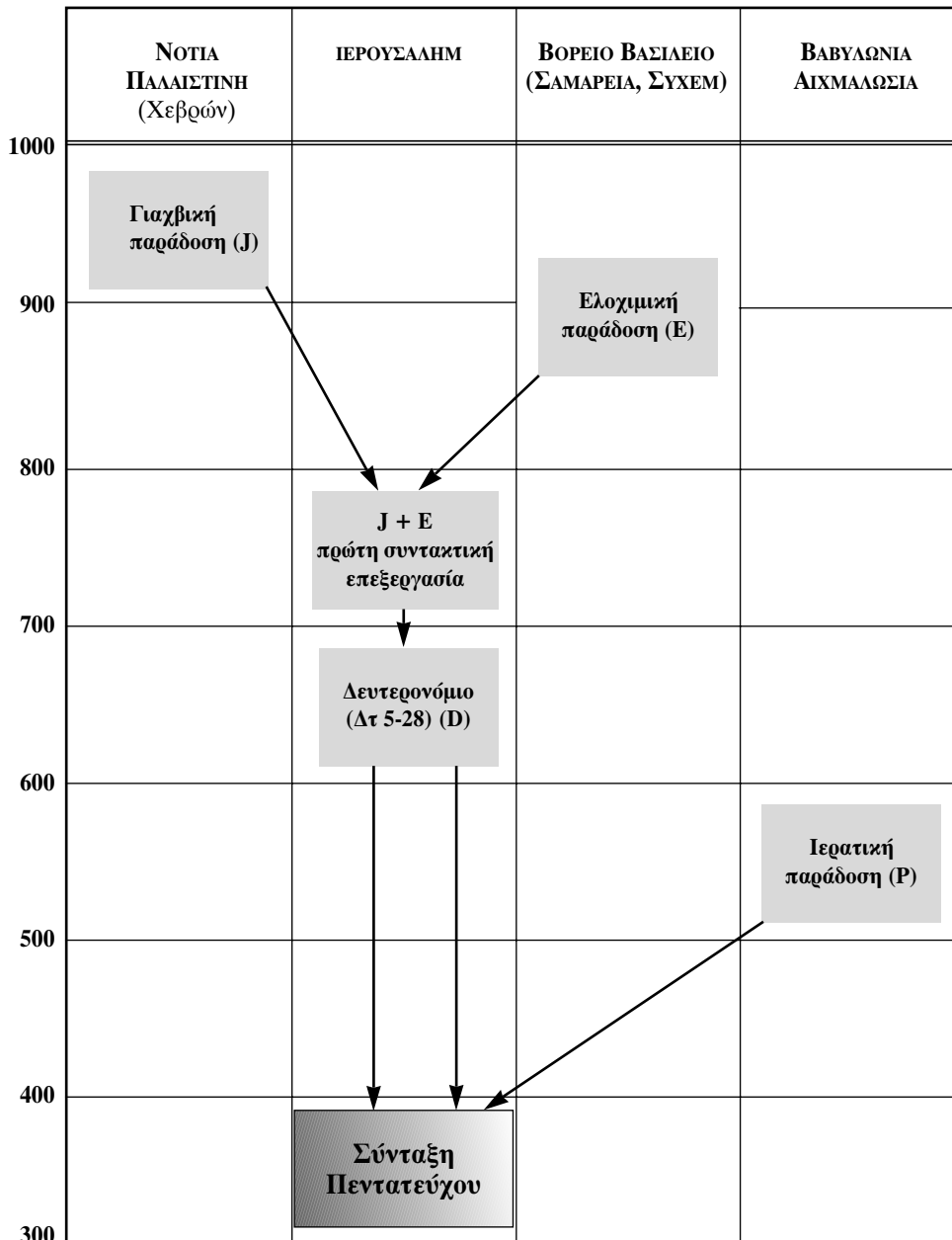
- Στη συνέχεια θυμόμαστε τις ελπίδες των Ιουδαίων στις διάφορες φάσεις της ιστορίας τους (απελευθέρωση από τη σκλαβιά, ζωή στη Γη της Επαγγελίας, ειρήνη, σωτηρία από την αιχμαλωσία και την εξορία, ερχομός του Μεσσία). Ποιες απ' αυτές πραγματοποιήσε ο Θεός;
- Διαβάζουμε οπωσδήποτε στην τάξη την παρ. «το πλήρωμα του χρόνου», υπογραμμίζοντας ότι το πρόσωπο και η ζωή του Ιησού Χριστού θα αποτελέσει το κεντρικό θέμα του ΜΘ στη Δευτέρα τάξη.

Επιπλέον ιδέες για εργασίες στην τάξη, projects ή συνθετικές εργασίες

- α) Να βρουν ή να συνθέσουν ένα ποίημα ή ένα τραγούδι που να εκφράζει ελπίδα.
- β) Να κάνουν ένα κολλάζ που να εκφράζει τις συνηθισμένες ελπίδες των ανθρώπων.
- γ) Να περιγράψουν κάποιες ελπίδες που είχαν στο παρελθόν και που πραγματοποιήθηκαν.

ΣΧΗΜΑΤΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΝΤΑΤΕΥΧΟΥ

Πηγή: Alfred Läßle, Von der Exegese zur Katechese. Werkbuch zur Bibel - Band 1, Das Alte Testament I, Don Bosco Verlag, München 31983, σ. 39.

Οι J, E, D και P δε θεωρούνται πλέον προϊόντα συγγραφέων μιας συγκεκριμένης εποχής, αλλά συλλογές υλικού που προερχόταν από διάφορες πηγές και εποχές. Το παραδοσιακό υλικό συγκεντρώθηκε αρχικά σε κύκλους παραδόσεων και στη συνέχεια καταγράφηκε. Η καταγραφή βέβαια δε σήμανε και το τέλος των παραδόσεων, οι οποίες συνέχισαν, παράλληλα με τη γραπτή μορφή τους, να παραδίδονται και προφορικά.

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

ΒΙΒΛΙΟΣΗΜΟ

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.